Һ'К'ЙАТ'ЕД
ЩМАӘ'Т'А
К'ӦРДИЕ

ՀՍՍՀ
ԱԿԱԴԵՄԻԱ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

Արևելագիտության ինստիտուտ

ՔՐԴԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԵՔԻԱԹՆԵՐ

ԳԻՐՔ
IV

ԳՐԱՌՈՒՄ,
ԱՌԱՋԱԲԱՆ ԵՎ ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
Հ. ՋՆԴԻԻ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ 1980

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

Արևելագիտության ինստիտուտ

ՔՐԴԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԵՔԻԱԹՆԵՐ

ԳԻՐՔ IV

ԳՐԱՌՈՒՄ,
ԱՌԱՋԱԲԱՆ ԵՎ ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
Հ. ՋՆԴԻԻ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ 1980

АКАДЕМИА ӦЛМА ЙА РСС ӘРМӘНИЕ

Института рʼоhьлатзание

hЬКʼИАТʼЕД ЩЬМАӘТА КӦРДИЕ

КЪТʼЕБА IV

Женьвисар,
пешхәбәр у нЬвисарнаси
йа h. ЩЬнди

[illegible]

12. 9. 80
Ереван

Нәширәта АӦ РСС Әрмәние

ЕРЕВАН 1980

АКАДЕМИА ӦЛМА ЙА РʼСС ӘРМӘНИЕ

Института рʼоһьлатзание

ҺʼЬКʼИАТʼЕД ЩЬМАӘТА КӦРДИЕ

КʼЬТʼЕБА
IV

Женьвисар,
пешхәбәр у һʼьвисарнаси
йа Һʼ. Щьнди

12. 9. 80
Ереван

Нәширәта АӦ РʼСС Әрмәние

ЕРЕВАН 1980

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР

Институт востоковедения

КУРДСКИЕ НАРОДНЫЕ СКАЗКИ

КНИГА IV

Запись, предисловие и комментарии А. Джинди

Издательство АН Армянской ССР

ЕРЕВАН 1980

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
Институт востоковедения

КУРДСКИЕ НАРОДНЫЕ СКАЗКИ

КНИГА
IV

Запись,
предисловие и комментарии
А. Джинди

Издательство АН Армянской ССР
ЕРЕВАН 1980

СФ (Քրդ.) ինդեքս ԳՄԴ 82.3 (2 Քրդ)
Ք 931

Պատ. խմբագիր
Բանասիրական գիտ. թեկնածու Մ. Հ. ԽԱՄՈՅԱՆ

Գիրքը հրատարակության են երաշխավորել
գրախոսներ բանաս. գիտ. թեկնածու Ս. Շ. ՇԱՄԻԼՈՎ և Ա. Խ. ՄՀՈՅԱՆ

Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ (ՀՍՍՀ ԳԱ
Ք 931 Արևելագիտ. ինստ. Պատրաստ. և ծանոթագր. Հ.
Ջնդի.—Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ. 1980. հ. 4 /Պատ. խմբ.
Մ. Հ. Խամոյան./ 248 էջ

Հատորում տեղ են գտել հրաշապատում, իրապատում և մասամբ կենդանական հեքիաթներ։ Դրանք գրի են առնվել հիմնականում Սովետական Հայաստանի քրդաբնակ տարբեր վայրերում, ինչպես նաև Սովետական Վրաստանի մայրաքաղաքում՝ Թբիլիսիում։ Բոլոր հեքիաթները հրապարակվում են առաջին անգամ։

Ժողովածուի ծանոթագրությունների բաժնում ներկայացված են բանասացների կենսագրական տեղեկությունները, ինչպես նաև յուրաքանչյուր հեքիաթի գրառման հետ կապված լրացուցիչ մանրամասնությունները։ Հեքիաթները դասակարգված են ըստ գրառման վայրերի։

Ք $\frac{4702320000}{703(02)—80}$ 31—80

СФ (քրդ)
ԳՄԴ82.3 (2 Քրդ)

© Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1980
Կազմելու և առաջաբանի համար:

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Քուրդ ժողովուրդը դարերի ընթացքում ստեղծել է ինքնատիպ, հարուստ մշակույթ։ Դրա առավել աչքի ընկնող մասն է կազմում ժողովրդի ավանդական ու նոր բազմաժանր բանահյուսությունը։ Հայտնի են նրա հերոսական և սիրային սքանչելի վիպերգերը, քնարական դողդոջ երգերը, հոյակապ հեքիաթները, բազմահազար առածները, ասացվածքները և շատ այլ նմուշներ։ Դրանց շարքում իրենց ուրույն տեղն ունեն հեքիաթները, որոնք ստեղծվել են տարբեր ժամանակներում, տարբեր շրջաններում և տարածվելով ամենուր հարատևում են առայսօր։

Քրդական ժողովրդական հեքիաթները՝ շնորհիվ իրենց առաջավոր գաղափարների, հետաքրքրաշարժ ֆանտաստիկ հնարանքների, բովանդակության մատչելիության ու պարզության, ի տարբերություն բանահյուսության մյուս տեսակների, ամենամասսայական ստեղծագործություններն են՝ սիրելի թե մեծահասակներին և թե փոքրերին։ Հեքիաթների տարածմանը օժանդակել է նաև այն հանգամանքը, որ ժողովրդի լայն զանգվածները երկար ժամանակ զրկված են եղել տպագիր գրականությունից։ Բանահյուսությունը, իր տեսակներով, գոյատևել է ժողովրդի մեջ իբրև անհրաժեշտ հոգևոր սնունդ։ Տպագիր գրականությունից զրկված լինելու հանգամանքը միաժամանակ մարզել ու կոփել է բանասացների հիշողությունը, իսկ դրա արդյունքն այն է, որ ավանդական բանահյուսությունը լավ վիճակում պահպանվել և հասել է մինչև մեր օրերը[1]։

---

[1] **В. Г. Белинский**, Статья о народной поэзии, см. **С. И. Минц, Э. В. Померанцева**, Русская фольклористика, Хрестоматия, М., 1971, стр. 28.

Դաշտային հավաքչական աշխատանքի երկար տարիների ընթացքում նկատել ենք, որ գյուղերի համարյա բոլոր բնակիչները գիտեն և սիրում են ժողովրդական հեքիաթները: Բանասացներից շատերը իրենց իմացած այս կամ այն հեքիաթը մեծահասակներից լսել են դեռևս մանուկ հասակում և հավաստում են, թե «մորս հեքիաթն է», «տատս է ասել», «հորիցս եմ սովորել» և այլն: Այդ հեքիաթները նրանց համար փաստորեն դարձել են սուրբ հիշատակներ, սուրբ ժառանգություն: Ուրիշից սովորելու, ուրիշից լսած լինելու հանգամանքը երևում է նաև հեքիաթի շարադրանքում: Քրդական հեքիաթները պատմվում են երրորդ դեմքով: Այսպես. «Ասաց.—կար, չկար մի թագավոր կար...»: Гот, го — ասաց բառը հեքիաթներում ամենաշատ կրկնվող բառն է, որը անընդհատ ըզգացնել է տալիս երրորդ դեմքի մասնակցությունը հեքիաթի հաղորդման գործում:

Հեքիաթները սերնդից-սերունդ փոխանցվելով հղկվել ու փոփոխվել են՝ «խմբագրվել են», կրելով տարբեր ժամանակների կնիքը: Հեքիաթների «խմբագրության» գործում մեծ է բանասացների դերը: Հատկապես ընդունակ, սրամիտ, ճարտասան, լավ հիշողությամբ օժտված և շատ հեքիաթներ իմացող վարպետ-բանասացները ամեն անգամ վերապատմելիս հեքիաթներին տվել են նոր՝ ավելի վառ ու դրավիչ երանգներ, հարստացրել են նոր, հանպատրաստից դրվագներով, ճոխացրել են դրանք: Հետաքրքիր է, որ Հովհ. Թումանյանը իր «Բոռչալվում» խորագիրը կրող հոդվածում վարպետ-բանասացներին համեմատել է թանգարանի հետ[2]: Նման բանասացները մեծ համբավ են ունեցել և ունեն գյուղաբնակ վայրերում և միշտ վայելել են մեծ հարգանք ու հեղինակություն: Հեքիաթներն ու հեքիաթասացները մշտապես եղել են նաև տարբեր ժողովուրդների մտավորականության՝ գրողների ու գիտնականների ուշադրության կենտրոնում և արժանացել նրանց բարձր գնահատականին[3]:

Քրդական ժողովրդական հեքիաթները առայժմ քիչ են գրառվել ու հրատարակվել: Այդ ուղղությամբ կատարված աշխատանքները հիմնականում տարվել են Սովետական Հայաստանում: Հայկ. ՍՍՀ Լուսավորության մինիստրության կողմից քրդերեն նոր այբուբենի հաստատումից հետո (1929 թ.) քրդական բանահյուսության,

2 Հովհ. Թումանյան, *Երկերի ժողովածու*, հատ. 6, Երևան, 1959, էջ 65:

3 **Н. А. Добролюбов**, Народные русские сказки, см. **С. И. Минц, Э. В. Померанцева**, Русская фольклористика, М., 1971, стр. 66—71.

այդ թվում և հեքիաթների գրառման և հրատարակման գործում սկսվեց բեղմնավոր շրջան։ 1936 թ. հրատարակվեց Հ. Ջնդիի և հանգուցյալ ազգագրագետ Ա. Ավդալի «Քրդական բանահյուսություն» խորագիրը կրող ծավալուն ժողովածուն, ուր զետեղվել են նաև բազմաթիվ հեքիաթներ[4]*։ Իսկ հետագայում Հայկ. ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի և ապա Արևելագիտության սեկտորի կողմից մեզ հանձնարարվեց կազմել քրդական ժողովրդական հեքիաթների պարբերական հրատարակություն։ Այդ ուղղությամբ 60-ական թվականներից սկսած մինչև այժմ «Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ» ընդհանուր վերնագրով արդեն լույս են տեսել երեք գիրք*[5]*։ Այս հատորը կազմում է դրանց շարունակությունը։*

Գրի առնված հեքիաթները տարբեր բովանդակության ու ծավալի են։

Քրդական ժողովրդական հեքիաթները հիմնականում պատմըվում են հատուկ պայմաններում։ Քրդերի մեջ ընդունված է եղել հատկապես ձմռան երկար գիշերներին օդաներում հավաքվելն ու բանասացներին ունկնդրելը։ Հենց այդ պայմաններում էլ հնչել ու «խմբագրվել» են բազմաթիվ հեքիաթներ։ Նման սովորույթը լավագույնս օժանդակել է նաև բանահյուսության նմուշների պահպանման գործին։ Բացի օդաներում՝ հանդիսավոր պայմաններում կատարվելուց, հեքիաթները պատմվել են նաև տանը՝ նեղ շրջապատում։ Եվ միշտ էլ հեքիաթների կատարումը ուղեկցվել է ձայնի ինտոնացիաների փոփոխմամբ, միմիկայով, շարժումներով, դադարներով, որոնք ուժեղացնում են հեքիաթի ազդեցությունը ունկընդիրների վրա։

Քրդական ժողովրդական հեքիաթները, ինչպես բանահյուսության մյուս նմուշները, լինելով ժողովրդի հոգևոր մշակույթի կարևոր մասը՝ արտացոլում են նրա սոցիալ-տնտեսական կյանքը, կենցաղը, հույզերն ու խոհերը, ակնկալումները։

Հեքիաթներում ժողովուրդը, բացի իրականության՝ կյանքի ու կենցաղի նկարագրությունից, ձգտում է մեկնաբանել երևույթները, ընդհանրացումներ է անում՝ ելնելով դասակարգային դիրքերից։

---

[4] Հ. Ջնդի, Ա. Ավդալ, *Քրդական բանահյուսություն (քրդերեն), Երևան, 1936, էջ 579—651։*

[5] *Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ, գիրք I, Երևան, 1961, գիրք II, 1962, գիրք III, 1969։*

***1974 թ.** լույս տեսավ նաև Օ. Ջալիլի և Ջ. Ջալիլի «Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ» առանձին ժողովածուն։*

Դրանցում հատկապես սուր կերպով է ներկայացվում սոցիալական անհավասարությունը, ունևոր և չքավոր խավերի բախումները: Դըրվատվում, մեծարվում են իրենց արդար քրտինքով հայթայթող աշխատավոր մարդիկ: Վերջիններս, չնայած բազմաթիվ դժվարությունների ու խոչընդոտների, միշտ էլ հաղթանակով են դուրս գալիս: Եվ ընդհակառակը՝ ունևորները, «ուրիշի աշխատանքով ապրողները» պատժվում են («Քաչալոկ», «Տուղի ղուշի»), ենթարկվում արհամարհանքի ու սպանիչ ծաղրի: «Բարին այստեղ, չարն այնտեղ»—այսպիսի դիպուկ և խորիմաստ խոսքերով են ավարտվում գրեթե բոլոր հեքիաթները:

Հեքիաթներում չարի և բարու, հարուստի և չքավորի միջև եղած հակադրությունների բացահայտումը եղել է բողոքի յուրատեսակ ձև՝ տիրող սոցիալական անհավասարության դեմ: Աշխատավոր մարդու հաղթանակով ժողովուրդը ընդհանրացրել է իր համակրանքն ու հավատը աշխատանքի ու աշխատավորի նկատմամբ և կանխորոշել է ապագան՝ հօգուտ ազնիվ ու արդար վաստակի մարդկանց:

Աշխատավորի ու աշխատանքի հետ միասին հեքիաթներում գովաբանվում է նաև աշխատասիրությունը, միաժամանակ խարազանվում ծուլությունն ու անբան լինելը («Բաղդատի անբանը», «Ահմադը և թագավորի աղջիկը»):

Քուրդ ժողովուրդը տարբեր հեքիաթներում տարբեր ձևով է արտահայտել ապագայի մասին իր պատկերացումները, ձգտումներն ու երազանքները: Ծանոթանալով այդ ձգտումներին ու երազանքներին զգում ենք միաժամանակ բնության ուժերի ու գաղտնիքների նկատմամբ նահապետական գյուղացու անզորությունը, որի պատճառով դժվար պահերին նա դիմել է աստծու օգնությանն ու կախարդական հնարանքներին:

Վաղուց ի վեր մարդիկ երազել են օդում թռչել, ստեղծել որևէ արագընթաց՝ նպատակադրված վայրը շուտ հասնելու համար: Հեքիաթի հերոսը «կախարդական սփռոցով» ծովերի ու սարերի վրայով թռել է հեռավոր երկրներ, դեպի ցանկալի վայրը: Բացի թռչող «սփռոցից», հեքիաթներում հանդիպում են նաև թռչող դևեր, ձիեր, որոնք օգնել են հեքիաթների գործող անձանց՝ այս կամ այն գործողությունը արագացնելու գործում: Dew-*դև բառի հետ ժողովուրդը օգտագործել է* фьр’ьндә-*սավառնակ բառը,* деwефьр’ьндә-*սավառնող, սավառնակ դև:*

Հեքիաթներում հետաքրքիր ձևով է արտահայտված նաև երկարակեցության միջոցներ գտնելու ժողովրդի ձգտումը: «Միր

Մհե» համբահայտ հեքիաթի հերոս՝ Միր Մհեն, լեգենդար Իսկանդարի Զուռունայի (Ալեքսանդր Մակեդոնացու) նման ամեն կերպ ձգտում է երկարակեցության, անմահության, հավերժ երիտասարդ մնալուն։Նա շատ դժվարություններ է հաղթահարում, հասնում է իր նպատակին, տեղավորվում «դրախտում», հազարամյակներ է ապրում։ Բայց հետագայում կարոտում է հայրենիքը և դուրս է գալիս դրախտից։ Այնուհետև նա չի կարողանում մահից խուսափել։ Ժողովուրդը Միր Մհեի օրինակով կարծեք հաստատում է մահվան անխուսափելիությունը, միաժամանակ հաստատում նաև երկարակեցության հնարավորությունը, որը կլինի «անմահական ջրով» (авьл h'эйатe)‚ կամ թե «դրախտում»՝ լիության ու երջանկության մեջ ապրելով և այլն։

Երկարակեցության, հիվանդություններից շուտ ապաքինվելու, բնության երևույթների վրա ազդելու համար ժողովուրդը հավատացել է խոսքի ուժին և երազել այդ ուժի միջոցով հասնել ցանկացածին, նամանավանդ որ եզիդի քրդերի կրոնավորները՝ անգրագետ շեյխերը, փիրերը շատ հաճախ դիմել ու դիմում են խոսքի զորությանը, թովչության և հմայության հնարանքներին։ Նրանք այդ միջոցով ձգտում են ծանր հիվանդներին բուժել, առողջացնել ու երբեմն հասնում են «դրական» արդյունքների։ Հիշենք Ощаха шехе Р'эш-ի (Սև շեյխի օջախի) փաստը։ Նրա ժառանգները՝ իբրև խոսքով, թովչությամբ, հմայությամբ բուժողներ, Սովետական Հայաստանի գյուղական որոշ վայրերում դեռևս գոյություն ունեն։ Հեքիաթներում խոսքի, թովչության, հմայության միջոցով շատ չար մարդիկ կենդանիներ են դառնում՝ ավանակ, ձի, գայլ, շուն, և եթե բարի ու ազնիվ անձնավորություններ են, ապա կախարդանքից ազատվում են, վերստին ստանում իրենց նախկին կերպարանքը։ Խոսքի ուժով մահացածները որոշ ժամանակով հարություն են առնում, խոսում, խոսքի ուժով ճահիճը չորանում է, փուշը դառնում է ծաղիկ, մի գիշերվա մեջ պալատներ են կառուցվում և այլն։

Քրդական ժողովրդական հեքիաթները սովորաբար ունենում են մեկ կամ երկու հերոս։ Մնացած կերպարները օժանդակում են հիմնական գործողությանը։ Հեքիաթներում որպես հերոսներ հանդես են գալիս հովիվները, նախրապանները, ձկնորսները, թագավորների կրտսեր ժառանգները, ինչպես նաև ծեր կանայք ու երիտասարդ աղջիկներ, որոնք իրենց խելացիությամբ ու ուժով շատ հաճախ գերազանցում են տղամարդ հերոսներին։

Հեքիաթներում հովիվները, նախրապանները, ձկնորսները,

որպես աշխատավոր ժողովրդի ներկայացուցիչներ, արտահայտում են նրա շահերը։ Նրանք ձգտում են արդարության, ճշմարտության։ Ժողովուրդը նրանց օժտել է մարդկային լավագույն հատկություններով։ Նրանք քաջ են, հնարամիտ, մեծահոգի, ազնիվ ու բարի։ Նրանք չեն մոռանում լավությունը, բարությունը և իրենց կյանքի նպատակն են դարձնում բարության փոխհատուցումը («Հազարան Տայրը և Ղասավի Ջոմարդը»), մեծահոգի են անգամ իրենց անմխիթար վիճակում («Անդընավյաս», «Թոռչի»), անհավասար ուժերի կռվի ժամանակ և այլն։

Քրդական ժողովրդական հեքիաթներում, որպես աշխատավոր ժողովրդի բնավորության կայուն հատկություն, հանդես է գալիս լավատեսությունը՝ հավատը հաղթանակի, մարդու հոգևոր ու ֆիզիկական ուժի ու չարի կործանման նկատմամբ։ Լավատեսությունը հերոսին հաղորդում է ուժ, կամք, համառություն դժվարին խընդիրների լուծման համար («Ալին ու ձին», «Թե ինչպես Ալին մի թագավորի հիմարացրեց, իսկ մյուսին՝ հաղթեց»)։ Ինչպես նկատել է Մ. Գորկին՝ «Ֆոլկլորին կատարելապես խորթ է հոռետեսությունը, չնայած այն փաստին, որ նրա ստեղծագործողները ծանր կյանք են ունեցել և նրանց տանջալից ստրկական աշխատանքը իմաստազուրկ են դարձրել շահագործողները, իսկ անձնական կյանքը եղել է իրավազուրկ ու անպաշտպան։ Սակայն, չնայած այդ բոլորին, կոլեկտիվին հատուկ է եղել անմահության գիտակցությունը, և այն համոզումը, թե նա կհաղթի իրեն թշնամի բոլոր ուժերին»[6]։

Հեքիաթներում հաճախակի պատահող դրական հերոսներից է նաև թագավորի կրտսեր որդին։ Երբ թագավորը ձգտում է ամեն կերպ պահպանել իր իշխանությունը, իսկ ավագ որդիները ձգտում են գահին, կրտսեր որդին, որի հետ ժողովուրդը կապում է իր հույսերը, որպես երիտասարդ, նոր սերնդի ներկայացուցիչ, ավելի մարդամոտ ու բարի է, գեղեցիկ ու խելացի։ Նա կարողանում է իր հնարամտությամբ ձեռք բերել դժվար գտնվող գանձը, փորձություններից ազատվել։ Հաճախ կրտսեր որդին պատժում է նույնիսկ իր նենգ ու սրբապիղծ թագավոր հորը, եղբայրներին, դրանով իսկ սզնելով «հասարակ մարդկանց» («Միրզա Մահմուդ», «Աւոյուծի կաթը առյուծի տկի մեջ»)։

Ժողովուրդը մարդկային լավագույն հատկություններով է օժտել նաև թագավորների՝ ընդհանրապես հարուստների աղջիկներին։ Դաժանության ու չարի իշխանության մեջ մեծացած աղջիկնե-

[6] Մ. Գորկի, Սովետական գրականության մասին, Երևան, 1934, էջ 32—33։

րը ձգտում են դեպի ազատությունը, ազնվությունն ու արդարությունը։ Նրանք հակադրվում են իրենց ծնողներին, հաճախ ամուսնանում չքավոր աշխատավորի հետ, որոնց հետ թեկուզ դժվարությունների ճանապարհով կարողանում են վայելել կյանքի բերկրանքն ու բարիքները («Ոսկե եզը», «Թե ինչպես թագավորն իր աղջըկան տվեց ծառային»)։ Նշանակալից է նաև այն հանգամանքը, որ թագավորի աղջիկները հաճախ դաստիարակվում են աշխատավոր մարդկանց՝ հողագործների, հովիվների մոտ, սովորում են աշխատել, դժվարություններ հաղթահարել, օգնել խեղճերին ու արդար վաստակով կառուցել իրենց տունն ու տեղը («Թագավորի աղջիկը»)։

Այն հեքիաթները, ուր որպես հերոս հանդես է գալիս թագավորի կրտսեր որդին կամ աղջիկը՝ իրենց սոցիալական բովանդակությամբ մոտ են ձկնորս կամ հովիվ հերոսներ ունեցող հեքիաթներին[7]։ Եվ հետաքրքիր է, որ նույնանուն անձնավորությունը՝ քրդական հեքիաթներում հաճախակի հանդիպող առասպելական Միրզա Մահմուդը, որը քուրդ ժողովրդի սիրելի հերոսներից մեկն է, հեքիաթներում հանդես է գալիս և՛ իբրև աշխատավորի զավակ, և՛ իբրև թագավորի կրտսեր որդի, բոլոր դեպքերում արտահայտելով աշխատավորության շահերը։

Հեքիաթներում, բացի երիտասարդներից, որոնք կենտրոնական հերոսներ են, առանձին հարգանքով է խոսվում ծերերի՝ այրերի և կանանց մասին։ Դրանց միջոցով ժողովուրդը ձգտում է իր դարավոր փորձն ու իմաստությունը հաղորդել երիտասարդներին, օգնել նրանց իրենց խորհուրդներով։ Շատ անգամ ուժեղ երիտասարդ հերոսը փրկվում է՝ հիշելով իր ծեր բարեկամի այս կամ այն խորհուրդը։ Ավելին, հաճախ երիտասարդի փրկած որևէ կենդանին՝ ձուկը, թռչունը ծեր մարդու կերպարանքով գալիս է երիտասարդի մոտ, ապրում նրա հետ, իր խորհուրդներով օգնում, երջանկացնում է նրան։

Հեքիաթներում որպես խորհրդատուներ հանդես են գալիս նաև կանայք։ Կանայք հնարամիտ են։ Երբեմն նրանք կարողանում են իրենց ամուսիններին գցել հիմար վիճակի մեջ («Ղազիի երազը») և կամ հաճախ իրենց խորհուրդներով օգնել ամուսիններին՝ անելանելի վիճակից դուրս գալու, հարստանալու, երջանիկ կյանք ստեղծելու («Թագավորի աղջիկն ու քաչալոկ»)։

Քրդական ժողովրդական հեքիաթներում հերոսները իրենց

---

[7] Տե՛ս Ա. Ղանալանյան, Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, Երևան, 1950, էջ 12։

այս կամ այն մտահղացումը իրագործելու համար հաճախ դիմում են թռչունների ու կենդանիների օգնությանը։ Թռչունները օգնում են որևէ լույր կամ հիվանդին դեղ շտապ հասցնելու գործում («Երեք եղբայր»)։ Դևերը հեքիաթներում միշտ չարության մարմնավորում են եղել, սակայն, երբեմն էլ հանդես են եկել որպես մարդկանց ծառաներ՝ սավառնելու կամ որևէ ծանր աշխատանք կատարելու համար։ Ընտանի կենդանիներից հեքիաթներում հարգանքի է արժանացել ձին, որը դարեր շարունակ իրավամբ եղել է մարդու լավ օգնականը։ Ձիերը, շնորհիվ արդավաղության և խելացիության, իրենց հեծյալներին ժամանակին հասցրել են տեղ։ Ժողովուրդը հեքիաթներում ձիերին օժտել է նաև ֆանտաստիկ հատկություններով։ Ձիերը դժվար պահերին իրենց տերերին օգնելու համար «լսսել», «խորհուրդ» են տվել նրանց կամ ջրում լող տալով և օդում թռչելով ազատել են իրենց հեծյալներին շատ փորձություններից։

Անկախ առանձին հեքիաթների գործող անձերից ու բովանդակությունից, առանձին խումբ հեքիաթներ, հրաշապատում կամ իրապատում, ունեն հերոսների ու նրանց կատարած գործողությունների ընդհանրություններ։ Այսպես, հրաշապատում հեքիաթներում գլխավոր հերոսները, որոնք աղնիվ ու քաջ երիտասարդներ են, այս կամ այն նպատակով հեռանում են հայրենիքից, հայրենի տնից և դժվարին ճանապարհներ անցնելուց հետո, փորձություններ կրած, իմաստնացած ու երջանկացած վերադառնում են տուն։ Նրանք բոլորն էլ կատարում են նույնանման գործողություններ՝ ազատում, օգնում են թշվառներին ու պատժում չարերին։ Իրապատում հեքիաթներում հերոսը նախնական վիճակում աղքատ է, կամ աղքատանում է, բարի մարդկանց միջնորդությամբ, աջակցությամբ և հաճախ էլ իր հնարամտությամբ կարողանում է հարստություն ձեռք բերել և երջանկանալ, օգնել կարոտյալներին։

Հեքիաթների բովանդակության ավանդական այս պատկերները, որոնք դեռևս նոր օրինակների հայտնաբերմամբ կլրացվեն, այն կարևոր հիմքն են, որոնց շուրջը վարպետ-բանասացները երբեմն նաև հանպատրաստից պատմում են գունեղ հեքիաթներ, հանդես բերելով իրենց անհատական ունակություններն ու փորձը տրվյալ բնագավառում։

Բացի առանձին խմբերի հեքիաթների բովանդակության կմախքի ընդհանրությունից, ընդհանրություններ կան նաև հեքիաթների պատմելաձևում։ Ի մի բերելով տարբեր հեքիաթասացների պատմելաձևը, կարելի է խոսել քրդական հեքիաթների ոճի արտահայտ-

շականության ու ինքնատիպության մասին։ Հեքիաթներն ունեն ավանդական սկիզբ, դարձվածքներն ու ավարտը։ Դրանք սկսվում են երբեմն չափածո փոքր հատվածով, որի բովանդակությունը չի առնչվում հեքիաթի բովանդակության հետ.

Մի օր խոսքն եկավ լեզվի ծերին,
Կարմիր խնձորը թող
Լսողներին դառնա բաժին...[8]

Հեքիաթները կամ էլ սկսվում են մեկ երկու բառով՝ «կար-չկար» արտահայտությամբ։ Այս նախաբանային դարձվածքները գիտակցաբար են ասվում՝ ներկաների ուշադրությունը կենտրոնացնելու նպատակով։

Հեքիաթներում այնուհետև, ըստ գործողությունների ընթացքի, հանդիպում են ավանդական դարձվածքներ։ П'ьр'чу, һьндьк чу, əз ньзаньм, xwəде занə *(շատ գնաց, թե քիչ գնաց՝ ես չգիտեմ, աստված գիտե)*, Öса бəдəw бу, wəkə р'ое дьшхöлн *(այնքան գեղեցիկ էր՝ արևի նման փայլփլում էր) և այլն։ Եվ վերջապես կա տիպիկ վերջաբանային դարձվածք, որով ավարտվում են համարյա բոլոր հեքիաթները.* əw чун гьһиштьн мразе xwə, һун жи бьгһижьн мразе xwə *(նրանք հասան իրենց մուրազին, դուք էլ հասեք ձեր մուրազին)։*

Բացի այս պարտադիր դարձվածքներից, կան նաև հեքիաթային ավարտված հատվածներ, որոնք նույնությամբ կամ որոշ փոփոխությամբ կրկնվում են տարբեր հեքիաթներում։

Քրդական ժողովրդական հեքիաթները սովորաբար ունեն եռամասնի շարադրանք՝ սկիզբ, միջնամաս կամ զարգացում (հերոսների ակտիվ գործունեության նկարագրություն), այս մասի ավարտի հետ է համընկնում լարվածության գագաթնակետը՝ կուլմինացիան, վերջույթ, որ հանգուցալուծվում է, ավարտվում որպես կանոն հեքիաթի դրական հերոսի հաղթանակով։ Բացի այս ավանդական կառուցվածքային ձևից կան հեքիաթներ ավելի բարդ կառուցվածքներով։ Նկատի ունենք այն ծավալուն հեքիաթները, որոնք իրենց մեջ պարունակում են ավարտված, ինքնուրույն, փոքրածավալ մեկ կամ ավելի հեքիաթներ։ Դա այն դեպքն է, երբ հեքիաթի հերոսը, կամ հերոսները հերթով առակատիպ հեքիաթներ են պատմում։

Հեքիաթների ներքին կառուցվածքը բարդանում է նաև հեքիաթների տարբեր վերջավորություն ունեցող նույն հատվածի կրկնու-

[8] Щар һатə щара-хəбəр һатə зара, севед сор—п'ара һадьр-гöһдара.

թյամբ։ Հեքիաթի հերոսը սովորաբար երրորդ ուղևորության ժամանակ, երրորդ գիշերվա ընթացքում, երրորդ հանդիպման ժամանակ է հասնում իր նպատակին («Թագավորի երազը»)։ Պատահում է նաև, երբ դեպքը ավելի է կրկնվում, հեքիաթում ստեղծելով աստիճանական զարգացում և մասերի համեմատական բարդ հարաբերություն։

Քրդական ժողովրդական հեքիաթների գեղարվեստական արտահայտչականությունը ապահովվում է գեղարվեստական հնարքներով, համեմատություններով, չափազանցություններով, գեղեցիկ պատկերներով, թևավոր խոսքերով։ Հետաքրքիր ձևով է մատուցվում հատկապես գեղեցիկ աղջիկների ու պատանիների նկարագրությունը, օգտագործվում են բնական ու տպավորիչ համեմատություններ։ Այս հարցում մեծ է նաև հեքիաթներում լայնորեն օգտագործվող բանահյուսության ավելի փոքր ժանրերի՝ խրատական առածների, ասացվածքների, խորիմաստ հանելուկների դերը, որոնք գեղարվեստական պատկերներն ավելի ընդհանրացնում ու հետաքրքիր են դարձնում։

Ուշադրության է արժանի նաև հեքիաթների բառապաշարը։ Այստեղ, ինչպես ավանդական բանահյուսության այլ նմուշներում, պահպանվում են ժամանակակից գրական ու առօրյա քրդերեն լեզվում արդեն հազվադեպ պատահող բազմաթիվ բառեր ու դարձվածքներ, որոնք «համ ու հոտ» են տալիս ամբողջ ստեղծագործությանը։ Դրա հետ մեկտեղ նկատելի է նաև մի ուրիշ հանգամանք։ ժամանակակից քուրդ բանասացները գործածում են հայերեն, վրացերեն, ադրբեջաներեն և ռուսերեն բառեր։ Քուրդ բանասացները այս կամ այն ազգության ներկայացուցչի հետ համատեղ աշխատանքի ընթացքում հաճախ փոխ են առնում լեզվական որոշ դարձվածքներ, բառեր և դրանք գործածում նաև իրենց իմացած բանավոր ստեղծագործությունների մեջ։

Մեծ է հեքիաթների դերն ու նշանակությունը ժողովրդի կյանքում և նրա մշակույթի զարգացման գործում։

Բացի այն, որ հեքիաթը մարդկանց զբաղեցնելու միջոց է, միաժամանակ, հատկապես պատանիների ու երիտասարդ սերնդի համար, հանդիսանում է դաստիարակության լավագույն միջոց։ Այն սովորեցնում է լինել համարձակ, քաջ, աշխատասեր ու ճշմարտախոս։ Սերունդներ են դաստիարակվել Միրզա Մահմուդի, Ահմադի, Չլկազիի, Շըմըկղեռինի և այլոց կերպարներով։

Հեքիաթը սեր է արթնացնում նաև դեպի ժողովրդական մշակույթը, ճանաչել է տալիս առօրյա կյանքն ու շրջապատը, բարին ու

չարը։ Պատմության վաղ շերտերը հասնող հեքիաթների միջոցով ճանաչում ենք ժողովրդի ավանդական կենցաղի ու սովորույթների առանձնահատկությունները, ծանոթանում ժողովրդի բնավորության լավագույն հատկությունների հետ։ Դրանցում «մենք լսում ենք կենդանիներին ընտելացնելու, բուժիչ խոտերի հայտնագործման, աշխատանքի գործիքների գյուտարարության, աշխատանքի արձագանքները»[9]։ Եվ, բնականաբար, հեքիաթների միջոցով հնարավոր է դառնում ուսումնասիրել ժողովրդի ազգագրությունը, պատմության բազմաթիվ հարցեր, հոգեբանությունը և այլն։

Վ. Ի. Լենինը ծանոթանալով ռուսական հեքիաթների ժողովածուներից մեկի հետ, գտնում է, որ դրանց նյութի հիման վրա «...կարելի էր հիանալի հետազոտություն գրել ժողովրդական ձգտումների ու սպասելիքների մասին»[10], Լենինը գտնում է, որ հեքիաթը «...բուն ժողովրդական ստեղծագործություն է, որն այնքան պիտանի ու կարևոր է մեր օրերում ժողովրդական հոգեբանությունն ուսումնասիրելու համար»[11]։

Քրդական ժողովրդական հեքիաթները կարևոր նշանակություն ունեն նաև քրդական ժամանակակից գրականության զարգացման համար։ Հեքիաթները, ինչպես բանահյուսության մյուս նմուշները, անսպառ աղբյուր են քրդերեն լեզվի ու դարձվածքաբանության ուսումնասիրման համար։ Հայտնի են քուրդ, ինչպես նաև այլազգի գրողների կողմից քրդական բանահյուսության օգտագործման, մշակման բազմաթիվ օրինակներ, որոնք ուսանելի են նաև մեր օրերում։

Եվ այսօր, երբ վերացել են գյուղացիների ժամանցի նախկին հավաքատեղերը՝ օդաները, բնակարաններում մուտք են գործել ռադիոն ու հեռուստացույցը, թերթերն ու ամսագրերը, գնալով ակտիվանում է գրադարանների, կինոների ու թատրոնների, դասախոսությունների դերը գյուղի կենցաղում՝ ավելի սակավանում են հեքիաթասացները և մոռացվում ավանդական բանահյուսության բազմաթիվ նմուշներ։ Այս հանգամանքը պարտավորեցնում է ավելի հոգատար լինել ավանդական բանահյուսության պահպանված նմուշների նկատմամբ, մանավանդ որ քրդական բանահյուսությունը, ի տարբերություն շատ ժողովուրդների բանահյուսության, համեմատաբար քիչ է գրառվել ու հրատարակվել։ Դեռևս սրանից շատ

---

9 **Մ. Գորկի,** *Գրական հրապարակախոսական հոդվածներ, Երևան, 1949, էջ 275։*

10 **В. Д. Бонч-Бруевич,** В. И. Ленин об устном народном творчестве, см. **С. И. Минц, Э. В. Померанцева,** Русская фольклористика, Хрестоматия, М., 1971, стр. 22.

11 Там же, стр. 22.

տարիներ առաջ Հովհ. Թումանյանը հայերենի բառ ու բանի կապակցությամբ գրել է. «Այս պատմություններից, զրույցներից, սովորություններից շատերն եկած են հին դարերից, մեր հին նախնիքների կյանքն ու սովորություններն են, նրանց մտքի և հոգու ծնունդներն են:

Բայց մեռնում են այս ծերունիները, իրենց հետ տանելով իրենց գիտեցածը...: Ես ինչ խոսքեր, դարձվածքներ, զրույցներ սրանից 10 տարի առաջ լսել եմ Լոռի, ինչ սովորություններ տեսել եմ, այժմ դժվար եմ տեսնում ու լսում, բոլորը նսեմացել, նոսրացել, անհետանում են»[12]:

Թումանյանի այս խոսքերը կարելի է վերագրել նաև շատ այլ ժողովուրդների, այդ թվում և քրդական բանահյուսությանը:

Քրդական ժողովրդական հեքիաթների գրառումները, բացի ազգային մշակույթի զարգացմանն օժանդակելուց, նյութ են տալիս նաև հարևան ժողովուրդների հեքիաթների փոխազդեցության ուսումնասիրման համար: Հայտնի իրողություն է, որ հարևան ժողովուրդների մոտ գոյություն ունեն մի շարք ընդհանուր բովանդակությամբ հեքիաթներ: Հատկապես մոտ են միմյանց հնագույն հարևան և որոշ վայրերում շերտընդմեջ իրար հետ բնակվող հայ և քուրդ ժողովուրդների մեծ թվով հեքիաթները: Իբրև օրինակ նշենք թեկուզ հայկական «Սինամահավք»[13] և քրդական „Мирзә Мәh’муд у Тәйре Симьр`“[14], «Շահ Մայմուն»[15] և „Мәнмун Ханьм у Мирзә-Мәh’муд“[16], «Իմաստուն աղջիկ»[17] և «Qиза аqьл“[18] հեքիաթները:

Կան նաև թափառական սյուժեներ, որոնք բացի քրդական և հայկական բանահյուսության մեջ կենցաղավարելուց, հանդիպում են նաև ռուս, գերմանացի և այլ ժողովուրդների մոտ, օրինակ՝ «Ճանգլո-Մանգլո» (Ջանգլո-Պանգլոն) մայր այծի և նրա ուլիկների մասին մանկական հեքիաթի սյուժեն: Ինչպես Հովհ. Թումանյանն է նկատել, նման հեքիաթներ «...թափառում են գավառից-գավառ, երկրից-երկիր, լեզվից-լեզու, ազատ, անպասպորտ»[19]:

---

12 Հովհ. Թումանյան, Երկերի ժողովածու, հատ. VI, Երևան, 1959, էջ 65:
13 Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, հատ. 9, Երևան, 1968, էջ 13—34:
14 Һ’к’нат’ед щмаә’та к’өрда, щ. II-а, Ереван, 1962, р’у 169—176.
15 Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, հատ. 9, էջ 45—52:
16 Һ’к’нат’ед щмаә’та к’өрдие, щ. I-е, Ереван, 1961, р’у 221—228.
17 Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, հատ 10, Երևան, 1967, էջ 271—272:
18 Һ’к’иат’ед щмаә’та к’өрдие, щ. II-а, р’у 10—14.
19 Հովհ. Թումանյան, Երկերի ժողովածու, հատ. 4, Երևան, 1969, էջ 68:

Հեքիաթների համեմատական ուսումնասիրությունը հնարավորություն կտա բացահայտելու հայ և քուրդ ժողովուրդների հեքիաթների առանձնահատկությունները, ինչպես նաև ուրիշ հարևան և հեռավոր երկրների այլ ժողովուրդների հեքիաթների հետ առնչությունները։

ПЕШХӘБӘР

Щмаә'та к'ӧрдайә qәдим нава qӧр'ьн у зәманада културакә xwәxwәтиейә дәwләмәнд ә'франдийә. Нава weда дәрәщәкә бәрбьч'ә'вә зарготьна wейә щмаә'тиейә п'ьр'жанр у п'ьр'щур'әйә кәвьн у т'әзә, бәйт'-сәрhатиед wейә, мерхасие у h'ьзкьрьне, к'ламед лирикиейә дьлсож, h'к'йат'ед wейә бәдәwнәхьш, мәсәлок у хәбәрокед wейә п'ьр'h'әзар у нмунед wейә дьне гәләки ә'йан.

Дь нава зарготьна к'ӧрдада щие h'к'йат'а (ч'ир'ока) щӧда hәйә. Әw, ӧса жи нмуне зарготьнейә дьне, wә'де щӧдәщӧдәда, щимьск'әне щӧдә-щӧдәда hатьнә у тенә ә'франдьне. h'к'йат'ед щмаә'та к'ӧрда сайа идеаед xwәйә пеш, дәрәщед фантастикә h'әwаск'ар, сайа сәрәщәма xwәйә фә'мдарә зәлал, ә'франдьнед hәрә h'ьзкьри у наскьрнә-hьм жь алне аhьла, кал у пира, hьм жи жь алне щаhьла, зар'а. Мә'нәкә бәлабуна нмуне зарготьна әве щмаә'те, пер'а жи йа h'к'йат'айә wи тәhәри, ӧса жи нәхwәндитийа щмаә'те буйә, т'ӧнәбуна нвисара нәщьркьри. Бәдәwнвисара зарки (зарготьн) бь щур'ед xwәва чаwа qийате р'ӧh'ани нава щмаә'теда макбуйә, бәлабунә. Жь т'ӧнәбуна нвисара нәшркьри биранина зарбежа зә'ф р'ьнд буйә. Сайа wе йәке жи нмуне зарготьне з'әф р'ьнд манә у жь сьлсьләтәке дәрбази йа дьн бунә-hатьнә гьhиштьнә р'ожед мә[1].

Wәхте хәбата мәйә салайә бәрнвисаре, мә бь ч'ә'ве xwә дит, wәки бьнәлие гӧнда, баwәрбьки, гьшк жи h'к'йат'ед щмаә'те заньн у жь wана h'ьз дькьн. Зарбеж п'ьр'е п'ае әва йане әw h'к'йат' wәхте зар'ӧтийа xwәда жь мәзьне xwә бьhистьнә. Дьбежьн: «Әва h'к'йат'а дйа мьнә», «Пирька мьн готийә», «Мьн жь баве xwә бьhистийә» у ед дьн. Әw h'к'йат' жь бона wана бунә биранинед бӧhӧри, готьне пещийайә

---

[1] **В. Г. Белинский.** Статьи о народной поэзии, см. **С. И. Минц, Э. В. Померанцева**, Русская фольклористика, Хрестоматия, М., 1971, стр. 28.

бöhöри. Ле әw h'к'йат'е жь хәлqе бьhистьнә, жь хәлqе hлданә, wәхте готьне щарана щöдабуна wана тенә т'әг'минкьрьне.

h'к'йат'ед щмаә'та к'öрд жи жь алие сфәте сьсйа тенә готьне. Аwа «hәбу, т'öнәбу п'адшак hәбу...». Хәбәра **гот, го нава** h'к'йат'ада зә'ф те wәк'ландьне, готьне. Әw h'нмлн дьдә к'ьвшә hазьрбуна сфәте сьсйа.

h'к'йат', чаwа hатә готьне, жь сьлсьләтәке дәрбазн йәкә дьне дьбьн, у нава wан сьлсьләтада т'ьме hатьнә у тенә hасьлкьрьне, шьмшаткьрьне, wа готн «р'едакторикьрьне»,- h'öкöме зәманә дь нава wанада. hена «р'едакторнеда»-кьрьна зарбежа гәләки бәрч'ә'вә. Щöда готн зарбежед hостайә мә'рифәт, hазьрщабә хwәшхәбәр, нәбирсарә зә'ф h'к'йат'зан, hәр шара, wәхте готьна әве йане әwе h'к'йат'а хwә, т'ьме тьштед т'әзәйә щн-wарә бәдәw сәр хәбәрдана хwәда зедә дькьн, п'әрчед т'әзә т'әвдькьн, hе дәwләтн у нәхьш у нигар дькьн wан ә'франдьнед хwә. Тьштәкн h'әwаск'арә, wәки hовhаннес Т'уманйан дь нава мqала хwәйә бь наве «Ль Борчалие» занәбуна h'к'йат'бежа hьмбәрн музейа дькә[2]. h'к'йат'бежед öса дь нава дор у бәре хwәда, гöнде хwә у гöндед щнарда— т'ьме h'öрмәта wана hәбуйә у hатийә готьне. h'к'йат', öса жи h'к'йат'беж т'ьме жи жь алие фькьрдар у нвиск'аред щмаә'тед щöдәда hатьнә гöhдари т'әглифкьрьне у qимәткьрьне[3].

h'к'йат'ед щмаә'та к'öрда h'әта наhа hьндьк hатьнә бәрньвисаре у чапкьрьне. Дь wе дәрәщеда хәбата бәрнвисар у чапкьрьна wан ә'франдьна h'нмлн ль Әрмәнистана Советнеда hатийә кьрьне. Пәй hәqкьрьна әлифбае к'öрдайә т'әзә жь алие Министрийа р'онкаейә Р'СС Әрмәнистане (сала 1929-а), дь hьнда бәрәвкьрьн у чанкьрьна нмуне зарготьна к'öрдада, wанар'а т'әвайн öса жн дь дәрәщә h'к'йат'ада хәбатәкә hелә hатә кьрьне. Сала 1936-а жь алие мә у Әмине Ә'вдали этнографи наhа р'әh'мәти, бәрәвокәкә зарготьнейә п'ьр'бәлгә мәзьн бь наве «Фолклора кöрманща» hатә чапкьрьне[4]. Нава wеда öса жи гәләк h'к'йат' hатьнә щн-wаркьрьне. Ле нашwәхтие жь алие Института литературае бь наве М. Абег'йан у сектора Р'оhьлатзаннейә Академиа öлмайә р'еспубликаейә Әрмәнистанейә советие сосналистие, спартьн мә, wәки әм бь бәрәвкьрьн у чанкьрьна h'к'йат'ед шмаә'та к'öрдава мжул бьбьн. Дь wе р'езеда, жь сала 1961-еда дәстпекьрн h'әта наhа бь наве «h'к'йат'ед щмаә'та к'öрдне» нди се шьлд hатьнә

2 Հովհ. Թումանյան, Երկերի ժողովածու, Հատ. 6, Երևան, 1959, էջ 65։

3 **Н. А. Добролюбов**, Народные русские сказки, см. **С. И. Минц, Э. В. Померанцева**, Русская фольклористика, М., 1971, стр. 66—71.

4 **h'. Щнди у Ә. Ә'вдал**, Фолклора кöрманща, Ереван, 1936, р'у 579—651.

чапкьрьне[5]. Әва бәрәвока жи пәй ԝана те у бь сре йа 4-а те һ'әсабкьрьне.

һ'к'йат'ед бәрнвиси бь сәрәщәма хԝәва у бь щигьртьна хԝәва жь һәвдӧ щӧдане.

һ'к'йат'ед щмаә'та к'ӧрда ԝәхте готьна ԝана һәйә. Нава щмаә'та к'ӧрдда ә'дәтә, ԝәки һ'к'йат' һ'имли шәвед звьстане дрежда бенә готьне, ль одада, наһа от'ахада, ль малада. Гава һьн һ'к'йатбеж ԝәхте ԝи валабуне һәйә, һьм жи һ'к'йат'-гӧһдар ԝәхте ԝигӧһдарикьрьне һәйә.

. һәма һ'але ӧсада жи гәләк һ'к'йат' бь готьна т'әзә бунә (т'әзә дьбьн) у һатьнә «р'едакторикьрьне». һ'алԝәхте ԝи тәһәри ӧса жи али хԝәйкьрьна нмуне зар-готьне кьрийә. Хенжь ода, от'аха, ль щие мәрьв зә'ф бәрәв бунә у дьбьн, һ'к'йат', чаԝа жоре һатә биранине, малада жи һатьнә у тенә готьне. Ԝәхте готьна ԝан ә'франдьна, һ'к'йат'беж һәр тәһәри дьqаqьщә һәр хәбәре йане щӧмле ӧса бь аԝаз-талази бежә, ԝәки хԝәши гӧһе гӧһдар бе, сәр сурәт, дәсте хԝә ӧса дьһ'әжинә, ԝәки гӧһдарийа гӧһдар т'әглиф бькә. Щина жи навбьр'йе дьдә нава хәбәрдана хԝә. Ԝан гьшки ӧса дькә, ԝәки һ'к'йат' бь хԝә жи сәр гӧһ-дар һ'ӧкӧм бьһелә.

һ'к'йат'ед щмаә'та к'ӧрда, пер'а жи нмуне зарготьне, чаԝа дәрәщәкә култура р'ӧһ'ани, ә'мьре щмаә'тейә сосиал-экономикие, ә'дәт, хԝәстьне ԝе дьдьнә диһаркьрьне.

Дь нава һ'к'йат'ада щмаә'т хенжь бь пасиви диһаркьрьна ә'мьр у ә'дәт, ӧса жи qаqьщийә бьдә зәлалкьрьн у азӧр'ӧкьрьне гәләк дәрәще ә'мьр, жь т'абие спьфие пьрсед һ'әмт'омәрие пешда к'ьшандийә. Дь нава ԝанада, щӧдаготи, бь щур'әки туж пьрса сосиалие-нәԝәкәһәвбуне пешда к'ьшандийә. Дьдә бәлукьрьне шәр'е орт'а хԝәйһәбуна у к'әсиба. Пәсьне ԝан мәрьва те дание, ед кӧ бь к'әда мьле хԝә идара хԝә дькьн. Әԝана, нәньһер'и, ԝәки зә'ф щәфак'ешьн, һ'але зерандида, т'ьме жи жь нава чәтнайа чаԝа алт'ьндар дәртен. Ле мqабьли ԝе йәке-хԝәйһәбуи, мьлк'әдар, к'әда хәлqе хӧр, тенә гӧнәк'аркьрьне, суцкьрьне («К'әчәлок'», «Туди qу-ши»). Әԝ дьк'әвьнә һ'аләки нәт'е у пек'әнандьне: «Хер у хԝәши ль әве дәре, шәр' у шур'-ль әԝе дәре», баԝәрбьки, т'әмамийа һ'к'йат'а бь әве хԝәстьне хлаз дьбьн.

Нава һ'к'йат'ада пьрса диһаркьрьна мqабьлиһәвбуна орт'а һәрче херхԝәз у нәхерхԝәз, дәԝләмәнд у к'әсиба, ԝа готи буйә щур'әки шк'йаткьрьне пещбәри нәԝәкәһәвбуна ә'мьре сосиалие. Бь алт'ьндарийа мәрьве хәбатк'ар—щмаә'те

---

[5] һ'к'йат'е щмаә'та к'ӧрдие. к'т'еба 1-е, Ереван, 1961, к'т'еба 2-а, 1962, к'т'еба 3-йа, 1969.

1974-а һатә чапкьрьне к'т'еба **О. Щәлил у Щ. Щәлил** бь наве Ч'и-р'оке щмаә'та к'ӧрда.

дайә диһаркьрьне пьрса хwәстьн у һ'ӧрмәтгьртьне бәр бь хәбате у һәрче хәбатк'ар, у т'ьме щә'дандийә бәр бь ә'мьре хwәшие. Бь т'ема хәбатк'арр'а у хәбатер'а гьредайә ӧса жи пьрса хәбатһ'ьзне, wәки әм нава һ'к'йат'ада дьбиньн. Пәсьне хәбатһ'ьзне те дайине, пер'а жи тенә р'ур'әшкьрьне әw кәс, ед кӧ т'әмбәльн, беә'мәл у ә'wәрә, («Тьр'але Бәг'даде», «Аһ'мәд у qиза п'адше»).

Щмаә'та к'ӧрд нава һ'к'йат'ед шур'ә-щур'әда фькьр-мтaлед бәр бь пашwәхтие бь һәр тәһәри дайә диһаркьрьне. Гава кӧ әм насийа хwә дьдьнә wан хәwьн-хwәстьна, пер'а жи те дәрдьхьн нәч'арийа гӧндие шундамайи дь дәрәща азӧр'кьрьна qәwатед т'әбийәтеда. Ләма жи wәхта һ'алчәтнайа әwи гази хwәде кьрнйә, фә'лька у к'очәкие баwәркьрийә. Һәла зә'ф зуда мәрьва хийал кьрийә нава һәwеда бьфьр'ьн, wәки зутьре бьгьһижьнә wи щие дур, к'ижан бь wана лазьмә. Мерхасе һ'к'йат'а бь сфре батьни сәр ч'йа у бә'рар'а фьр'инә һәйло щие гәләки дур, wәки wә'дәда бьгьһижьнә мәрәм-мразе хwә. Хенжь сфрә, шьв у к'ӧме батьни, дь нава һ'к'йат'ада ӧса жи пешда һатьнә һәсп, wәки диса али мәрьва кьрьнә-фьр'инә у гьһиштьнә щие мәрәм-мразе сйаре хwә. Бь хәбәра деwр'а шмаә'та ӧса жи хәбәра фьр'ьндә дайә гредане-**Деwе фьр'ьндә**. Нава һ'к'йат'ада пьрса ә'мьрдрежие щики фәрз дьгьрә. Мерхасед wана дьшә'диньн, wәки ә'мьре дреж бьжин. Мерхасе һ'к'йат'әке йа бь наве «Мир Мьһ'е» мина Искәндәри Зӧqӧр'не легендар—Алек'сандре Македоне, һәр тәһәри дьщә'динә, wәки бь ә'мьрәки дреж бьжи, нәмьрә, чаwа хорт бьминә. Әw нава гәләк чәтнайар'а аг'рсонги дьгьһижә бәхт-мразе хwә, дь баг'че щиәтеда щие хwә дьбинә. Жь wе р'оже һ'әзара сал дәрбаз дьбьн. Ле тӧ wәрә, әw ль wедәре жи наст'ьрә, бира wәт'ин дькә. Мӧкӧр'ийа щи-мьск'әне хwә дькә у жь нава баг'че шьнәте дәрте. We шунда ида ньк арә хwә жь мьрьне бьпе. Щмаә'т бь кьрьна Мир Мьһ'ева, нишан дьдә, wәки чьчах жи һәбә мьрьн ль пешийа мерьвә, ле бәле пер'а жи нета хwәйә ә'мьрдрежие дьдә диһаркьрьне, әw жи бь сайа «Авьл һ'әйате» йане жи нава «баг'че щиәтеда».

Щмаә'те бона ә'мьрдрежие, жь нәхwәшийа зуqәнщбуне, һ'ӧкӧми сәр дәрәще т'әбийәткьрьне, жь һ'ӧкӧме хәбәре баwәр кьрийә у хийалкьрийә бь готьна хwә, (чаwа әм we йәке щәм т'реqе эздийа жи дьбиньн, ль щәм шеха, п'ира, бь фә'льк-к'очьке) бьгьһижә нет-мәрәме пешийа хwә. Әw т'реq дьщә'диньн бь һ'ӧкӧме хәбәре нәхwәща qәнщ бькьн, бьдьнә сах-сламәткьрьне, у шарьна жи готьна wана «щи дьгьрә». Бә'са хәбәре әм бир биньн «Ощаха шехе Р'әш». Wәк'илед we мале (ощахе) бь сербази, бь фә'льк, нвеште хwәва, чаwа һатә готьне, һәр тәһәри дьщә'диньн нәхwәш, (илаһи ед мале дьк'әвьн-смлайа дьк'әвьн) qәнщ бькьн. Ед ӧса һ'әта нһа жи

hьнə гöндед Әрмənистанеда дьдəбьрьн. Дь нава h'к'йат'ада сайа h'öкоме хəбəре, нвьшта, к'очəкие мəрьвед нойə нə'с дьбьн h'əйwан-к'əр. гöр, сə мqабьли we йəке мəрьве ширh'ə-лалə херхwəз жь wи h'але гранə нəмьр-нəжи хлаз дьбьн, диса чаwа мəрьв пешда тен, öса чаwа бəре бунə. Öса жи бь h'öкöме хəбəре həрче мьри wə'дəки qəнщ дьбьн, хəбəр дьдьн. Тьштед h'əта wи чахи нə ə'йан, ə'йан дькьн. Бь h'öкöме хəбəре щьмщьмə тенə hьлдане, зhа дьбьн, дьбьнə мерг у чиман, стри дьбьнə кöлилк у гöл,—нава шəвəкеда к'очьк у сəра тенə чекь-рьне, авакьрьне. Нава h'к'йат'ед шмаə'та к'öрдад, баwəр бьки h'имли мерхасəк йане жи дöдö пешда тен. Дьлqед (qьльхед) дьне h'имли али мерхасед сəрə дькьн. Нава wанə-да чаwа мерхас-шван, гаван, т'ор'чи, кöр'ед п'адьшайə ч'ук, öса жи жьнед навсəрə у qизед шаhьл пешда тен, ед кö бь аqьл у срафəт у qöрсахе хwəва т'ö щара жь мерхасе мер данахöн.

Нава h'к'йат'ада шван, гаван, т'орч'и чаwа wəк'иле щмаə'те, фькра щмаə'те диhар дькьн. Әwана дьqаqьшьн h'əлалие, р'астие дəст бинын. Щмаə'те бь həр алийава əw красе хwəр'а дəрбазкьрьнə у р'йа р'аст у qəнш дайə пешийа wана. Әwана мерхасьн, аqьлбəнд, бинфрə, h'əлал у херхwəз. Әwана qəнщийа бир накьн у мəрəме ə'мьре wан жи əwə. wəки али мəрьве р'ожа тəнгда бькьн («hət'ми Тəйр у Qəсабə Щоали мəрьве р'ожа тəнгда бькьн («həт'ми Тəйр у Qəсаби Що-мəрд»), дь h'але хwəйи джwарда жи бинфрəнə («Сьндьрнə-ват», «Торч'и»), wе гöмане. wəки we həр чəтнайа алт'кьн у р'успи дəрен.

Нава h'к'йат'ед щмаə'та к'öрдада чаwа хəйсəтəки бəрбь-ч'ə'в əw п'акдитьна ə'мьрə, баwəрбуна алт'ьндарие, qəwата р'öh'анне у физикие, wəки ед нойə нə'с готи бенə алт'кьрьне. П'акдитьна ə'мьр (оптимизм) дь нава мерхасда qəwата сəр-хwəбуне, тəйахкьрьне пешда тинə, wəки чəтнайи wе жь орт'е бенə hлдане («Ә'ли у həсп», «К'а Ә'ли чаwа п'адшак кьрə h'але əвсəна, ле е дьне жи да алт'кьрьне»). Чаwа М. Горки нвисийə: «Зарготьи лап дури песимизмейə, пəньhер'и we йəке, wəки ə'франдаред wе h'аләки гранда бунə у к'əдхöра хəбата wанə qултнейə зəлулне бек'арə кьрьнə, ле ə'мьре wа-ни нəфсие беəхтийар у бепьштован буйə. Ле бəле, нəньhер'и wан həр h'əму тьшта, колективер'а фə'мдарийа нəмьрьне хəйсəт буйə у əw баwəри, wəки əwe h'əму qəwатед джмьне хwə алт' бькə»[6].

Нава h'к'йат'ада щарана жи чаwа мерхасе шмаə'те, öса жи кöр'е п'адшейи ч'ук пешда те,-wəхта п'адша həр тəhəри дьшə'динə п'адшайа хwə дəсте хwəда мəh'кəм хwəйи бькə, ле кöр'ед wийə нöхöри дькьн кö бь хwə бьбьн п'адьша, wи wəхти кöр'е wии ч'ук, е кö чаwа шаhьлəк, wəк'иле сьлсьлəта

[6] Մ. Գորկի, Սովետական գրականության մասին, Երևան, 1934, էջ 32—33։

т'эзə, щмаə'т гöмана хwə бь wир'а дьдə греданe, дḣа херхwəз у бь щмаə'тер'анə, бəдəwи—аqьлə. Əw бь сайа аqьлбəндийа хwə дькарə жь чəтнайа хлазбьбə. Хəзьне вəшарти бьгəр'ə у щие wана ббинə. Щарана öса дьqəwьмə, wəки кöр'е п'адьшейи ч'ук баве хwəйи зальми зиек'ар, öса жи бред хwəйə зöлмк'ар жь орт'е дьдə р'əдкьрьне. Али мəрьве хəбатк'арə амə-т'ам дькə («Мирзə Мəḣ'муд», «Шире шер ə'йаре шерда»).

Щмаə'та öса жи гəлəки пəсьне qизед дəwләмəнда, п'адьша дайə. Əw qизана гəлəк щара зöлмк'арийа п'адьшед баве хwə ль бəр ч'ə'ве хwə дьбиньи, пəḣəqийа wана бəрбь мəрьве худанр'еж у ḣəр тəḣəри дьщə'диньи, wəки жь говəка к'очьк у сəреда wəкə ḣ'əфса дəрен, бь ə'мьре аза ḣ'аләки т'əмьзи ḣ'əлалда бьжин. Əwана мqабьли де у баве хwə дəртен, гəлəк щара бь ḣ'əмди хwə дьчьи хортед к'əеиб дьстиньи, бь wанар'а, нəньḣер'и ḣ'аләки чəтьнда, дьгьḣижьнə ḣ'але азайе, бəхтəwарие («Гае зер'ин», «П'адьше чаwа qиза хwə да хöлим»). Тьштəки ḣ'əwаск'ар жи ḣəйə, əw əwə, wəки щарна жи qизед п'адьша жь алие хортед к'əеиб тенə т'əрбиййəткьрьне у т'əви wана жи хwəр'а дьбьнə малавайи. Əw хортана wан qиза ḣини хəбате дькьи. Öса ḣини дькьн, wəки нава чəтнайада тəйах бьдьи у бьщə'диньи ḣəр чəтнайа бьдьнə алт'кьрьне. Али мəрьвед бест'ар бькьн, wəки жь бона хwə мал-авайа чекьн, бь к'əда мьле хwə ə'бура хwə бькьи «Qиза п'адьше». Əw ḣ'к'йат'ед кö нава wанада, чаwа мерхас, кöр'е п'адьшейи ч'ук йане жи qиза п'адьше нешда тен, əwана бь ḣ'але хwəйи сосиалиемə бир тиньи мерхасед т'орчи, щван[7]. У тьштəки интерес жи əwə, wəки əw мерхасе ḣ'имли бь навəкийə бь наве **Мирзə Мə'муда**, е кö ḣьм чаwа кöр'е хəбатчийа пешда те у ḣьм жи чаwа кöр'е п'адьшайи ч'ук, бь ḣəр алийава к'ара хəбатчийа диḣар дькə, wанар'а дьбə ньштован.

Нава ḣ'к'йат'ада хенжь хəбатк'ара, wəки мерхасед сəрəнə, бь ḣ'öрмəтгьртьи дəрḣəqа мəрьвед ə'мьрда мəзьи те хəбəрдане-дəрḣəqа мерада, жьнада. Бь wе йəке, щмаə'т дьщə'динə щер'бандьи у дьнефə'мкьрьна хwəйə сала бьгьḣинə щаḣьла, бь шеwр-ширəте хwə али wана бькə. Гəлəк щара щаḣьле зə'ф qəwат бь сайа шеwр-ширəте мəрьвед ə'мьрда мəзьи жь нава хахе гран дəртен. ḣе зедə, əw ḣ'əйwан, йане тəрəwьле жь алие щаḣьла азакьри, чаwа-мə'си, тəйр бь шеwр-ширəте хwə али əwе шаḣьл дькьн, wи бəхтəwар дькьн.

Нава ḣ'к'йат'ада чаwа шеwр-ширəтк'ар öса жи жьн пешда тен. Жьн гəлə щара ḣе дурдинə у ḣ'öнöрмəнд. Гəлəк щара əw мере хwə дькьнə ḣ'аләки пəт'ейи храб («Хəwна qази»), öса жи бь аqьлбəндийа хwə меред хwə, бра-пьсмамед хwə жь ḣ'але зəлулиейə чəтьи хлаз дькьн, дьбьн сəбəбе хwəш ḣ'али у бəхтəwарийа wана («Qиза п'адьше у к'əчəлок»).

---

[7] Ա. Ղանալանյան, *Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, Երևան, 1950, էջ 12։*

Нава һ'к'йат'ед щмаә'та к'ӧрдада мерхасед кӧ дьщә'диньң бьгьһнжьнә мәрәм-мәхсәде хwә, гәләк щара хwә давежьн бәр бәхте тәйр у туйа у һ'әйwанс кәдикьри у нә кәдикьри. Тәйр-ту чаwа һәwабьр' wәхте щӧхӧле гәләки ләзи әрһәдә нешда тен, wәки бсәгләкьрьн флан тьшти бьгьһиньн беван дәре (дәрман) у тьште дьн («Се бра»). Деw нава һ'к'йат'ада һ'нмли чаwа әждәһае храб тенә һ'әсабкьрьне. Ле щарана жи мәрьвар'а qӧльх дькьн-һьм дь дәрәща фьр'инеда (деwе фьр'ьндә), һьм жи дь дәрәща хәбата гран кьрьнеда. Нава һ'әйwанада гәләки пәсьне һәспе те дашие, һ'әйwан, wәки сал у зәмана бь мерьвр'а qӧльх кьрийә. Һәсп сайа бәз у зена хwә сйаре хwә wәхтеда дьгиһинә wи щии, к'ижане әwи хwәстийә. Щмаә'те хәйсәте фантастикие дайә һәспе. Һәсп wәхте чәтнайа пешийа сйаре хwә пер'а «дьк'ельмә», шеwьр-ширәт дькә. Һәрге лазьмбә нава һәwеда дьфьр'ә йанс жи нав авср'а совәк'арие дьдә, бь wи тәһәри сйаре хwә жь һәр тә'ли-тәнгийа хлаз дькә. Һ'к'йат'ед сербазиготьне у ед ә'дәт, жь алие сәрәщәме у жь алие кьрьнед мерхаса гәләки һәвдӧ бир тиньн. Аwа, нава һ'к'йат'ед сербазиготьне мерхасед сәрә, ед кӧ һ'нмли щаһьльн, һ'әлал у qәрәманьн. пәй дурк'әтьна мале хwә у пәй р'еwитикә зорә щәфа, бь дәстаиине щер'банди, фә'мбәр у бәхтәwари диса вәдьгәр'ьн тенә малед хwә. Әwана гьшьк жи кьрьнед минани һәвдӧ дькьн-мәрьве беч'арәйә бәләнгаз жь һ'але wани джwар дәрдьхьн, али wана дькьн, пер'а жи бәла һәрчед храв дьдьн. Нава һ'к'йат'ед ә'дәтда мерхас бәре пешиеда к'әсибә, йане жи к'әсиб дьбә, бь шеwьр ширәте херхwәза, бь арик'арийа wана, һәбуне дәст тинә. Әв пьрсед сәрәщәма һ'к'йат'айә традисион, е кӧ дькарьн бь мәсәлед т'әзәва һе т'әмам бьбьн, әw һ'име qәwиньн, ль дора к'ижане, зарбежед һоста, щарана жи һәма щи бь щи һ'к'йат'ед хwәйә wанар'а гредайә нәхьшәнигар дьбежьн. Wәхте ӧса жи щер'бандьна хwәйә ә'мьр анәгори мә'рифәта хwә, һәмни тьште т'әзә жи сәр готьна хwәда зедә дькьн.

Хенжь һ'әмт'омәрибуна дәрәщед сәрәщәма һ'к'йат'ед щӧда-щӧда, тьштьнә һ'әмт'омәрие дьн жи wәхте щур'әготьна һ'к'йат'ада пәшда тен.

Гава кӧ әм шур'әготьна wан ә'франдьна тиньнә бәр ч'ә'ве хwә, әм пер'а жи дькарьн биньн бира хwә щур'е стила готьна һ'к'йат'а. Һ'ьк'йат'ед к'ӧрда бь дәстпебуна традисион пешда тен, хәбәрготьна традисион. Әwана щарана бь пешхәбәра пешда тен, әw жи щур'е ч'укә шьерки, чаwа:

Щар һатә щара,
Хәбәр һатә зара,
Севед сор—
П'ара һадьр-гӧһдара.

Сәрәщәма wана бь сәрәщәма һ'к'йат'ар'а йәк набә. Щарьна

жи, һ'к'йат' бь хәбәрәке йан жи бь дö хәбәра дәстпе дьбә, чаwа «һәбу: т'öнәбу». Әв пешхәбәр qәстбәндә жи тенә готьне, wәки гöһдарийа һазьра т'әглиф бькьн, кö һ'к'йат'е бьбһен.

Паше, нава һ'к'йат'ада әм р'асти фразед традисйон тен, аwа: «П'ьр' чу, һьндьк чу, әз пьзаньм, хwәде занә», «öса бәдәw бу, wәкә р'ос дьшöхöли». Öса жи әм р'асти хәбәре, готьне хлазие типие тен, бь wана, баwәр бьки, т'әмамийа һ'к'йат'а хлаз дьбьн, чаwа: «Әw чун гьһиштьн мразе хwә, һун жи бьгьһижьнә мразе хwә».

Хенжь wан фразе готьне, öса жи п'әрчед һ'к'йат'айә хлазкьри һәнә, е кö йане минани һәвдö йане жи п'ьр'һьндьки гöһасти дь нава щур'е һ'к'йат'ада тенә wәк'ландьне.

Һ'к'йат'ед щмаә'та к'öрда аwаки готи сәр һ'име се дәрәща һатьнә ә'франдьне. Пешнеда һ'але дәстпебуна wе те дайине. П'әрче орт'еда мерхасе wе бь кьрьна хwәйә актив пешда тен. Дь әви п'әрчәйида qәwмандьн дьгьһижьн дәрәща кулминасйон. П'әрче сьсйа-грефутьк вәдьбә, һ'к'йат' бь алт'ьндарийа мерхасед чедар хлаз дьбә. Хенжь әви щур'е ләванина һ'к'йат'айә традисйон, öса жи ләванинед һе п'ьр'барә һәнә. Ве пьрседа әw то һ'к'йат' тен ль бәр ч'ә'ве мә, ед кö жь чәнд һ'к'йат'а бь һәв һатьнә һуиандьне, wәки дьн нава йәкеда дö, се, һәла зедә һ'к'йат'ед нә аwqа мәзьн һәнә. Әва йәка wи чахи пешда те, гава мерхасе һ'к'йат'е бь сьре һ'ьк'йат'а ль пәй һәвдö р'ез дькә.

Һәвдöанина һ'к'йат'а п'ьр'бар дьбьн wи чахи жи, гава хлазийа щур'ә-щур'ә һ'к'йат'а бь wәк'ландьна п'әрче минани һәвдö тенә сәр һәвдö. Мерхасе һ'к'йат'е һ'имли wәхте р'еwитийа сьсйа, нава шәва сьсйа, wәхта р'астһатьна сьсийа дьгьһижә мраз-мәрәме хwә («Хәwьна п'адьше»), öса жи дьqәwьмә, wәки әw йәкана һе зедә тенә wәк'ландьне, п'әрчед т'әзәва һе тенә дәwләмәндкьрьне, һе һ'әwаск'арие пешда тиньн.

Һ'к'йат'ед щмаә'та к'öрда думәкдрежайа wана öса жи гредайә бь бәдәwготьна wанар'а, чька чаwа һатьнә пәхьшнигаркьрьне, нтьрандьне, һьмбәри һәвкьрьне. Щöда бь һ'әwаск'ари тенә бәр ч'ә'ве мә әw п'әрчә ед дәрһәqа qизед бәдәw у хортаданьн, һьмбәрикьрьнед öса р'ьнд у щи-wәр тенә данине, wәки гәләки тенә бәр ч'ә'ве мерьв. Дь әве пьрсер'а гьредайи нава һ'к'йат'ада гәләк тенә хәбтандьне хәбәред п'әр'ә баскани, мәсәлок у хәбәрокед п'әр'ә баскани, мәсәлок у хәбәрокед щеwьр-ширәтк'арие, тедәрхьстноке к'урфькьр. Әwана шьк'лед бәдәwие һе т'ам у т'әмам дькьн, һе һ'әwаск'арие пешда тиньн.

Зәхира хәбәред һ'к'йат'а жи гәләки гöһдарит'әглифә, чаwа нава һ'к'йат'ада, öса жи нава нмуне зарготьне дьнда, гәләк хәбәред кәвьн у т'әзә р'асти мә тен. Әwана, баwәр бьки,

тә'м-тиськe дьдьнә т'әмамийа ә'франдьне. We йәкер'а ӧса жи пьрсәкә дьне гредайә. Зарбежед wә'де мә щарана ӧса жи хәбәред әрмәнки, гӧрщки, адрбещани у урьси т'әви хәбәрдана хwә дькьн. Хәбатчиед к'ӧрд, wәки ӧса жи т'әви хәбатчиед щмаә'тьнә дьнейә щинар дьхәбьтьн, гәләк щара хәбәред жьwана һинбуйи т'әви готьна хәбәрдана хwә дькьн. Р'ол у нишандарийа һ'к'йат'а нава ә'мьре щмаә'теда у дь дәрәща пешдабьрьна култура wеда-п'ьр'мәзьнә.

Хенжь әwе йәке, wәки һ'к'йат' мәрьва мжул дькьн, ӧса жи кьрьна wана п'ьр'ә дь дәрәща т'әрбийәткьрьна щаһьлада, хорт у qизада. Дь нава wан ә'франдьнада пьрсед мәрдание, мерхасие, хәбатһ'ьзие, һ'әлалие, р'астие пешда һатьнә к'ьшандьне. Сьлсьләта пәй сьлсьләта бь нигара Мирзә-Мәһ'муд, Әһ'мәд, Чьлкәзие, Шьмькзер'ине һатьнә т'әрбийәткьрьне.

Һ'к'йат дь дәрәша култура щмаә'теда һ'ьзкьрьне пешда тинә. Әw ә'мьр, дорбәр, херхwәзие у но нә'сие бь мәрьва дьдә наскьрьне. Бь һ'к'йат'а әм ә'мьре бәре, ә'дәт у р'абун-р'уньштьна щмаә'те, хәйсәте wер'а дьбьнә нас. Дь нава wанада әм дьбһеи дәнге вәгәр'андьна хәбата кәдикьрьна һ'әйwана, дитьна гӧл-гиһе qәнщкьрьне, ищатед һащәте хәбате[8]. У фә'мдарийә, бь һ'к'йат'а мәрьв дькарә һини этнографиа, т'ариqа, р'ӧһ'ания щмаә'те бьбә. В. И. Ленин wәхта насийа хwә дьдә бәрәвокәкә һ'к'йат'ед щмаә'та урьса, тер'а дьбинә, wәки сәр бәрәвокәкә һ'к'йат'ед щмаә'та урьса, тер'а дьбинә, wәки сәрqнйате wана «Мәрьв дькарә һиндарикә баш бьньвисйа дәрһәqа мәрәм у щә'дандьна щмаә'теда»[9]. Ленин тер'а дьбинә, wәки һ'к'йат' «Хут ә'франдьна щмаә'тейә, йа кӧ гәләки фәрз у лазьмә р'оже мәда бона һиндарийа р'ӧһ'анийа щмаә'те»[10].

Һ'к'йат'е щмаә'те бона пешдабьрьна бәдәwивисара wә'денаһада-к'әмала wана зә'ф һәйә.

Һ'к'йат, ӧса жи имуне зарготьне дьне, каникә иәмьч'ьqинә дь дәрәша һиндарийа змане кӧрманщие, фразеологиа wе. Ә'йанә, чаwа ивиск'аред к'ӧрд, ӧса жи ивсик'аред щмаә'тед сәр гәләк имуне зарготьна шмаә'та к'ӧрд хәбьтинә, вәчекьрьнә, тьштәк, wәки бона һиндарие жи фәрзә.

У иро, гава кӧ иди жь орт'е һатьнә һлдане щие бәрәвбуна гӧндийайә бәре-одед бәре, гава иро р'адио, дурдитьнок, газет у ковар малада һәнә, гава гӧндада иди кино у т'атрон дьхәбьтьн, даклад тенә дәрбазкьрьне, һ'к'йат'беж бәрә-бәрә кем дьбьн у пер'а жи жь орт'е дәртен гәләк имуне зарготьне qәдимә бәре. Әва йәка мә дәйндар дькә, wәки әм һе бь бәрнви-

---

[8] Մ. Գուրկի, Գրական հրապարակախոսական հոդվածներ, Երևան, 1949, էջ 275։

[9] В. Д. Бонч-Бревич, В. И. Ленин об устном народном творчестве, см. С. И. Минц, Э. В. Померанцева, Русская фольклористика, Хрестоматия, М., 1971, стр. 22.

[10] Там же, стр. 22.

сара нмуне зарготьнева мжул бьбьн. Ӧса жи һьлдьн бәр ч'ә'вс хwә, wәки бь һьмбәркьрьна нмуне щмаә'тед дьн-нмуне зарготьна щмаә'та к'ӧрд һьндьк һатьнә бәрнвисаре у нәшьркьрьне. Һәла жь вьр гәләк сал бәре Һовһ. Т'уманйан дәрһәqа зарготьна әрмәнийада нвисийә: «Жь ван сәрһатийа, мжулийа, дәба гәләк жь qӧр'не бәре һатьнә гьһиштьнә мә, дәба у ә'мьре нешиед мәнә, хӧльqандьнед нет у р'ӧһ'е wаньн.

Лс әв кал у пир дьмрьн, бь хwәр'а ӧса жи занәбуна хwә дьбьн... Мьн жь вьр 10 сала бәре чь кӧ ль Лорие бьһистийә-хәбәр: фраз, мжули, мьн чь щур'е дәбе дитийә, нһа чәтьн дьбиньм у дьбһем, гьшк бәтр'әнг бунә, һатьнә гӧһастьне, ӧнда дьбьн»[11]. Әв хәбәред Т'уманйан, мәрьв дькарә бона зарготьна щмаә'тед дьн жи бежә, нер'а жи дәрһәqа йа к'ӧрдада.

Бәрнвисара һ'к'йат'ед щмаә'та к'ӧрда, хенжь аликьрьна пещдабьрьна култура мләтне, ӧса жи бь qнйатс хwәва дькарьн али п'әвгӧһастьна һ'к'йат'ед шмаә'тед щинар жи бькьн. Ә'йанә, wәки павбәйна һ'ькйат'е к'ӧрда у йа щинара гәләк хазед һ'әмт'омәри һәнә.

Щӧда готи һ'к'йат'ед щмаә'тед әрмәнийа у к'ӧрда гәләкн минани һәвдӧнә. Әw щмаә'т щинаред һәвә qәдимьн у гәләк щийа жи wәк'илед wана гӧндәкнда жийинә, щинарти дь һәвдӧр'а кьрьнә. Чаwа щә'де әв готьна мә, әм чәнд һ'к'йат'ед щмаә'та әрмәнийа у ед щмаә'та к'ӧрда бирбиньн, бә'са хәбәре «Սինամահավք»[12]-е у йа «Мирзә Мәһ'муд у тәйре Симьр'»[13], йа «Ճահ-Մայմուն»[14]-е у йа «Мәймун ханьм уМирзә-Мәһ'муд»[15], йа «Իմաստուն աղջիկ»[16]-е у «Qиза аqьл»[17].

Чаwа сйужа к'очәр-һ'к'йат'ьнә ӧса мә ә'йаньн, ед кӧ хенжь ә'йанбуна wана нава зарготьна әрмәнийа у ӧса жи нава зарготьна к'ӧрдда, пер'а жи бь змане урьси, германи у бь зманед дьне тенә готьне. Йәкә ӧсанә һ'к'йат'а бь наве «Шәнгло у Мәнгло» (Зәнгло-Пангло), йа кӧ дәрһәqа бьзьне у карьке wеданә. Һовһ. Т'уманйан дьньвисә. Һ'к'иат'ед ӧсайә к'очәр «...жь нәһ'ике нәһ'нкә дьне, жь wәлатәки wәлатәки дьнс, жь зманәкн бь зманәкн дьнс, аза, бе паспорт дьгәр'ьн у тенә готьнс»[18].

Һиндарийа һ'к'иат'а бь щур'е һьмбәрикьрьна wе мәщале бьдә бона азӧр'ӧкьрьна хӧсусийа һ'к'ат'ед щмаә'та әрмәнийа у

1 Հովհ. Թումանյան, Երկերի ժողովածու, հ. 6-րդ, Երևան, 1959, էջ 65։
12 «Հայ ժողովրդական հեքիաթներ», հ. 9, Երևան, 1968, էջ 13—34։
13 Һ'к'йат'ед щмаә'та к'ӧрдне, щ. II-а, Ереван, 1962. р'у 169—176.
14 «Հայ ժողովրդական հեքիաթներ», հ. 9, էջ 45—52։
15 Һ'к'йат'ед щмаә'та к'ӧрдне, щ. I-е, Ереван, 1961. р'у 221—228.
16 «Հայ ժողովրդական հեքիաթներ», հ. 10, Երևան, 1967, էջ 271—272։
17 Һ'к'йат'ед щмаә'та к'ӧрдие, щ. II-а, р'у 10—14.
18 Հովհ. Թումանյան, Երկերի ժողովածու, հատ. 4, Երևան, 1969, էջ 68։

ед щмаә'та к'ӧрда, ӧса жи ẃе бенә бәлӧкьрьне т'әвгредана, ẃана бь һ'к'йат'ед щмаә'тед щипар у ед ẃәлате дурр'а.

Нава әве бәрәвока һ'к'йат'ед щмаә'та к'ӧрда щигьртьнә һ'к'йат'ед сербазиготьне, ә'дәт(дәбе) у һьнәк жи ед дәрһәqа һ'әйẃанда. Әẃана һ'имли жь зарбежед к'ӧрде Әрмәнистана Советие һатьнә бәрнвисаре, жь щие щӧда-щӧда, ӧса жи жь зарбежед к'ӧрде Гӧрщстане, башqә готи жь ед бнәлиед Т'билисие. Т'әмамийа һ'к'йат'а шара пешьнә, кӧ тенә чанкьрьне. Нава нвисарнасийа бәрәвокеда сәрһатийа зарбежа һатийә данине, ӧса жи һатийә готьне дәрһәqа щур'е һәр һ'к'йат'әке, пер'а жи, чьқа әẃ чьчах һатийә бәрнвисаре.

һ'к'йат'е бәрәвоке сәр щиẃаре зарбежа һатийә дәрсмишкьрьне. Ахьрийа бәрәвокеда хәбәрнәма хәбәред чәтьн у хәбәред т'әзә гӧһасти һатьиә шиẃаркьрьне.

1. К'ОЛОЗ

Хортәк һәбу, жьна wи бу. Хорт эп'ещә дәwләти бу.

Т'әмам дәwләта wи сәр чу, п'уч кьр. Р'ожәке әw, жьна xwә һәв шеwьрин;

Го:—Qизе, тьштәки мә т'ӧнәйә, хшьре тә һәйә, го, хшьре тә зә'фьн. Зер', к'әмбәр, гӧстиле xwә, го, бьдә мьн, го, әз һәр'ьм, го, һьнәки ар'туре бькьм, го, бәлки һьнә һ'әйwан дәст xwәхьн, бәлки әм xwә xwәйкьн.

Го:—Мерьк, тӧ зани.

Ӧса жи зер', хшьр һьлда, бәре xwә да шәһәрәки, чу. Дина xwә дае-мәрик wеда те, щотә га бәрьн, го:

—Сәлам жь тәр'а.

Го:—Ә'лекьм сәлам.

Го:—Әв чь ганә.

Го:—Гае фротанен.

Го:—Тӧ наейи әз, тӧ ар'етуре бькьн?

Го:—Чи тә һәйә?

Го:—Е мьн хшьрә.

Го:—һәла чька вәкә.

Вәкьр, ле ньһер'и, бәле, нә qимәте дӧ ганә, пе дькарә чар га бьк'ьр'ә. Гьрт хшьр ле стәнд, га дане. Әw звьр'и бәр бь мала xwә чу.

Хорт га ажотьн, дина xwә дае мәрик wе ч'еләкәк бәрә, те, голька wе бәрә. Го:

—Қӧр'о, го, әв чь ч'еләкә?

Го:—Дьфрошьм.

Го:—Тӧ ч'еләке нади мьн, әз га бьдьмә тә? Го «щаньм, го, әзе га бьдьм: дә щот гьредә,ижа льнге мьне бьк'әвьн нава һ'әр'ие, бaране мьпкә, әзе бьwәстьм, го, һазьр, го, бьдьмә ч'еләк, го, wе р'оже бьдә нәһ-дәһ кило шир, го, бра

жьна мьн шәш литра бьфрошә—мәр'а бьдә нан, п'әрә, чар литра жи әме бьхӧн, xwәр'а р'унен р'ьһ'әт: нә бьхәбьтьн, нә бьт'әбьтьн».

Ӧса жи гӧһер'и, ч'еләк да бәр xwә, ажот. Ажот, дина xwә даеда, йәки һәспәки сйарә weда те.

Го:—Кәр'о, әв чь һәспә?

Го:—Wәллә әз дьфрошьм., һ'әйwанр'а дӧгӧһер'ьм.

Хорт да аqьле xwә, го: «Щаньм, чарп'ейә, чарqәдайә, ч'еләк һәр'ә, го, льнге we гар'анеда бьшке: го, әзе ч'еләке һәспер'а бьгӧһер'ьм, әзе сйар бьм, чоле к'әвьм, һәр'ьм бьгьһнжьм һәвала, qачахие бькьм: xwә у жьна xwә xwәйкьм, льнге мьн жи ә'рд нагьрә».

Ӧса жи пер'а гӧһер'и: ч'еләк да wи, һәсп же стәнд, сйар бу, бәре xwә да мала xwә.

Wеда ажот, чу, дина xwә дае йәк we мик бәрә бәрхева, weда те.

Го:—Кӧр'о, әв чь мийә?

Го:—Әз дьфрошьм.

Го:—Кӧр'о, тӧ наейи әм һәспер'а бьгӧһер'ьн?

Го:—Чьр'а на.

Да аqьле xwә «шаньм, го, әз һәспе сйарбьм, һәр'ьм, го, бьгьһнжьм qачаха, тӧ wәрә лехьн мьн бькӧжьн: го, кӧр'әки т'әнемә малс», го:

—Кӧр'о, әм бьгӧһер'ьн.

Һәсп да wи, ми же стәнд. Миа xwә да пешйа xwә, бәре xwә да мала xwә. Ажот, һьнәки чу, дина xwә дае—йәк we дикәки р'ьнди бәдәw бьч'әнга wида we weда те. Хорт сәлам даеда:

—Кӧр'о, го, әв чь дикә?

Го:—Әз дике xwә дьфрошьм.

—Кӧр'о; го, мә'рифәта дике тә чийә?

Го:—Мә'рифәта дике мьн әwә, wәки дьчьмә нава гӧнда, го, дике xwә дике к'е һәбә пер'а бәри шер' дьдьм: ле т'ӧ дик ч'ар дике мьн накьн: һәргә дике wи бәри дике мьн да, әз дике xwә дьдьмә wи, дике мьн бәри дике wи да, әз дике wи һьлтиньм, дьвьм xwәр'а шәрже дькьм, дьхӧм.

—Кӧр'о, го, тә qә дике xwә щер'ьбандийә?

—Wәй мала тә авабә, әва дика, го, мьн xwәй дькә.

Хорт гьрт ми даеда, дике xwә да бьч'әнга xwә, бәре xwә да мала xwә, чу. Һьндьки чу, дина xwә дае—йәк weда те, к'олозәки дестданә.

—Кӧр'о, го әw чь к'олозә?

Го:—Әз дьфрошьм.

Го:—Чька һәла бьдә мьн темә сәре xwә. «Xwәде занә, го, к'олоз чи р'ьндә; гәрмә, го, сәре мьн гәрм xwәй дькә. Го, әз заньм, әз дике xwә бьвьм бәри е хәлqедьм, бәлки бәри дике

мьн да, дике мьн һьлдан бьрьн чун. Ле әw к'олозе һ'әта-һ'әтае сәре мьнвә.

Гьрт дик даеда, к'олоз же стәнд, кьрә сәре хwә чу. Чу незики ч'әмәки мәзьн. Чаwа куз бу, аве бьхwә, к'олозе wи к'әт аве, р'ода чу. Пәй к'әт, нәк'әт, нькарбу бьгьрта. К'олоз аве бьр чу. П'ош-п'ошдә бәре хwә да мале, чу. Чу дәре мала хwә--эварә. Иди тә'рийә. Дина хwә дае, базьрганбаши wе базьргане хwә дәре мала wи эwьрандийә. Хӧлам-хзмәтк'аре базьрганбаши готьн:

—Кӧр'о, тӧ к'ейи?

Го:—Әз хwәйе малемә.

—Кӧр'о, го, тӧ хwәйе мале, тӧ к'ӧ тейи?

Го:—Әз чумә ар'етуре.

—Кӧр'о, го, ле к'а ар'етура тә, го, чи тә һәйә?

Мьн чаwа тәр'а гот, хшьр бьр һ'әтани да к'олоз, к'олоз жи к'әт аве, р'ода чу—базьрганбашир'а гот:. Ле жьна wи зә'ф бәдәw бу. Бәреда базьрганбаши ч'ә'в бәрдабу жьна wи.

—Кӧр'о, го, тӧ һәр'и мал, жьна тә дәнге хwә тәр'а накә?

Го:—На.

Го:—Тӧ наейи әз, тӧ пайманӓке бьнвисьн?

Го:—Чь пайман?

Го:—Әм пайманӓке бьнвисьн, тӧ чуйи мала хwә, тә әв гьли жьна хwәр'а кьрьн, жьна тә дәнге хwә нәкьр, го, әз ниве базьргане хwә бьдьмә тә, хер, тә у жьна хwә кьрә шәр', әзе жьна тә тә бьстиньм.

—А, го, сәр ч'ә'ве мьн.

Го:—Дә әм һәр'ьн шәм р'испи.

Ӧса чун шәм р'испи пайман нвисин. Һиви р'испи кьрьн, го:

—Гәрә дӧ мәрийа бьди мә, чаwа бен шә'дә бьсәкьньн: һәрдӧ мәри бла йәк хwә бьдә бәр дери, йәк хwә бьдә сәр к'ӧлә-ке-базьрганбашива.

Ӧса жи мәри дане, qәрәwьл бьсәкьньн, һәр'ьнә бәр дери. Мерьк к'әтә мала хwә.

—Эвар хера тә, жьньк, го.

Го:—Wәй сәр ч'ә'ва, сәр сәрар'а һати, сәр гӧлар'а һати. Иро чәнде тәйә, го, тә кьрә чь?

—Дә, qизе, го, ар'утур бу, го, аншах.

Кӧлав дани. Р'уньшт, чарьх, горе хwә эхьстьн. Ав ани, льнге wи шушт.

—Кӧр'о, го, әз нһа заньм, ти бьрчии.

Го:—Әре wәллә, ә'вда хwәде, әз бьрчимә.

Т'әхтә дани, жер'а нан у харьн ани: нане хwә хwәр. Т'әх-тә һьлда жьна wи.

—Э, го, ә'вда хwәде, тӧ qә мьн пьрс наки арьтура тә бу чь?

—Эй, мала тә аваба, го, шкьр ве гавер'а сламәт һати, го, әзе чь пьрса тә бькьм.

Мьн чаwа жь тәр'а гот, әwи йәк-йәк жьна хwәр'а гот. Һ'әта һатә сәр к'олоз, го—к'олоз жи к'әт аве, р'ода чу.

Жькьке готә мере хwә, го:

—Дьвә тӧ бәр хwә дьк'әви?

Го:—Ә'вда хwәде, ле, го, бәр хwә нак'әвьм?

Го:—Бла тӧ саг'би, го, гӧһ мәде, го, чь чуйә бла һәр'ә.

Щи-нвин данин, әw жьна хwә к'әтьнә нав, хwәр'а р'азан. Әw qәрәwьле сәр wан, чь әwан гьли кьрьбу, мерька бьһистьн. Мерьк све зу р'абу.

Базьрганбаши, го, пайман мьн, тә пайманә.

—Пайманә жи.

Чу гази р'испи кьрьн, ӧса жи шә'да: базьргане базьрганбаши данә баркьрьне, орт'еда т'әмьз ниви кьрьн. Әм бежьн бист дәве wийә, баре дәһ дәва да базьрганбаши, баре дәһ дәва мала хwә пәйа кьр.

Жьне готеда:—Кӧр'о, әв чийә?

Го:—Мьн сәр тә шәрт гьртьбу.

—Чаwа сәр мьн?

Мьн кӧ чаwа тәр'а гот, әwи ӧса жьна хwәр'а гот: чаwа чунә щәм р'испи, чаwа, пайман нвисинә.

Жьне го:—Кӧр'о, го, бәлки мьн тьштәки храв бьгота? Кӧр'о, го, wе әз бьбьрама?

Го:—Ә'вда хwәде, мьн пайман нвиси.

—Э, го, ә'вде хwәде, хwәде мьн у тәр'а дайә, дьле мә һәвр'а саг'ә, го, әз тӧ, го, һ'әта р'ожа мьрьне бьхӧн, нәхӧн—т'ера мә һәйә, әв һәбун бәси мьн у тәйә.

Ӧса жи к'ӧта дьбә.

2. АҺ'МӘД У QИЗА П'АДШЕ

Р'ожәке п'адше готә wәзире xwә, го:

—Дьнйаеда чь ширьнә?

Wәзир гәләки теда ма, го, әва гәләк наве тьшта һьлда, го: әва, әва, әва. Го: «На».

Го:—Wәхта тӧ пькари те дәрхи, әзе чьл р'ожи сроке бьдьмә тә: го, тә кӧ тедәрнәхьст—әзе сәре тә лехьм.

Wәзир гәлә гәр'йа, готә к'е, ӧса жи те дәрнәхьстьн. Wәзир зьвьр'и һатә мала xwә: wәзир гәлә дӧшӧрмиш бу, бәр дәре qиза п'адшер'а дәрбаз бу. Qиза п'адше дина xwә дас—wәзир зә'ф бемә'дәйә. Жь хапмапе xwә жорда һат, чу пешйа wәзир.

—Wәзир, го, тӧ чьр'а ӧса бемә'дәйи?

Го:—Баве тә һатийә мьн хәзәве, го, we сәре мьн лехә.

Го:—Чьр'а?

Го:—Бона we дәрәше, го, дьве—дьнеда чь ширьнә, го, әз тедәрнахьм, го, ләма жи we сәре мьн лехә.

Го:—Тӧ тедәрнахи чь ширьнә?

Го:—На!

Го:—Дә тӧ к'әрәмкә әм һәр'ьн от'аха мә, әзе тәр'а бежьм.

Wәзир бьр мал, да р'уньштандьн у жер'а вәкьр, го:

—Wәзир, әз дьвежьмә тә, тӧ нәвежи баве мьн—qиза тә мьнр'а готийә, we сәре мьн лехә.

Го:—На, әз навежьме.

Го:—һәр'ә бежә баве мьн, бежә: тьштә жьне ширьнтьр т'ӧнә.

Ӧса wәзир р'абу чу дишана п'адше.

—Һа, wәзире мьн, тӧ һати?

Го:—Бәле, әз һатьм.

Го:—Тә ани?

Го:—Бәле, мьн ани.

Го:—Дә чька бежә.

Го:—П'адшаи xwəшбə, го, тьштə жьне ширьнтьр, го, т'öнə.

Го:—К'е тəр'а гот?

Го:—Дə п'адша, əз чум гəлə днйа гəр'йам, го, кəси мьнр'а нəгот.

Го, əз һатьм калəки сəр р'е мьнр'а гот.

Го:—Тö һəр'и wи кали һьлди бини вра: йəкə тö кале нəйни, əзе сəре тə лехьм.

Wəзир да аqьле xwə—кальк к'ö биие, го,—əзе бежьм qиза тə готийə. Öса жи гот:

—Əз гəлə гəр'йам, кəси мьнр'а нəгот, го, əз һатьмə—əва гьлйа qиза тə мьнр'а готийə.

Го:—Дə р'авə һəр'ə qиза мьн һьлдə бинə вра.

Wəзир чу qиз һьлда ани диwана п'адше. П'адше дəнг qиза xwə кьр:

—Qизе, лаwо, т'əг'мина мьн мьн һəла тö нəдайин мер, тö чаwа зани, wəки жьн ширьнə?

Го:—Баво, əз се сали бум, го, һəла əз п'йа нəдьчум. Го, əз щəм дйа xwə бум, от'аxа дйа xwəда. Го, тö ледайи һати, го, wедəрс ава гəрм һəбу, го, əз чалəп'йа нава от'аxе дьчум, дьһатьм. Го, тə у дйа мьн лаqьрди кьр, го, əз чалəп'йа чум бəр бь аве: го, дйа мьн го:—«Мьн бəрдə, кəч'к бəр бь аве чу, го, аве сəрда бьр'ежə». Тə го: «На, на, тьшт пе нае». Һьнгеда бира мьнə, wəки дьле тə сəр мьн əw qəндəр нəшəwьти, тə һ'ьж дйа мьн кьр, wəки əw р'анəвə: һьнгева жн əз заньм, wəки жьн ширьнə. Мьн кö дит, wəки wəзир бемə'дə бу, əз пе һ'əсйам у мьн əв йəк готе.

Кəч'ьк р'абу, чу. Дəнг ль wəзир кьр, го:

—Wəзир.

Го:—Чийə?

Го:—Wəxте qиза мьн əв глийе һан биреданьн, бира we нəчуйə, го, тö һəр'и qöт'икə qамите we чеки, wəки дəре we һöндöр'да бе дадан: qиза мьн текеда, бьви һəр'и орт'а мəйдане, го, бьки гази: «Qимəте ве qöт'ие һ'əфсьд зер'ə: к'е бьк'ьр'ə жи н'ошманə, к'е нəк'ьр'ə жи н'ошманə».

Wəзир öса жи кьр.

Наве йəки Аһ'мəд бу. Аһ'мəд һат сəрр'а сəкьни, го: «Əва гəлə, wəки wа дьвежə, гəлə, чь теданə»? Аһ'мəд xwə йəки бəлəнгаз бу wəxтеда, го, паше, дəwлəти бу, го: «Wəлләһи əзе бьстиньм, чь ле те, бра бе»,—стəнд, һ'əфсьд зер' дае, гази һ'амбал кьр, го:

—Һ'амбал, һ'амбал...

Һ'амбал һат, да пьшта һ'амбал, һьлда к'учəке бьр, го:

—Вра дайнə.

Һəр нəисə, һ'əта бьрə мала xwə, һ'əфт һ'амбал гöһастьн. Һьлда бьр чу мала xwə, wəки кəс пе һаж нинбə.

Ӧса бьр чу. П'адша сәкьни, се мәh к'әтә орт'е, п'адша п'ошман бу, го: Мьн чьр'а qиза хwә бь дәсте хwә ӧнда кьр. Чу щәм жьна хwә, жьна wи пер'а кьрә шәр', го:

—Те фкьра тә, го, р'аст жи глие qиза мьнә, го, фкьра qиза мьн дhа фкьрәкә мәзьнә: кәч'ьк бьч'ук бу, го чаләп'ийа дьчу, го тӧ дәрда hати, го, тә лаqьрди мьн кьр, ӧса жи кәч'ьк бәрбь аве чу, мьн го: «Мьн бәрдә, әз нәhельм кәч'ьк незикбә».—тә әз бәрнәдам. Фкьра кәч'ькеда бу, кәч'ьке жи готә wәзир. Тә щи бәла сәбаб qиза мьн да ӧндакьрьне».

Ӧса п'адша hатә диwана хwә, готә wәзир, го:

—Тә qиза мьн чаwа кьр?

Го:—Бь ә'мьре тә мьн бьр чу мәйдане, мьн фрот h'әфсьд зер'и.

—Тӧ зани к'е к'ьр'и?

Го:—Wәлләh ньзаньм!

Го:—Дә р'авә, го, әз, тӧ бьк'әвьнә дьлqе дәwрешие, к'ьнще дәwрешие хwәкьн, әз тӧ hәр'ьн бьгәр'ьн, бьк'әвьн пәй пьрсада.

Ӧса к'ьнще дәwрешие хwәкрьн, бәр бь мәйдане чун—щие кәч'ьк hатийә фротане. Чун h'амбала пьрс кьрьн, го:

—Се, чар мәhа пешда, wәзир qӧт'ик ани фрот, го, к'е wә бьр?

Йәки го:—Wәллә мьн бьр.

Го:—Тә бьрә к'идәре?

Го:—Wәллә мьн бьр h'әта к'уча hане.

Го:—Чька нишани мәкә.

h'амбал пешие к'әт, бәр бь к'уче бьр:

—hа, го, мьн дани сәре ве к'уче.

Го:—Тә зедә, нәбьрьн мала?

Го:—На.

П'әрә дани h'амбал, h'амбал зьвьр'и. Wедәре диса h'амбал hәбун. Әwан h'амбала пьрси, го:

—Wәллә мьн бьр.

—Qӧр'о, го, тә бьрә к'ӧ?

Го:—Мьн бьрә к'уча hан.

Го:—Чька нишани мәкә.

Нишан кьр, го:—Мьн дани сәре ве к'уче.

hәр пәисә, әwи т'әмамйа h'әфт h'амбала жи пьрс кьр, h'амбал зьвьр'ин. Го: «hәбә—т'ӧнәбә ван к'учабә, го, гәрә әм ван h'әйата бьгәр'ьн, әм дәwрешьн». Ӧса жи гәр'йан. Wәзир хорт наскьр h'әйатәкеда.

—А, го, п'адша, әве hан к'ьр'и.

Чуйә щәм хорт, сәлам данеда, го, хорт, го:

—Әм дәwрешьн, әм меване тәнә.

—Q'әрәмкьн, го, гәлә дәwреша,—hьлда бьрә мала хwә.

Qәч'ьке дәст хwәда баве хwә жи, wәзир жи нас кьр. Ле

дö от'ахе ẁан бун: кәч'ьк от'ахәкеда ма, әẁ йәкеда р'уньштьн. Кәч'ьке готә хорт:

—Әẁ дәẁрешьн, го, әз наем р'у ẁан пак'әвьм, чь лазьм һат: ẁапр'а дәрбази бькә.

Öса жи гәдә нан, эмәк, чь лазьмәт бу дани бәр ẁан. Дәẁреше мәзьн же пьрс кьр:

—Сальха тә qöт'ик стәндийә анийә вра?

Го:—Әре ẁәллә, мьн qöт'ик к'ьр'н бу, мьн һ'әфсьд зер' да, ле әз нә п'ошман бум, тьштәки р'ьнд ле дәрк'әт.

Го:—Бра бьмбарәкбә, сальха, го, мьн бьһистийә тö ẁәхтеда к'әсиб буйн?

—Әре ẁәллә әз к'әсиб бум, әз хöламе хошә Ә'ли бум. Хошә Ә'ли р'ожәке п'әрә дан мьн, карзинкә дан мьн, го: «һәр'ә мәйдане, мәр'а һьнәк гошт бинә, харьн бинә». Öса жи әз чум, нава мәйдане гәр'йам, мьн ди хöмарбаз хöмаре дьлизьн, әз сәр ẁанр'а сәкьним, мьн дина хẁә дае, т'ьжә зер' бәр ẁан. Хошә Ә'ли жи зер'әк дабу мьн, ẁәки әз һур-мур бьстиньм, бьвьм. Мьн зер'е хẁә гьрт, мьн го йәки: «Дә бавежә» зер'е мьн, чька». Авитә зер'е мьн, к'апе ẁи ә'ре сәкьни, мьн зер'әк ẁи стәнд. Гәли дәẁреша, әз чь сәре ẁә бешиньм, чьqа зер'е ẁан һәбу, мьн зер'е ẁан т'әмам бьр, мьн карзинка хẁә т'ьжә зер' кьр: эвар мьн һат к'әт, әз бәр бь мале һатьм. Хощә Ә'ли го: «Кöр'о, нә мьн тö шанди мәр'а харьне бини, чьр'а дәрәнг к'әти»? Мьн го: «Бьбахшинә, аг'а, иро әва глийа сәре мьн qәẁьмин, мьн хöмар лист, әва карзинкә т'ьжә зер' кьр». Го: «Кöр'о, әви зер'е хẁә дури мьнхә, әẁ һ'әрамә, нәйнә мала мьн. А һан жь тәр'а ве к'лите, дәре от'аха һане вәкә, зер'е хẁә дайне бра бьсәкьньн». Мьн зер'е хẁә данин, мьн дина хẁә дае—хомарбаз һатьн т'ьжә дора мә бун, го: «Тöе мәр'а бьлизи, йане на эме тә бькöжьн, «тә зер'е мә бьрьн». Гәли дәẁреша, чь сәре ẁә бешиньм, чьqас хöмарбазе шәһәр һәбун, к'е ани—мьн ле бьр. Мьн чьл qöт'и т'ьжә зер' кьрьн. Öса жи әз чумә мәйдане: ẁәзире п'адше qöт'ик анибу ẁедәре, дькьрә гази—бьһае qöт'ие һ'әфсьд зер'ә: к'е бьк'ьр'ә жи п'ошманә, к'е нәк'ьр'ә жи п'ошманә. Wәхта, гәли дәẁреша, бәхге мерьв һәбә, öса жи фәрәсате дьдә мәрийа: мьн го: «Әва ẁәзире п'адшейә, ẁәрә ве qöт'ие бьк'ьр'ьм». Мьн qöт'и к'ьр'и, һлда ани мал, мьн дани. Дәре qöт'ие һöндöр'да дадайи бу, мьн дани, мьн дәй qöт'ие кьр, мьн го: «Мьн тö к'ьр'ии, ида дәри вәкә, чь һәйи—дәри вәкә». Öса жи кәч'ьк дәрк'әт. Дәрк'әт, мьн же шәрм кьр, аqа бәдәẁ бу. Мьн хẁә-хẁәр'а гот: «Гәло әẁ бәхте мьн бу, заньбу, ẁәки әзе бьзәẁьшьм, әв һ'öсьл щәмала һана к'әтә дәсте мьн. «Öса жи мьн пьрс кьр, го: «Тö жь к'öйи, qиза к'ейи?

Го: «Әз qиза п'адшемә, баве мьн мьн һатийә хәзәве, ẁәки әва глийа һатә сәре мьн». Гәлә дәẁреша, мьн да аqьле хẁә—qиза п'адше һат к'әтә дәсте мьн. Гәрә әз п'е дошәка п'адше

пәкьм. Әм һ'ьж жь һәв дькьн, ле һәла һе әw щики р'адьзе, әз щики, һәла һе тьштә храб т'öнә дора мә. һ'әта п'адша бь заре хwә һ'әлали пәдә мьн—к'е занә, дьвә п'адша заньбә, сәре мьн лехә.

һәрдö дәwреша—п'адша, wәзир, ә'фәрьми данә гәдә, ле го:

—Ԛ'а кәч'ьк?

Го:—Ԛәч'ьк, го, от'аха һанданә.

Го:—Чька бинә әм дöаке ле бькьн.

Хорт чу от'ахе, кәч'ьк һлда ани. Wи чахи бу qир'ина кәч'ьке, хwә авит дәстп'е баве хwә. Гәдә шаш ма. Гәдә жи, бәле, дина хwә дае: баве кәч'ькейә, әва жи wәзирә.

Öса р'абун, чун. Свәтьре гази кьре, һлда бьр щәм хwә, ханманәк да гәдә, чи wи һәбу—к'ьшандә һöндöр'е ханман. Т'әзәдан дә'wата wи кьрьн, һ'әлали п'адше даеда.

Öса жи әw чун мразе хwә щабун, әм жи вьрда һатьн.

3. ШӘРО

Һәбу т'ӧнәбу мәрик һәбу, наве wи Шәро бу. Шәро чу һәр'ә хwәр'а бьбә р'енщбәр. Чу р'ева сйарәк р'аст һат. Сйар же пьрси, го:

—Кӧр'о, те к'ӧда һәр'и, чь мәрии?

Шәро готеда, го:

—Аг'а әзе һәр'ьм хwәр'а бьбьм р'енщбәр.

Го:—Кӧр'о, набә тӧ бен бал мьн, го, р'енщбәре мьн т'ӧнә.

Го:—Әз жи дьхwәзьм бьбьм р'енщбәр хwәр'а щәм аг'ае мина тә.

Аг'е готе, го:—Шәро, лаwо, го, әзе һәр'ьм шәһәр, го, әз нькарьм вәгәр'ьм, го, гӧнде мә незикә, го, әзе тә'жие хwә бьдьмә тә, к'ӧрке хwә бьдьмә тә. Тә'жи чу к'едәре к'әт, мала мьн жи wедәрейә. Тӧ һәр'и wе мале.

Шәро чь кьр? Шәро да һ'ьше хwә, го: «Әз чаwакьм, го, әзе биньм к'ӧрке аг'е ль тә'жиекьм у бәрдьм». Шәро тә'жи бәрда, тә'жи нава гӧндр'а чу. К'әлбе гӧнд гьһиштьне тә'жи хәньqанд, к'ӧрке аг'е qәлаштьн авитьн. Тә'жи чу qӧба хание аг'е к'әт. Шәро чу, дина хwә дае, мала аг'е наскьр, ӧса жи чу щәм жьна аг'е, го, wәки «Аг'е әз гьртьмә хӧлам». Ӧса жи Шәро ма мала аг'еда.

Аг'а вәгәр'йа, һатә мала хwә. Сәтьре аг'а чу неч'ире. Аг'а дӧ кәw кӧштьн, да жьна хwә, го:

—Ван һәрдӧ кәwа т'әмьзкә, мьнр'а соркә.

Жьна аг'е чь кьр? Жьна аг'е готә Шәро:

—Шәро, лаwо, го, тӧ дьчи аве, го, һәрдӧ кәwа бьбә сәр аве т'әмьзкә, го, бинә мале.

Шәро бьр чу сәр щәwе. Щер'е хwә т'ьжи авкьр, дани qәраха аве, кәwе хwә кьрьн аве, бьшо. Кәwәк дәрхьст, дани бәр щәwе, йа майин щәwеда ма, нава аведа ма. Wи чахи кәwа дәве аве тәйр бьр. Шәро кәвьрәк һьлда авитә тәйр. Әw

кəwа дьп аведа р'ода чу, йа дьн жи тəйре р'əванд, бьр: кəвьр жи щер'е wи к'əт-шкепанд.

Шəро п'ошман бу, зьвьр'и һатə мал, хатуна wи же пьрси, го:

—Шəро, лаwо, к'апе кəw?

Го:—Ханьм, бьбахшинə: qəзйакə wа дəсте мьн qəwьмн. Ханьм к'əнйа, готеда:

—Шəро, лаwо, qəзйа qəwьмийə, тьштə накə.

Ма свəтьре, аг'е wи диса чу неч'ире, дӧ кəwе дьн кӧштьн, анин, готə жьна хwə, го:

—Ə'вда хwəде, һапе һəрдӧ кəwа т'əмьзкə, соркə һ'əта эваре тем, дьхӧм.

Wи чахи жьньк хwə-хwə кəw анп, нав дьле wе т'əмьз кьр, дани бəр тəндуре, готə Шəро:

—Шəро, лаwо, ч'ə'ве тə лебə, һ'əта дьчьмə к'ох, тем.

Жьньк һ'əта чу к'ох, һат, Шəро ани кəwəк шише хьст, даһьштə тəндуре, йа майини дани сəр т'əхтə. П'шике дадае, йа сəр т'əхтə р'əванд. Шəро к'рдəнəк һьлда авитə п'шике. П'шик кəwе бра бьр'əвинə һəр'ə, кəwа майин тəндуреда шəwьти. к'рдьнəке Шəро чу к'упе дьмсе к'əт, шкəст, дьмс р'ьжйа. Шəро дина хwə дае—дьмс дьр'ьжə, дина хwə дае: п'ине дəре боч'ка ар теда, һьлда т'əмьзкьр qӧла к'упе дьмсе. Шəро дипа хwə дае—плаш т'ӧнə, дина хwə дае—бошə, бер һьлда хwə—ар у дьмс һəвдӧ хьст, кьрə qуч'кə һəвир, дани. Wи чахи ханьма wи т'əзə к'ох һат. Ханьме же пьрси, го:

—Шəро, лаwо, тə чь кьр?

Го:—Ханьм, тӧ qə дьбини qəзйакə wа мьн дəст да.

Wи чахи ханьм диса к'əнйа, гот:

—Шəро, лаwо, qəзйайə—qəwьмийə, тьшт накə.

Wи чахи шунда гӧндда бу дə'wат. Ханьме готə Шəро, гот:

—Шəро, лаwо, мqатн малебə, дерибə, һ'əта əм дə'wате тен.

Шəро wи чахи фкьри, аг'е хwəр'а да ч'ер'а, го: «Əз гор'а баве тə һа-һа бькьм, го, əw чуйə дə'wате, əз мамə вра. Лазьмə, го, əз жи һəр'ьм дə'wате». Шəро р'абу дəри бəр дери хьст, qӧр' qӧр'ə эхьст, да пьшта хwə, ӧса чу нав дə'wате. Зар'ӧ ле т'оп бун, го:

—Шəро, əw чийə тə анийə?

—Кӧр'о, го, дəре аг'е мьнə, кəс сəрда нəе,—да швьке бəри зар'а да.

Зар'ӧ р'əвин, бəр бь аг'е чун, го:

—Хӧламе тə динə, чаwанə? Дəре тə анийə нав дə'wате.

Wи чахи Бастəм аг'а зьвьр'и, һатə щəм Шəро, гот:

—Шəро, лаwо, тə чь кьрийə?

Шəро щава аг'е да, гот:

—Аг'а, тə готийə—мqати дерибə. Əва əз мqати деримə, паhельм кəс сəрда бе.

Wи чахи аг'е го:

—Шəро, лаwо, öса нинə, го, дəри пьшткə, мə həр'ьн мал,—пашда Шəро дəри hьлда, ани мале.

Бастəм аг'е готə Шəро, го:

—Шəро, дəри дадə, к'öлфəта мьн жи ва малда, го, əзе həр'ьм щики майин, шöхöле мьн həйə—h'əта мьн гот: əз Бастəм аг'амə, паше тöе дери вəки.

Wи чахи Шəро щие хwə бəр дери дани, р'аза.

Дьзе мала Бастəм аг'а həбун. Шəв hат йəки дəсте хwə дери хьст, го:

—Шəро, дери вəкə!

Шəро кьрə гази, го:—Əw к'ийə?

Го:—Шəро, дəри вəкə, əз Бастəм аг'амə!

Шəро öса жи дəри вəкьр, дьз дəрбаз кьр. Шəро диса щие хwə р'аза. Шəро дина хwə дае, дö сəh'əта шунда диса дəри хьстьн. Шəро кьрə гази:—Кöр'о, го, əw к'ийə?

—Кöр'о, го, Шəро, əзьм, Бастəм аг'амə.

Шəро фкьри, го, «дьбə йа ə'wьл хəwнбə»,—öса жи дəри вəкьр, əw жи бəрда höндöр'.

Шəро диса дəстпе кьр р'аза. Се сəh'əта шунда, диса йəки дери хьст.

Шəро пьшкева вəщеньqи, р'абу сəр хwə, кьрə гази, го:

—Əw к'ийə дери дьхə?

Аг'е wи го:—Шəро, лаwо, əзьм!

Шəро го:—Əз гор'а баве тə... го, йəк Бастəм аг'а, дöдö Бастəм аг'а, сьсе Бастəм аг'а...

Бастəм аг'а го:—Шəро, лаwо, чəнд h'əв чунə?

Шəро го:—Аг'а, əва тö е чарани., ньзам...

Го:—Шəро, лаwо, əзе бəр дери бьм, тö həр'ə бəрде бра сəр мьнда бен.

Шəро да балт'ə, чу т'əwле, сивтака hиве дабу анийа гае бəш. Шəро го:

—Аг'а, дьзи вайə!

—Кöр'о, го, лаwо, лехə, бькöжə.

Шəро балт'əк бае хwə ани да сəре ге. Бу öр'инйа ге.

Шəро го:—Ле аг'а, га бу—мьн леда.

Аг'е го:—Шəро, зукə, шəржекə.

Чу дина хwə дае, льнге к'əре к'əтə бəр; дəwса ге к'əр шəржекьр. Го:

—Аг'а, го, əз пе нькарьм.

Аг'е го:—Шəро, тö wəрə бəр дери, əз həр'ьм wана дəрхьм. Чахе Шəро hатə бəр дери сəкьни, Бастəм аг'а чу höндöр'е т'əwле.

Əwана ч'ə'в Бастəм аг'а к'əтьн, р'əвин hатьн бəр дери,

Шəро дə'ф дан, Шəро к'əт, əw сəрр'а банздан, чун. Аг'а зьвьр'и һат:

—Шəро, лаwо, го, qəзйайə qəwьмийə, тьштə накə.

Ӧса жи ма свəтьре: гӧндие wан чун мешə, дара биньн. Бастəм аг'а го:

—Шəро, лаwо, даре мə т'ӧнə, тӧ жи һəрдӧ к'əра у qант'ьр'е һьлдə, һəр'ə дара бинə.

Шəро р'əх гӧндийа к'əт, пер'а леда чу мешə. Эваре нав мешəда эwьрин.

Шəро да һ'ьше хwə, го:—Əз чаwа бькьм, го, к'əре аг'е мьн wе шəв ӧндабьн, əз биньм qант'ьр'ева гьредьм, һ'əта све, све əзе дара бьвьм. Све Шəро хəwе р'абу, дина хwə дае: qант'ьр' р'абуйə, һəрдӧ к'əр пева дарда бунə—хəньqинə, сəре хwə һəвраз кьрьнə.

Шəро хwə фкьри, го: «Дһа чь р'уки əзе һəр'ьм щəм аг'е, лазьмə, го, əз сəре хwə һьлдьм һəр'ьм—иди пəчьм мала wи аг'айи». Шəро ани һат к'əре хwə п'осткьрьн, һəрдӧ ч'əрме к'əра, балт'е wи, qант'ьр'а wива да гӧндийа, го:

—Бьвьн бьдьн аг'е мьн, иди əз наем мала wи.

Шəро жь wан qəтйа, р'е к'əтə пешие, к'əтə р'е, чу. Чу дина хwə дае—дӧ сазбəнд wе дəфəк стӧе wанда, wе дьчьнə гӧндда. Пар'а гьһиште, сəлам да wан, го:

—Qӧрба, əв чийə стӧе тəда?

Сазбəнд го:—Дəфə стӧе мьнда, го, əме һəр'ьн дə'wате.

Шəро го:—Навə тӧ дəфе бьди мьн, го, əз дӧ—се чомаха хwəр'а лехьм, əз жи һии бьвьм.

Сазбəнд дəф стӧе хwə һьлда, да Шəро:

—һан, го, Шəро, тӧ жи хwəр'а лехə.

Wəхта Шəро дəф авитə стӧе хwə, к'ер щева хwə дəрхьст, бəне дəфе бьр'и, дəф хwəр'а глор бу, чу. Сазбəнд го:

—һəр'ə дəфа мə бинə, йаие на, əме тə бькӧжьн.

Жь wе дəлк'е Шəро хwə ч'йеда бəрда, бəр бь дəфе чу. Сазбəнд манə һивйа Шəро—дəфе һ'əта тинə. Шəро чу гьһиштə дəфе, дəф авитə стӧе хwə, бəр бь гӧндəки дьн чу. Иди эвар бу, бу тари, го: «Əзе к'ӧда һəр'ьм?» П'əр'е гӧнд мəрəкəк бу, чу к'əтə мəрəке хwə тəланд.

Шəв сəһ'əтəк, дӧ сəһ'əт дəрбаз бу, дина хwə дае qизəк хортəкива һатьнə мəрəке. Шəро дина хwə дае—бог'чəки тəр'ьки wе анийə һатийə.

Гəдə готе, го:—Дьле тə чаwа к'əтə мьн?

Го:—Wəхта тə мала баве мьнда блуре хьст, wи чахи дьле мьн к'əтə тə. Пжа qиз дьвежə гəдə:

—Ле дьле тə чаwа к'əтə мьн?

Гəдə жи гот:—Гава тӧ к'əти дə'wате, тə дьлист, дьле мьн к'əтə тə. Гəдə дьвежə кəч'ьке, дьве:

—Дə р'авə бьлизə, чька сəр бəнга бəрейə?

Қəч'ьк р'адьвə дьр'əqьсə: хорт дьвежə:

—Wəллə, сəр бəнга бəрейə.

Ища кəч'ьк дьвежə хорт, дьве:

—Тӧ жи р'авə бьдə шьве, стунахə, бежə, бьстре, чька сəр бəнга бəрейə?

Ӧса жи гəдə дьдə шьве, ступа дьхə, те т'анга Шəро; стуне дьхə, дьве: «һа щаи, һа шаи». Шəро чомахəки, дӧда дьдə дəфе, кəч'ьк у гəдə wедəре дьр'əвьн, дьчьи. Шəро те дьк'əвə сəр к'атə, һ'əwьле wан, т'ер дьхwə.

Све р'адьвə дьчə нава гӧнд. Дьле wи дьшəwьтə, дьчə дьнһер'ə жьнькəк wе дəw дьк'ьле. Шəро го:

—Хушке,—навə тӧ һьнə дəw бьди мьи? Го, дьле мьн дьшəwьтə.

Жьньке го:—Ч'ə'ве тə мришке мьнбə, һ'əтани əз дьчьм мала щииара парзун тиньм, бем дəwе хwəдакьм, дəw бьдьмə тə.

Жьньк чу нарзун бинə, Шəро аии һат щущьке wе т'əмам һəвва гьреда, дани wе дəре. Тəйр һат щущьк һьлда бьр. Шəро бала хwə дае жьньке бе, дəw нade, wе бькӧжə, Шəро сəре хwə кьр к'уне деw. Жьньк һат, дина хwə дае, чь ə'ще-бəкə р'əшə. Жьньке да дарəки, р'асəри Шəро һат, даеда, лехьст. Шəро мəщала хwə нəдит, р'абу сəре хwə ви али, wи али дишара хьст: к'уп шкəст, дəw сəрда р'ьжйа-ӧса жи wе qəзие хлаз бу, р'əви. Дина хwə дае qəзнахе к'уп стӧе wида майə. Чу кəвьр ани шкенанд, сəре хwə дани сəр кевьр шкенанд, wе qəзнае жи хлазбу, чу.

4. СЬЛQО

Сьлqо, жьна wи йар бу: мә'ни ле гьрт, го:

—hәр'ә мала досте мә дизьке бьк'ьр' бинә, wәрә, wәки әм hәqа к'әләм тене, hәqа картол, hәqа пиваз.

Сьлqое тә öса р'адьбә, дьдә сәр р'е, дьчә. Дьгhижә мала досте хwә, we шәве wедәре дьминә. Сбе досте wи р'адьбә дизәке дьде: чаwәки давежә ч'әмьле we, пьшт дькә, те. Те, дина хwә дьде, we букәке wеда тиньн. Әве тә хwәр'а р'еда дьбежә те, дьве:

—Әзе hаqа к'әләм текьм, hәqа картол, hәqа пиваз.

Сйар, hәw заньн букер'анә: әwe тә ледьхьн диза wи дьшкеньн. Дьвежә сйара,

—Аг'а, ле әз чь бежьм?

Дьве:—Бе—hа шайибә, hа к'ефхwәшибә, бьстьре, hәр'ә.

Те р'асти гöндәки те, мьри wи гöнди мьрийә. Те сәр мәзәл дьстьре, пер'а жи дьбежә: «hа шайибә, hа к'ефхwәшибә».

Хwәйе мьри дьве:

—Кöр'о, hәла бьнhер'ьн әw чийә, динә, чийә?

We дәре Сьлqо т'ер дьк'öтьн.

Дьве:—Аг'а, ле әз чь бежьм?

Дьве:—hәма бьгьри, бра—брайокә, бьдә нав ч'әве хwә, hәр'ә.

Хеләке гöнд дур дьк'әвә, бала хwә дьде неч'ирванәк тә'жийа хwәва сәкьнийә: әwә тә'жие бәрдә р'уви бьгьрә. Ньшкева Сьлqо дькә: «Бра брайо»,—неч'ира wи дьр'әвә, тә'жийа wи хwә шаш дькә, неч'ирван дьгиже Сьлqо дьк'öтә. Дьве:

—Ле әз чаwа hәр'ьм.

Дьве:—Тö hәй хwә кузкә, hәй р'уне, тәлә-тәл hәр'ә.

Эп'ешә дьчә—хортәки щаhьл шә'нукә т'ор'ә сйарә, wеда те. Чахе те незик, хорт ле дькә гази, дьве:

—Кӧр'о, р'авә, щә'нуе мьн ә'рдехә т'ор'ә.

Те һьмбәри Сьлqо, ньшкева һьндавда р'адьбә: щә'ну дьсьлькә, сйаре xwә ә'рде дьхә. Хорт р'адьбә, т'әмьз Сьлqо дьк'ӧтә.

Дьве:—Аг'а, ле әз чаwа һәр'ьм?

—Кӧр'о, дьве, һәма р'астә-р'аст бьк'әвә р'е, һәр'ә.

Те дьгижә мала xwә, эварә иди. Дәре wи дадайи буйә. Дьчә дери дьхә, жьна wи те дәри вәкә, дьве:

—Әw к'ийә?

Дьве:—Qизе, әзьм, дәри вәкә.

Дьве:—Наве тә чийә?

Слqо наве xwә бир дькә, дьве:

—Әз е нав бостанамә.

Дьве:—Тӧ к'әләми?

Дьве:—На.

Дьве:—Тӧ шельми?

Дьве:—На.

Дьве:—Тӧ гьзери?

—А, һа wәлә тӧ незик буйи.

Дьве:—Тӧ бьмьри, wәлә дәри тә вәнакьм.

Слqо ӧса бәр дери дьминә. Wәхтәки сәпәте дьдә пьшта xwә, дьк'әвә р'йа басма xwә, дьчә, дьве: «Wәллә әва р'йа басма мьнә». Сәпәте дъбә гьрм жорда басме дьхә. Шунда те, дьчә сәр к'ӧләка xwә: бала xwә дьде—хортәк нав щие жьна wидана. Щаркә дьи те бәр дери, дери дьхә. Жьна wи те, дьве:

—Тӧ к'ийи?

Диса дьвежә:—Әз е нав бостанамә.

Дьве:—Тӧ к'әләми?

Дьве:—На.

Дьве:—Тӧ шельми?

Дьве:—На.

Дьве:—Тӧ гьзери?

Дьве:—А, һа тӧ незик буйи.

Дьве:—Тӧ картоли?

—А, дьве, мала тә авабә, тӧ дур к'әти.

Бь wи һ'әсави сбә пер'а дьгижә, щинаре wи дәрте, дьве:

—Кӧр'о, Сьлqо, тӧ чь дьки?

Наве wи дьк'әвә бире у дьвежә:—Сьлqо, Сьлqо, Сьлqо...

Дьве:—Дәри вәкә, әз Сьлqомә.

Жьна wи дери вәдькә, дьчә мал, р'удьне, дьве:

—Qизе, әw карасе һаи чийә тә данийә?

Дьве:—Кӧр'о, тршинәкә р'ьндә мьн данийә.

Дьве:—Qизе, дьле мьн дьшәwьтә, чька һьнәки бинә әз бьхӧм.

Дьве:—һәла һе тьрш нәбуйә.

Дьве:—Wəки ӧсанə, дьве, wəрьс бинə, əзе бьвьм бьфрошьм.

Сьлqо wарьс давежə нава карас, дьдə пьшта хwə дьвə. Дьчə дьгижə гӧндəки, малəк бəрева дьк'əвə пешйе. Бала хwə дьде—wе р'уньштьнə гəлəк к'ӧлфəт. Сьлqо бала хwə дьде wе к'ӧлфəтəкə гəлə бəдəw wəдəре р'уньштийə: хортəк нав һрие дəрк'əт, пе шабу у шарəкə дьн чу к'əтə нава һрие. Сьлqое тə пешда чу. К'ӧлфəт дəй лекьр, го:

—Əw чийə тӧ дьфроши?

Сьлqо го:—Тьршинə.

Сйарəк wива дəрк'əт, бəр дери пəйа бу, əw мере wе к'ӧлфəта бəдəw бу. Сйар жь Сьлqо пьрси:

—Кӧр'о, го, əw чийə?

Го:—Аг'а тьршинə, дьфрошьм.

Го:—Тӧ чь бһа дьди?

Го:—Аг'а, чар сəр һри, сəрəк тьршин.

—Кӧр'о, го, тӧ дини?

Го:—Аг'а, мале мьнə, го, əз ӧса дьфрошьм.

—Кӧр'о, го, əзе лехьм карасе тə бьшкеньм.

Го:—Тӧ карасе мьн бьшкени, əзе жи һрийа тə бəлакьм.

Хайе мале һьлда карасе wи шкенанд, əwи леда һрйа wи бəлакьр: əwаи бала хwə дане—йəк нав һрие р'əви, йəк жи карас р'əви.

Сьлqо го:—Аг'а бьсəкьнə, мьн нəхə, əзе тəр'а бежьм: йəк йаре жьна мьн бу, йəк йаре жьна тə бу.

Бь ви һ'əсави, һəрда жи жьне хwə дəрхьстьн, т'əзə зəwьщин.

5. БАВ У КӦР'

Бавәк һәбу, се кӧр'е wи һәбун. Баве wан wәхта wәфаткьрьне, гази кӧр'е хwә кьрьн, һәрсе кӧр'е хwәр'а гот, го:

—Лаwо, жь wә һәрсека йәки бищә: һун кӧ жь һәв щьһе дьбьн, п'аре нәдьн әwе бищ.

Баве wан чу р'әмәте. Wәхтәке сәкьни һәрсе бра һәвдӧ щьһе бун. Т'әмйа баве wанә, гәрә п'аре нәдьнә йәки, к'ьжани бищә. Һерсе бра жи шаш манә, ньзаньн, wәки к'ижани бищә. Бре мәзьн го:

—Гәли бра, wәрьн әм һәр'ьн щәм хәлифә, бра хәлифә избаткә, чька к'ижани мә бищә.

Һәрсе бра к'әтьнә р'е чун, һәр'ьн щәм хәлифә. Ле ньһер'ин р'еда пар'а мәрьвәк һат, гьһиштә wана, го:

—Гәли хорта, к'ӧлфәтәк вьрр'а чуйә, wә нәдитийә?

Бре мәзьн го:—Әре, ве р'еда к'ӧлфәтәк чуйә.

Бре орт'е го:—Гран бу.

Бре ч'ук жи гот:—П'ехас бу.

Әwи мәрьви го:—К'ӧлфәта мьнә, хәйдийә. Го, wә к'ӧлфәта мьн чаwа кьрийә?

Әwана сонд хар, го:—Wәлә, һ'айран, әм һаж пе т'ӧнәнә, мә к'ӧлфәта тә нәдитийә.

Әwи мәри һәрсе брар'а гот:—Ле һуне к'ӧда һәр'ьн?

Го:—Әме һәр'ьн щәм хәлифә.

Го:—Wәлә әз жи wе бем щәм хәлифә.

Хеләке р'еда чун, леньһер'и мәрики дьне жи пар'а гьһиштә wана, го:

—Сәлам, гәли хорта!

Хорта го:—Әлек'ьмә сәлам, qӧрба!

Го:—Дәва мьн ве р'е чуйә, го, wә нәдитйә?

Бре мәзьн го:—Мә дитийә.

Бре орт'е го:—Баре wе һьнгьв бу.

Го:—Əре, qӧрба, ӧсанə.

Бре ч'ук жи го:—Дəва тə пир бу, дране we к'əти бу.

Го:—Р'астə, дə к'а дəва мьн, wə дəва мьн чаwа кьрийə?

Һəрсе бра го:—Wəлə, qӧрба, мə дəва тə нəдитийə.

Хорт го:—Wəрьн əм һəр'ьн щəм хощə хəлифə, əзе шк'йате wə бькьм.

Һəрсе бра го:—Qӧрба, əм дьчьнə щəм хощə, тӧ жи wəрə əм һəр'ьн.

Р'оке даг'ли нава щəһəре Бəг'дае бун. Чунə мала хощə, чаwа qəйде wан бу слав данеда.

Хощə го:—Qӧрба, бежьн чька һун чь дьбежьн?

Хwəйс жьньке го:—

—Хощəйи саг'бə, жьна мьн хəйдийə, чаwа сальхе əва хортана дьдьн, əwана һаж жьна мьн һəнə, нака дьбен əм ньзаньн.

Хощə го:—Гəли хорта, qӧрба, wə к'ӧлфəта ви мəрьви чаwа дитийə, к'ӧда чу, бежьн?

Бре мəзьн го:—Хощəйи саг'бə, го, р'еч ль пешйа мə к'ьвш дьбу, льнге к'ӧлфəт бу.

Бре орт'е жи го:—Хощəйи саг'бə, го, р'уньштьбу, дəсте хwə аwа дабу ə'рде р'абубу. Го, əз заньм əw к'ӧлфəтə гран бу.

Бре ч'ук жи го:—П'ехас бу, дəwса льнге we к'ьвш бу, мьн заньбу, wəки п'ехасə. Мə ве формс сальх данə, нака дьбе, wə һаж жьна мьн һəйə.

Хощə жь хортр'а го:—Qӧрба, һəр'ə жьна хwə бьгəр'ə, вана һаж жьна тə т'ӧнəйə.

Го:—Qӧрба, го, ле глие тə чийə?

Хwəйе дəве жи го:—Хощəйи саг'бə, чаwа əва хорта сальх дьдьн, дəва мьн дитьнə.

—А, го, qӧрба, ле wə дəва ви мерьки чаwа дитийə?

Бре мəзьн го:—Дəва wийа ч'ə'вəки wи корə, го, wəхта р'еда чубу, ль алики ч'ерйа бу, мьн заньбу, wəки корə.

Бре орт'е го:—Дəва wи wəхта р'еда чубу, баре we һнгьв бу, р'еда р'ьжйа бу, меш ле т'он бубун, мьн заньбу, баре we һьнгьвə.

Бре ч'ук жи гот:—Wəхта дəвə ч'ерйайə, р'еда щие дране we к'ьвш бу, лəма мьн дьго, пирə: wəлəһи, əм һаж дəва wи т'ӧнəнə.

Хощə го:—Qӧрба, го, һəр'ə дəва хwə бьгəр'ə, го, вана һаж дəва тə т'ӧнəнə.

Хощə го:—Гəли һəрсе хорта, готьна wə чийə, дə һун жи бежьн чька.

Бре мəзьн го:—Хощəи саг'бə, wəхта баве мə wəфат кьр, əм һəрсек бре һəвдӧнə, мəр'а го: «Лаwо, йəк wə бищə, һун кӧ жь һəв щьһе дьбьн, п'аре нəдьн е бищ». Нака əм ньзаньн, к'и мə бищə.

Хоща леньһер’и, wəки əwана аqа тьшт заньн, те дəрнəхьст, го:

—Qöрба, бьсəкьньн, əз нан биньм, һун нан бьхöн, əзе жь wəр’а бежьм.

Нан анин данə бəр wана , хоща го:

—һун нан бьхöн, һ’əта əз тем, qöрба.

Хоща чу алие мале, к’öлфəте мала xwəр’а гли кьр, го: «һ’ал, һ’əwале wан wайə, нака һатьнə сəба пьрсəкə wа мьн дьпьрсьн, əз ньзаньм чь бежьм».

Qиза хоща го:

Го:—Бра нан бьхöн, тö гази мьнкə, əзе бем жь waнр’а бежьм.

Wəхта нан харьне, хоща гази qиза xwə кьр. Хоща го:

—Гəли хорта, шк’йате wə əва qиза мьне ле бьпьрсə.

Qиза wи го:—Бре мəзьн к’ийə?

Бре мəзьн го:—Əзьм!

Го:—Тö р’абə һəр’ə, сəре баве xwə жекə бинə wəрə, əзе жь тəр’а бежьм.

Бре мəзьн кьрə qир’ини, го:

—Wa, чаwа əзе һəр’ьм сəре баве xwə жекьм биньм. Го, wəлəһи, т’öщар сəре баве xwə женакьм, найньм.

Қəч’ьке го бре орт’е; го:

—Тö һəр’ə нав дьле баве xwə бьqəльшə, дьльке wи бинə wəрə, əзе жь тəр’а р’асти бежьм.

Бре орт’е жи го:—Əз чаwа һəр’ьм, зьке баве xwə бьqəльшиньм, дьлке wи биньм бем. Го, wəлə əз начьм.

Қəч’ьк фтьли жь бре ч’укр’а гот; го:

—Бре ч’ук, тö һəр’ə, го, һəр’ə сəре баве xwə жекə, дьльке wи бинə wəрə, əзе бежьм, к’ижан wə бищə.

Го:—Əре, го, əзе һəр’ьм сəре wи жекьм, дьльке wи жи биньм,—р’абу һəр’ə.

Қəч’ьке ле ньһер’и, we һəр’ə бинə, қəч’ьке го:

—Qöрба, го, ти бищи, го, əв һəрдö бре һəвьн, ле ти бищи.

һəрсе р’абун дəрк’əтьн. Бре ч’ук го:

—Гəли бра, дə бь хатьре wə, һун һəр’ьнə мал, əзе дһа һəр’ьм. Го, баве мьн готиийə п’ара мьн малда т’öнəнə.

һəрдö бра дьле wан һьнəки дешийа, кьрьнə гази го:

—Бра, wəрə нəчə, əме п’аре бьдьнə тə жи, тö бре мəйи.

Бре ч’ук нəһат, xwəр’а леда чу. һəрдö бре дьне жи чун гьһиштьн мал, мал гьһиштьн wан.

6. ДӦ һӘВАЛ

Дӧ һəвал щарəке р'екеда дьчьн, wəки һəр'ьн шəһəрəки хwəр'а бьхəбьтьн. Р'ева һəрдӧ мышеwрə дькьн, һəвалəк дьбежə:

—Wəки йəк манəтəки нəдə мын, əз шӧхӧле wи накьм.

Йəк жи дьбежə:—Wəлə р'оже капекəки жи бьдьи мын, wəлə əзе бəр дəсте wана бьхəбьтьм.

һəркə р'окебə, дӧдӧбə, р'е дьчьн. Р'ожəке даг'ли нава шəһəрəки дьбьн. һəрдӧ һəвал жь һəв дьqəтьн, дьчьн жь хwəр'а бьхəбьтьн. Наве йəки һ'əсəн буйə, наве йəки Аһ'мəд. һ'əсəн дьчə р'асти дəwлəтики те, дьк'əвə бəр дəсте дəwлəти. Бəр дəсте дəwлəтида дьхəбьтə мӧг'дарəки. Р'ожəке Аһ'мəд нава шəһəрда wи дьбинə, дьбе.

—һ'əсəн, тӧ ль к'ӧ дьхəбьти?

Дьбе:—Wəллə əз бəр дəсте аг'акида дьхəбьтьм!

һəрдӧ һəвдӧ дьк'əвьн, дьчьнə мала хəзене һ'əсəн. Р'ожəке Аһ'мəд те, ледьнһер'ə һ'əсəн аве ль дəсте хəзен дькə. Аһ'мəд дьле хwəда дӧшӧрмиш дьбə, дьбе: «һьнге əм һатьнə, бехəбат мамə, тӧ ле бьнһер'ə һ'əсəн чь зу хəбат хwəр'а гьртийə у к'əтийə сəр». Ӧса дьшеwьрə дькə кӧ һ'əсəн wедəре бьдə дəрхьстьне, хwə бьк'əвə дəwса wи. Дһа ч'ə'в наси хəзене һ'əсəн буйə, т'ьме дьчə мала wи, те:

Р'ожəке те, дьнһер'ə һəсəн аве дəсте хəзен дькə, дьбе:

—һ'əсəн!

Дьбе:—Чийə?

Дьбе:—Хəзене тə, дьбе, wəхта һ'əсəн аве дəсте мьн дькə, бина гəние жь дəве wи те, зə'ф к'ретийа мьн же һəйə.

һ'əсəн р'ожа маин н'ежгирəке дьдə бəр дəве хwə, гьредьдə, аве ль дəсте хəзен дькə. Аһ'мəд те wедəре. Хəзен wи нас дькə, чаwа кӧ һəвале əйламе wи. Дьбе:

—Ньзам иро һ'əсəн чьр'а дəве хwə гьредабу?

Аһ'мəд дьбе:—Хəзен, əз жь тəр'а йа р'аст бежьм, дьбе, һ'əсəн дьгот, wəхта əз аве ль дəсте хəзен дькьм, бин жь дəве хəзен те, əз ə'щьз дьбьм.

Хəзен дьбе:—Бьр'а? Тӧ р'аст дьбежи?

Дьбе:—Ле чаwа?

Аһ'мəд дьчə шӧхӧле хwə. Сбе шəбəqе диса һ'əсəн аве ль дəсте хəзен дькə, диса дəве wи гьредайи.

Хəзен дьчə диwана хwə, к'аг'əзəки дьнвисə, дьбе:

—Кӧр'о, һ'əсəн, əви к'аг'əзи бьбə һəр'ə бьдə завода мьн, бьдə һостае сабуне.

һ'əсəн дьле хwəйи саг' бу. К'аг'əз һьлда дəрк'əт[illegible]'ə. Бəр дери һəвале wи—Аһ'мəд, р'аст һат. Дьбе:

—һ'əсəн, те һəр'и к'ӧ?

һ'əсəн дьбе:—Əзе ви к'аг'əзи бьбьм һəр'ьм завода сабуне.

Аһ'мəд гəлəки бəр һ'əсəн дьгəр'ə, бь хатьре хwə зоре ле дькə, дьве.

—Кӧр'о, бьдə мьн, əзе бьбьмə заводе.

һ'əсəн к'аг'əз дьде. Аһ'мəд к'аг'əз дьбə дьчə. Гава Аһ'мəд к'аг'əз дьдə һоста, һоста к'аг'əз дьхунə: хəзене wи теда ньвисийə: «һоста, к'е дəqəн əва к'аг'əза гьһиштə тə, тӧ wи мəри техи ситьла сабуне». һоста к'аг'əз хwəнд, хлас кьр, əw мəрьв гьрт сəр сери авит бəр к'əла сабуне.

Wəкə сəһ'əтəке паше, хəзен леньһер'и һ'əсəн һатə һӧндӧр'. Хəзен ма шаш, го:

—Кӧр'о, һ'əсəн, тə к'аг'əз нəбьр?

Го:—Бəле, аг'а, мьн бьр!

—Чаwа тə бьр?

Го:—На, һəвале мьн зə'ф һниви мьн кьр, мьн да һəвале хwə, бьр чу.

Го:—Кӧр'о, һ'əсəн, wəрə жь мьнр'а р'астие бежə, тə чьма дəве хwə гьредабу?

Го:—Аг'а, р'асти һəйə, мала хwəдейə. һəвале мьн жь мьнр'а го:

«Wəхта тӧ аве дəсте аг'е хwə дьки, аг'е тə дьбе—бина гəние дəве хӧламе мьн те». Мьн сəба wедəре жи дəве хwə гьредабу.

—Кӧр'о, һ'əсəн, əwи жь мьнр'а гот, wəки хӧламе мьн гот, wəки хӧламе мьн дьбежə—wəхта əз аве дəсте аг'е хwə дькьм, бина гəние жь дəве аг'е мьн те, лəма жи дəве хwə гьредьдьм.—Аг'е го:—Ə'фəрьм, һ'əсəн, wəки ӧсанə, тӧ мəрики р'асти. Əw мəри сəр qəлпие бу, чу сəр qəлпие. Əw к'аг'əза мьн да тə—тӧ бьчуйан заводе, we тӧ бавитана бəр к'əла сабуне. Хwəде р'аста р'аст бьньвисə, qəлпа qəлп бьньвисə, əwe qəлп чу сəр qəлпийа хwə.

7. ТУДИ QУШИ

Мәрики дәwләти һәбу. Туди qушики wи һәбу, дӧ кӧр'е wи һәбун, жьнәкә wи демар'ийа wан кӧр'а һәбу. Әви мәрьве һана мале һ'әше ле к'әт: һәвале wи һатьнә сәр wи мәрьви, го:

—Қ'аре xwә бькә, го, әме һәр'ьнә һ'әше, мале һ'әше ль тә к'әтийә. Әв мәрьве һан к'аре xwә кьр һәр'ә һ'әше. Готә жьна xwә, го:

—Тӧ мqатн һәрдӧ кӧр'е мьн, туди qушие мьнви.

Мерке тә чу. Әва жьна дәwләти чь кьр? Ч'ә'в бәри йәки да, гази wи мерьки кьр, го:

—Гәрә тӧ бейи мала мьн!

Мерьк жер'а гот, го:

—Туди qушие мере xwә шәржекә, го, әзе бемә мал. Жьньке туди qуши шәржекьр. Щарийа xwә шандә ду мерьк. һәрдӧ кӧр'е жьньке мәйт'убе бун, чубунә мәйт'убхане. Наве йәки һ'әсән бу, наве е дьн һ'ӧсәйн бу. Щарийа wан һәбу. Әw һатьн, го:

—Щари, әм брчинә.

Щарие го:—Xwәде мьн qӧрбана wәкә, го, ситьла брьнщә wайә, го, бьк'әвьнә сәр, го, нане xwә бьхӧн wәрьн. һ'әсән, һ'ӧсәйн чун йәки сәри һлани, йәки дьльк, нане xwә xwәрьн чун р'азан. Хатуне щарийа xwә шанд нәй мерьк. Мерьке тә һат р'уньшт, щарие к'аре нан кьр, шәндәке туди qуши ани ль бәр дани. Мерьке тә ль щәндәк ньһер'и, дина xwә дае нә дьлькә, нә сәри. Мерьке тә һедика дәсте xwә wеда кьр, леда го:

—Қ'ане дьльк у сәри?

Хатуне гази щарне кьр, го:

—Қ'а дьльк у сәри?

Го:—һ'әсән, һ'ӧсәйн харьнә!

Щав данә мерьк, го:

—Кӧр'е wе харьнә!

Мерьк го:—hәр'ьн hәрдӧ кӧр'ька шәржекьн, го, дьльк у сәри жь нав дьле ẇан дәрхьн, әзе ижа паше бемә ба хатуне.

Щарие дина хẇә дае, де ẇе кӧр'ька шәржекә. Кӧр'ьк эваре жь мәйт'убхане hатьн. Щарие го:

—Гәли кӧр'ька, го, дйа ẇә ẇе ẇә шәржекә.

Кӧр'ька го:—Илащәкс жь мәр'а бьвинә.

Щарйа тә кӧр'ьк вәр'е кьрьн, го:

—Сәре хẇә hлиньн у hәр'ьн.

Кӧр'ьке тә р'ӧhе хẇә хлаз кьрьн.

h'әщи жь h'әше hатьн. Дәẇләти пьрса туди qуши у hәрдӧ кӧр'е хẇә кьр. Дйа ẇан бәри hьнге дӧ мәзәл чекьрьн. Го:

—Туди qуши жи мьрийә, hәрдӧ гәдә жи мьрьнә.

Wи h'әсави жьньке йаха хẇә хлаз кьр.

Әфәндьм, h'әсән, h'ӧсәйн чоле к'әтьн. Чун р'астәке, h'әсән готә h'ӧсәйн:

—Әз жь брчина мьрьм.

Го:—Бра, тӧ ль вьра р'азе, го, шhәри незикә, әзе hәр'ьм жь тәр'а нан биньм.

h'ӧсәйне тә к'аре хẇә кьр, чу бажер. h'әсән жи ӧса жь брчина хẇә тәландийә майә, нәh'ьш к'әтийә. h'ӧсейне тә чу бажер, дина хẇә даеда мӧхӧлqәте бажер сәри т'оп буйә, дина хẇә дане п'адше ẇи бажари мьрийә. Тәйре дәẇләте бәрданә. Тәйр гәр'йа, hат ль сәр сәре h'ӧсейн дани. Йәки hат h'ӧсейне тә бьр, кьр от'ахәкә ẇа, дәри ле дада. Тәйре тә чь кьр? Акошке ẇе шкенанд, чу ль сәр сәре h'ӧсейн дани. Дьнйае го:

—Qӧрбан, го, п'адшае мә әвә!

Бьрьн ль сәр т'әхт данин.

h'ӧсйен т'әрка h'әсән кьр. h'әсән дина хẇә даеда дәẇрешәки дәй ле кьр, го:

—h'әсән, лаẇо, го, тӧ кӧр'е мьни, го, тӧ р'авә, тӧ брчии нан бьхẇә.

Дәẇреше тә h'әсән бьр. Бьрә бәр зинарәки, к'аг'әзәк жь щева хẇә дәрани, хẇәнд, дәре зиер вәбу, дина хẇә дае—әва хәзнәк. Го:

—h'әсән, лаẇо, бьдә пәй мьн, ẇәрә!

Чунә hӧндӧр'е хәзне, шәмданәк ль ẇедәребу. Дәẇреше тә шәмдан hлани, зьвьр'и, го:

—h'әсән, лаẇо, тӧ тьштәки жь хәзне hьлнәди.

h'әсәне тә бәре дәрк'әт. Дәẇреш да ду. Әẇи дәсте хẇә дь зер'ада кьр, дәве хәзне hатә hәв, ль орт'а дәẇреш к'әт, кьрә дӧ qәта, шәмдан гьhиштә h'әсән. h'әсән к'аре хẇә кьр. hат р'асти бажаре бре хẇә hат. h'әсәне тәйи хәриб бу, нәнас бу, чу р'асти мәрьвәки п'ак hат, го:

—Әзи хәрибьм, нәбәләдьм!

Гьрт от'ахәк даеда, го: «Wәрә теда р'азе».

Һ'әсән чь кьр? Чу мумәк ани, сәре шәмдане да, лехьст. Дина хwә дае чьл модә, чьл р'әqасчи, чьл сазбәнд һатьн жер'а ледан у стран. Әфәндьм, чахе ниве шәве бу—чьл шер данә сәр чока Һ'әсән, дәсте Һ'әсән р'амусан у чун. Щав данә п'адше, го:

—Мәрьвәки wа һәйә, бь ви Һ'әсаби шәмданәкә wи һәйә.

Һ'әсәне тә к'аре хwә кьр, чу ба п'адше, сальхе хwә жь п'адшер'а да. П'адшае тә гот:

—Һ'әсән тӧи? Әз жи Һ'ӧсейньм, әз бумә п'адша.

Һәрдӧа к'аре хwә кьр, бәре хwә данә мала баве хwә. Чун р'асти де у баве хwә һатьн. Го:

—Әхтийар, го, тӧ ишәв мевана хwәй наки?

Де го:—Һ'әйран, го, шие мә т'ӧнә.

Баве wи го:—Хwәде һ'әбини, го, әвана мәрьве хәрибьн, го, ишәв меване мьнын.

Чун р'уныштын. Го:

—Гәли злама, гәрә һун ишәв сәрһатике мьнр'а бежьн, дәрде мьн зә'фьн.

Го:—Әхтийар, мәрьвәки дәwләти һәбу, мале wи зә'ф бу, чу Һ'әще. Дӧ кӧр'е wи һәбун, туди qушәки wи һәбу.

Гава бә'са wана кьр, «Аһа,—баве wи гот,—wәлә хwәде әва сәр мьнә».

Дийа wи гот:—Һ'әйран, ниве шәвейә, бәсә, иди жь мәр'а нәвежә.

Баве wи го:—Хwәде занә, го, мьжуликә хwәшә.

Го:—Әхтийар, го, әw мәрьве дәwләти чу Һ'әще. Го, т'әмина туди qушие хwә у һәрдӧ кӧр'е хwә да жьна хwә дамар'и. Жьньке чь кьр? Жьньке ч'ә'в бәри мәрики да, гази wи мәрьви кьр. Го: «Һәрге тӧе туди qушие мере хwә жь мьнр'а шәржеки, го, әзе бемә бал тә». Әwе гази щарие кьр, туди qуши шәржекьр, гази мерьк кьр, һәрдӧ кӧр'е wе жь мәйт'убхане һатьн. Го: «Щарие, әм бьрчинә». Щарие ижа го: «А, го, нани ва ситьледа». Һәрдӧ кӧр'а йәки чу сәри хар, йәк жи дьльк. Әфәндьм, мерьке тә дина хwә дае—нә сәрийә, нә дьльк. Го: «К'а сәри у дьльк?» Го: «Wәлә һәрдӧ кӧр'а харийә». Го: «Wана бьвын шәржекьн, сәри у дьльк жь нав дьле wан дәриньн». Щарие сәһ кьр, щарие һәрдӧ бра вәр'екьр, хлазкьр. Дәwләти жь Һ'әще һат. Пьрса кӧр'е хwә у туди qуши кьр. Дийа wан го: «Һәрдӧ гәдә мьрьнә, туди qуши жи Һ'ьшк бу». Го; баво, әм кӧр'е тәнә.

Анин дамар'ийа хwә кӧштьн. Щарийа хwә анин данә баве хwә у щарийа хwә һьланин, бәре хwә дан т'әхте хwә.

8. СЬРК'О, БЬРК'О

Щарәке һәбу т'ӧнәбу Сьрк'о, Бьрк'ок һәбу. Сьрк'о, Бьрк'о р'ожәке р'адьвьн дьчьнә неч'ире. Дьчьн р'асти к'очьк у сәрәке тен: ледьнер'ьн, wәки дӧ qиз теданьн. Һәрдӧ qиз сәр нәхше к'әргә бунә. Гава кӧ Сьрк'о, Бьрк'о дерида дьчьн, дьвен:

—Һа, Сьрк'о, Бьрк'о, һун чьма һатьн? Дйа мә нһа жь щот бе, we wә һәрда жи бьхwә.

Сьрк'о, Бьрк'о дьвежьн:—Qизед qәнщ, ле әм чаwа бькьн мә нәхwә?

Һәрдӧ кәч'ьк дьвежьн:—Wәрьн, әме wә вәшерьн.

Тиньн тен Сьрк'о, Бьрк'о вәдьшерьн. Дьсәкьнә эваре, эваре дйа wана жь щот те, дерида те, qизе хwәр'а дьве:

—Гәли qиза, бина ә'вде сәрр'әш те, газикьне бра бен.

Гази Сьрк'о, Бьрк'о дькьн. Сьрк'о, Бьрк'о ледьхьн тен. Пире шива хwә дьхwә, р'адьвьн дӧ щийа Сьрк'о, Бьрк'ор'а датиньн, дьвен:

—Р'авьн, р'азен!

Сьрк'о, Бьрк'о р'адьвьн дьк'әвьн нава щийа р'адьзен. Э, хәwе бьк'әвә ч'ә'ве Сьрк'о, Бьрк'о? Дьвен: «Пире әвә кӧ р'авә мә бьхwә». Qизе пире жи р'адьвьн щие хwә датиньн у р'адьзен. Сьрк'о, Бьрк'о р'адьвьн дӧшӧрмиш дьвьн, дьвежьн: «Әме qизе пире биньн техьн нава щие хwә, әме жи һәр'ьн нава щие wана р'азен, wәки пире мә нәхwә». Р'адьвьн нәрм дьчьн сәр шие qизе пире, һәрдӧа тиньн дькьн щие хwә у хwә—хwә жи дьк'әвьн щие wана.

Бәрбанге пире р'адьвә, тариеда дьчә сәр щие qизе хwәр'а дьсәкьнә—әw шие Сьрк'о, Бьрк'о эваре к'әтьбуне. Ида пире ньзанбуйә Сьрк'о, Бьрк'о qизе we анинә wедәре. Пире сәре һәрдӧ qизе хwә жедькә у дьчә бәр дери дьвежә:

—Лаwо, hун р'авьн све мьнр'а wан hәрдöа соркьн, бьдьн сәр саварәки биньн wәрьн.

Сьрк'о, Бьрк'о нәрм бь зьмане qизе wейа дьвен:

—Әре, әре!

Пире р'адьвә щоте хwә дьдә сәр пьшта хwә, дьчә. Сьрк'о, Бьрк'о пәй дәртен, ледьнер'ьн, wәки пире wе чу. Сьрк'о, Бьрк'о р'адьвьн hурмуре пире т'әви т'оп дькьн, шәе пире, сабуна пире, дузане пире hьлтиньн дьр'әвьн.

Әм бенә сәр пире. Пире чәнд щара к'ошк сәра хwә дьнер'ә ду жь мала wе р'анавә. Дьсәкьнә h'әтани нивро, ледьнер'ә наве wе нәhат, нивро жи дьшке, нане пире нае. Дььqьтә дьле пире, пире дьве: «hәвә, т'öнәвә Сьрк'о, Бьрк'о ә'шевәк аниннә сәре qизе мьн». Щоте хwә дьhелә, р'адьвә ч'йеда те хар. Те дьгижә мала хwә, ледьнер'ә, wәки qизе wе т'öнәнә. Гава кö сәр щийа давежә, денhер'ә hәрдö qизе хwә шәр'жекьрийә, Сьрк'о, Бьрк'о жи т'öнәнә. Р'адьвә дькә qур'ини у нәй Сьрк'о, Бьрк'о дьк'әвә. Сьрк'о, Бьрк'о гава кö пьш хwә дьнер'ьн—wе пире hат. Сьрк'о, Бьрк'о бь hәвр'а дьвежьн:

—Кöр'о, пире hат, әм чаwа бькьн, wәки әм жь дәсте wе хлазбьн?

Тиньн тен сабуна wе давежьн. Гава кö сабуне давежьн, р'е дьвә форма нәйньк мә'т дьвә, мәрьв ньк'арә льнге хwә сәр бавс. Пире ньк'арә сәр бьсәкьнә. hәр нәисә, чь сәре wә бешиньм, пире h'әтани жь wедәрс хлаз дьвә дәсте wе дьшке, льнге wе дьшке, сәре wе дьшке у же хлаз дьвә. Сьрк'о, Бьрк'о жи р'йа хwә эп'ещә дьqәдиньн. Сьрк'о, Бьрк'о дьнер'ьн ɐwdоф ɐɐчп ɐш ·иqжәʚɐп әм әɐш dɐжИ ·ɹɐч әм әdииндр'йа, р'е т'öнә мәрьв тер'а hәр'ә. Пире те дьк'әвә нав, к'ьнше wе дьqәльшьн, льнге wе дьqәльшьн, щане wе дьqәльшьн—hәр нәисә пире жь wе жи хлаз дьвә. Сьрк'о, Бьрк'о жи р'йа хwә эп'ещә дьqәдиньн. Щаркә дьне Сьрк'о, Бьрк'о дьнер'ьн, пире wе hат. Әwана тен ижар дузин давежьн. Пире hьнки те, h'әвәки нава дузинр'а дьчә, льнге wе qәт дькә, к'ьнще wе qәт дькә, дьсәкьнә у дькә гази, дьве:

—Сьрк'о, Бьрк'о, hәр'ьн, h'әта нhа мьн пьзанбу дәст сәр дәсте мьнр'а hәйә, hәр'ьн, дәсте wә жь е мьн дьрежтьрә.

Пире бь h'аләки вәдьгәр'ә, ледьдә дьчә мала хwә. Бәр тәндура хwә р'удьни у дьгьри.

Әм бенә сәр Сьрк'о, Бьрк'о. Сьрк'о, Бьрк'о дьчьн р'асти гöндәки тен. Эваре дьчьн диwана п'адше, р'удьнин хwәр'а. Щмаә'т жи те т'ьжи дьвә. Сьрк'о, Бьрк'о hа жела диwане дьнер'ьн, дьвежьн:

—Диwане, тö хwәш диwани, свьрә синие пире нә тәнә!

Диwан дьве:—Сьрк'о, Бьрк'о, к'е hәр'ә бинә?

—К'е готийә—бра hәр'ә бинә.

Сьрк'о, Бьрк'о р'адьвьн п'адшер'а дьвежьн:

—Бьдə мə лəqəмчийа əм һəр'ьн таме пире лəqəм бькьн биньн.

Сьрк'о, Бьрк'о р'адьвьн лəqəмчийа һьлдьдьн, бəре хwə-дьдьн мала нире. Дьчьн дьгижьн мала нире, лəqəмчи лəqəме давежьн мала пире. Сьрк'о, Бьрк'о дьчьн свьрə синие пире һьлтиньн, теп. Эваре тиньн бəр п'адше датиньн. Лə'зəки дьсəкьньн, щаркə дьне дьвежьн:

—Диwане, тö хwəш диwани, һəма днке пире зер'ин нə-тəйə!

Wедəре п'адша дьвежə:—Пештьри wə кəсə чькарə бинə, wə готийə—һəр'ьн биньн!

Сьрк'о, Бьрк'о р'адьвьн дьчьн. Йəк жь wана дьчə һəр'ə-дик бинə, дəст давежə дик, дик дькə qар'ин, дьвежə:

—Пире, Сьрк'о, Бьрк'о əз бьрьм.

Пире р'адьвə, дьдə дарки те, ле дьнер'ə Сьрк'о, Бьрк'о т'öнə, кəс wедəре т'öнə. Щар дьн пире дьчə р'удьни. Сьрк'о, Бьрк'о диса дьчьн дəст давен дик, дик диса дькə qир'ин, дьве:

—Wи пире, Сьрк'о, Бьрк'о əз бьрьм.

Пире шар дьн те ледьнер'ə Сьрк'о, Бьрк'о т'öнə. Wе дəре дьдə к'ърдьнəки qафе днке хwə дьдə, дьве: «Əw жи занə əз Сьрк'о, Бьрк'о дьтьрсьм, əw жи мьн Сьрк'о, Бьрк'о дьдə тьрсандьне». Wи чахи дик дьле хwəда дьвежə: «Ида накьм qар'ин, бра бьвьн һəр'ьн». Пире дьчə р'удьни. Сьрк'о, Бьрк'о дадьне дик һьлтиньн, бəре хwə дьдьнə диwана п'адше. Дик дьвьн дьчьн диwана п'адше датиньн.

Пире све р'адьвə, дьнер'ə, wəки дике wе т'öнə, дьве: «Wəй мьн баво, дьве, днке мьн жи бьрьн, свьрə сние мьн жи бьрьн, wе р'оке жи бен мьн бьвьн».

Эваре диса Сьрк'о, Бьрк'о тен диwане, щар дьн дьвежьн:

—Диwане, тö хwəш диwани, һəма пире нə ль тəйə!

П'адша wедəре дьве:—К'и wе һəр'ə? Wə чаwа чу дик, свьрə у сьние пире ани, öса жи һуне һəр'ьн пире биньн!

Сьрк'о, Бьрк'о р'адьвьн же дьхwəзьн һ'əфт мешоке qа-иш, һəрге дö зəнгьла у һəрке к'öмəки туж (хьштьк) һьлтиньн у бəре хwə дьдьнə мала пире. Дьчьн дьгижьн мала пире. Дьчьн сəр к'öлəке ледьнер'ьн, пире wе бəр тəндуре р'уньш-тийə у дьгьри. Əwана зəнгьла дькьн стöе хwə, к'öмед хwə дьдьнə сəре хwə, хwə дь к'öлəкеда дарда дькьн. Сəре хwə дьһ'əжиньн, дьвə хьнгə-хьнга зəнгьле wан, дьвежьн:

—Бьм-бьм, бьм бə, əм р'öһ'ьстиньн, р'öһе пира дьстиньн.

Wи чахи пире дьхəр'ьqə. Дадьдьне пире дькьнə һəр һ'əфт мешоке qайиш у дьдьн ньшта хwə, дьдьнə сəр р'е. Һьнəки тен пире тəвзике дьдə хwə. Дьве:

—А, пире, əм к'инə?

Пире дьве:—Əз чь заньм һун к'инə?

Дьве:—Нə əм Сьрк'о, Бьрк'онə?

Пире ледьхə мешокəки дьqəльшə. Һəр нəисə һ'əтани дьги-

ньн диwане—пире шәш мешока дьqәльшә. Дьгиньн, давен орт'а диwане у хwә—хwә дьр'әвьн, дьчьн орт'а һ'әфт дәрге пола.

Әм бенә сәр пире. Пире ледьхә wи мешоки жи дьqәлешә, р'адьвә нава wе щмаә'те дьк'әвә, кьтәке же наһелә, т'әви qьр' дькә. Пире р'адьвә нава шәһәр дьк'әвә, шәһәр жи гьшки к'ӧта дькә: wи али, ви али дьнер'ә п'щикәк т'әне майә. Пире дьве:

—П'шик р'әше, гоште р'әше, щие Сьрк'о, Бьрк'о мьнр'а бежә әз тә нәкӧжьм.

П'шик wи чахи дьве:—Пире, Сьрк'о, Бьрк'о к'әтьнә орт'а һ'әфт дәрге пола.

Пире п'шике аза дькә, хwә дрежи щие Сьрк'о, Бьрк'о дькә. Пире ледьхә дәрге пола дьфьр'инә, шәш дәрга дьшкенә, дьминә дәрге һ'әфта. Пире гази Сьрк'о, Бьрк'о дькә, дьве:

—Сьрк'о, Бьрк'о, сьрийа к'әланә йаи йа wьр'анә?

Сьрк'о, Бьрк'о дьвен:—Пире, сьрийа к'әланә.

Пире к'әле хwә дьдә дери. Сьрк'о, Бьрк'о дери нәрм сьст дькьн, сәре пире дькьнә орт'а дери у р'әхдери у дьгӧвешьн. Пире дьвә qар'а-qар'а wе. Пире дькә гази, дьве:

—Сьрк'о, Бьрк'о дәри сьсткә, әз глики wәр'а бежьм, иди һәмин wә әз кӧштьм.—Пире дьве:—Бстане мьни ч'әпе бьqәльшьн морикә шин тедайә, дәрхьн текьнә аве, нава wе щмаә'та мьнә кӧшти бьр'әшиньн, wе р'авьн. Паше һәр'ьн аве сәр qизе мьн бьр'әшиньн, әw жи бра р'авьн, йа мьн жи һәмин чу, мьн ани сәре хwә у wи чахн пире дьфьр'ә дьк'әвә. Сьрк'о, Бьрк'о р'адьвьн бстане wе дьqәлешьн, wе морие же дәрдьхьн у дькьнә нава аве. Хенжи п'адше гьшка р'адькьн. Дьчьн аве сәр qизе пире жи дьр'әшиньн. Әw жи р'адьвьн. Сьрк'о хушкәке дьстинә, Бьрк'о хушкәке дьстинә. Әw чун мразе хwә шабун, һун жи һәр'ьн мразе хwә у кӧр'е хwә шабьн.

9. АЙБӘГ

П'адшак һәбу, qизәкә wи һәбу. Ле һат хәзәве, qиза хwә жь мал дәрхьст. Сәбаб дәмар'йа wе бу. Бьр да дәсте дö мәрийа, бьрьн чун щики хәwлә авитьн, һатьн. Qәч'ьк т'әне wедәре ма хwәр'а: нава мешәкида бу. Ле бу эвар, һ'ьрч'әк жорда һат щәм. Һ'ьрч'е әw һ'әванд—чаwа к'öлфәта wи. Һ'олькәк чекьр жер'а. Знарәк дьда бәр дәве һ'ольке, һ'ьрч' р'ое дьчу эваре харьн дани—әw, жьна хwә дьхарьн. Гәлә wәхт сәкьни, жьньк жь һ'ьрч'е гран дәрк'әт. Wә'де жьна wи һат, р'аза, кöр'әк ани. Дйа гәдә наве wи дәкьр Айбәг.

Дйа гәдә гәдә хwәй кьр чәнд сала. Гәдә жь дйа хwә пьрси:

—Баве мьн к'ижанә?

Дйа Айбәг жер'а гот:

—Һ'ьрч' нә баве тәйә, баве тә шәһәр дьминә.

—Э, го, брабә, дае, wәки öсанә, ле чьма тö һати к'әти бьн qоле һ'ьрч'е?

Жьньке мәсәла хwә, баве хwә жер'а гот, го:

—Баве мьн нәһәqдан әз аним авитьм ведәре. Һ'ьрч' мьн һ'әсйа, әз һ'әвандьм чаwа к'öлфәта wи.

Гәдә го:—Wәки öсанә, әз гәрә һ'ьрч'е бькöжьм.

Эваре һ'ьрч' һат, һ'ьрч' Айбәг шабу, хwәр'а р'аза. Айбәг знарәки мәзьн һьлда, сәре һ'ьрч'е хьст, п'әльханд.

Айбәг свәтьре р'абу, дйа хwә һьлда, һат шәһәре кальке хwә. Кальке wи дина хwә дае—qиза wи, кöр'әк жи пер'а һат мала wи. Нәвие п'адшейә, дә. П'адша пе һ'әсйа, wәки дамар'йа qиза wи шәр' авитьбу qиза wи.

Öса п'адша гәләки Айбәг һ'ьз дькьр. Öса гәдә гәләки qәwат бу, зә'ф qәwат бу—жь һ'ьрч'е бу.

Айбәг чу нава шәһәр, зар'е шәһәрр'а чьк лаqьрди дьлист, дәст давит к'ижани, мьле wана дәст Айбәгва дьһат. Шәһәрлу

бун шк'йатчие Айбәг, wәки Айбәг зар'е wана гьшка бемьл дькә, бе дәст дькә. П'адша жь Айбәгер'а гот:

—Қ'арс тә зар'е шәһәр нәк'этиийә.

Айбәг гот:—Калько, те бежи зар'е ви шәһәри р'ьзинә, әз лаqьрдиийа пе дькьм, бәр мьн тәйах накьн.

Шк'йатчие Айбәг гәлә һәбуи. П'адша дина хwә даеда—нлащ Айбәге навә, жер'а гот:

—Жь шәһәр дәре.

Айбәг гот:—Бравә, калько, әзе һәр'ьм.

Айбәг чу шәһәрәки майин, бала хwә дае—щмаә'т гәләк т'оп буйә, го:

—Әв чь тәвакә, чь щмаә'тә т'оп буйә?

Готьн—П'әләwане гӧлаше һатиийә, гӧлаше дьхwәзә, кәс т'ӧнә пер'а гӧлаше бьгьрә.

Айбәге го:—Әзе пер'а бьгьрьм.

Ӧса незнки wи н'әләwани бу, го:

—Әз тӧ гӧлаш дьгьрьн—к'ек мә к'ик ә'рде хьст—сәре wи жекә.

У н'әләwан qайил бу. Айбәг, wи п'әләwани гӧлаш гьртьн, Айбәг wи п'әләwани ә'рде хьст. Айбәге нәхwәст сәре wи жекә. П'әләwан го:

—Мә соз дайә, гәрәке тӧ сәре мьн жеки.

Айбәге го:—һ'әйфа тә нинә, әз сәре тә жекьм? Чәнд салә әз дьгәр'ьм, мьн йәки п'ак нәдитиийә. Тә бәр мьн тәйах кьрйә, һ'әйфа тә, wәки сәре тә жекьм.

У һәрдӧ р'абун бун бре һәв. Хwәр'а дьчьн дьгәр'ьн. Чун шәһәрәки майин, wәки п'әләwанәки гӧлаше wьр жи һазьрә, гӧлаше дьхwәзә: кәс т'аqәт накә пер'а гӧлаше бьгьрә. Диса Айбәг wедәре сәкьни, wәки пер'а гӧлаше бьгьрә. Айбәг әw жи ә'рде хьст.

У әw һәрсе wи qрари бун бре һәв у жь wи шәһәри дәрк'әтьн, хwәр'а чун. Әw п'әләwан йәк хозиәбар бу, йәк жи р'әмьлдар бу.

Чун шәһәрәки хwәр'а авайи чекьрьн. Айбәге һәрдӧ бре хwә зәwьщанд, жьне wана анин. У һәрдӧ бра дӧшӧрмш бун, готьн: «Айбәг аqа qәwатә, әм ә'рде хьстьн, әм нәкӧштьн, әм зәwьщандьн. Wәрә әм Айбәгер'а бежьн, әм жи wийа бьзәwьщиньн». Айбәгер'а готьн, Айбәг qайил нәбу, го:

—На, бра, мьн һун зәwьщандьн, әз дькарьм хwә-хwә жи бьзәwьщьм.

Айбәге к'ар кьр щәм бра һәр'ә, бьгәр'ә хwәр'а qизәке бинә. Һәрдӧ бра готьн:

—Әм жи тәр'а бен.

Айбәг qайил нәбу, го:

—На, го, әз т'әне дьчьм, хwәр'а дьзәwьщьм.

Бра Айбәге пьрсин:

—Wəки тек’əви тəнгасике, əм чаwа тə бьһ’əсьи?

Айбəге го:—һəрге əз к’əтьм тəнгасие, чомахе мьн вра дьминə: тəнгасик мьн кö һəвə, чомахе мьне кер’ бьвə, бе һəв.. Чомахе мьн кö кер’ бу, һат һəв, һун заньбьи əз тəнгасиедамə. Иди һун шире хwə, һьнге һун һəwара мьн тен, wəрьн,—у Айбəг изьна хwə бра хwəст у чу.

Айбəг гəлəки гəр’йа, чу дəрк’əт дəве бə’рəке, дина хwə дае—авайик дəве бə’рейə. Ле бу эвар, го «əзе ишəв к’öда һəр’ьм, ишəв əзе һəр’ьм ви авайи, һ’əта све». Чу бəр wи авайи сəкьни, дина хwə дае qизəк дəрк’əт. Qизьк зə’ф бəдəw бу, кьр гази, го:

—Хорто, тö чь дьхwəзи? Го, чь тə лазьмə, əз бьдьмə тə. һəр’ə.

Айбəге го:—Чьма?

Го:—Деw wе нһа бе, тə бьһ’əсə, wе тə бьк̈öжə.

Айбəге го:—Тьшт мьн нəлазьмə. Эваре деw к’е р’е те, тö мьнр’а бежə, əз һəр’ьм.

Qизьке Айбəг бəгəм кьр:—Хорте дəлал, го, нəчə, деwə, wе тə бьк̈öжə.

Айбəг го:—Qəт нəбуйə, гəрə əз һəр’ьм.

У öсə qизьке ди Айбəг насəкьнə, wе һəр’ə, р’йа эваре деw тер’а те—qизьке нишан дае, Айбəг чу. Айбəг дина хwə даеда деw иди эварə, те мала хwə: һ’əфт бəраше аша деw хwəр’а кьрийə т’əби. Деw сəре хwə һьлбьр’и—wəки мəрики ч’ук ль бəр сəкьнийə, го:

—Əв чь шивəкə хwəшə, əзе хwəр’а бьвьм текьм шив, бьхöм.

Айбəге го:—К’афьр. бьхwə, паше бьшекьринə.

Деw һерса wи р’абу, һ’əфт бəраше аша авит Айбəге.. Айбəге хwə ль бəр да алики, һ’əфт бəраше аша хwəр’а һол бун, чун. Айбəг бəр сəкьни, го:

—К’афьр, ижа сра мьнə, йан йа тəйə?—Айбəге шуре хwə к’ьшанд, сəре деw хьст—фьр’анд, гöһе деw жекьр, ани. Ани, öса бəр кəч’ьке һат.

Наве кəч’ьке Гöлп’əри бу. Гöлп’əрие бала хwə дае, əw хорт зу һат, го: «Хорт ч’ə’в деw к’əтийə, тьрсийайə, вəгəр’йа һат». Əwе ньзанбу кö кöштийə. Гöлп’əрие щар дьи Айбəгер’а гот:

—Хорте дəлал, чь дьхwəзи əз бьдьм тə, т’əк һəр’ə.

Айбəге го:—Qиза qəнщ, дьтьрси? А, əва гöһе деw, мьн кöштийə, анийə.

Гöлп’əрие wəхта гöһе деw дитьи, шабу, һат пешйа Айбəг. К’əт бьн мьле Айбəге у хwəр’а к’əтьи хəвəрдане. һəрда жи һəв бəгəм кьр—wедəре һəв стандьи.

Гəлə wəхт щəм һəв сəкьнин. Кöр’е п’адше шəһəрəки мəйин, əwи жи чəнд мəри һьлдабун, хwəр’а qиза дьгəр’йа. Красе Гöлп’əри ханьме шушти бу, р’ахьстибу, сфəте Гöлп’əрие сəр нвисибу. Ба р’абу, красе wе эхьст, бьр. Бьр дəрхьст

wнали бә'ре. Әw кӧр'е wи п'адшаи qиза дьгәр'ә, р'аст һат. Крас ди, сфәте we сәр бу: гәләки бәгәм кьр у хӧламе хwәр'а гот:

—Әз аqа днйае гәр'йам, мьн wәкә вейа бәдәw нәдитиййә. Йак әз бьстиньм—эвә.

Әвана вәгәр'йан шәһәр, чун диwана п'адше, готьн:

—Кӧр'е тә красәк днйә, сфәте qизәке сәрә, дьле кӧр'е тә к'этиййә we qизе. Тӧ п'адшаи, карн әwe qизе бьвини, бьхwәзи кӧр'е хwәр'а.

Э, п'адше we qизе к'ӧ бьвинә? П'адше qрар кьр, го: «К'ик хайа ви сфәти бинә, әзе qаси гранйа wийа зер'а бьдьме».

Пира сере шәһәре wида һәбу. Пира сере әw гли бьһист, чу диwана п'адше, го:

—П'адшаи саг'бә, әз хайа wи сфәти, әз тиньм.

П'адша соз дае, го:—Тӧ кӧ бини, әз qаси гранйа тә зер'а бьк'шиньм, бьдьм тә.

Пире вәгәр'йа мала хwә, срсуме сере сйар бу у сәр бә'ре к'эт. һат дәрк'эт лева р'әшайе, срсуме хwә wедәре вәшарт, дарәк һьлда, хwә т'опал кьр, һат дәрк'эт бәр we к'оч-сәра Гӧлп'әри ханьме. Пире кьр гази, го:

—Әз бәләнгазьм, к'әсивьм, әзе бьчума һ'әще, жь һ'әще мамә, ишәв мьн хwәйкьн.

Гӧлп'әрие го:—Qәт навә, чь дьхwәзи бьдьм тә, лехә һәр'ә.

Ле Айбәге го:—Гӧнәйә, Гӧлп'әри, бра ишәв бе мала мә, we чь бькә? Гӧлп'әрие го:—На, әз жь пира һивәмә, әз хwәй накьм.

Пире гәләки аһ-зари бу, го:

—Шәвәкә, мьн хwәйкьн, әз све дьчьм.

Айбәге гӧр'а Гӧлп'әрие нәкьр, пире ани мале. Пира сер бу: ав ани льнге wаи шушт, шие wан дани, льнге Айбәге у Гӧлп'әрие мьздан. Айбәге го:

—А, Гӧлп'әри, тә го әм пире нәйньн, тә ди чь пирәкә бащә, we чь жь мә бькә?

Гӧлп'әрие го:—На, әв зрарчиййә.

Р'оке, дӧда, сьсйа мала wанда ма. Айбәг дьчу р'а у неч'ире. Т'әмин да Гӧлп'әрие, го:

—Пире бра щәм тәвә, т'әне дьмини, бра бина тә пе дәре.

Эп'ещә wәхт пире щәм wана ма. Р'оке пире жь Гӧлп'әрие-ер'а го:

—Айбәг, го, аqа бәдәwә, аqа жи мерхасә, тӧ qә же напьрси чька qәwата wи к'ижанә?

Гӧлп'әрие го:—Чи мьн qәwата Айбәге к'этиййә?

Пире Гӧлп'әриер'а го:—Әзе һәр'ьм, әз щәм тә наминьм, бежә чька qәwата wи к'ӧданә? Wәки бина тә жи дәре.

Пире бь глики Гӧлп'әрие к'ароз кьр. Эваре Айбәг һат мале, Гӧлп'әри мә'дәкьри бу. Айбәг бәр-гәр'йа:

—Гӧлп'əри, чьр'а мə'дəкьрин?

Гӧлп'əрие го:—Ле чаwа бькьм: əз qəwата тə ньзаньм— тӧ чь тен алт'кьрьие, йан р'ӧһ'е тə чь те стəндьне.

Айбəге го:—Гӧлп'əри, чи тə р'ӧһ'е мьн, qəwата мьн к'əтийə?

Го:—На, тӧ гəрə р'аст мьнр'а бежи.

Айбəге дина хwə даеда Гӧлп'əри зə'ф пəй дьк'əвə, го:

—Р'ӧһ'е мьн дь гезиеданə.

We шəве р'азан, свəтьре Айбəг диса чу неч'ире. Гӧлп'əри гези ани хəмьланд у хwəр'а не шабу. Пире го:

—Гӧлп'əри, тӧ чь дьки, чьр'а гезие ша дьви?

Го:—Нə р'ӧһ'е Айбəге теданə, лəма жи əз пе шадьвьм.

Пире го:—Гӧлп'əри, qə аqьле тə т'ӧнə, гезиеда чь һəйə, тӧ не ша дьби? Айбəге тӧ хапанди,—у пире ани гези шəwьтанд, го,—а, Гӧлп'əри, чь гезиеда һəйə, тӧ пе ша дьви?

Эваре Айбəг һат, бала хwə дае Гӧлп'əри зə'ф хəидийə. Айбəге го:

—Гӧлп'əри, тӧ чьр'а ӧса хəйидийи, мə'дəкьрии?

Го:—Тə əз хапандьм, тə го р'ӧһ'е мьн гезиеданə, чь гезида һəйə? у илаша хwə жь Гӧлп'əрие бьр'и, дьзива го; ле пире гӧһе we сəрə, го:

—Р'ӧһ'е мьн дь к'ереданə,—го у хwəр'а р'азан һ'əта све.

Пире шəв р'абу к'ера Айбəге авит бə'ре. Гӧлп'əри све р'абу, дина хwə да—Айбəг мьрийə. Гӧлп'əри к'еләке р'уньшт, гьрйа, р'əш гьреда. Се р'ожа Гӧлп'əри к'еләке р'уньшт, гьрйа, го:

—Əв чь һат сəре мьн ньшкева Айбəг мьр.

Пире бəр дьле Гӧлп'əриеда һат, го:

—Бəсə, го, тӧ аqа бəдəwи, бəсə бьгьрии, р'əнге тə жи һат гӧһастьн, əм һəр'ьн дəве бə'ре, һьнки бьгəр'ьн у əме бен диса шина Айбəге бькə.

Мьле Гӧлп'əрие гьрт, чун дəве бə'ре бина wан дəре. Сəһ'əтə'ке дӧда гəр'йан. Гӧлп'əри һат диса шина Айбəге дькə. Дӧ р'о дəрбаз бу пире ицар дьн жер'а го:

—Гӧлп'əри, тӧ нə нан дьхwи, нə аве дьхwи, нə к'ьнще хwə дьшои, we һ'але тə чаwа бə? Тӧ жи qиза п'адшайи, əм һəр'ьн дəве бə'ре, кӧч'ьк дадьн, аве гəрмкьм, к'ьнще тə бьшом, аве ль тəкьм, һьнки бина тə дəре, диса əм бен шина Айбəге бькьн.

Пире чу дəве бə'ре, кӧч'ьк дада, ав да сəр, ав гəрм кьр, Гӧлп'əри бьр чу ав лекьр, к'ьнще we шуштьн, да тə'ве, зйа бу. Гӧлп'əрие к'ьнще хwə хwəкьрьн. Пире го:

—Дə һьнəки дəве бə'ре бьгəр'ə бра бина тə дəре.—Пире хапанд, бəр бь сьрсуме хwə бьр, го,—Гӧлп'əри, ща тьщтəки вайə, əв чь тьшки р'ьндə.

Гӧлп'əрие сəре хwə бəр бь сьрсум бьр, пире да'фəк да

Гӧлп'əрие, Гӧлп'əри к'əт һӧндӧр'е срсум, дəри ле гьрт у срсуме хwə сйар бу, ль сəр бə'ре к'əт. Ль wи али р'əшае дани, щав да п'адше: «Əз һатьм, мьн Гӧлп'əри жи ани». Гӧлп'əри жь срсум дəрк'əт, ида заньбу—пире хапанд ани. Гӧлп'əри кьрьн аваики баш. Qəрəwьл дап бəр. Гӧлп'əрие го, гот:

—Кəс сəр мьнда пəе һ'əтани чьл шəви. К'и сəр мьнда бе—əзе к'ере хwəхьм, финщана жə'ре бьхӧм.

Гӧлп'əри бра хwə ӧса wи авандабə, əм вəгəр'ьн сəр Айбəге, бре Айбəге.

Бре Айбəге бала хwə дане чомахе Айбəге кер' буйə, һатийə һəв. «Wəлə, го, Айбəг пава тəнгасиеданə». һəрдӧ бре Айбəге к'аре хwə кьрьн Айбəге гəр'йаи. Гəлəки гəр'йан, wəхтəке һатьн дəрк'əтьн бəр wе бə'ре.

Əwан жи əw авайи wедəре дп, wəстйа бун, го: «Əм пшəв һəр'ьн ви авайи, р'ьһ'əт бьн, све һəр'ьн шӧхӧле хwə». һатьн һӧндӧр'е авайи, бала хwə дане—Айбəг мьрийə. Ле тамарəкə qьр'ка wи һəй давежə. Бре Айбəгейн р'əмьлдар р'əмьл дани, леньһер'и, wəки к'ера р'ӧһ'е Айбəге авитьнə бə'ре. Хозпəбаре бре хwəр'а го, го:

—Айбəг мерəки башə, хwə баве бə'ре, бəлки к'ере бьвини.

Бре wи хwə авит бə'ре, гəлəки гəр'йа wе р'оже к'ера Айбəге нəдит. Сəкьни һ'əта свəтьре, бре wи щар дьне хwə авит бə'ре—һ'əта эваре ле гəр'йа, к'ера Айбəге дəве мə'сикида дит у жь бə'ре дəрк'əт, мьзгини да бре хwə, го:

—Мьн к'ера Айбəге дит.

К'ера Айбəге анин һатьн щəм wи: Айбəг һ'ьшйар бу. Бала хwə дае һəрдӧ бре wи сəрр'а сəкьнинə. Айбəге го:

—Гəли бра wə херə, һун һатьнə?

Го:—Тӧ мьрьбуйи, əм сəва тə һатьн. К'ера р'ӧһ'е тə авитьбун бə'ре, дӧ р'ожа мə хwə авит бə'ре, к'ера тə дит.

Айбəге го:—Ле к'ане Гӧлп'əри, к'а пира вьра?

Бра го:—Пира чь? Гӧлп'əрийа чь? Тӧ хəwна дьвини?

Иди Айбəге заньбу, wəки пире һ'əсавьк Гӧлп'əриер'а дийə, һьлдайə бьрийə. Айбəге шровəкьр, бре хwəр'а го:

—Əз зəwьщи бум, пирəкə сер һат, аһа ани сəре мьн. Гӧлп'əри һьлдайə бьрийə.

Бра жь Айбəгер'а го:—Тӧ аqа Гӧлн'əрие һ'ьз дьки, wəрə əм дийае бьгəр'ьн, бəлки Гӧлп'əрие дьвиньн, диса тəр'а тиньн.

Айбəге го:—На, мьн хwə-хwə сəре хwə кьрийə, əзе т'əне жи бьгəр'ьм, һун һəр'ьн бьгьһижьн жьн у зар'е хwə.

Изьна бра да, бра чун.

Айбəге р'абу к'аре хwə кьр, пəй qачаха Гӧлп'əрие к'əт. Айбəг гəлəки гəр'йа, Гӧлп'əри нəдит, р'асти мəрики кал һат, мəсəла хwə жер'а гот. Кале го:

—Wəки тӧ qəwати, знарəк ль дəве бə'ре һəйə, знер wəл-

гәр'инә, гәмьк бьданә, гәме бьн знер дәрхә, бә'рехә, һәспе бә'рн wе дәре, ле сйарбә, дәрбази wиалибә. К'е wәхта тейи, гәма xwә вәшерә. Ӧса жи Айбәг кьр, һәспе бә'ри бәр сәкьни.

Айбәг дәрбази wиали р'әшае бу, һәспе xwә бәри бә'ре да, гәма xwә вәшарт у чу к'әт нава шәһәр. Әw шәһәр жи шәһәре wи п'адшанйә, е кӧ кӧр'е wи Гӧлп'әри бьрйә. Айбәг чу бу меване пирәкс. Снупенщ р'оже Гӧлп'әрие жи т'әмам буйә. Айбәге жь пире пьрси, го:

—Пире, әв чь дәфә, зӧр'нәйә шәһәре wә ледьк'әвә?

Пире го:—Xwәде qәбул нәкә, пирәк чуйә qизәк анийә, наве wе Гӧлп'ерийә, зә'ф бәдәwә. Иро снупенщ р'оже wейә авайикн башqәданә, кӧр'е п'адше нахwәзә: чьл шәв моләта xwә xwәстийә, иро снупенщ р'оже wе т'әмам дьбьн, ләма жи дәф у зӧр'нә шәһәрда ледьк'әвә, wе Гӧлп'әрие кӧр'е п'адше бьстинә.

Wәхта пире ӧса го, Айбәге жь пирер'а р'аст го, го:

—Пире, тӧ сӧр'ар'а чаwани?

Го:—Зә'ф башьм.

—Wәллә, го, Айбәг әз xwә-xwәмә, пирәк һат wа бебәхти Гӧлп'әри һьлда анн.

Пире го:—Әзе һәр'ьм Гӧлп'әрие бьвиньм.

Пире к'аре xwә кьр, к'ьнще баш xwә кьрьн, сни эмиш һьлда у гьстила Айбәге кьрьн һӧндӧр'е севәке у бәр бь авайе Гӧлп'әрие чу. Qиз, бук гәлә т'оп бубун бәр авайе Гӧлп'әрие. Qиз-букар'а пире кьр шәр', го:

—Дур һәр'ьн, го, wә Гӧлп'әри фәтьсанд, һун чь вра т'оп бунә?

Акушкер'а Гӧлп'әрие дит пирәк бәр бь wе те. Гӧлп'әрие го:

—Пире, әз пира һивәмә, дури мьн һәр'ә, йан на әзе к'ере xwәxьм.

Пире дина xwә дае—илащ Гӧлп'әрие навә, наһелә незикбә, го:

—Гӧлп'әри ханьм, бьди хатьре хаде, мьн тәр'а п'ешк'ешәк анийә, го, әз бьдьм тә.

Гӧлп'әрие го:—На, qәт нәбуйә, сәр мьнда нәс, әз п'ешк'еша нахwәзьм.

Пире щар дьн кьр гази, го:

—Гӧлп'әри, хатьре wийа незикә, нә дурә, бьһелә пьрсәке әзе тәр'а бежьм у әзе һәр'ьм,—пире незики Гӧлп'әрие бу.

Әw п'ешк'еша эмиш да Гӧлп'әрие. Гӧлп'әрие ньһер'и севәк теданә, сев кәр кьр, гстила Айбәге тедабу. Гӧлп'әрие го:

—Пире, го, бьди хатьре хаде, бежә чька хайе гстилке к'ӧйә?

Пире го:—Мала мьнә.

Р'әнге Гӧлп'әрие xwәш бу, Гӧлп'әрие жь пирер'а гот:

—Əва гь т'əмам р'уе Айбəгеданə, жер'а бежə—һəрге мерə, бра бе мьн бьвə, йан на—əз xwə-xwə наем.

Пирс вəгəр'йа һат, ӧса жи Айбəгер'а гот. Айбəг дӧшӧрмиш бу у к'арс xwə кьр, шəв чу дор авайе Гӧлп'əрие. П'ьһ'йнəк дери хьст шкенанд, мьле Гӧлп'əрие гьрт, жь авайи дəрхьст, щав да шəһəр, го:

—Əз Айбəгьм, го, мьн Гӧлп'əри бьр, го, һун мерьн—wəрьн.

һ'əта əскəр пəй Айбəге к'əт, Айбəге Гӧлп'əри һəспе бə'ре кьр, һат хлаз бу. Айбəг һат дəве бə'ре, лева р'əшае пəйа бу, го:

—Гӧлп'əри, əз, тӧ гəлəки wəстйанə, һва чəнд шəвə тӧ р'анəзайи, авайе мə жи һьнəки дурə, wəрə əз тӧва дəве бə'ре һьнəки р'азен.

Дəве бə'ре һəрдӧ р'азан. Р'əше шəве р'асти wан һат, мьле Гӧлп'əрие гьрт, п'ашла Айбəге дəрхьст, кьр т'əркуйа xwə, бьр.

Р'əше шəве бра xwəр'а һəр'ə, свe Айбəг р'абу—Гӧлп'əри т'ӧнə. Айбəг шар дьне пəй к'əт, бра xwəр'а ле бьгəр'ə.

Р'əше шəве гəлə ə'рд бьр, свə wана сафи бу. Р'əше шəве дəсте xwə стуе Гӧлп'əриер'а кьр, Гӧлп'əри нəһьшт, го:

—Малхрав, авайе тə һəйə, əм һəр'ьн мала тə, сəр вe р'е тӧ чь дьки?

Р'əше шəве Гӧлп'əри бьр мале. Гӧлп'əрие го:

—һəр'ə к'ефəке бькə, һəр'ə араq, шəраве бинə.

Р'əше шəве гӧр'а Гӧлп'əрие кьр чу араq, шəраве бинə. Гӧлп'əри р'абу, xwə ль wийа та кьр, р'əви аликида чу. Р'əше шəве һат, ди Гӧлп'əри т'ӧнə, пəй Гӧлп'əрие к'əт.

Гӧлп'əри чу р'асти мəрики һат. Əв мəри жи аш дьһат, баре һəспа wи арбу. Əwи гава Гӧлп'əри ди, иди пьзанбу чаwа бькьра жь бəдəwйа Гӧлп'əрие. Гьһишт Гӧлп'əрие, wəки Гӧлп'əрие һ'əмезкə, Гӧлп'əри əw беһ'ӧрмəт кьр, го:

—Тӧ аш теи, тӧ буйи ар, qлери, к'ьише xwə бехə, бьк'əвə бə'ре, xwə бьшо, диса əз к'ӧлфəта тə.

Мерьк к'ьнще xwə эхьст, к'əт бə'ре xwə бьшо, Гӧлп'əри һəспе wи сйар бу, xwəр'а алики дьн чу.

Гəлə ə'рд чу, р'асти шванəки һат. Швии дит qизəкə бəдəw р'аст һат.

Швин го:—Qиза qəнщ, сəр ч'ə'ве мьнр'а һати, тӧ сəва мьн һати?

—Əре, го, шван, əз сəва тə һатьм.

Шван бəр бь Гӧлп'əрие чу. Гӧлп'əрие нəһишт шван незик бьвə, го:

—Тӧ шване чолейи, qлери, һəр'ə мал, чар-пенщ к'ӧлфəта бинə, əзе р'əх к'ӧлфəт к'əвьм, бемə мала тə.

Шван пəзе xwə һьшт, һатə гӧнд, кӧ к'ӧлфəт бьвə, кӧ Гӧлп'əри wанр'а бе. Гӧлп'əрие к'ьнше xwə эхьст, кьр баре

к'əра швин, к'ьщe швинə хöрщеда xwəкьр, кавьр'əкə швин шəржекьр, һ'уре we шушт, да сəре xwə, бу к'əчəлок.

Шван һ'əта вəгəр'йа һат, дит əw qизьк т'öнə, чуйə. Шван жи мина р'əше шəве, xwəйе һəспе—пəй к'əт.

Гöлп'əри һат дəрк'əт бəр бə'рəке, гəми сəкьнибу, щмаə'т дьк'əте, һəр'ə срəкə дьне. Əw жи т'əв шмаə'те к'əт гəмiе у гəми р'е к'əт, дəрбази срəкə дьне бу.

Гəмичи дина xwə дае, wəки əw к'əчəлок инə, р'əнге we р'əнге qизанə, к'елəке р'уньшт, го:

—Тö нə к'əчəлоки, го, тö qизи.

К'əчəлоке го:—Əз нə qизьм.

Гəмичи дəсте xwə да бьстане we, пьһер'и—р'аст qизə. Гəмичи жи xwəст не шавə, нəһьшт. Кəч'ьке гəмичир'а го:

—Тö гəмичии, мəрики баши, аһа дəст надə. Гəми wəхта сəкьни, щмаə'т пəйа бу, һəр'ə мала xwə, wəкə бист к'öлфəти бинə, к'ьшe р'ьнд мьир'а бинə, əз xwəкьм, əз р'əх wанк'əвьм бем, йан на, аһа мьн бьви, дəст надə, хəлqe бежə к'əчəлокə.

Qайил бу. У гəми чу сəкьни, щмаə'т жь гəмие пəйа бу, гəмичи чу бист к'öлфəти бьшинə у к'аре дə'wата xwə бькə. Һ'əта гəмичи чу, дə Гöлп'əри аqьл бу, жь гəмие башəр дькьр, бəрe гəмие вəгəр'анд, алики дьнеда чу.

Гəми гəлə чу, чу лева р'əшае сəкьни. Кəч'ьке лəнгəре гəмие авитьне у же пəйа бу. Шəһəрək незик бу, чу wи шəһəри, форма xwə гöһаст, дəст к'ьщe хорта xwəкьр, нав шəһəр xwəр'а гəр'йа.

П'адше wи шəһəри мьрьбу, we xwəр'а п'адша к'ьвшкьрана. Тəйре дəwлəте бəрдан, һат сəр сəре wи хорти дани. Се щара бəрдан, һəр се щара жи сəр сəре хорт дани. Щмаə'те хорт qəбул кьрьн, кьрьн п'адше xwə.

Хорт к'ьщe к'öлфəт башqə xwə кьр, сфəте xwə к'ьшанд, чу сəр каникe, к'ижан канйа р'е зə'ф пе дьк'əвьп. Сфəте xwə феза каниеда дарда кьр, мəрик да бəр, го:

—К'ижан мəри һат сəр ве каниe, ч'ə'в wи ви сфəти к'əт, кьр ахин, тö бинə щəм мьн.

Айбəг һат сəр we канис, ав хар, ах к'ьшанд, го: «Əва сфəте Гöлп'əрисейə». Qəрəwьл мьле Айбəге гьрт, бьр щəм п'адше. П'адше пьһер'и Айбəгə у башqə кьр авайики.

Р'ожа майин р'əше шəве һат, öса жи р'əше шəве гьрт, öса жи е майин, гьшк гьртьн, анин щəм п'адше.

Гöлп'əри ханьме xwə-xwə суда гьшка кьр, сəре гьшка лехст, т'əне шван аза кьр. Айбəг кьр п'адша дəwса xwə у öса xwəр'а wи шəһəрида маи. Ида к'öта бу.

10. БРЕ Ч'УК

Мәрик һәбу, һ'әфт кӧр'е wи һәбун. Мерьк нәхwәш к'әт, бәр мьрьне газн һәр һ'әфт кӧр'е хwә кьрьн, т'әмә ле кьр, го:

—Лаwо, һун неч'ирваньн, һәр щара хwәр'а бьгәр'ьн, ч'йак һәбу, гот һәр нәчьнә wн ч'йаи нәгәр'ьн.

Мерьк мьр. Кӧр'е мәзьн т'әмийа баве хwә нәкьр. Брар'а го:

—На, гәрәке әм мqим һәр'ьн сәре wи ч'йаи.

Бре wани ч'ук, наве wи Аһ'мәд бу, го:

—Т'әмйа баве мәйә, әм начьн.

Бре мәзьн го:—На, әме һәр'ьн, чь һәйә?—Бь зора хwә һәр шәш бре хwә һьлда чу сәре wи ч'йаи. Дина хwә дае, ч'йаки хwәш: гӧл, сосьн, кани.

Бре ч'ук гот:

—Т'әмйа баве мә бу, гәрә әм нәһатана,—хwәр'а wа хәбәр дьда.

Дина хwә дае—деwәк сәр wанр'а сәкьни, сәлам да wаиа, сәлама деw вәгьртьн, го:

—Һун чь меванә ә'зизьн, һун һатьнә ера мьн, сәр ч'ә'ве мьнр'а һатьнә,—деw wанр'а гот:—К'әрәмкьн әм һәр'ьн мала мьн, ишәв һун меване мьньн.

Бьрьн мала хwә, т'ер кьрьн, шәраф харьн, һ'әфт qизе деw һәбун: аликн әw һәр һ'әфт р'уньштьбун, алики һ'әфт бра. Әwан у qиза шәрав т'әв хwәрьн. Аһ'мәд, бре ч'ук, шәрав нәдьхар, заньбу деw хравйер'а шәраве дьдә wана. Пйан бун, һаж хwә нибун. Аһ'мәд шәв р'абу һәсп зин кьрьн, к'ьнше qизе деw бре хwә кьрьн, к'ьнше бре хwә жи ль wан кьрьн. Бре хwәйә пийан йәк-йәк ль сәр пьшта һәспа гьреда, шәвда ани дәрхьст т'опраха хwә.

Деw шәбәqе р'абу сәре һәр һ'әфт qизе хwә жекьрьн: әwи т'ьре әw һәр һ'әфт меване wинә, ньзан бу qизе wинә. Пе һ'ьсйа—дәрк'әтьн qизе wи.

Сбе һәр шәш бре Аһ'мәд һ'ьшйар бун, леньһер'ин к'ьнще qиза ль wано, го:

—К'е ӧса кьр?—леньһер'и Аһ'мәд кьрийә.

Бра ль Аһ'мәд кьрьн ә'йнат, готьн:

—Әм мерьн, тә чьма к'ьнще qиза ль мә кьр, деw әм нә дькӧштьн,—һәр шәш бра готьн:—Әм гәрәке һәр'ьн щәм п'адше, тьштәки бињьн сәре Аһ'мәд. Әм бунә жьн, һ'ӧрмәта мә һатә һланине, әм һәр'ьн шәм п'адше шк'йате Аһ'мәд бькьн, бәлки Аһ'мәд бе кӧштьне, бой хатьре wе йәке.

Һәр шәш бра һатьнә шәм п'адше, шк'йате Аһ'мәд бебәхти кьрьн, готьн:

—П'адшайи саг' бә, деwәки флан ч'йайийә, һәспәки wийа баш һәйә, аншах ланqи тәйә, тӧ ле сйарби!

П'адше го:

—К'и карә һәр'ә wи һәспи бинә?

Готьн:—Аһ'мәде бре мә карә бинә!

П'адше шанд нәй Аһ'мәд һат диwана п'адше. П'адше гот:

—Аһ'мәд, тӧ гәрәке һәр'и һәспе деw мьнр'а бини.

Аһ'мәд гот:

—П'адшайи саг'бә, әз ньқарьм биньм.

П'адше жер'а гот:

—Тини бинә, найини, әзе сәре тә лехьм.

Аһ'мәд р'абу чу, wәки һәспе деw бинә. Чу һ'афа һәспе деwда хwәр'а щи чекьр. Шәв пәйа бу, һат һәспе нәһьшт, wәки гәмкә, бу шьһ'ийа һәспе. Деw пе һ'ьшйар бу, һатә тәwле, го: «Дьз к'әтьнә тәwле»,—ле кәс нәдит, Аһ'мәд хwә вәшарт. Деw дина хwә дае, дьз т'ӧнә. Р'абу һәспе хwә дара к'ӧта, хwә һат хwәр'а архайин р'аза. Щар дьне Аһ'мәд һат һәспе гәмкә. Һәспе нда дәнге хwә нәкьр. Һәсп гәм кьр, дәрхьст дәрва, сйар бу. Сбәтьре деw р'абу, дина хwә дае һәспе wи бьрьнә, го: «Е кӧ сәре qизе мьн кьрьнә, диса әwи бьрийә».

Аһ'мәд жи һәсп ани п'ешк'еши п'адше кьр. П'адша бәгәм кьр. П'адша п'ешк'ешәк да Аһ'мәд. Бре Аһ'мәд диса ч'ә'внәбари кьрьн, го:

—Аһ'мәд һәсп жи ани, дһа мерхас дәрк'әт, әм qолайи бун,—шарәк дьне бре Аһ'мәд чун щәм п'адша, диса шк'йат кьрьн, го:

—Хачәки стӧкӧра жьна деw һәйә, аншах һежәйи жьна тәйә бькә стӧе хwә.

Го:—К'и карә хач бинә?

Го:—Диса Аһ'мәд бинә.

Щар дьне п'адше гази Аһ'мәд кьр, го:

—Аһ'мәд, тӧ гәрә хаче стӧе жьна деw мьнр'а бини.

Аһ'мәд го:

—Әз чаwа биньм?

Го:—Тини бинə, пайни, əзе сəре тə лехьм.

Аh'мəд дина хwə дае п'адшае сəре wи лехə, чу, чу wəки хаче жьна деw бинə. Чу дəрк'əт ера деw.

Шəв хwə дь авайе деwда вəшарт. Деw жьна хwəва р'азан. Шəв əwи дəсте хwə бьр стöкöра жьна деw, хач дəрхə. Жьна деw h'ьшйар бу, дəсте Аh'мəд гьрт, дəй ль деw кьр, го:

—Р'абə, мьн дьз гьрт.

Деw h'ьшйар бу, дина хwə дае—Аh'мəдə, е кö qизе wи данə кöштьне, həспе wи бьрийə. Деw Аh'мəд ступəкева гьреда, жьна хwəр'а гот:

—Əзе диса сбе həр'ьм р'а у неч'ире. Тö ситьла чарч'əмьле т'ьжи авкə; бьк'əлинə, Аh'мəд бавеже: əз эваре темə мале əwи шива хwə бьхöм.

Деw чу неч'ире. Жьна деw ситьл да сəр агьр, wəки аве бинə бькə ситьле. Аh'мəд жьна деwр'а гот:

—Əз заньм, тö аве дьк'шини дьки ситьле бьк'əлə, мьн бавежи. Мьн бəрдə, əз аве бьк'шиньм, тö мəк'шинə.

Аh'мəд ав к'ьшанд, ситьл т'ьжи кьр, ситьла аве к'əлйа. Аh'мəд жьньк архайини кьр, пар'а сəкьни, жьна деw hьлда, авитə аве. Аh'мəд хач жь нава аве дəрхьст, ани hат п'ешк'еш да жьна п'адше. П'адша бəгəм кьр, п'ешк'ешəкə дьи жи да Аh'мəд.

Бре Аh'мəд дина хwə дане, Аh'мəд сламəт диса hат, хач жи ани. Бра щарəк дьне бебəхти Аh'мəдр'а кьрьн, чуи щəм п'адше, диса шик'йати Аh'мəд кьрьн, готьн:

—П'адшайи саг'бə, деwəк həйə зə'ф бəдəwə, ланqə əw деw бе ведəре щмаə'та тə wе бьбинə, əw qəндəр əw бəдəwə.

П'адше го:—К'и карə деw бинə?

Го:—Е хач, həсп анийə, Аh'мəд диса карə бинə.

П'адша гази Аh'мəд кьр, го:

—Аh'мəд, гəрə həр'и деw мьнр'а сламəт бини.

Аh'мəд го:—П'адшаи саг'бə, əз нькарьм деw сламəт биньм, деwе мьн бьхwə.

Го:—Тини бинə, пайни, əзе сəре тə лехьм.

Аh'мəд дина хwə дае, wе сəре wи лехə, чу həр'ə деw бинə. hашəте хwə hлда у шритəк hлда, чу дəрк'əт ера деw.

Жь меше деw hьнə дар чьни, дина хwə дае деw жерер'а hат. Деw кьрə гази:

—Кöр'о, тö меше мьн чьр'а дьчьни?

Аh'мəд го:—Деw, wəрə, го, деw əзе тəр'а бежьм.

Деw го:—Чийə, те чь бежи?

Аh'мəд жер'а гот:—Мзгинйа мьн жь тəр'а. Аh'мəд мьрийə, əз hостəмə. П'адша əз шандьмə т'абутəке чекьм Аh'мəдр'а бьбьм.

Го:—Бəле, мзгинйа тə сəр ч'ə'ве мьн. Аh'мəд гəлəк анийə сəре мьн, айе мьн жер'а нəма.

Деw изын да, Аһ'мəд т'абут чекьр. Т'абутəк бь щур'е йашикəкə мəзын чекьр. Аһ'мəд гот:

—Деw, го, мьн тьштəк бир кьрийə, мьн чапа Аһ'мəд нанийə, ньзаньм чьqасə, wəки льһ'еф дошəка əм пер'а дайньн ч'ə'л, гəрəке гəлəки мəзын бə.

—Э, го, чь һəйə остə, əзе тек'əвьме, чапа мьн жер'а чекə.

Деw к'əтə wе йашике, Аһ'мəд qалн'ахе йашике һəй мьхкьр. Деw го:

—Остə, əз дəрем.

Аһ'мəд го:—Ща бьсə əз т'əхте сəр чапкьм, бьбьр'ьм, паше дəре.

Аһ'мəд деw дьхапанд, wəки һəй т'əхте табуте, qалп'ахе wе мьхкə. Аһ'мəд т'əмам qалп'ахе wе мьхкьр. Шрита хwə бьн йашикеда р'ахьст, ле т'əмьз гьреда. Ч'йа бу, жорда бəржер к'аш кьр, ани дəрхьст р'асте.

П'адше дурва дурəбине ньһер'и: Аһ'мəд деw ани. Щмаə'та хwəва р'абу чу, деw бьбинə. Чу дəре йашике вəкьрьн, деw йашике дəрхьстын: дина хwə дае йəки ə'лиwатə, йəки беформə: изьна деw да, го:

—Qöрба, к'ö һати, һəр'ə ера хwə.

Аһ'мəд һат. П'адше qиза хwə сəба мерхасйа wи, да wийа.

П'адше ани һəр шəш бре Аһ'мəд бьköжə, wəки wана əqа бебəхти кьрьн. Аһ'мəд го:

—На, əwан кьрийə, əз накьм.

П'адше нəköшт, öса жи һ'к'йат' к'öта дьбə.

11. ЖЬН У П'АДША

Wəxтəкс п'адша, wəзир нав шəhəре xwə дьгəр'ьн. Дина xwə дьдьн шəhəр т'əв р'азайə, т'əне аваики р'онайи те həйə. hатьн бəр wи авайи, сəкьнин, дина xwə дане к'öлфəтəк he р'анəзайə. Дəсте xwə акошке хьстьн, дə, дəwреш бун, qöлха дəwрешда бун. Əwe к'öлфəте дəре xwə вəкьр. К'öлфəте щи дани, həрдö р'уньштьн, нан анин—нан харьн, щне дəwреша дани, wəки дəwреш р'азен. Дəwреше мəзьн р'анəза, əw п'адша бу xwə-xwə. Жньк з'əф бəдəw бу, дьле wи к'əте. Ле дəwреше ч'ук əw wəзире wи бу. Жньке го:

—Дəwреш, тö чьма р'аназейи?

Т'аба дəwреш нəhат, ə'лами дəwреше ч'ук кьр, р'абун жь мала wан дəрк'əтьн. Дəwреше мəзьн ньзаибу, wəки əw чь к'öлфəтə, нас нəдькьр, ле дəwреше ч'ук заньбу—əw жьна сəрəскəре п'адшейə. Дəwреше мəзьн е ч'укр'а гот:

—həр'ə жер'а бежə бра мьн бьстинə.

Дəwреше ч'ук го:—П'адша, тö нас дьки? Нə əw жьна сəрəскəре тəйə...

Го:—Жьна к'е дьвə, дьле мьн к'əтийе, həр'ə мьнр'а бинə,

Wəзир вəгəр'йа höндöр', кьр кь жьнькер'а бежə, т'аqəт нəкьр. Жьньке пьрси:

—Дəwреш, чьр'а тö вəгəр'йаи?

Го:—Мьн qöт'йа xwə вра бир кьрийə.

Жьньке го:—На, дəwреш, qöт'йа тə вьр нəмайə.

hат, п'адше же ньрси, го:

—Тə жер'а гот?

Го:—На, мьн т'аqəт нəкьр, пьрскьм, бежьм.

П'адша жер'а гот, го:—Əз ə'мьр дькьм тö həр'и жер'а бежи, дьле мьн к'əтие.

Щар дьне wəзир hат höндöр'. Жньке го:

—Ан, дəwреш, тö чьр'а щар дьне hати?

Ида жьньке те дәрхьст, wәки әw нә дәwрешьн, го:

—Wәзир, глие хwә бежә.

Го:—Әз чь бежьм, wәлә п'адше ә'мьр кьрийә, дьле wи к'әтйә тә, дьве: «гәрә мьн бьстинә».

—Э, го, чь һәйә, wәхта готийә, әзе жи бьстиньм. Э, го, wәзир, һәр'ә тӧ п'адшер'а бежә, мере мьн маршалә, әва дӧ салә чуйә шер', нава qәт'леданә. Әз бе мере хwә, т'әне, нькарьм мер бькьм. К'әнге мере мьн һат ведәре, мьн мере хwә ди, ижа әз карьм һьнге бьстиньм.

Ӧса wәзир һат п'адшер'а гот. П'адше го:

—Wәки ӧсанә, әзе мере wе биньм.

П'адше т'елеграм шанд, кӧ мере wе бе. Мере жьньке мәри к'ьвш кьр дәwса хwә—сәрәскәри у һат чу диwана п'адше. Го:

—П'адшан саг'бә, тә чьр'а гази кьрийә?

П'адше жер'а гот:—Бона тӧ мала хwәда р'ьһ'әтби, дӧ салә нә мала хwәда буйи, һәр'ә дӧ-се р'ожа мала хwә р'ьһ'әтбә.

Мере жьньке һат мала хwә. Жьньке дина хwә дае—мере wе һат. Жьньке пьрси:

—Тӧ чаwа һати?

Го:—П'адша т'елеграм дайә, әз һатьм се р'ожа р'ьһ'әт бьм.

Жьньке фә'м кьр, wәки бона wи глийә. щав кьрийә мере wе һатийә. Жьньке мере хwәр'а нәгот—дьле мьн тәда һәйә. Жьньке щи дани, әw мере хwәва тек'әвьн щи р'азен. Мере wейа шур к'ьшанд, орт'а хwә у жьньке дани. Жьна wи жь мере хwәр'а го:

—Чь qәwьмийә, әв дӧ салә тӧ шер'и, нәмали, һатийи шур датини орт'а мьн у хwә?

Мере wе го:—Һ'әта әз вьрьм, ча тӧ хушка мьн.

Жьна wи го:—Чьма?

Го:—Бона wе йәке зә'ф мәри мина мьн жьн, зар'е хwә һьштьнә, нһа әw хуне дьр'ежьн. Әз жь wана нә четьрьм. К'әнге шәр' к'ӧта бу, әскәр һат мала хwә, гьһиштьн жьн, зар'е хwә, диса тӧ жьна мьн, әз мере тә.

Жьньке глие мере хwә qәбул кьр. Се р'оже мерьк т'әмам бу, чу диwана п'адше, изьна хwә п'адше бьхwәзә, wәки һәр'ә бьгһижә әскәр. П'адше изьна wи да, го:

—Ог'ьрбә, һәр'ә.

П'адше ә'мьри сәр wәзир кьр, го;

—Һәр'ә бежә wе жьньке, мере wе һат дит, һ'але мьн т'ӧнә, бра мьн бьстинә.

Жьньке wәзирр'а гот:—Мере мьн һатийә, чаwа хушк брати һатийә, чуйә, әз т'ӧ wәхта п'адше настиньм. Мере мьне

qәт'ле бькә, әз жи сәр wир'а һәр'ьм мер бькьм, qәт нәбуйә. Мере мьн жи саг'ә, т'ӧ нә мьрийә әз мер бькьм?

Wәзир ӧса һат, п'адшер'а гли кьр. П'адше ә'мьри сәр се-чар мәрийа кьр:

—Қӧр'о, го, пәй к'әвьн, әwи бькӧжьн, к'ьнще wи бииьн wәрьн.

Ӧса жи се-чар мәри сйар бун пәй сәрәскәр к'әтьн, кӧ бькожьн. Әwан мәрийа чун гьһиштьн сәрәскәр, сәрәскәр кӧш-тьн, к'ьнще wийа һьлдан, анин диwана п'адше.

П'адше щар дьне ә'мри сәр wәзир кьр, го:

—Әва к'ьнще мере wенә, дьго—мере мьн саг'ә, мер накьм, а, нһа мьрийә.

Wәзир чу, жьньке жер'а го:

—Һьм мере мьн кӧштийә, һьм әз п'адше бьстиньм? Qәт әw гли нәбуйә.

Wәзир ӧса һат п'адшер'а гли кьр. П'адша дина хwә дае илаш т'ӧнә, wийа настинә, qәwаз шандьн жьньк жи кӧштьн.

12. МƏРД У НƏМƏРД

Го, дӧ хорт сəре р'еке һатьн гьһиштьн һəвдӧ. Йəки го:

—Ог'ьрбə, һəвало!

Го:—Һəвале ог'ьреби, тӧе к'ӧда һəр'и?

Го:—Əзе һəр'ьм хəбате, го, э, qӧрба, тӧе к'ӧда һəр'и?

—Əз жи we һəр'ьмə хwəр'а хəбате.

—Э, qӧрба, пьрса ə'т'ьбе т'ӧнəбə, наве тə хер?

—Наве мьн—Мəрд. Э, qӧрба, пьрса ə'т'ьбе т'ӧнəбə, наве тə хер?

—Наве мьн—Нəмəрд.

—Э, qӧрба, Нəмəрд, wəрə əм бьвьнə брас һəвдӧ: əм һəвр'а хwəр'а бьхəбьтьн, эваре бен щики бьсəкьньн, бина мə бь һəв дəре.

Һəвр'а р'е чун. Нане Мəрд харьн, Мəрд го:

—Брчимə, Нəмəрд, го, иро се р'ожə мə нане мьн харийə, нһа жи нане тə бьхӧн, əм брчинə.

—Э, го, wəки əз нан бьдьмə тə, иди чьр'а наве мьн Нəмəрдə?

О се р'ожа р'е һатьн, нан нəдае. «Э, го, wəки тӧ нин нади мьн, əз жи к'əтьм».

Го:—Wəки бьмьри жи, һ'ьздьки жи чаwа бьви, əз кӧ нан бьдьм тə—т'ӧнə, һ'ьздьки wəрə, һ'ьздьки—нəе.

Мəрд к'əтə wан дəра, һьнəки н'ищар'-мищар' чьни, п'нщар'а хwə хар. Qəфəкə дара wедəре бу, о хwəр'а к'əтə wедəре. Дина хwə даеда бəлəбанəки we хwəр'а зер'а дəрдьхə, сəр сəлəки р'адьхə. Р'увик wеда һат. Ч'ə'в р'уви к'əт, зер'е хwə кьрə qӧльке. Дина хwə дае гӧр, һ'ьрч жи wеда һатьн: пежбəри даре сəкьнин, слав данə р'уви.

—Э, го, р'уви, тə qə иро чь дит?

Го:—Wəллə, мьн тьштəки хwəш дит, хwəш жи ӧнда бу. Го, əз һатьм бəлəбанəки хwəр'а зер' р'адьхьстьн: һ'əта əз һатьм зер' т'ьжə qӧльке кьр, чу. Го, гӧр, тə чь дит?

Го:—Мьн кəри пəз дит, го, пəзəкə чарстӧ теда бу, го, сəре we пəзе дəрмане п'адше шəһəре Т'еһранейə.

—Э, го, һ'ьрч'е, тə чь дит?

Го:—Мьн дит к'eлэка шэhэре Т'ehране дӧ, се дарэк: бьн wан дарада дӧ к'уп зер' hэнэ.

Әве тэ све р'абу, дина хwэ дае, бэлэбан р'абу зер'е хwэ р'ахьстьн. Әwи бannзда, зер' жь бэлэбан стэндьн, чу, кьрэ hэвана хwэ, чу. Чу дина хwэ даеда—эw шван, эw пэз дит.

—Э, го, qӧрба, эw пэза hан нафроши?

—Qӧрба, го, эм шваньн, го, пэза аг'ейэ—бьфрошэ wе т'омэри бьфрошэ. эм пе ньзаньн.

Го:—Qӧрба, го, аг'ае чь бькэ, го, wе пэзе бьдьнэ мьн, эзе сесьд манати бьдьмэ wэ. Т'эк сэре wе бьдьнэ мьн, щэндэке wе—wэр'а.

Го, гьртьн пэз дане, сесьд манате хwэ стэндьн, сэре wе дане.

Мэрд чу дэрк'этэ шэhэре Т'ehране, щэм п'адше. Дина хwэ дае, бэле, п'адша ба ле бит'эр буйэ, к'оти буйэ, Мэрд го, го:

—Qӧрба, wэки п'адша к'оти буйэ, го, hуне чь бьдьнэ мьн, wэки эз хьлазкьм?

—Э, го, бэлэпгаз, го, тӧ к'ӧ, эw гли к'ӧ, го, гӧнэйи, wе сэре тэ жекьн.

Го:—Чь hэйэ, эм пеймане жер'а гьредьн, мьн кӧ хлаз нэкьр, бра сэре мьн жекэ.

Щав данэ п'адше. П'адше го:

—Qӧрба, го, тӧ бьзанбэ, wэки тэ эз хwэш нэкьрьм, эзе сэре тэ жекьм.

Го, пеймане хwэ ньвиси, готэ п'адше, го:

—Ле эз чь кӧ сэре тэ бькьм, тӧ гэрэ дэнг нэки.

Мэрд р'абу, эw сэри да h'ьнщьр'андьне, стьри-мьрйава, чэнд метр п'эдьсqэ ани, р'уйе п'адше хьст, щане п'адше да, ани п'адше п'еча, qальм ле шьданд. П'адша хwэ бакьр, го:

—Qӧрба, мьн тэр'а пейман гьредайэ, гэрэ чь бькьм сэре тэ гэрэ бькьм.

Әwе тэ wэхтэке р'аза. П'адша п'ьр'—hьндьки р'аза: р'абу—wе шане wи п'ак буйэ, го: «Оф, эз чаwа п'ак бумэ».

Го, вэкьрьн, го:

—Зу бькьн ситьлэ ав бьк'элиньн, биньн.

Ав ле кьрьн, ч'эрме wи т'эмам же дэрк'эт, щане wи ма р'ут-тэ'зи, сламэт.

—hа, го, п'адша, пеймана мьн?

П'адша го:—Кӧр'о, wи сэйбсани бьгьрьи, бькӧжьн: эwи эв э'шев кьр, wе hэла гэлэк э'щева бькэ.

Жьна wи го:—П'адша, тэ пейман гьреда, дэwса тӧ wи хэлаткı, тӧ гази щэлат дьки? Го, п'адша, wэлэhи, эw дэр навэ, сэва хатьре мьн азакэ бра hэр'э.

П'адша Мэрд бэрда, Мэрд готе:

—П'адшаhьм, qэйдэ нэ ӧсабу, бра ӧса бэ: тӧ п'адшайи. hэр тьшт дэсте тэйэ, эз хӧлам—тӧ нэмэрди,—лехьст, чу.

Чу, нфьр' ль п'адше кьр, сонд хар р'ожәке һәqе wир'а дәре. Чу, qизәкә гавана жь хwәр'а стәнд, чу р'әх wан дара маләк чекьр, го:

—Жьне, һәр'ә мәр'әке, йан к'ольнгәки бинә: йан жь нав шәһәр, йан жь мала баве хwә.

—Э, го, меро, го, к'ольнг, мәр' чи тәр'аньн?

Го:—Ль мьн лазьмьн.

—Э, го, лазьми әwьн, qәй тое мьн бькожи, ә'рде вәди, мьн теки ч'ә'л, нә?

Го:—Мала тә хравбә, әз чаwа р'абьм тә бькожьм, аwqа тә һ'ьз дькьм?

Чу жер'а мәр'әк у к'ольнгәк ани. Го, р'абу, к'әтә бьн даре, вәда, го, до к'уп зер' дәрхьстьн.

—А, го, жьне, мьн сәва ван гот, һа.

Дина хwә дае Нәмәрд һат пьш мала wида чу. Го:

—Э, Нәмәрд, Нәмәрд, к'ода дәрбаз дьви?

Нәмәрд дина хwә дае—әва Мәрд.

—һә, го, мала тә храв, Мәрд, го, то ль ве дәре?

—Э, го, һазьр бьвинә Нәмәрд, к'әрәмкә, го, wәрә мал.

—Кор'о, го, Мәрд, әва мала тәйә?

Го:—Мала мьнә!

Го:—Тә әw жь к'о ани?

Го:—Дара әз ле мам, әз брчи мам, тә нан нәда мьн, го, әз wедере мам.

Го:—Дә вьр'а мәкә, малхьраво, го, то чьма мәрийар'а р'аст навежи?

Го:—Wәлләһ, сәре тә, чькә р'астә—р'астә, мьн бәр анийә, хзьна мьн йа бәр дарейә.

—Э, го, әз һәр'ьм чаwанә?

Го:—һәр'ә, һ'ьрчәк, горәк, р'увик wе беи: то бьк'әвә qәфа даре: мәтьрсә, wе шеwьра хwә бькьн—әва тәр'а хәзьиә, тое хәзьне бини.

Әве тә р'абу, чу, чу к'әтә бәр qәфа даре, дина хwә дае гор, һ'ьрч' wе һатьн, сәкьнин. Р'уви го:

—Гәли бра, го, әw зер'е wе р'оже мьн дитьн, го, иди бәләбан дәрнахә, го, ньзам, әw зер' чаwа бун.

Гор го:—Бра, әw кәрие пез мьн дит, иро мьн дина хwә дае әw пәза чарстро нә павданә.

һ'ьрче го:—Бра, го, әз чум, әw дара әз дьбежьм, дора wе даре кьрьнә хан-ман, ида илащ т'онә.

Р'уви дьве:—Осанә, р'авьн, дьве мәри вьра һәнә.

Дьчьн, дина хwә дьдьне—мәрики вайә, qәфа дареда. һ'ьрч дьгьһиже пьшта wи дьшкенә, гор жи зьке wи дьqәльшә, о р'уви жи педа дьк'әвә, чарьх-марьхе wи доһелава дьхwә.

П'адша жи диса к'оти дьвә, иди кәсәки то бежи дәрман бькә, т'онә. Мәрд жи хwәр'а шәһәре Т'еһранеда к'еф дькә.

13. К'ӘЧӘЛОКЕ АQЬЛ

К'әчәлокәк һәбу, р'оке хәwн дит, чу шәм п'адше го:

—П'адшаи саг'бә, мьн хәwн дитийә.

Го:—Дә бежә.

К'әчәлок го:—Е мина тә чьнә, тәр'а бежьм. (Чьмки жер'а нәго: хербә).

—Кӧр'о, го, вийа бьгьрьн жь т'опраха мьн дәрхьн.

К'әчәлок жь шәһәре wи дәрк'әт, чу щәм п'адшаки дьне. Wәхтәке чу диwана wи п'адшаи, го:

—П'адшаи саг' бә, мьн хәwнәк дийә.

Әwи жи го:—Бежә.

К'әчәлок wир'а жи гот:

—Е мина тә чьнә, тәр'а бежьм.

—Кӧр'о, го, мьле wи бьгьрьн бавен зиндане.

К'әчәлок зинданеда ма. П'адшаки дьне гли шанд сәр ви п'адшаи, әви к'әчәлок гьртийә. Го: «Глики мьн һәйә, әзе тәр'а бежьм; һәрке тә те дәрхьст—әзе qиза хwә бьдьм кӧр'е тә. Һәрге тә те дәрнәхьст, тӧ qиза хwә бьдә кӧр'е мьн».

П'адше qәбул кьр, го: «Брабә».

П'адшае дьне һ'әсьнәки бӧрг'ә шанд щәм wи п'адше к'әчәлок дайә гьртьне. Орт'а wи һ'әсьни qӧл бу. Го:

—Тә кӧ т'ел qӧла wир'а дәрбаз кьр, әз qиза хwә бьдьм кӧр'е тә, дәрбаз нәкьр—тӧ qиза хwә бьди мьн.

Qӧлька wи һ'әсьни ӧса хьло-харо бу: чьqа мәрие блйан һатьн кьрьн, нәкьрьн, нькарьбун т'ел тер'а бькьрана. Щаб дан qиза п'адше, wәки ищадәкә һа п'адше шандийә сәр баве тә, нькарьн т'ел тер'акьн. Ле һәма к'әчәлок зинданеда һәй хwәр'а зиндан к'ола, кьр мина т'онела, һат дәрк'әт бьн поле диwана qиза п'адше. К'әчәлок дина хwә дае, р'асти бьн поле от'ахейә. Пол жи qӧл кьр, дина хwә даеда авайе qиза п'ад-

шейə. Qиза п'адше дина xwə дае к'əчəлоке баве we гьртийə—əвə. Qиза п'адше го:

—К'əчəлок, тö к'öр'а һати вьра?

Го:—Wəлә əз xwəр'а зинданеда мьжул бумə, к'олайə, һатьмə дəрк'əтьмə вьра. Го, qиза qəнщ, бьди хатьре xwəде, əз зинданеда зə'ф брчи дьбьм: əзе р'ое бем врайа, чь харьна бəр тə дьминə бьди мьн əз бьхöм, шəве жи əзе һəр'ьм зиндане.

Qиза п'адше го:—Брабə, р'ое wəрə харьна бəр мьн дьминə, əзе бьдьм тə.

Wəхтəке щаб дан qиза п'адше, го:

—П'адшаки мани ищадəк һа һатийə шəм баве тə, баве тə те дəриахə: шəрте wи п'адшаи баве тə к'əт, we тə бьдə кöр'е wийа.

Qиза п'адша мə'дəкьри xwə р'əш кьр һат диwана xwə. К'əчəлок һат диwана qиза п'адше харьне бьxwə, дина xwə даеда qиза п'адше мə'дəкьрийə, дьгьри. К'əчəлок qиза п'адшер'а гот:

—Qиза qəнщ, бьди хатьре xwəде, чьр'а дьгрии?

Го:—Чи тəр'анə, чь кöл тə к'əтийə, дəрде мьн, кöла мьн, тö чь жь мьн дьхwəзи?

К'əчəлок го:—Бежə, əз жи пе бьһ'əсьм, чь һəйə?

Qиза п'адше к'əчəлокер'а го:

—П'адшаки дьне һ'əсьнəки аwа шандийə: qöла we нəр'астə. Дьбе гəрə т'ел тер'аки. Щмаə'та баве мьн жи чаwа кьрийə нькарбуйə т'ел тер'акə. Шəрте wи п'адшаи баве мьн к'əтийə, гəрə мьн бьдə кöр'е wи: дьле мьн жи кöр'е wи т'öнə, лəма дьгьрим.

К'əчəлок гот:

—Əw шəм мьн лап р'ьһ'əтə, карьм тəр'а бежьм—т'ел тер'акьн.

Го:—Дə бежə, аqа харьн əз дьдьм тə, дə бежə.

К'əчəлок qизькер'а гот:

—Р'астə, тö нан, харьне дьди мьн—əз зə'ф р'азимə жь тə, ле һəма шəве шие мьн зə'ф сарə, əз сəрма дькьм: изьне бьдə, əз эваре бем сəр поле тə xwəр'а р'азем, ижа əз тəр'а бежьм.

Qиза п'адше дьл нəкьр, го:

—Кöр'о, тö чь дьбежи, тö чаwа бейи от'аха мьн р'азейи?

Го:—Тö наһели, əз жи навежьм.

Qизьке дина xwə даеда к'əчəлок набежə, изьн да, го:

—Эваре wəрə xwəр'а жере, сəр пола р'азе.

К'əчəлок го qиза п'адще.

Го:—Сбе һəр'ə бежə баве xwə, бра кəвч'ики т'ьжи һьнгьвкьн, бьдьн дəсте мəрики, əwи һ'əсьнива бьдьн сəр к'ола мурийа, сəре т'ел һьнгьвкьн, мурие т'ел бьгьрьн, xwəxwə qöлер'а дəрбазкьн.

Qизьк сбе чу баве xwəр'а öса гли кьр. Баве we го:

—К'е тəр'а готийə?

Го:—Əз хwə-хwə дöшöрмиш бумə, баво, öса һатийə бəр һ'ьше мьн.

Баве öса кьр, шанд сəр к'ола мурийа, мурийа сəре т'ел гьрт, дə ширьн бу, qöлька һ'əсьнр'а дəрбаз кьр. Сəре т'ел һəва гьреда у шанд п'адшер'а, го:

—Шəрте мьн тə к'əт.

П'адше дьне дина хwə дае-р'астə, əwи те дəрхьстийə у щаб дае, гот, го:

—Ишадəк дьне жи һəйə, тə əw жи те дəрхьст, əзе qиза хwə бьдьм кöр'е тə.

Дö к'ер шандьн, го:—Бьнһер'ə к'инжан йа остейə, к'ижан йа шагьртə: һəрдö к'ер жи мина һəв—чекьрьна wан йəк, һ'əсьне wан щур'əки, у шанд п'адшер'а.

Чьqа осте баш һат, леньһер'и, кьр, нəкьр те дəриəхьст, wəки к'инжан йа остейə, к'нжан йа шагьртə. Диса щаб дан qиза п'адше, wəки п'адше диса дö к'ер шандьнə жь баве тəр'а—һəрдö жи щур'əки, формəке, кəс те дəриахə—к'ижан йа öстəйə, к'ижан йа шагьртə. Шəрте wи п'адшаи баве тə дьк'əвə, баве тə тəе бьдə кöр'е п'адше.

Qизьк диса р'уньшт грийа. К'əчəлок эваре һат, qизьк we дьгьри.

—А, го, qиза qəнш, ижа чь тə qəwьмийə, тö дьгьрии?

—Э, го, к'əчəлоко, һ'əрамо, тə кöла мьн херə?

К'əчəлок гот:—Qиза qəнщ, чь һəйə бежə, əз жи пе бьһ'ə-сьм, зə'ф жи əз к'əчəлокьм?

Qизьке гот:—П'адше нщар к'ер шандьиə, һəрдö жи формəки: чекьрьна wан йəкə, готийə бра бежə—к'ижан йа һостейə, к'ижаи йа шагьртə. Чьqа щмаə'т һатийə, те дəрнахə.

К'əчəлок гот:—Qиза п'адше, əw лап р'ьһ'əтə: əзе тəр'а бежьм һəр'ə баве хwəр'а бежə.

Qиза п'адше го:—Дə, к'əчəлок щаи, дə бежə. Тö эвара тейи вра сəр нола жи р'адьзейи.

К'əчəлок гот:—Р'астə, əз сəр пола р'адьзем, сəрма дькьм, тьшки бьдə бьи мьн, əз жи сəре хwə бьдьм сəр бьнп'йа тə—ижар əзе тəр'а бежьм, нахwəзи навежьм.

Qиза п'адше го:—Э, к'əчəлок, һазьр бе—əз т'əв тə р'а-зем, дə?

Го:—На, һ'аша жь мьн, wəки дьн—нахwəзи: набежьм.

Qиза п'адше дина хwə дае бошə, го:

—К'əчəлок, брабə, го, дə бежə.

Го:—Сбе һəр'ə баве хwəр'а бежə, бьра ситьлə ав бьк'əлинə, һəрдö к'ера бавеже: йа осте хасə—we сəр к'əвə, йа шагьрт хамə, we тек'əвə бьни.

Qизьке сбе чу öса жи баве хwəр'а гот. П'адше ситьлə ав к'əланд, һəрдö к'ер авитьнеда: йа осте хас бу, сəр к'əт,

йа шагьрт хам бу—к'эт бьни. П'адше йа шагьрт шкенанд, шанд п'адше дьнер'а.

П'адше леньһер'и р'аст тэ дэрхьстийә. П'адше го:

—Тьшки мьн дьн жи һәйә, ԝәки тә те дәрхьст, әзе иди qиза хԝә бьдьме.

Дö дәвә шандьн, һәрдö р'әнгәки: чап'а ԝан йәк. Го: «Бра бьнһер'ә, к'ижан мак, к'ижан кöдькә». Дәвә һатьн гьһиштьн п'адше. Чьqа мәрие блйан ле щвйан дәве ԝан ньһер'и, чапа ԝан ньһер'и, те дәрнәхьстьн.

П'адша мәлул бу, го:

—Шәрте ԝи мьн к'эт.

Щар дьне шаб гьһишт qиза ԝир'а, ԝәки «п'адше ижа дö дәвә шандьнә, баве тә бь глие ԝийа те дәрнәхьстийә, ида ԝе тә бьдә кöр'е ԝи п'адшаи». Кәч'ьк щар дьн р'уньшт грйа. К'әчәлок дәрда һат, qизьк дьгьри. Го:

—Qиза qәнш, чьр'а дьгьрии, ижа чь тә qәԝьмийә?

—Э, го, к'әчәлоко, мхт'ар'о, тә кöла мьн херә?

К'әчәлок гәләки бәр qизьке гәр'йа. го:

—Тö жь мьнр'а бежә чь һәйә, чькане тö чьр'а дьгьрии?

К'әчәлок гәләки бәр лава кьр, qизьке жер'а гот:

—П'адше дö дәвә шандийә, чапа ԝан йәк, р'әнге ԝан йәк, готийә: «бьра те дәрхә, к'ижан макә, к'ижан кöдька ԝейә». Щмаә'та баве мьн аqа һатийә те дәрнахә, к'ижан макә, к'ижан кöдькә.

К'әчәлок го:—Әԝ шәм мьн лап р'ьһ'этә, әз карьм бежьм.

Qизьке го:—К'әчәлок, дә бежә, тә чь го, мьн глие тә кьр, дә тö жи бежә.

Го:—Qиза п'адше, р'астә тö харьне дьди мьн, әз сәре хԝә дьдьм сәр бьнп'йа тә, ле сәр мьн тьшт т'öнә: әз сәрма дькьм, изьне бьдә әз бем пьш тә р'азем, ниве льһ'ефе бавежә сәр мьн, ижа әзе тәр'а бежьм, һәрге нахԝәзи—навежьм.

Qизьке го:—К'әчәлок, һазьр бе. әз бем т'әв тә р'азем, дә?

Го:—На, qиза qәнщ, һ'аша жь тә, әз сәрма дькьм, ләма дьбежьм, әз жи гöнәмә.

Qизьке дина хԝә дае, бошә, го:

Бьра шәрте ԝи п'адшаи баве мьн нәк'әвә,—Бойна хирәте изьн да, һьшт. Го:—Брабә, к'әчәлок, дә бежә.

К'әчәлок го:—һәр'ә сбе баве хԝәр'а бежә, бәра дö хорте р'ьнд дәва сйар бьн, һәр йәке алики бьбьн. Бьра брчи бькьн се р'ожа. Р'ожа чара нивро бен бәр палата тә бьсәкьньн. Кöдьке брчи бьбә тек'әвә маке бьмьжә: ԝе һьнге жи заньбә кöдьк к'ижанә, бәра бжöе кöдьке жекә бьшинә.

Qизьк чу öса баве хԝәр'а гот. Баве ԝе жи öса кьр, бь глие qиза хԝә у р'аст те дәрхьст. Бжöе кöдьке жекьр шанд п'адшар'а. П'адша леньһер'и р'аст тедәрхьстийә, го:

—Ма ищадək мьн дьн жи, əw жи те дəрхьст, əзе к'аре бука wи бькьм, бра бе ббə həр'ə.

Дö həсп шандьн, əw жи öса р'əнгəки, чапəке, ə'мьре wан йək, го:

—Бəра бьнhер'ə к'ижан к'ьh'елə, к'ижан бəргирə.

П'адша диса шмаə'та хwəва ле т'он бун, бəйт'аре həспа леньhер'и те дəрнəхьст, wəки к'ижан к'ьh'елə, к'ижан бəргир. Щаб гьhишт qиза п'адше, wəки «ижа дö həсп шандьнə, баве тə те дəрнахə к'ижан к'ьh'елə, к'ижан бəргирə, иди глие пашьнə, шəрте п'адше дьне баве тə к'əт». Qизьк р'уньшт хwəр'а гəлəки грийа, го: «Əв чь мə'нəнə баве мьн дьгəр'ə, wе мьн ббьн бьдьне».

К'əчəлок диса дəрда hат: дина хwə дае—qизьк зə'ф бəрхwə дьк'əвə, го:

—Qиза qəнщ, ижа чь тə qəwьмийə, тö дьгрии?

Qизьке заньбу к'əчəлоки бьлйанə, жер'а р'аст гот. К'əчəлок го:

—Qиза qəнщ, əw щəм мьн лап р'ьh'əтə.

—Дə, го, бежə!

—Э, го, qиза qəнш. р'астə льh'еф сəр мьнə, пьшта тə дури пьшта мьнə, пьшта мьн сəрма дькə. Изьне бьдə əз тö пьшта хwə бьк'öтьн пьшта həв, ижа əзе тəр'а бежьм.

Qизьке дина хwə дае бошə, изьн да.

К'əчəлок жер'а гот:—Сбе həр'ə бежə баве хwə, бра хаме гиhе ньфт бькə, агьр бəрде, дö хорте баш бəра сйар бьн həр йəки həспəке сйар бə, бажо нав wи хаме агьрбəрдаи. Сол бзмаре wана ле сор ббьн: бəргирe бьминə, к'h'еле бьк'ьшə дəре. Бəра дела wан жекə бьшинə, ижар шəрте wи ле к'əвə.

Qизьк чу, öса жь баве хwəр'а гот. Баве wейа öса жи кьр, те дəрхьст, шəрте wи п'адше дьне к'əт. П'адше дина хwə дае—р'аст те дəрхьстийə, щаб да wи п'адшаи, го:

—Ида шəрте тə мьн к'əт, к'аре qиза хwə əзе бькьм, wəрə ббə.

Əwи к'аре qиза хwə кьр, həр тьшт hазьр кьр, щаб да п'адше, го:

—Wəрə бука хwə ббə.

П'адше сйар hьлдан чу бука хwə ани. Ани hат. П'адша дöшöрмиш бу, го: «Аqа ищад əwи шандьн щəм мьн, кəсəки те дəрнəхьст, əзе гази qиза хwə кьм, чька wе чаwа заньбу». П'адше гази qиза хwə кьр, же пьрси, го:

—Р'аст мьнр'а бежə, əw глие мə те дəрнəдьхьст, тə чаwа заньбу?

Го:—Баво, əз хwə-хwə дöшöрмиш дьбум, шəв дьhат бəр h'ьше мьн, мьн жи тəр'а дьгот.

Баве жер'а гот:—Р'аст мьнр'а бежə, əw нə глие тəнə: дьбежи бежə, набежи əзе сəре тə лехьм.

Qизьке дина xẅə даеда, wəки р’аст набежə, we сəре we лехə, го:

—П’адшаи саг’бə, чь р’аст, р’астə: əw к’əчəлоке тə гьртьбу, əwн дьһат мьнр’а дьгот—мьн жи тəр’а дьгот.

П’адше ə’мьр кьр хöламе xẅəр’а, го, го:

—һəр’ьн сəрсурте к’əчəлок кöр’кьн, бьбьн h’ьмаме h’ьмамиш кьн, дəстə к’ьнще баш лекьн, биньн диwана мьн.

Хöлама чу сəрсурəте к’əчəлок кöр’кьрьн, бьр h’ьмаме h’ьмамиш кьрьн, дəстə к’ьнще баш лекьрьн. һат диwана п’адше, бəр п’адще т’əмəнə бу. П’адше щи дае р’уньшт.

П’адше го:—К’əчəлок, əw гліе һана тə готьн?

Го:—Бəле, п’адщаи саг’бə!

Го:—Тə чаwа заньбу?

К’əчəлок жь п’адшер’а гот:

—П’адшаи саг’бə, мьн хəwн ди.

Го:—Хербə, бежə!

К’əчəлок го:—Тə нəгота хербə ,диса мьн нəдьгот. Го, п’адшаи саг’бə, мьн хəwн ди, р’о мьле мьни р’асте дəрк’əт, ч’əпе чу ава.

П’адша жер’а гот:—Кöр’о, вьр һада наве тə дькьм Усьв, qиза xwə жи дьдьм тə, бука мьн анийə, we жи дьдьм тə, кöр’е мьн т’öнə.

К’əчəлок р’абу чу мьле п’адше, жер’а се р’ожа дəф дə’wат кьр, һəрдö жьне wи данеда у чу щие xwə.

К’əчəлок сбе р’абу жьнəк wийа ав дəст кьр, жьнəке жи п’ежгир бəр гьрт. К’əчəлок к’əнийа. Жьне wи жер’а готьн:

—Усьв, бежə, чька чьр’а к’əнийаи?

Го:—Qизе п’адша, мьн хəwн ди, р’о алики мьле мьн һьлат, һив жи мьлəки мьн һьлат: йəк wə qиза р’оһлатə, йəк wə жи qиза п’адше р’оавайə. Əw хəwна мьн к’əт бира мьн: йəке ав дəст мьн кьр, йəке жи п’ежгир бəр мьн гьрт, лəма жи əз к’əнийам. Əва к’əрəмəкə р’ьнд бу, мьнр’а бу.

Ида əwə, əw чун мразе xwə шабун, əм жи һатьн.

14. УСЬВ

Wəxtəke п'адшак həбу, кӧр'е wи т'ӧнəбун. Гəлəки дӧшӧрмиш дьбу, го: «Əз бьмырьм, кӧр'е мьн т'ӧнəнə, т'əхте мьне бехwəйи бьминə». Эваре щмаə'та wи р'уньшти бу. Щмаə'те же пьрси:

—П'адшаи саг'бə, чьр'а аqа дӧшӧрмиш дьви?

—Э, го, шмаə'т, əз дӧшӧрмиш нəвьм, к'е бьвə: зӧр'əта мьн т'ӧнə, əзе бьмырьм т'əхте мьн бьхwəйи дьминə.

Ӧса хəбəрдан, дəwрешəки дəре диwана п'адше вəкьр.

—hан, го, п'адшай саг'бə, чьма аqа дӧшӧрмиш дьви?

—Э, го, дəwреш, əз дӧшӧрмиш нəвьм, к'е бьвə? Кӧр'е мьн т'ӧнə, əзе бьмырьм т'əхте мьн бьхwəйи дьминə.

Дəwреш севəк дəрхьст жь щева хwə, го:—Кəрики тӧ бьхwə, кəрики сӧлт'ана тə, кӧр'ьке тəр'а бьвə, нав ле нəки h'əта əз тем. Ӧса жи мəзьн бу əзе хwəр'а бьвьм.

П'адша qаил бу, го:—Бəра бьвə, бəра тӧ хwəр'а бьви.

Соз да дəwреш, дəwреш бəр ӧнда бу. П'адще кəре севе хар, кəрик да жьна хwə. Жьна п'адше h'əмлə дəрк'əт. Wə'де wе т'əмам бу, р'аза кӧр'əк ани. Кӧр'е п'адше мəзьн бу, бу нəh-дəh сали, бенав бу. Щмаə'те гот:

—П'адша, кӧр'е тə мəзьнə, wəрə əм навəки лекьн.

П'адше го:—На, мьн соз дайə, дəwреш к'əнге hат, бра навəки лекə.

Ӧса ма wəхтəк дəрбаз бу. Щмаə'те го:

—П'адша, аhа навə, wəрə əм навəки кӧр'е тəкьн.

П'адша qаил бу, шмаə'те наве wи дани Усьв, у дəwреш жи дəри вəкьр, го:

—hун чь хəбəрдьдьн?

П'адша го:—Тəва ə'йанə. Щмаə'те нав ль кӧр'е мьн кьр, тə жи дəри вəкьр.

Дәwрещ го:—Бәле, наве wи ле бьмбарәк бә, го, п'адша xwәйе гьлие xwәйи, кӧр' дьгһижә мьн.

П'адше го:—Бәле, мьн соз дайә тә, кӧр' кӧр'е тәйә.

У дәwреш Усьв һьлда чу. Гәлә ә'рд чун, гьһиштьн бәр qәйаке. Дәwреш Усьвр'а гот:

—Усьв, һәр'ә һӧндӧр'е qәйе, зер', зив гәлә те һәйә: тьшки нәйни, шәмданәк тедане, т'әне wе шәмдане бини.

Qәйа вәбу. Усьв чу һӧндӧр', дина xwә дае алики qәйе зивә, йәк зер'ә. Шәмдан һьлда, һат дәре, дӧшӧрмиш бу, го: «На, дәwреше чь мьн бькә, әзе һьнә зер'-зив һьлдьм бьвьм». Мәри бу, тмайи кьр, ч'әнгә зер' һьлда. Дәре qәйе ле һатә гьртьне. Xwәр'а т'әне һӧндӧр'е qәйеда ма.

Р'уньшт гьрйа, го: «Мьн чь ани сәре xwә, мьн гӧр'а дәwреш нәкьр». Гәләки гьрйа, дӧшӧрмиш бу, р'е т'ӧнә дәре. Дина xwә дае һӧндӧр'е qәйеда р'увик wи али дәрк'әт. Усьв гот: «Әв р'уви һ'ьлбәт щи һәйә һатийә, wәлә әзе бьдьм пәй р'уви, чька к'ӧда дьчә». Һӧндӧр'да да пәй р'уви, чу. Qәйа р'уви, чька к'ӧда дьчә». Һӧндӧр'да да пәй р'уви, чу. Qәйа зә'ф бльнд бу, к'ӧләкәке теда хӧйа кьр. Р'уви р'әви к'ӧләкер'а дәрк'әт. Усьв дӧшӧрмиш бу, го: «Әз чаwа бькьм, әз нькарьм к'ӧләкер'а дәрем». Бәржер ньһер'и, леньһер'и бьне qәйе qӧлә, ав хӧйа дькә. Усьв го: «Wәки әзе qәйеда бьмрьм, т'и, бьрчи бьминьм, әw qәнщә әз xwә ве qӧлькеда бәрдьм, аве да бьхәньqьм». У ӧса жи Усьв xwә wе qӧлькеда авит, чу сәр т'әхтәки сәкьни. сәкьни, п'ела ль т'әхтьк хьст, дәрхьст р'әшайе. Усьв сәр т'әхтьк банзда р'әшайе сәкьни. Ле шәмдан шәм Усьвә. Усьв дӧшӧрмиш бу, го: «Әзе шәмдана xwә бьщер'-биньм». Щер'ьбанд: дәсте xwә ләвхьст, чьл һори шәмдане дәрк'әтьн, у ә'рәбәк дәрк'әт. Чомахе ә'рәб дестда, ә'рәб гот:

—Усьв, әм днйае храв бькьн, йан ава бькьн?

Усьв гот:—На, ә'рәб, днйа шен әм навданьн.

Ә'рәб xwәр'а сәкьни, әw чьл һори же бист р'әqьси, бист р'уньшт: ӧса листьн, Усьв ә'щьз бу. Әwан һәр чьли чьл зер' дан, Усьв дәсте xwә ләвхьст—һәр чьл жи к'әтьн шәмдане.

Усьв к'и дәре р'удьньшт, п'еше wи һорйа, шәмдане ӧса бу. Усьв гәлә wәхт һат, һат гьһишт шәһәрәки. П'әр'е шәһәр авайик һәбу, дәре wи вәкьри бу. Усьв го: «Әзе ишәв ви аваида бьм, һ'әта сьве әзе р'авьм һәр'ьм».

Усьв диса дәсте xwә ләвхьст, чьл һори, ә'рәб дәрк'әтьн, ә'рәб сәкьни бәр дәргә qәрәwьл, һори бисти лист, бист жи р'уньштийә.

Әwан дьлист, qиза п'адше wи шәһәри бист щарие xwәва ль баг'е т'оркьри бун, дина xwә дае—сәһ'әт донздәйә, шәһәр гь р'азайә, авайе qәрахе шәһәр ләмп'а wе дьшхӧлә. Щарийар'а гот:

—Әм һәр'ьн т'әсәлйа wи шәһәрикьн, чька р'онайа wе чьма һәйә.

Qиза п'адше бист щарйава һатьн бәр п'әнщәра ԝи авайи сәкьнин. Дина хԝә дае—хортәк р'уньштийә, зә'ф бәдәԝә, бист һори р'уньштийә к'еләке, бист жи дьлизә.

Qиза п'адше дөшөрмиш бу, го:

—Әме т'әмашәкьн, чька аг'ьрйа ван чаԝа дьвә.

Усьв ида ә'щьз бу, дәсте хԝә ләвхьст, һорйа чьл зер' дани бәр Усьв у к'әтьн шәмдане. Qиза п'адше жь щарйа хԝәр'а го:

—Әва тьшки зә'ф башә. Wәрә әм хорт бькөжьн, шәмдане хԝәр'а бьвьн.

Усьв дь хәԝеда бу әԝан щарийа Усьв һьлдан бьрьн. Бьрьн qәрахе шәһәр, Усьв көштьн у вәгәр'йан шәмданева һатьн, шәмдан хԝәр'а бьрьн.

Qиза п'адше дәсте хԝә ләвхьст, дина хԝә дае чьл ә'рәб же дәрк'әтьн:

—һан, го, ве сәһ'әте Усьв биньн, һәки нәйньн—әме ԝә, ви шәһәри ԝәлгәр'иньн, к'өта бькьн.

Qиза п'адше дина хԝә дае, ԝәки ә'рәбе шәһәр хәзакьн, го:

—Әм све һәр'ьн Усьв биньн.

Чун, дина хԝә дане—нәфәс бәр Усьв һе һәйә. Усьв бьрьн сәр дохтьра, Усьв qәнщ бу. Шәмдана ԝи дане, qиза п'адше Усьвр'а гот, го:

—Гәрә тө мьн бьстини.

Усьв өса qиза п'адше стәнд у р'ек'әт шәһәр дәрк'әт чу. һат леньһер'и дәԝреш пева дәрк'әт, р'аст пе һат, сәлам да Усьв, Усьв сәр льнге дәԝрешда хар бу. Дәԝреш го:

—Усьв, мьн тәр'а го тьшки жь хьзне һьлнәдә, тә чьма һьлда, шәмдан т'әне бәси тә бу.

У дәԝреш Усьв һьлда у һат шәһәре баве Усьв ани дишана баве ԝи.

һат, го:

—П'адша, әва Усьве көр'е тә, шәмдан жи мьн п'ешк'еш кьрийә. Го, чи мьнр'а бу көр'е тә, мьн хԝәст шәмдане п'ешк'ешкьм,—у ве дәре йәк-йәк п'адшер'а го.

Хлаз бу.

15. МƏ'Р

ḥəбу т'öнəбу кал-пирəк ḥəбу. Əw кал-пир к'əсиб бун, тьштəки wан т'öнəбу. Шəвəке р'абун, ленḥер'и мə'рəк нав щие wан дəрк'əт. Кале, пире ḥəрке дан щьле хwə, р'е р'əвйан.

Ма шəва дьне—əw мə'р диса ḥат к'əт орт'а ḥəрда. Диса кале, пире р'е р'əвин, wи чахи мə'р wанр'а гот:

—Дае, баво, əз кöр'е wəмə, жь мьн нəр'əвьн, нəтьрсьн, əз wə нахwьм.

Кале, пире тьрс-тьрс ḥатьн к'əтьн нав щие хwə.

Ма све, мə'р го:

—ḥəр'ə хwəзгинйа qиза п'адше жь мьнр'а.

Пире р'абу чу бəр дəре п'адше, сəр кəвьре хwəзгинйа р'уньшт. Wəзир, wəк'ил дəрк'əтьн, го:

—ḥа пире, тö чь дьхwəзи?

Го:—Əз ḥатьмə хwəзгинйе qиза п'адше жь кöр'е хwəр'а.

П'адше жер'а го:

—Пире, тö к'əсиви, əзе qиза хwə чаwа бьдьм тə?

Ма р'ожа дьн, пире диса чу хwəзгинйа qиза п'адше. П'адше, ди бошə, го:

—Пире, го, ḥəр'ə, qəлəне qиза мьн дəвəкə чил qəрqаш, тəйрəки спи сəр, баре дəве жи т'жи зер'—qəлəне qиза мьн əвə. Тə ани—wəрə, нəани—щар дьн нəе.

Пире п'ор-п'ошман мə'дəкьри ḥат мал. Готə кöр'е хwə, го:

—Лаwо, п'адша тьштəки öса хwəстийə, wəки əз qə ньзаньм бежьм жи.

Мə'р готеда:—Дае, бежə, чийə, нəтьрсə.

Го:—Лаwо, дəвəкə чил qəрqаш, тəйрəки спи сəр, баре дəве жи т'жə зер'е фидəqи хwəстийə.

Мə'р к'əнйа, го:

—Дае, нəтьрсə. ḥəр'ə све бука хwə нишанкə wəрə, əзе qəлəн биньм бьдьм,—дьле мə'р зə'ф qиза п'адшеда ḥəбу.

Пире wедəре шабу, р'абу чу мала п'адше, готə п'адше:

—Бука мьн бинə, əз нишанкьм, qəлəне тə xwəстийə, əзе биньм.

Пире бука xwə нишан кьр, вəгəр'йа һат мал.

Мə'р чу дəвə ани, тəйре спи сəр, баре дəве жи зер'. Ани да пире, го:

—Дае, р'авə qəлəне бука xwə бьвə, бежə п'адше—се р'ожа шунда əзе бем бука xwə бьвьм.

Пире бьр даеда, готə п'адше:

—Се р'ожа шунда əзе бем, т'вдарəке бука мьн бьки, тем бьвьм.

Пире һатə мал, мə'р һу кьре, там-таше мнна е п'адше кале, пирер'а чекьр у от'ахəк жи бона xwə у жьна xwə чекьр. П'əлтькəк жи от'аха xwəда чекьр.

Се р'о т'əмам бун. Пире чу бука xwə ани. Бьр чу от'аха мə'рда пəйакьр. Мə'р бу мə'р, к'этə п'əлтьке. Ма һ'əта эваре, мə'р букер'а готе, го:

—Qиза п'адше, əз мə'рьм, тӧ мьн һ'ьз дьки?

Кəч'ьке виали, wиали дора xwə нһер'и—тьшт т'ӧнə Щар дьне мə'р готеда:

—Qиза п'адше, виали бьнһер'ə, əз мə'рьм, тӧ мьн һ'ьз дьки?

Кəч'ьк аqьл бу, дӧшӧрмиш бу, го:

—Wəхта тӧ мьн һ'ьз дьки, əз жи тə һ'ьз дькьм.

Wедəре красе мə'р стӧе мə'р дəрк'əт, һат щəм кəч'ьке. Мə'р жер'а гот:

—Qиза п'адше, т'ӧ wəхта глие мьн нəкə, тӧ wəки глие мьн бьки, сера мьн бəтал дьвə, иди мьн ч'ə'ва навини.

Кəч'ьке го:—На, əз глие тə накьм.

Ма, дə'wата кӧр'е wəзир бу. Мə'р р'абу, һəспе xwə сйар бу; к'ьнще wи к'əск, форма wи к'əск, һəспа wи к'əск, го:

—Qиза п'адше, гӧр'а мьн дьки, тӧ нəе дə'wате.

Го:—Чьр'а?

Го:—Те сере мьн бəталки.

Кəч'ьке го:—На,-р'абун ледан чунə дə'wате.

Мə'р нава дə'wатеда чу һат, шəһəр ле т'əмашə бун, го:

—Əва к'ийə?

Ле дйа кəч'ьке, хушка кəч'ьке һатьн к'елəке р'уньшьтьн. Дйа wе го:

—Ч'ə'ве дйа тə бьр'ежə, лаwо, мə тӧ даи кӧр'е кале, пире, йəки нӧхсан, qə ван дəра к'ьвш навə.

Кəч'ьке го:—Чи wəр'анə, кӧр'е кале, пире дьвə, к'и дьвə—əw ише wə нинə.

Кəч'ьк анин һ'але т'əqандьне жи, кəч'ьке тьштəк нəгот. Ле мə'рва ə'йан бу. Эваре һатьн мала xwə, го:

—Qиза п'адше, гӧр'а мьн дьки све нəе, те бежи.

Qиза п'адше го:—На, əw бьмьрьн, бьт'əqьн, əз навежьм.

Ма свәтьре, диса чунә дә'wате. Мә'р нжар жи форма wи гьшк сор бу, һәспа wи, к'ьнще wи. Жьна хwәр'а гот:

—Qизе, иро тӧ беп, тӧ нәвежи. Тә һәма гот, тӧ мьн ч'ә'ва навини, әзе һәр'ьм.

Ледан чун дә'wате. Дйа wе, хушка wе һатьн к'еләке р'уиьштьн. Диса к'әтьи к'ьр'е кәч'ьке, го:

—Лаwо, ч'ә'ве дйа тә, хушка тә бьр'ежә, к'а мере тә йәки нӧхсанә, qә дә'wатеда к'ьвщ навә.

Кәч'ьк һерса wе р'абу, гьрйа, го:

—Ло, хwәли сәре wә буна, иро дӧ р'ожә әwи к'ьнще к'әск у сор әw мере мьнә, чьма һун ащqьщйа дьдьн мьн?

Дйа wе го:—А, ӧса лаwо, бежә, дьле мьн р'ьһ'әт бә.

Ма эваре, дә'wат бәла бу, һатьн мале. Мә'р сйари һат бәр дери сәкьни, го:

—Qиза п'адще, һӧндӧр' дәре.

Дәрк'әт, го:—Чь дьхwәзи?

Го:—Хwәде р'уе тә р'әшкә, әзе ва чум, иди тӧ мьн навини.

Кәч'ьк гьрйа хwә авит сәр дәст-п'ие wийа, го:

—Тӧе к'ӧда һәр'и?

Мә'р готе:—Сера мьн бәтал бу, иди әз нькарьм бьсәкьньм.

Мә'р р'е к'әт у жер'а гот:

—К'әнге тә соләкә һ'әсьни п'е кьр у wәк'азәки һ'әсьни тә гьртә хwә, сола тә машйа, qӧл бу, wәк'азе тә жи хар бу, те һьнге мьн бьвини.

У пьшкева бәр ч'ә'ве кәч'ьке ӧнда бу.

Диса кале, пире һолка wан ӧса бу, к'әсиб бу. Кәч'ьк жи к'еләка wан, бәр тәндуре р'уньшт, һәргав гьрйа, го:

—Мьн чь ани сәре хwә?...

П'адша бьһист, wәки кӧр'е пире т'ӧнә, ӧнда буйә. Р'абу хӧламәк шанд, го:

—һәр'ә, гази qиза мьнкә, бра бе, щәм кале, пире чь р'уньштийә?

Хӧлам һат, гази кәч'ьке кьр, го:

—Wәрә, баве тә гази дькә.

Кәч'ьке го:—һәр'ә бьщә'м, әз наем, кале, пире мьрьн— бра әз жи т'әв wан бьмьрьм.

Кәч'ьк све чу хwәр'а соләкә һ'әсьни к'ьр'и, wәк'аз к'ьр'и, да дәсте хwә, сол жи п'екьр, све һ'әта эваре хwәр'а чу чьл у ч'йа гәр'йа. Гәлә wәхт дәрбаз бу. Wәхтәке щики р'уньшт, сола хwә нһер'и—сола wе qӧл буйә, wәк'аз жи тәwйайә. Сәре хwә бльнд кьр, ле нһер'и мере wе сәрр'а сйари сәкьнийә. Го:

—Дә р'авә, әм һәр'ьн.

һу кьре, жьна хwә кьр севәке, кьр щева хwә, чу шәһәре һорийа. Чаwа чу мале, дйа мә'р жер'а го, го:

—Лаwо, бина ә'вда тә те.

Ꝗӧр'е ԝе го:

—Дае, тӧ ԝәрә дәсте мьнда адкә, р'ожәке тьштәки жер'а нәвежә, ԝәки әз дәрхьм.

Дйа ԝийа дестда адкьр, го:

—Лаԝо, әз р'ожәке дәнге хԝә жер'а накьм.

Гәдә сев дәрхьст, һу кьре, ꝗизәкә бәдәԝ же дәрк'әт. Хатйи мә'р бьһист, ԝәки ꝗиза ԝе һьштийә, чуйә йәкә ә'вд анийә. Щав шанд сәр хушка хԝә, го:

—Хушке, тӧ буйи ә'вд, тә ꝗиза мьн һьштийә, йәкә ә'вд анийә.

Хушка ԝе го:—Мьн дәсте кӧр'е хԝәда ад кьрийә, әз нькарьм тьштәки пе бькьм. Әзе бьшиньм мала тә, тӧ дькари— тьштәки пе бькә.

Ле мә'р жьна хԝәр'а готьбу:

—Дйа мьн тә дьшинә мала щинара, нәви-нәви дьчи һӧндӧр', дур бьсәнә тьшта бьхԝәзә, данә, вәгәр'ә ԝәрә.

Ма, хасйа ԝе жер'а го:

—Лаԝо, һәр'ә мала хушка мьн, дәра һанә, ꝗӧтйа бр'нот'йа мьн бинә ԝәрә.

Кәч'ьк чу дури дәре ԝан сәкьни, готә зар'әке, го:

—Бежьн ꝗӧт'йа бр'нот'йа хасйа мьн бра бьшинә.

Хатйа мере ԝе дәрк'әт, го:

—Лаԝо, ԝәрә мала мьн, тӧ бука хушка мьни, әз ꝗӧрбана тәмә, ԝәрә, һӧндӧр'.

Кәч'ьке го:—На.

Р'абу се ч'вик кьрьн ꝗӧт'икә ч'ук, да дәсте кәч'ьке, го: «Бьвә».

Кәч'ьке ани р'ева вәкьр, го: «Чька бр'нот'йа һорйа чаԝанә». Гава вәкьр, һәрсе ч'вик бу п'р'инйа ԝан, р'әвин. Да ду, кьр-нәкьр нькарбу бьгьрта. Һ'эта эваре педа к'әт, нькарбу әԝ ч'вик бьгьртана.

Иди тә'ри ле к'әт ә'рде. Р'уньшт гьрйа, го: «Мьн чь сәре хԝә кьр». Мере ԝева ә'йан бу, зузка һат жер'а һәрсе ч'вик жи гьртьн, кьрьнә ꝗӧт'не, дане, го:

—Бьвә мал.

Ԝәхте ани да дәсте хасйа хԝә, хасйа ԝе готе:

—Дьлшошьке тә тәр'а гьрт, да тә?

Ма р'ожа маин, хатйа мә'р щав кьр, го:

—Ԝәрьн ꝗиза мьн бьвьн.

Гәдә го:

—Дае, дә һәр'ә ꝗиза хатйа мьнә, ԝәки һәргав дьхәйдә, һәр'ә ԝе жи бинә.

Дйа ԝи све р'абу чу, ꝗиза хушка хԝә ани. Ꝗиза п'адше эваре мере хԝәр'а го:

—Дә тӧ, ꝗиза хатйа хԝә ишәв от'ахе р'азен, әзе малбьм.

Мер жер'а го:

—К'ьнще хwə нəэхə, тö р'анəзе. Шəв к'əнге мьн дəйни тə-кьр, тö һазьрби əм һəр'ьн.

Кəч'ьк һəма к'ьнщава чу мале п'алда. Шəв гəдə р'абу, qиза хатйа хwə нава щида кöшт, чу дəйни qиза п'адше кьр, го:

—Р'авə, əм һəр'ьн.

Авит т'əркуйа хwə, р'ек'əтьн, чуҥ.

Ма свə сафи бу, дйа wи р'абу леньһер'и qиза п'адше т'öнə. Чу дəре от'ахе вəкьр, нав щийа ньһер'и, wəки qиза хушка wе кöштийə, жьна хwə һьлдайə, чуйə. Щав да хушка хwə, го:

—Хwəде р'уе тə р'əшкə, кöр'е мьн нəдьхwəст, тə зоре дьго—wəрə бьвə, qиза тə кöштийə, жьна хwə һьлдайə чуйə.

Хатйа wи һат, го:

—К'а һəспе, əзе пəй к'əвьм.

Сйар бу, пəй к'əт. Мə'р пьш хwəва звьр'и, ньһер'и хатйа wи ду wан к'əтйə. Готə жьна хwə, го:

—Хатйа мьн һат,—пəйа бу, һуйи жьна хwə кьр, һуйи һəспе кьр кьр бостан.

Мəр' да дəсте хwə хwəр'а бостане хwə авда. Хатйа wи һат бəр сəкьни, готе, го:

—Бостанчи, дö сйар һатьн вра дəрбазбун, тə нəдитьн?

Əwи го:—Картол һəнə, к'əлəм һəнə, чь дьхwəзи һəнə.

Жьньке го:—Тö гежи? Əз чь дьвежьм, тö чь дьвежи? Һьнəки жи дəрбаз бу, тьшт нəди, вəгəр'йа һат мал. Хушка wе го:

—Тə нəди?

Го:—На, хушке, го, мьн т'əне бостанчик дит.

Ле дйа wи феле wи заньбу, дəнге хwə нəкьр, го:

—К'а һəспе, əзе пəй к'əвьм.

Дйа wи сйар бу, пəй к'əт. Мə'р wəхтəке пьш хwəва зьвьр'и. ди дйа wи пəй к'əтйə. Го:

—Qиза п'адше, дйа мьн һат, сера мьн бəр дйа мьн нашхöлə, əз чаwа бькьм?—Һуйи һəсне кьр, кьр дар, жьна хwə жи кьр гöл да сəр сəре даре, хwə-хwə жи бу мə'р, бьне даре хwə п'еча һ'əта сəре даре, сəре хwə да сəр сəре гöле.

Дйа wи һат к'ип бəр сəкьни, готе:

—Тəр'а дьвежьм фтьле хwə жь даре вəкə, сəре хwə сəр гöле һьлдə, йане на, əзе тəхьм тə п'ьрти-п'ьрти бькьм.

Го:—Дае, qə нəбуйə: пешйе мьнхə мьн бькöжə, паше—гöле.

Дйа wи ньһер'и бошə, го:

—Дə тö дəсте мьнда адкə, wəки һ'əта хwəшби наеи шəһəре мə.

Дəсте дйа хwəда адкьр. Дйа wи вəгəр'йа һат мала хwə. Əw жи һатьн шəһəре п'адше, шəм кал, пире, мразе хwə шабун.

16. ШӘМО

Һәбу т'öнәбу жьн, мерәк һәбун, кöр'әки wан һәбу, наве wи Шәмо. Р'ожәке баве wи р'абу чу щот, зәвйа хwә р'акә. Кöр'е хwә р'акьр, хwәр'а бьр, го:

—Лаwо, тö жи мьнр'а wәрә.

Р'ожа дьне диса р'абу чу, дәйле кöр'е хwә кьр, го:

—Р'авә, мьнр'а wәрә.

Кöр'е wи гьрйа, го:

—На, әз нькарьм.

Т'әпәк, дöдö кöр'е хwә хьст, һьшт леда чу. Гәдә wедәре к'әт ә'йнате, к'ера баве хwә дьзи, аии һат да дйа хwә, го:

—Дае, баве мьн готийә бра гае мәи мәзьн шәржекә, п'алар'а чекә, бьшиий.

Дйа wи жи wедәре баwр кьр, га шәржекьр, һур кьр да сәр тәндуре, wәки чекә. Р'о һатә нивро, мерьк леньһер'и нане п'ала нани, п'алә бьрчинә. Р'абу, готә н'ала, го:

—Һун бьхәбьтьн, һ'әтани әз һәр'ьм мале, бем.

Кöр'е wи дурва дит, wеки баве wи бәр бь мале һат. Зузька шиш ани, жь тәндуре шәлә агьр дәрхьст, кьрә нав п'инәки п'еча, да мьле хwә, хwә пьшт дерида вәшарт.

Баве wи һат, чу һöндöр'е мале, леньһер'и тәндур wе т'әзә дьшхöлә, бина гошт те, готә жьна хwә, го:

—Йа, йа жьньк, әв чийә, чь духанә, чь гоштә, тö чь дьки? П'алә гьшк бьрчинә, нане п'але хәлqе чу.

Жьна wи готе:—Чьр'а тö ньзани, wәки чийә? Кöр'е тә к'ер да мьн, го, тә готийә га шәржекьн.

—Чаwа, го, к'әнге мьн к'ер дайе, к'әнге готийә? Го, һа мьн весве дö т'әп лехьстийә, ә'йната тö хапанди.

Wә'де мерьк һат мал, кöр'е wи агьр һьлда, чу щәм п'ала, п'алар'а го:

—Әва агьра баве мьн дайә мьн, готийә, бьвә һәр'ә зәвйа

мә бьшәwьтинә: әскәр һат, we дәст-п'ие әскәрда т'әмам п'учбә. һазьр бра бьшәwьтә.

Мерьк, жьньке нан qәдандьн, һьлдан һатьн бәр бь п'ала. Мерьк дурва леньһер'и—wәки ә'щевәкә р'әшә гран, го:

—Жыньк, әw зәвие мә чьр'а öса р'әш дькьн?

һатьн шәм п'ала сәкьни, го:

—Кöр'о, wә чь кьрийә?

Го:—Чьма тö ньзани мә чь кьрийә: тә агьр шандьбу, wәки әскәр һат, бра зу зәвйа т'әмам бьшәwьтиньн.

Го:—Мьн дайә к'е шандийә?

Го:—Кöр'е тә анийә.

Wедәре мерьк го:—Әз хере wи нәвиньм, мьн ве свечьмьк т'әпәк лехьстийә, ә'йнатар'а чуйә. Дйа хwә жи хапандийә, гае мәи мәзьн дайә шәржекьрьне. Дә wәрьн нане хwә бьхöн, чь буйә, буйә.

П'ала р'уньшт, нане хwә харьн у р'абун чун мале хwә. Гәдә жи öса леда чу гöндәки майинı—мәт'а wи wедәре бу, чу мала мәт'а хwә.

Мәт'а wи го:—Пәй, әз qöрбана тәмә, Шәмо, тö чаwа һати мала мьн? Го, тö һатн чь?

Го:—Мәт'е, баве мьн готийә, wәки исал чәнд салә мә һәв нәдитийә, бра чәнд р'ожа лехә бе мал.

Жьньке р'абу к'атә, мришк сор кьрьн, баре хöрщәке т'ьжә кьр да сәр мьле Шәмо, го:

—Дә wәрә әм һәр'ьн мала баве тә.

Лехьстьн һатьн бьнат'ара гöнд, го:

—Мәт'е, тö һәр'ә, тö һәр'ә һ'әта әз дәра һана һьнә авбьхöм, бем.

Жьньк хwәр'а һеди-һеди һат. Әwи иди хwәр'а хöрщьк һур-мур һьлда алики дьнда чу. Жьньк һат чу мала баве wи. Чаwа дерида чу, мерьк готе:

—Тö зани Шәмо мьрийә, лома һати?

Жьньке го:—Ни хwәде нәкә, ч'ә'ве тә р'ьжйайә, чьр'а öса дьвежи? Р'уньшт qьса хwә кьр.

Го:—Әwи тö жи хананди, аqа сәре мьн кьрийә—зәвйа мьн шәwьтандийә, гае мьн шәржекьрийә: әз чаwа wи бьвиньм, әзе лехьм бькöжьм.

Әз бем сәр Шәмо. Шәмо әw хöрща һур-мура һьлда, чу хwәр'а бәр знарәки мәзьн р'уньшт, хwәр'а нан дани бәр хwә, бьхwә. Леньһер'и сйарәк wеда һат. Әw сйар зә'ф бьрчи бу, сәрр'а сәкьни, го:

—Лаwо, тö чь дьхwи?

Шәмо готе: го, баве кал, әз нан дьхöм, wәрә дәwса мьн р'уне нан бьхwә, һәспе жи бьдә мьн, әз щарәке сйарбьм бажом.

Кале го:—Дә р'авә.

Ле Шəмо го:—Wəрə пьшта xwə qаим бьк'ӧтə ви знари—жорда нəе.

Кале жи ћеди-ћеди пьшта xwə к'ӧта бəр знер. Шəмо жи бəр дəрк'əт р'абу. Шəмо сйар бу, ажот чу. Кале жи xwəр'а р'уньшт, пане xwə т'ер хар. Эди кале ћивйа Шəмо ма. Нəwерə жь бəр знер р'авə. ћ'əта тə'ри ле к'əт ə'рде, ч'ə'внћер'йа wийə, нћер'и wəки т'ӧнə. Го: «Wəки ви бехайе знер нибуйа, əзе р'абума бьчума, ч'ька к'ӧда чу, əз р'авьм we сəр мьнда бе, мьн бькӧжə». Ди бошə, ньшкева кьрə qижин, знер дурк'əт р'əви. Леньћер'и знаре чь, ћ'але чь? Хапандийə.

Шəмо жи чу р'асти шотк'арəки ћат. Щотк'арир'а го:

—Тӧ ве ћəспе нак'ьр'и?

Щотк'ари ша бу, го:—Əз дьк'ьр'ьм, чьр'а нак'ьр'ьм, го, дə ћəqе we бежə.

Го:—ћəqе ћəспа мьн к'упə грар, шəшə нан.

Мерьк готеда:—Дə тӧ вра р'уни бəр гае мьн, щоте мьн, əз ћəр'ьм.

Щотк'ар чу мала xwə, го:

—Жьньк, тəндуре дадə, граре чекə, мьн ћəспəк к'ьр'ийə—к'упə грар, шəшə нан.

Жьна wи к'əнйа го:—Əw чаwа ћəспə, wəки данə к'упə грар, шəшə нан?

Шəмо жи гае wи вəкьр, да пешйа xwə, га жи ћьлда ажот чу.

Мерьк жьнькева грар, нан ћьлдан, ћатьн, леньћер'ин—нə ћəспə, нə мерькə, нə жи гайə, ћьлдайə чуйə. Жьна wи го:

—К'а ћəсп?

—Э, го, жьньк, əwи əз хапандьмə. Го, жьньк, тӧ ћəр'ə мал, əзе пəйк'əвьм.

Алики жи кале пəй к'əтийə. ћəрдӧ р'ева гьћиштьн ћəв. Кале го:

—Qӧрба, те к'ӧда ћəр'и?

—Э, го, qə жь мьн вəгəр'ə. Хортəки щаћьл əз хапандьмə.

Го:—Чаwа тӧ хапанди?

Го:—ћəспəк пер'а бу, го, əз дьрфошьм. Əз чум мале, ћəqе wи биньм, əwи гае мьн жи ћлданə ледайə чуйə.

Кале го:—Пəй, əw ћəспа мьн буйə, əwи əз жи хапандьмə.

Го:—Дə wəрə əм т'əвайи ћəр'ьн, бьвиньн, лехьн бькӧжьн.

Əз бем сəр Шəмо. Шəмо жи чу р'асти шванəки ћат. Ньћер'и йəки бəлəнгаз неза-неза wийə, нькарə пəй пез ћəр'ə. Готə шван, го:

—Кӧр'о, тӧ хорти, щаћьл, ћəргав сəр канийа, шир дьxwи у дьгəр'и, тӧ чьма ӧса бəлəнгази?

Мерьк го:—Əз нəxwəшьм.

Го:—Тӧ нəxwəши, wəрə əзе тə qəнщкьм.

Шван жи шабу, wəки we qəнщкə. Готе:

—Тӧ р’авә ч’ә’ләкә к’ур бьк’олә, wәкә бәжьна хwә.

Шван к’ола wе һесирйа хwә, һ’әтани бәр qьр’ка хwә к’ола.

Го:—Дә тӧ теда п’йа бьсәкьнә.

Шван теда п’йа сәкьни. Шәмо дора wи т’жә хwәли кьр, сәре wи т’әне вәкьри дәрва һьшт. Чу дӧ-се гор’ни чьни ани, сәр ч’ә’ве wи хьст, сәр ч’ә’ве wи хунеда һьшт, һәспа хwә сйар бу, пәзе wи т’әмам ажот, га да пешйа хwә—т’әмам ажот бьр чу мала баве хwә. Баве wи леньһер’и, wәки Шәмо һат. Зузка баве хwәр’а к’әнйа, го:

—Баво, һан әва пәза дәwса зәвйа тә, гак дәwса гае тә, гак у һәспәк жи зедә тәр’а. Дәнге хwә мьнр’а нәкә.

Баве wи иди дәнге хwә жер’а нәкьр, дһа шабу.

Һһа кале, шотк’ари незики шван бун. Шван леньһер’и дӧ мәри wеда тен, кьрә гази:

—Бой хwәдебә, вьрда wәрьн.

Әвана дор хwә зьвьр’ин, ньһер’ин wәки мәри к’ьвш навьн, ле дәнг те. Шар дьне кьрә гази. Әwана бәр бь wи чун. һатьн ньһер’ин чь? Мерәк wе сәре wи дәрвайә, wәкә майин бьн хwәлиеданә. Го:

—Кӧр’о, тӧ чь мәрийи? Чьма һа буйи?

Го:—Бой хwәдебә, һун мьн дәрхьн, паше әзе глие хwәwәр’а бежьм.

Вәдан, шван дәрхьстьн, шван го:

—Хортәки һайа һәспе сйар бу, дӧ га пешйе бу, һат әз хапандьм, го, әзе тә qәпшкьм: һа сәре мьн кьр, пәзе мьн жи һьлда леда чу.

Wедәре һәрда го:—Аһа, һәсп е мьпә, га жи е ви мерькийә, wәрә әм т’әвайи һәр’ьн бьгәр’ьн wийа бьвиньн.

һәрсека р’е гьрт, ледан чун. Р’аст һатьн бәр дәре мала баве Шәмо. Шәмо дәрк’әт, леньһер’и—кале, щотк’ари у шван һатьн мевапе wи. К’әнйа го:

—Wәрьн, wәрьн, һун сәр ч’ә’ве мьнр’а һатьнә. Әзе пәзе wә, га у һәспе бьдьмә wә—све һәр’ьн.

Эваре щие һәрсека башqә дани, wанр’а го:

—Мqати хwәбьн, ә’дәте мала мә ӧсанә, к’и те мала мә, гәрәке шәв нәк’ӧхә. К’и к’ӧхйа, әзе сәре wан лехьм.

һәрсека жи го:—На, әм пак’ӧхьн, архайинбә.

У чу бәрашәки аша ани щемикева дардакьр, wәки к’и һӧндӧр’ дәре, сәре wан к’әвә, бьшке.

Шәв кале ньшкева к’ӧхйа, готә щотк’ари:

—Мала тә хравбә, әз к’ӧхйам.

Шотк’ари го:—Әз жи к’ӧхйамә.

Дәйни шван кьрьн, го:—Шван, шван, һәла р’авә әм һәрдӧ к’ӧхйанә, ле тӧ чаwани?

Шван го:—Әз жи к’ӧхйамә.

Го:—Дə р'авə əм бьр'əвьн һəр'ьн, ԝе све сəре мə лехə, мə нəлазьми га, һəсп у пезə.

Һəрсе шəв р'абун, к'ьнще хԝə хԝə кьрьн, дəри нəрм вəкьрьн, р'əвин дəрк'əтьн. Сəре һəрсека жи ԝи кəвьри к'əт у шкəст. Дəсте хԝə да бəр, го: «Бьр'əвьн, дəнге хԝə нəкьн, бра мə нəһ'əсьн».

Шəмо све р'абу, леньһер'и һəрсе жи т'öнəнə, чу к'əнйа, дйа хԝə, баве хԝəр'а го:

—Дае, баво, əз кöр'е ԝəмə. Бра мəрве əвсəнə qə днеда т'öнəбьн: тə ди, мьн чаԝа əԝ хапандьн, вəр'екьрьн, əԝ мале хԝə жи мьнр'а һьштьн, сəре ԝан жи сəрда шкəст.

17. КƏЧ'ЬКА ФƏ'МДАР

П'адшак һəбу, наве wи Синəм п'адша бу. Наве жьна wи Гöле бу. Гöле зə'ф бəдəw бу. Чар һəспе Синəм п'адша нер һəбун. Хöлам дьгьртьн, дьдан бəр һəспе хwə. Эме wан гəлəк дьдае. Хай дькьр һ'əта бһаре, бһаре һəспе wи qор'дəрдьк'əтьн. Бһаре Синəм п'адша сəре wан хöлама ледьхьст, дьгот:

—Чьр'а wə һəспе мьн р'ьнд хwəй нəдькьр?

Хöламəки wи һəбу, блйан бу, Синəм п'адшар'а го:

—Синəм п'адша, го, навə тö шəвəке бейи нав һəспа?

Синəм п'адша р'абу к'ьнше хöлим хwə кьр, дəwса хöлим дьчə нав һəспа. Wəхтəке шəве дьчə, Синəм п'адша ледьнһəр'ə Гöле дерида һат, го:

—Кöр'о, тə һəсп зин кьрийə?

Синəм п'адша го:

—Мьн һе зин нəкьрийə!

Синəм п'адша һəспа зин дькə. Дьве: «Дə һəспа бьк'шин». Гöле сйар дьвə о Синəм п'адша дьдə пəй дажо. Чун, гəлə ə'рд чун о щики пəйа бун. Гава леньһер'и, бьр'ə мəрьв дəрк'əтьн, һатьнə пешйа Гöле, Гöле нав һəвр'а кьрьн, бьрьн чун. Синəм п'адша ма бəр һəспа. һəwа сар бу, паиз бу. Синəм п'адша бь һəспава шəмьдин, сəрма кьрьн, «һа Гöле бе, һа Гöле бе», Гəлəки сəкьнин, Гöле һат, го:

—Дə сйарбə!

Сйар бун, əфəндьм һəсп qамчи кьрьн о го: «Бажо».

һатьн бəр дери пəйа бун, Синəм п'адша һəсп к'ьшандьн тəwле, Гöле чу от'аха хwə, Синəм п'адша чу к'ьнще хwə жь хöлим стəндьи, к'ьнще хwə хwə кьрьн, к'ьнще хöлим дане. О Синəм п'адша чу һəрəма хwə. Гöле һатə пещие, к'əт бьн мьла, да сəр нвина, к'ьнще wи эхьстьн, о Синəм п'адша к'əтə нава щи. һнəки р'аза, wəкə сһ'əтəке, һ'ьшйар бу, го:

—Гöле, го, мьн хəwнəк дит!

Го:—Йаб хер, Синәм п'адша, го, бежә хәwна хwә!

Го:—Гӧле, мьн ди әз хӧламьм тәwледа, го, мьн ди тӧ жь дерир'а һати.

Әwи ӧса го, Гӧле тәвьзи, хwә бәрәви һәв кьр, го:

—Гӧле, тә һат мьнр'а го: «Хӧлам, тә һәсп зин кьрьнә? Го, мьн го: «На». Го, Гӧле, тә qамчик мьн хьст.

Гӧле го:—Щаньм, дә әw чь хәwнә, тӧ wи гли дьки?

Го:—Гӧле, дә хәwньн, го, го, Гӧле, тә го: «һәспа бьк'шин». Го, мьн һәсп к'ьшандьн дәрва, го, тӧ йәки сйар буйи, әз йәки сйар бум. Го, тә да пешйа мьн, мьн да ду тә. Го, әм чуи бәр шкәфтәке. Го, мьн ди чар пенщ мәрьв дәрк'әтьн, һатьн, пешйа тә. Го, к'әтьн бьн мьле тә, тӧ бьрьн чун. Го, wәкә дӧ сһ'әта тӧ сәкьнии, го, әз жи бәр һәспа мьн сәрма кьр, го, паше тӧ һати. Го, Гӧле, әм сйар бун, тә го: «Қӧр'о, дә бажо». Го, әм һатьн бәр дери пәйа бун. Го, мьн һәсн к'ьшандьн һӧндӧр' о мьн ди диса әз Синәм п'адшамә, әз һатьм к'әтьм нав щне хwә. Го, әз һ'ьшйар бум-әва хәwн.

Гӧле дьле хwәда го: «Мала мьн хравбә, го, ле әw Синәм п'адша бу». Шьвәк һәбу, шьва qӧдрәте бу, чь хьста, бьгота тӧ бьви чь, wе бьвйа әw. Р'абу шьв Синәм п'адша хьст, го, «Тӧ бьви к'әрәки, һәр'и тәwле». Синәм п'адша бу к'әр чу к'әт тәwле. Фә'ме wи фә'ме мәрьва бу, заньбу әw Синәм п'адшайә, ле qәләфәте wи е к'әра бу. Бар дькьрьн, зар' ле сйар дьбун. бәләнгаз бу, һесир бу: хwә Синәм п'адша к'әтийә wе р'оже. Ле дәнг жи бәла бу, wәки Синәм п'адша ӧнда буйә. Гәләки бәләнгази к'ьшанд. Гӧне Гӧле ханьме пе һат. Ани шьв лехьст, го: «Тӧ бьви бощики, бьк'әви бәр тәндуре». Синәм п'адша бу бощики, һат бәр тәндуре хwәр'а тәлйа, фә'ме wи ф'әме мәрьва бу.

Р'ожәке кәванйа мале нан ледьхьст, qиза wе һатә щәм. Qиза wе го:

—Дае, го, ч'ә'ве wи т'уле мә мина ч'ә'ве Синәм п'адшанә.

Де т'әпәк wе хьст, го:

—П'ор'е тә кӧр'буйе, бьбһен wе тә дардакьн, тӧ дьвежи ч'ә'ве wи мина ч'ә'ве Синәм п'адшайә?

Ле wәхта кәч'ьке го: «Ч'ә'ве wи мина ч'ә'ве Синәм п'адшайә», Синәм п'адша кьрә кузин, сәре хwә һәвраз кьр. Қәч'ьк шаш ма, щаркә дьн т'улер'а го, го:

—Тӧ Синәм п'адшайи?

Т'уле кьр кузин, сәре хwә һәвраз кьр. Го:

—Дае, wәллә, әва Синәм п'адшайә.

Ле кәч'ьке заньбу шьва wа һәйә, шьва qӧдрәте, го:

—Синәм п'адша!

Т'уле кьрә кузин. Го:

—Wәки әз шьве биньм тәхм, тӧе бьви Синәм п'адша, те мьн жь хwәр'а бьхwәзи?

Əwи кьрə кузин, сəре xwə һ’əжанд. Қəч’ьк бу дьза шьве. Шьв жь Гӧле дьзи, ани т’уле хьст, го:

—Тӧ диса бьви Синəм п’адша.

Əw бу Синəм п’адша, дада кəч’ьке, шьв жь дəсте кəч’ьке гьрт. Гьһиштə Гӧле, Гӧле хьст, го:

—Бьви qьжькəке.

Бу qьжьк, гьрт кьр qӧт’ике о дарда кьр. Синəм п’адша əw кəч’ьк жь xwəр’а xwəст.

Қ’ӧта бу.

18. МИР МЬҺ'Е

Мир Мьһ'е һәбу, хортәки зә'фи баш бу, гәләки жь хwә һ'ьз дькьр, wәки мәрик бьмьра, әwи дьго: «Гәло, әзе жи бьмьрьм»? Мир Мьһ'е р'абу һәспе хwә сйар бу, тә'жийа хwә да пәй хwә о т'әркәсәлати дьне бу, го: «Әзе һәр'ьм щики ӧса, wәки мьрьн ле т'ӧнәвә».

Гәләк wә'дә чу, леньһер'и тәйрәк we диһари гәлики сәкьнийә. Мир Мьһ'е сәлам да тәйр. Тәйр го:

—Ә'лекьмә сәлам, Мир Мьһ'е!

Тәйр го:—Әз заньм тӧ Мир Мьһ'еи, жь бәр мьрьне дьр'әви. Го, wәрә щәм мьн бьсәкьнә, щәм мьн мьрьн т'ӧнә!

Мир Мьһ'е го:—Чаwа щәм тә мьрьн т'ӧнә?

Го:—Әва гәлие һана тә дийә, го, әзе сале щарәке п'әр'е хwә бьwәшиньм бавем гәли, к'әнге гәли т'ьжи бу әзе бьмьрьм.

Мир Мьһ'е го:—Wәки ӧсанә әз щәм тә насәкьньм, диса те бьмьри.

Мир Мьһ'е р'абу жь щәм wи чу. Чу р'асти тәйрәки дьн һат. Сәлам да wи тәйри. Тәйр го:

—Ә'лекьмә сәлам Мир Мьһ'е, тӧ сәр ч'ә'ве мьнр'а һати, тӧ жь бәр мьрьне дьр'әви, wәрә шәм мьн, мьрьн т'ӧнә. Го, әва гәлие һана тә дитийә: әв гәли т'ьжи гәньмә, әзе р'ое львәке бьхӧм: к'әнге кӧ әw гәньм хлаз бу, әзе жи бьмьрьм.

Мир Мьһ'е го:—Wәлләһ әз щәм тә насәкьньм, диса мьрьн һәйә.

Мир Мьһ'е дәрбаз бу чу, ле ньһер'и пирәк вайә, ль бәр дәрики сәкьнийә. Мир Мьһ'е сәлам да пире!

Го:—Ә'лекьмә сәлам Мир Мьһ'е, к'әрәмкә пәйавә, тӧ жь бәр мьрьне дьр'әви, тӧ гьһиштн мьразе хwә, к'әрәмкә пәйавә.

Мир Мьһ'е пәйа бу, Мир Мьһ'е дәри дәргә вәкьр, леньһер'и әва баг'е щьнәте. Пире жер'а го:

—Мир Мьһ'е, әз кӧ һәмә, әз фәләкьм. Нава ви баг'и бьгәр', чь кӧ дӧхwи, чь кӧ дьвини, бьвин о бьгәр', ле'әви qоте һана т'ӧ щара незик нәвә.

Мир Мьһ'е гәлә wә'дә гәр'йа нава баг'да, р'ожәке чу щәм qот, го: «Чька р'авьм сәр qот чь һәйә?» Р'абу сәр qот, qот жела бльнд бу, го: «һа wе нһа бьсәкьнә, һа нһа бьсәкьнә...» Qот гәләки бльнд бу. Мир Мьһ'е жорда дьне ньһер'и, дьле wи храв бу «һе, го, мала мьн храв буйо, го, мьн wәлат дьнйа һьштийә, әз һатьмә к'әтьмә дь нава ви баг'и». Гәләки грйа. Qот жорда һат хар щаркә дьн. Пире леньһер'и Мир Мьһ'е ӧса гьрийайә, хwәде нишан нәдә, го:

—Мир Мьһ'е, чь ль тә qәwьмийә?

Го:—Дае, изьна мьн бьдә әз нда һәр'ьм!

Го:—Мир Мьһ'е, го, тӧе һәр'и, тӧ нә йа вьра дьвини, нә йа wедәре дьвини, һәрдӧ жи wе жь дәсте тә һәр'ьн.

Мир Мьһ'е го:—Илаш навә, әзе һәр'ьм!

Гьрт чар сев жекьрьн, даиә Мир Мьһ'е, го, го:

—Тӧ ван сева нәди кәси, бәра щәм тә бьн, әз заньм тӧе диса вәгәр'и, тӧ нәди кәси ван сева.

Мир Мьһ'е щаркә дьн һәспа хwә сйар бу, һәспе wи һе щаһьл бу, сйар бу о жь бег' дәрк'әт. Гәлә wә'дә дәрбаз бу, һат гьһиштә тәйр. Леньһер'и кӧ тәйр бәләнгаз буйә, го:

—Мир Мьһ'е львәк гәньме мьн майә, әзе бьхӧм иро о әзе бьмьрьм, гәрә тӧ мьн вәшери паше һәр'и.

Әwи льва гәньм хар о мьр. Мир Мьһ'е вәшарт тәйр о да сәр р'е чу. Гәләк wә'дә р'е чу, һат дәрк'әтә гӧнде хwә. Ажот кӧ һәр'ә мала хwә ,чу го:

—Әва мала к'ейә?—Леньһер'и мәрьвс дьньн теда, мләте дьньн.

Го:—Qӧрба, тӧ пьрса к'е дьки?

Го:—Qӧрба, әз пьрса флапкәсе дькьм!

Хайе мале го:—Qӧрба,го, дәһ баве мьн ль ви аваида дәрбаз буйә, әw мәрьвед тӧ сальха дьди, әw мләтед тӧ сальха дьди, нә мә дийә, нә жи бьһистийә!

Щаркә дьн Мир Мьһ'е п'ошман бу, шунда вәгәр'йа, бәре хwә да фәләке диса. Әw севе wи һе щеведаньн. һат незкайе бег'р'а бькә, мьрьне хwә кьрә дьлqе гӧндийа, чу пешйе, го:

—Мир Мьһ'е, бьди хатьре хwәде, го, нәхwәшәки мьн һәйә о сева дьхwәзә, го, севәке бьдә.

Мир Мьһ'е севәк дәрхьст о дае. Wәхтәке хwә ньһер'и сурте wи сьпи бу, һәспе wи жи һьнки гран бу. Щаркә дьне р'екә маинр'а мьрьн һатә пешйе, го:

—Мир Мьһ'е, бьдә хатьре хwәде, го, нәхwәшәки мьн һәйә сева дьхwәзә. севәке бьдә.

Мир Мьһ'е кьр кӧ нәде, щаркә дьн гьрт йәкә дьн дае. Мир Мьһ'е щаркә дьн ажот чу, леньһр'и сурте wи лап сьпи буйә, һәспе wи гран буйә, иди нальвә, тә'жие wи ида шунда

майə нае, гöhе wи гран бунə. Незики дəрге щьнəтер'а кьр, щаркə дьн мьрьн к'əтə формəкə майин, чу пешйе, го:

—Бьди хатьре хwəде, нəхwəшəки мьн həйə, эмиш дьхwəзə, сев т'öнə, кö бьдьме.

Фəлəке ле кьр гази, го:—Мəде! Гöhе wи гран бубун, əwи həw заньбу фəлəк дьве: «Бьде». Əwи дəрхьст həрдö жи дане, го: «Əз иди гьhиштьмə бег', чи мьнр'анə, əзе бьдьме, гöнəйə». Гава həрдö жи дане, щи бь щи əw жи, həсп жи, тə'жйа wи жи бун хали.

К'öта бу чу.

19. КӘЧ'КА ГАВИН

Wәхтәке к'әсибәк һәбу: әw бу, кӧр'е wи, жьна wи. Әw кӧр' дьчу щәм дәwләти дьхәвьти, де у баве хwә хwәй дькьр.

Р'ожәке чу тәwла дәwаре аг'е, дәwар дәрхьст, бьр чу аве. Леньһер'и мәрики кал бәр сәкьни. Наве хорт Һ'әсән бу. Кале жер'а гот:

—Һ'әсән, тӧ чьр'а ӧса дӧшӧрмиш дьви?

Го:—Ле баве кал, әз дӧшӧрмиш нәвьм к'е, дӧшӧрмишбә. Го, бона wедәре дӧшӧрмиш дьвьм, wәки све һ'әта эваре мала аг'еда дьхәвьтьм, го, һ'әта к'әнге 'ве һесириедабьм?

Го:—Wәки ӧсанә, Һ'әсән шан, тӧ дьчи мала хwә, го, тә льнге хwә ч'аwа авит һӧндӧр'е свдәре, го, дәwса льнге хwә бьк'олә, го, тә кӧ к'ола, wедәре гӧмгӧмә зер' һәйә ч'ә'лкьри, го, дәрхә, тӧе ә'бура хwә бьки: тӧ у де у баве хwә п'ак бьжин.

Әwи го:—Баве кал, го, бьбахшинә, тӧ к'ини?

Го:—Әз Әзраһильм, го, хwәде да тә әwан зер'а—ә'бура хwә бькьн.

Wәхта Әзраһил же дур к'әт, Һ'әсән пәй к'әт, го:

—Әзраһил, го, бежә, тӧе к'әнге р'ӧһе мьн бьстини?

Го:—Хwәде мала тә авакә, тә чьма әwдәр жь мьн пьрси, жь тәр'а бубум бра. Го, wәхта тә жь мьн нәпьрсйа, тәе гәлә wә'дә ә'мьркьра. Го, һәр'ә, р'ожа тӧ зәwьшини, жьна хwә ани, эваре тем р'ӧһ'е тә дьстиньм.

Һ'әсән дәwаре аг'е ани һат, бьр тәwле гьреда, чу к'ӧләке тәwле гьртьн, у Һ'әсән чу мала хwә. Бәр шемике сәкьни, льнге хwә авит алие һӧндӧр'. Щне льнге wи ле сәкьни—нишан кьр. Эваре де у баве wи р'азан, да к'ӧльнге хwә чу, әwдәр к'ола. К'ола, леньһер'и, әре wәлә—вайә к'упә зер' теда: дәрхьст, бьр вәшарт, де у баве wи пенәһ'әсйан. Һ'әсән жи чу к'әтә щие хwә. Щие wан жи нвин т'ӧнәбун, сәр qәсила бун.

Свә р'он бу, де у баве wи гази Һ'әсән кьрьн:

—Һ'әсән, р'авә һәр'ә мала аг'е, альфе деwер бьдә.

Һ'әсән го:—Әз начьм.

Дйа wи, баве wи гәләки бәр гәр'йан, бәр дьгәр'йан, wәки Һ'әсән р'авә һәр'ә. Де го:

—Тö кö нəчи, к'е we нан бьдə мə, xwə xwəйкьн?

h'əсəн го:—Əз начьм, чаwa дьвə, бра бьвə.

h'əсəн паше жь нав щие xwə р'абу. Аг'е мəри шанд пəй h'əсəн:

—Аг'е готийə бра бе альфе деwер бьдеда, чьр'а дəрəнги к'əтийə?

h'əсəн го:—Бежə аг'е, иди əз наем.

h'əсəн р'абу чу, чəнд зер' hьлда, xwəр'а нвин к'ьр'и, нан к'ьр'и, ч'еләк к'ьр'и, га к'ьр'и. h'əсəн иди дəст бь авайи чекьрьне кьр. h'əсəн пе wан зер'а гəләки дəwләти бу. Хəлqе жи жер'а дьгот: «h'əсəне хöдедайи».

Саләк чу, дö сал, се сал чу, де у баве wи педа к'əтьн, «wəки тö гəрəке бьзəwьщи».

Əwи го:—Əз назəwьщьм.

Го:—Ле wəки тö назəwьщи—əм кал у пирьн, мале мə гəләк həйə,—we к'е hьлдə, дайнə?

Əwи го:—Чи wə зəwаща мьн к'əтийə, əз назəwьщьм—xwə-xwə hьлдьн дайньн.

Де у баве wийа го:—Əм дəwләтинə, к'ижан qиза дəwләтийə тö бьxwəзи, дьл бьки, əме жь тəр'а биньн: нав, дəнге мə həйə, əм жи hәла hе сəрxwəнə, тə бьзəwьщиньн.

h'əсəн диса го: —Əз назəwьщьм.

Де у бав гази həвале h'əсəн кьрьн, кö педа бьк'əвьн, wəки h'əсəн бьзəwьщə. həвала го:

—h'əсəн, де у баве тə кал у пирьн, нькарьн мале тə hьлдьн, дайньн, wəки тö жьна xwə бинн бейи, wəки де у баве тə жи р'ьh'əт бьн.

h'əсəн го:—На, əз назəwьщьм, го, бона зəwаща мьн hуне п'ошманбьн.

h'əсəн леньhер'и həвале wи педа к'əтьн, готьн, чаwa həбə, гəрə тö бьзəwьщи, h'əсəн леньhер'и бошə, xwə пəйр'а кəр'кьр, чу нава гöнд. Леньhер'и qиза гаван нан т'оп дькə. Xwə-xwə жь xwəр'а гот: «Əз чьр'а qизе дəwләтийа бьxwəзьм. Эвара мьн кö жьна xwə анн hат, həмин əзе бьмьрьм, го, дhа р'ьндə əз qиза гаван бьxwəзьм, əзе həбуне бьдьмеда, wəки əw жи ə'бура xwə пе бькьн». Qиза гаван ч'ə'в h'əсəн к'əт, щи бь щи р'уньшт. Кəч'ьк гəләки тə'зи бу, ч'ə'в h'əсəн к'əт, xwə ст'ар нəдькьр· h'əсəн xwə-xwə хортəки щаhьл, бəдəw, баш. h'əсəн дəст бьр шева xwəда, к'öлмə зер' да кəч'ькеда, го:

—Бьвə бьдə баве xwə, бра жь тəр'а к'ьнща бьк'ьр'ə, əзе xwəзгиние xwə бьшиньм мала баве тə—тə жь мьнр'а бьxwəзьн.

h'əсəн пьшта xwə да кəч'ьке, бəр бь мала xwə чу. Кəч'ьк жь wедəре р'абу чу мала xwə, зер' да дйа xwəда, го:

—h'əсəн дайə мьн, мьнр'а готийə, бра тəр'а к'ьнща бьк'ьр'ьн, əзе тə жь xwəр'а бьxwəзьм.

Дйа кəч'ьке зер' бьр да мере xwəда:

—h'əсəн зер' дайə qиза мəда, готийə: «бежə де у баве xwə, тəр'а к'ьнща бьк'ьр'ьн, we бен тə мьнр'а бьхwəзьн».

Де у баве we пе к'əнйан, го:

—Лаwо, го, h'əсəни хöдедайи qизе дəwлəтийа qайил навə, го, we чаwа бе бьвə hьнк'уфе мə, тə бьхwəзə. h'əсəн тö дити, тö тə'зин, гöне xwə мə анийə, зер' дайə тə, wəки əм пе xwə xwəйкьн.

Диса де у баве h'əсəн, həвала педа к'əтьн—гəрə тö бьзəwьщи мqими: əм həла саг'ьн, дəф-дə'wате тə бькьн, паше əм бьмьрьн, бəра бьмьрьн.

h'əсəн гот:—Дə həр'ьн, qиза гавин мьнр'а бьхwəзьн.

Де у бав го:—Лаwо, əм дəwлəтинə, хəлqе мə бьк'əнə. Qизəкə дəwлəти əме бьвиньн, тəр'а бьхwəзьн.

h'əсəн го:—На, го, həрге дьхwəзьн бьзəwьщьм, qиза гавин мьнр'а бьхwəзьн. hун дьл накьн—əз жи назəwьщьм.

Де у баве h'əсəн xwə авитьн həвале h'əсəн, wəки qизе дəwлəтийа бьхwəзə, нə qиза гавин.

həвале h'əсəн hатьн, готьн:

—Жь тəр'а шəрмə, тö дəwлəтие гöнди, чаwа изьне дьди xwə, wəки qиза гаван бьстини?

h'əсəн го:—Əwə, həрге дьхwəзьн бьзəwьщьм—əwə, həрге на, əз назəwьшьм.

həвала, де у баве wи леньhер'ин бошə, хен жи qиза гавин кəси нахwəзə, созе wан бу йəк, wəкн həр'ьн qиза гавин бьхwəзьн.

h'əсəн све р'абу, диса леньhер'и кəч'ьк нане гавантие т'оп дькə, го:

—Бежə дйа xwə, баве xwə, wəки ишəв xwəзгиние мьн we бен мал, wəкн тə мьнр'а нишанкьн. Бежə де у баве xwə, чьqа qəлəн дьхwəзьн, бра бьхwəзьн, əзе бьдьм.

Эваре мер hатьн сəр həв xwəзгини, к'аре xwə кьрьн həр'ьн мала кəч'ьке, мала гавин. Щмаə'те h'əсəнр'а го:

—Чьqа qəлəн бьдьне?

h'əсəн го:—Əw чь дьхwəзə—бьдьне.

Xwəзгини р'абун чун мала гаван, бəр дери кьрьнə гази, гаван дəрк'əт дəрва, го:

—К'əрəмкьн höндöр'.

Гаван, həрге qəсил бу, щьл бу, данн, xwəзгини р'уньштьн. Xwəзгинйа го:

—Гаван, тö зани, əм бона чь hатьнə мала тə?

—Əз зə'ф заньм, го, hун сəр ч'ə'вар'а hатьнə.

Xwəзгинйа го:—Гаван, əм hатьнə qиза тə бьхwəзьн жь h'əсəнр'а.

Гаван го:—Wəхта wə сəре мьн h'ьз кьрийə, əм жи льнге wə h'ьз дькьн.

Xwəзгинйа го:—Дə бежə qəлəне qиза xwə.

Гот:—Qәләне qиза мьн—дәh ч'еләк, дәh га, дö hәспе баш, сәдупенщи зер'.

Хwәзгинйа го:—Хwәде мала тә аwакә, әм аqа qәлән бьдьн, әме пенщи qизи биньн.

Гаван гот:—Аqьле wә дьбьр'ә—qәләне qиза мьн әвә, набьр'ә—сәр ч'ә'ве мьнр'а hатьнә.

Хwәзгинйа hәвр'а го:—Әм р'авьн hәр'ьн, әме чаwа аqа qәлән бьдьне.

Хwәзгини р'абун hатьн, h'әсән го:

—Wә чаwакьр?

—h'әйран, го, гаван хwәстийә дәh ч'еләк, дәh га, дö hәсп, сәдупенщи зер', мәе чаwа бьда аqа qәлән, аqа qәлән мәри дькарә чәнд qиза бинә.

h'әсән го:—Ле баве кәч'ьке чь гот?

Го:—Готийә, qәләне qиза мьн әвә, кембун т'öнә; дьхwәзьн бьдьн, нахwәзьн—сәр ч'ә'ве мьнр'а hатьнә.

h'әсән го:—Диса све wәрьн вра, чь кö хwәстийә све бьвьн бьдьн.

hәвала го:—wәрә т'әрка qиза гаван бьдә, qизе дәwләтийа гәлә hәнә, тәр'а әме бьхwәзьн.

h'әсән го:—На, дьхwәзьн әwә, нахwәзьн—әз назәwьщьм.

Хwәзгинйа гот:—Сәр дьле тәйә.

Свә эваре диса хwәзгини чун мала гаван, чь кö гаван хwәстьбу, дане. Пanздә р'о wә'дә дане—wәки к'аре qиза хwә бькә, сйаркьн.

Гаван qиза хwәр'а чь кö лазьмбу к'ьр'и, к'аре wе кьр. Щав данә h'әсән, wәки к'аре qизе кьрийә, hазьрә.

h'әсән щмаә'т т'оп кьр, дәф у зöр'нә, чун бук сйар кьрьн, анин hатьн пәйа кьрьн мала h'әсән. Щмаә'т р'уньшт к'еф кьр. Щмаә'т бәла бу, hәр кәс чу мале хwәда, де у баве h'әсән жи чун от'ахе бащqә р'азан, h'әсән дәргистйа хwә жи wедәре ман. h'әсән истол р'аст кьр, чь харна кö лазьм бу дани сәр т'әхт'. Кәч'ьк жи, хелйа wе сәр ч'ә'ва бу: әwе дина хwә да, wәки h'әсән чь дьдә hазьркьрьне. Кәч'ьке го: «Әм дöдöнә, h'әсән се истәкан данин, се т'әбах данин, се кәвч'и данин, го, wәки әз, h'әсән т'әв hәвдö нан бьхöн—әм дöдöнә, ле е сьсйа к'ийә?»

h'әсән т'әхте хwә, чь кö лазьм бу дани, сәр истола хwә р'уньшт. hәw леньhер'и йәки дәри вәкьр, эвархери да h'әсән.

h'әсән го:—Тö сәр ч'ә'ве мьн, сәр сәре мьнр'а hати, к'әрәмкә р'уни.

Әwи h'әсәнр'а гот:—Тö зани әз бойна чь hатьмә?

Гот:—Әз заньм, тö сәр ч'ә'ве мьнр'а hати, го, созе мә созә. Го, дә бьсәнә әзе hәр'ьм де у баве хwәр'а бежьм, бра шире хwә, әмәке хwә мьн h'әлалкьн, аламәте хwә бьвә.

h'әсән чу щәм де у баве хwә, гази кьре, го:

—Wәрьн конта мьн, шöхöл hәйә.—h'әсән го:—Баво, дае, мьн жь wәр'а дьгот—әз назәwьщьм: wә дьго, гәрә тö бьзәwь-

щи. Әз нһа зәwьщимә, әва Әзраһил һатийә р'öһ'е мьн бьстинә. Шире хwә мьн һ'әлалкьн, эмәке хwә, әзе нһа бьмрьм.

Баве һ'әсән кьр qар'ә-qар', бәр Әзраһил гәр'йа:

—һ'әсән щаһьлә, әзи кальм, дәwса һ'әсән, р'öһе мьн бьстинә.

Әзраһил го:—Бәравә.

Қале вәләзйа, Әзраһил чонг да сәр синге wийа, щьзарә даеда.

Қале го:—Әзраһил, го, бой хwәдебә, го, мьн бәрдә—һаж тә, һаж һ'әсән.

Дйа һ'әсән мере хwәр'а гот:

—К'әлбе һ'әрам, р'öһ'е тә жь р'öһ'е һ'әсән ширьнтьрә, wәки хwә шунда дьгьрн?—Пире го:—Әзраһил, го, әз һиви дькьм, тö р'öһ'е мьн бәр е һ'әсәнва бьви.

Әзраһил го:—Бәравә.

Чок да сәр синге пире, р'öһ'е пире к'ьшанд һ'әтани чока, пирер'а го:

—Бьк'шиньм р'öһ'е тә?

Го:—Бьк'шинә.

һ'әта qәфәсе чу р'öһ'е wе, дәсте хwә һ'әжанд, го:

—Мьн бәрдә, һаж тә, һаж һ'әсән.

Әзраһил п'һ'инәк пире хьст, wеда гьрт авит.

Кәч'ьке хелйа хwә сәр ч'ә'ве хwә авит, го:

—Бь һ'әлалйа хwәде, р'öһ'е мьн бьстинә бәр е һ'әсән.

Әзраһил сәр синге кәч'ьке чонг да, р'öһ'е wе к'ьшанд һ'әта чока, жь кәч'ькер'а гот:

—Әз бьк'шиньм р'öһ'е тә?

Кәч'ьке го:—Әз тәр'а дьвем, һ'әлалйа хwәде—р'öһ'е мьн бьк'шин бәр һ'әсәнва.

Р'öһ'е кәч'ьке чу һ'әта qәфәсе,го:

—Әз т'ам бьк'шиньм?

Кәч'ьке гот:—Әз тәр'а дьвем, һ'әлалйа хwәде р'öһ'е мьн бьк'шин бәр һ'әсәнва.

Әзраһил леньһер'и кәч'ьк дьл-әшq р'öһ'е хwә дьдә. Әзраһил кәч'ьк бәрда, Әзраһил кәч'ькер'а гот:

—Жь тәр'а пенщи сал, го, иро шунда, пенши пенщ сал жи һ'әсәнр'а.

Әзраһил wьра дәрк'әт, чу.

Т'әзә әшq к'әт дьле һазьра, паше жи к'әт дьле һ'әсән, кәч'ьке у һ'әсән т'әзә әшq у ша һ'әфт р'о, һ'әфт шәва дә'wат сәр хwә кьрьн.

Әwана чун мразе хwә шабун, әм жи һәр'ьн мразе кöр'е хwә шабьн.

20. НЕЧ'ИРВАН У ЖЬН

Wəхтəке неч'ирванəк һəбу. Наве хорт Аһ'мəд буйə. Све һ'əта эваре неч'ире бу.

Р'ожəке диса р'адьвə һəр'ə неч'ире, дьчə дəве нəwaлəке дьсəкьнə, ледьнһер'ə мə'рəкə чилə — qəрqаш жь qӧла хwə дəрк'əт, хwə да тə'ве. Паше леньһер'и—мə'рəки дьне р'əши гьлчи-гьлчи диса дəрк'əт, стӧе we мə'ра qəрqаш сӥар бу. Аһ'мəде неч'ирван гəлə һ'əйфа wи мə'ра qəрqаш һат, леньһер'и, wəки т'аба wейа дəсте е р'əшда т'ӧнə, гəлəки һ'əйфа wи ле һат:

—һ'əйран, го, һ'əйфа ве мə'ра qəрqаш нинə, wəки е р'əш дьчə стӧкӧре сӥар дьвə, наһелə хwə бьдə тə'ве. Əwи тир-кəвана хwə р'аст кьр, го: «Əзе е р'əшхьм, бра йаха йа qəрqаш же хлазбə». Əwи кӧ р'аст кьр, авите тир кəвана хwə, чу йа qəрqаш к'əт, йа qəрqаш бриндар бу, чу к'əтə qӧла хwə: һəрдӧ жи р'əвин чун.

Аһ'мəд we р'оже неч'ир нəкьр, гəлəки һ'əйфа wи we һат, хwə-хwə го: «һ'əйран, мьн хwəст, wəки е р'əшхьм, сəрда жи мьн йа qəрqаш хьст, бриндар бу». We р'оже эваре звьр'и һатə мала хwə бе неч'ир.

Эваре чу оде, щмаə'те леньһер'и, wəки к'ефа Аһ'мəд т'ӧнəйə. Щмаə'те го:

—Чьр'а к'ефа тə т'ӧнəйə: иро тӧ чуйи неч'ире, мəр'а бежə тə чь неч'ир кьр, чь нəкьр?

Əм бенə сəр мə'ра qəрqаш.

Мə'ра qəрqаш qиза п'адше мə'ра бу. Чу, же пьрсин де у баве we:

—Чьр'а тӧ бриндар буйи, к'е тə хьст?

Го:—Əз дəрк'əтьм бəр тə'ве, Аһ'мəде неч'ирван wьрбу. Əwи гӧллə авит, мьн хьст, əз бриндар кьрьм.

П'адше мә'ра ә'мьр кьр дӧ мә'ра, го:

—һун һәр'ьн, ԝәки Аһ'мәд одейә, тек'әвьн һӧндӧр'е соле ԝи. Ԝәхта Аһ'мәд р'адьвә, һун пә'ние ԝи хьн, бриндар кьн.

Әԝан мә'ра һатьн, к'атьн һӧндӧр'е соле Аһ'мәд.

Әм бен сәр Аһ'мәд: щмаә'те пьрси:

—Чьр'а к'ефа тә т'ӧнәнә иро?

Го:—Әз иро чумә неч'ире, мьн леньһер'и мә'рәкә qәрqаш, бәдәԝ, qӧла хԝә дәрк'әт, хԝә да бәр тә'ве. Го, гәләки һ'әԝаса мьн пер'а һат, мьн ле т'әмашә кьр. Пәй ԝедәрер'а, мьн леньһер'и мә'рәки р'әши qол дәрк'әт, ль стӧ мә'ра qәрqаш сйар бу. Әԝ мә'ра qәрqаш бәр р'әви, гәләки ԝәстанд, хԝә же хлаз нәкьр. Һ'әйфа мьн гәләки ԝе мә'ра qәрqаш һат, мьн го: «—Һ'әйфа ве мә'ра qәрqаш нинә, ԝәки әв мә'ре qол мәщале наде»,—мьн тир-кәвана хԝә р'аст кьр, ԝәки әз мә'ре р'әшхьм, гӧлла мьн чу мә'ра qәрqаш к'әт, йа qәрqаш бриндар бу, чу к'әтә qӧла хԝә: әз бона ԝедәре дӧшӧрмиш дьвьм, мьн го, бәлки әз йа qәрqаш хлаз бькьм, жь ԝе зәлулие дәрхьм, һәла сәрда жи гӧлла мьн ле к'әт, бриндар бу, мә'ре р'әш жи хлаз бу, чу к'әтә qӧла хԝә. Бона хатьре мә'ра qәрqаш жи к'ефа мьн т'ӧнә.

Әван һәрдӧ мә'ра, Аһ'мәд чь кӧ гот, ԝана чу йәк-йәк п'адше мә'рар'а гот. П'адше мә'ра диса ә'мьр сәр ԝан һәрдӧ мә'ра кьр, го:

—һәр'ьн бежьн Аһ'мәд, ԝәки п'адша гази тә дькә.

Һәрдӧ мә'р һатьн дәрк'әтьн оде, бьн п'йа оде сәкьнин, готьн:

—Аһ'мәд, р'авә әм һәр'ьн, ԝәки п'адша гази тә дькә.

Аһ'мәд соле хԝә п'екьр, да пәй ԝана чу. Һәрдӧ мә'ра жь Аһ'мәдр'а гот:

—Әм пешие һатьбун, ԝәки тә бькӧжьн, тә чь кӧ щмаә'тер'а гот, мә чу йәк-йәк п'адшар'а гот. П'адшае мә ԝе тә хәлаткә—ԝе жь тәр'а бежә: «Тӧ дьнеда чь дьхԝәзи—бьхԝәзә, әзе бьдьмә тә, әз т'әне аг'рәте т'әв навьм». Тӧ бежи: «П'адшаи саг'бә, әз тьштәки нахԝәзьм, бежә, тӧ т'әне т'уи бьн змане мьнкә». Ԝәхта ԝи т'уи бьн змане тә кьр, ԝи чахи гиһа, кәвьр-кӧч'ьк, һ'әйԝанәт—чь щур'ә тьшт һәйә ԝе тәр'а хәбәрдә, бежә—әм дәрмаие чь нәхԝәшйенә, те бьви һ'әким».

У данә пешие, бьрьн чун. Йәк чу пешие, чу һӧндӧр' го:

—П'адшаи саг'бә, мә Аһ'мәд ани.

—Qӧр'о, го, бежьне бра бе һӧндӧр'.

Аһ'мәд чу һӧндӧр', сәлам дае, бәр т'әмәнә бу: п'адше щи нишан дае, р'уньшт, го:

—Аһ'мәд, го, зани сәва чь мьн шандйә пәй тә?

Го:—П'адшаи саг'бә, әз чь заньм тә сәва чь шандйә пәй мьн?

Го:—Тӧ хԝә-хԝә неч'ирвани, әԝ мә'ра чил-qәрqаш дәрк'әтә дәрва бәр тә'ве, чь зрар да тә, ԝәки тә лехьст?

Го:—П'адшаи саг'бә, тӧ xwә-xwә зани, wәки әз неч'ирваньм. Го, әз чумә р'а у неч'ире, го, мә'рәкә чилә qәрqаш һӧндӧр'е qӧла xwә дәрк'әт, xwә да бәр тә'ве у wәхта мьн кӧ дит—һ'әwаса мьн пер'а һат, әшqа we к'әтә дьле мьн, зә'ф пе шабум. Мьн wейа т'әмашә кьр, мьн дина xwә даеда, wәки мә'рәки р'әши qол дәрк'әт: әw мә'р стӧ йа qәрqаш сйар бу, һ'әйфа мьн гәләки йа qәрqаш һат: йа qәрqаш бәр р'әви, ча кьр, нә кьр же хлаз нәбу. Дьле мьн бәр һәв нәда, мьн го: «Әв һежәйи wи мә'ри нинә, wәки стӧ сйарбә». Мьн гӧлла xwә р'аст кьр, wәки мә'ре р'әш хьм, чу йа qәрqаш к'әт.

П'адше жер'а гот:

—Тӧ wи мә'ре р'әш, тӧ нас дьки?

Го:—Бәле, әз нас дькьм!

П'адше чу жь qиза xwә жи пьрси бона мә'ре р'әш: чак бубу ӧса жер'а гот—р'астә. П'адше мә'ра ә'мьри сәр мә'ра кьр. Чьqа мә'р һәбун т'әмам һатьн бәр дәре wийа т'оп бун. Ә'мьр кьр, го:

—Т'әмам шот бь шот бьвьн—бьк'шьн.

Әw мә'ре р'әши qол xwә дькьр бьн мә'ра вәдьшарт, wәки бе дәрбазбә. Аһ'мәд го:

—Әw мә'ре һанайә.

П'адше гази qиза xwә жи кьр, го:

—Р'астә, эвә?

Го:—Р'астә.

П'адше ә'мьри сәр дӧ тир мә'ра кьр, wан һәрдӧ тир мә'ра бьр чун wийа кӧштьн. П'адше жи Аһ'мәдр'а гот:

—Т'әне аг'рәте т'әв навьм, wәки дьи чь дьхwәзи бежә, әз бьдьм тә.

Аһ'мәд го:—П'адшаи саг'бә, нә зер', нә зив нахwәзьм, т'әне т'уи бьн змане мьнкә.

П'адше го:— Аһ'мәд, wәхта мьн qрар кьрийә, әзе т'уи бьн змане тәкьм, ле тӧ све сәрһатйа xwә т'ӧ кәсир'а нәвежи, тӧ кӧ бежи—те бьмьри. Дьвә жьна тә тә бьньрсә, бьк'әвә бьн к'нйате, wәхта кӧ тӧ бежи, к'әфәне xwә һазьркә, паше бежә—тӧе бьмьри.

П'адше ә'мьри сәр дӧ мә'ра кьр, го:

—Аһ'мәд бьвьн мала wийа, wәрьн.

Wәхта Аһ'мәд р'е к'әт, бәр мала xwә һат; гиһе пер'а хәбәрда, го:

«Әз дәрмане флан тьштимә, флан брине», кәвьр го, кӧлилке го: гьшк жер'а готьн: «Әм дәрмане флан тьштинә, флан брине».

Аһ'мәд һат дәрк'әт мала xwәда, эп'ещә wә'дә we орт'е дәрбаз бу, Аһ'мәд чу мала аг'е р'уньшт. Нан һат бәр wанада. Дӧ к'әлбе аг'е һәбун. К'әлбе wи йәк ч'ук бу, йәк мәзьн бу. Е ч'ук ә'wтийа, го:

—Шькьр ишәв гӧре бен пез, гӧһер'еда, әз гӧрар'а дәнге xwә накьм, we пез гәләки qьр' бькьн: гоште зә'ф бьвә, әзе бьхӧм.

К'әлбе мәзьн жи ә'wтйа, гот:—Wәки xwәйе мьн иро һәвришкәкн р'ьнд бьдә мьнда, мьн т'ер бьхwәра, ишәв мьне гӧр т'әмам qьр'кьра, нәдьһьшт пәзе аг'е мә тьшт пе бе.

Э, аг'а жи гәләки к'әлбе ч'ук һ'ьз дькьр—ча щаһьл. Аһ'мәд wедәре бу. Го:

—Аг'айи саг'бә, го, зани к'әлбе тә чь дьвежьн? Го, к'әлбе ч'ук го: «Шкьр ишәв гӧре бенә пез, щәндәке зә'ф бьвьн, әз дәнге xwә накьм, әзе т'ер бьхӧм». Аһ'мәд һәвришк бәр бу, ани да wи к'әлбе мәзьн. Аг'е го:

—Чьр'а тә да wийада?

Гот:—Сәва wедәре, wәки ишәв гӧре бенә пез, әwи готийә: «Wәки әз һәвришкәки т'ер бьхӧм, әзе гӧра гьшка qьр'кьм».

К'әтә эваре, һәрдӧ к'әлб пезр'а чун гӧһер'е. Эваре гӧр һатьнә пез. К'әлбе ч'ук xwә вәшарт, е мәзьн нав гӧра к'әт, гӧр qьр'кьрьн, нәһьшт тьштәк пәзе аг'е бе, щав данә аг'е, wәки гӧр һатьнә пезда. К'әлбе ч'ук xwә вәшарт, е мәзьн нав к'әт-гӧр qьр'кьрьн, нәһьшт тьшт нез бе.

Wи чахи дәнг дьне бәла бу, wәки Аһ'мәд змане һәр тьшти жи занә. Аһ'мәд чу мала xwәда, жьна wи к'әтә к'нйате, wәки «тӧ чаwа зани змана?»

Аһ'мәд го:— Чи тәр'анә.

Р'ок, дӧдӧ, мәһәк дәрбаз бун, жьна wи гәләки педа к'әт. Аһ'мәд леньһер'и йаха xwә дәсте жьна xwә хлаз нәкьр—чька бежә чаwа тә змане һ'әйwанәт, гиһе, һәр тьшти зани, к'е тәр'а готийә, wәки зани?—Аһ'мәд го:

—Жьньк, го, әз жь тәр'а бежьм, әзе бьмьрьм, го, wәрә т'әрк бьдә.

Жьне го:—На, тӧ qәст дьвежи, бежә чька тӧ чь форме зани?

Аһ'мәд р'ожәкә дьне р'абу, р'ожа бәранбәрдане бу, бәране xwә гьрт, wәки бьвә нава пез, жьна wи жер'а го:

—Wәрә мәсәла xwә бежә, паше һәр'ә.

Аһ'мәд леньһер'и бошә, р'абу чу к'әфәне xwә ани һат, ав да гәрмкьрьне, го:

—Жьньк, әзе һәр'ьм нава бәрана, һәр'ьм—бем, әзе жь тәр'а бежьм. Иди әзе бьмьрьм.

Аһ'мәд бәране xwә һьлда бьр чу, бьр нава пезда. Пәзи бәран бу, бәран да пәй пез: ми пешйа бәран р'әви, бәран да пәйда. Мие сәр нәwаләкер'а банзда алие дьне, ле гӧһе Аһ'мәди сәрә, чька чь дьвежьн. Ми wи али нәwале сәкьни, бәран жи ви али сәкьни. Мие жер'а го:

—Дә тӧ мери wәрә, чьр'а наеи, банздә wәрә ви али.

Бәран го:—Xwә аqьле мьн жи нә аqьле Аһ'мәдә, го, we һәр'ә мәсәла xwә жьна xwәр'а бежә—бьмьрә. Го, әз банздьм

wи али— даwa мьн мәзьнә, we бьqәтә, тöe жи hәр'и. Го, ha, дьнhер'и чьqа ми hәнә, т'әмам жи бәраньн—әзе пәй wан hәр'ьм.

Аh'мәд wи чахи да h'ьше хwә: «Әва h'әйwанә, дьве, wәки әз бандзьм wи али, we даwa мьн бьqәтә, әзе жи бьмьрьм, тöe жи хлазби, hәр'и бәр бәране башqә». Бәран дьвежә:—We т'ьжи пәзә, чьр'а тö т'әнейи, әзе пәй wан hәр'ьм.

Аh'мәд го: «Әзе нhа hәр'ьм мәсәла хwә жьна хwәр'а бежьм: әзе бьмьрьм, жьна мьн жи we hәр'ә меркә. Го, әзе hәр'ьм we жьне дәрхьм, жьнәк дьне биньм, го чьр'а бәранр'а hәнә, мьнр'а т'öнәнә? Әз кö саг' бум, әзе жьнәк дьне биньм бем».

Ширәта бәрин кьр гöhе хwә, чу мала хwә. Аh'мәд wәхта чу мала хwәда, жьна wи жер'а гот, го:

—Аh'мәд, дә wәрә мәсәла хwә бежә.

Аh'мәд го:—Жьньк, т'әрка ви гьли бьдә, го, әз кö бежьм—әзе бьмьрьм, го, чи тәр'анә?

Жьне жер'а го:—Чи мьнр'анә, ча дьвә бра бьвә, hәр тö мәсәла хwә мьнр'а бежә.

Аh'мәд леньhер'и, wәки жьна wи we пе бьдә готьне у бьмьрә, Аh'мәд да шывдарәке, мьле жьна хwә гьрт у да нав шывдара, го:

—Тö дьхwәзи әз бьмьрьм, тö жи хwәр'а hәр'и мер бьки?—Р'ьнд р'ьh'әт кьр, хун бәри сәр да, дәрхьст жь мала хwә, лехьст, чу.

Аh'мәд чу хwәр'а жьнәкә дьне ани hат, хwәр'а дә'wат кьр, чу мразе хwә шабу.

21. ФРОТАНА БЗЬНЕ

Мәрик һәбу. Әw жьна хwә бу, бзьнәк wи һәбу. Жьна wи жер'а гот:

—Бзьна мә бьбә һәр'ә бьдә дәстә к'ьнще хас мьнр'а бинә, ле бзьна мә жи бзьнти бини, бзьна мә широйә, р'ьндә.

Го:—Чь тәр'а биньм?

Го:—Дӧ qол зер' мьнр'а бинә wәрә, зер'е сәрйа мьнр'а бини, щот кондәле баш бинә.

Әва чу гәр'йа, гәр'йа нава шәһәр, бьрчи бу: п'әрә дәсте wи т'ӧнәбу—әw бу әw бзьн. Чу ньһер'и к'уче һ'әwләчи һ'әwле чедькьн, сәкьни, го:

—Wәки һун һьнә һ'әwлә бьдьн мьн?

Го:—Чьр'а п'әре тә т'ӧнә?

Го:—На!

—Ле, го, тӧе чь бьди?

Го:—Т'ер зькә һ'әwлә бьдьн мьн, әзе бзьна хwә бьдьм.

Бзьна wи дест гьртьн, стунева гредан, һ'әwлә дан бәр, го:

—һ'әта ниште тә дьчә бьхwә.

Хайе бзьне р'абу хар, сәре бзьна хwә гьрт. Го:

—Кӧр'о, нә тә һ'әwлә харийә, бзьна хwә фротийә.

Го:—На.

Wедәре шәр' кьрьн. Хwәйе бзьне у һ'әwләчи һәв к'ӧтан. Хәлq һат, го:

—Чь буйә?

Го:—Хера де у баве хwә зьк һ'әwлә дайә мьн—бзьна мьн мьн дьстинә.

Мәри готьн:—һ'әйран, бәрдә бра һәр'ә, бзьна тәр'ьки wе чаwа бьдә зькә һ'әwлә?

Бәрда, лехьст, чу. Чу диса гәр'йа һ'әта ниворо—һ'әта

—Ḳöр'о, тö бзьна xwə дьфроши?

Го:—Əре!

—Ḳöр'о, го, qимəте we чийə?

Го:—Дö дəрдан хаш бьдə əз т'ер бьхöм, əз бзьна xwə бьдьм тə.

Го:—П'ак,—хаш жер'а кьрьне, хар, р'абу дəве xwə т'əмьз кьр у р'абу сəре бзьна xwə гьрт—йала.

Го:—Ḳöр'о, кöр'о, нə тə бзьн фротийə?

Го:—На.

Wедəре диса һат к'öтане, бəрда чу. Чу гəр'йа, гəр'йа: бəри эвар бу, кəси щи нəдае, чу дəре малəке, леньһер'и к'öлфəтəк waйə, əw к'ьнще жына wи ле xwəстьнə we к'öлфəтенə, го: «Wəллə əзе бьбьм мсване we, же бьдьзьм».

Жьньке хайкьр, го:

—Əве чардахеда бзьна xwə гьредə, бьтəлə—һ'əта сбе р'адьби дьчи мала xwə.

Əwи бзьна xwə гьреда. Мере we жьньке һəбу, нə ль мала xwə бу. Ниве шəве һəw ньһер'и йəки дəрихьст. Жьньке һат дəри ле вəкьр һат бəр хайе бзьне дəрбаз бу. Хайе бзьне леньһер'и əва һ'əwлəчи, əwи əw к'öтайə—əwə.

Чун һəвдö шабун—йаре жьньке бу, го:

—Мере тə к'öйə?

Го:—Чуйə шəһəр.

Го:—Мере тə һат, те мьн к'öки?

Го:—Свдəра мə, почкс мə һəнə, əзе тə текьм пьш почка, паше дери мере xwə вəкьм—бра бе мал.

Дö сəһ'əт сəкьни, диса бу р'ьнгə-р'ьнга дери. Дəри хьст, һ'əwлəчи ани пьш почке, хайе бзьне жи wедəрейə; го: «Мьн һа-һа кьро, тə иро əз öса к'öтам...» Чу дəри вəкьр, ани һат бəр дəрбаз бу, леньһер'и əва мере we һат һöндöр. Сапоке wийа к'ьшандьн, льнге wи шушт, мерькр'а гот:

—Тö чьр'а wa дəрəнг һати?

Го:—Анщах, базар бу, шöхöл бу.

Xwəр'а хəбəр дан, хайе бзьне го: «Мьн һа-һа ви кьро, əви əз к'öтамə, тö бьсəнə, əзе ва əшкəрəкьм». Р'абу бзьна xwə хьст, бзьна wи кьр мькə-мьк. Го:

—Ḳəч'е, əв чь тəвайə?

Го:—Йəки к'əсибə мьн анийə, фрəйа тə xwəйкьрийə, йəки əфсəнəйə.

Го:—Ḳöр'о, кöр'о, наһели əм р'азен, кöр'е к'əре, тə херə?

Го:—Бзьна мьн һини шəвине буйə, гəрə бзьна xwə р'акьм шəвине: шəв р'адькьм, дьгəр'иньм.

Го:—Ḳöр'о, əз бемə тə, чьр'а наһели əм р'азен?

Го:—Əз гор'а тə жи, е һ'əwлəчи жи, йаре жьна тəйə, вайə пьш почке.

Əwи кö го, əwи шуре xwə ани, ħ’əwлəчи р’əви: мерьк жи ди. Əw вəгəр’йа, мерьк гьрт, го:

—Кöр’о, тə чаwа заньбу?

Го:—Иро əз гəр’йам, əwи зькə ħ’əwлə да мьн, паше əз к’öтамə, готийə—бзьна xwə бьдə мьн, го, йаре жьна тəйə.

Го:—Тö чьр’а ħати?

Го:—Əз ħатьм к’ьнща жьна xwəр’а бьбьм, мьн ди, əw к’ьнщ, кö жьна мьн xwəстийə, жьна тəнə, мьн го: «Əзе ишəв вьр бьм, ван к’ьнща бьдьзьм, бьбьм».

—А, го, wəки öсанə, жьна тə жи йарə.

Əви мерьки жьна xwə бəрда, к’ьнще wе жи дан хайе бзьне, го:

—Əван к’ьнща бьбə ħəр’ə жьна xwəр’а. Го, тö кö чуйи мала xwə, го, дəрəнг, эваре тари ħəр’ə мала xwə. Тö кö чуйи мала xwə, го, жорда к’öлəкер’а бьнħер’, чька йаре жьна тə жи ħəнə, йанe на?

Мерьк бзьна xwə, ħур-муре xwə ħьлда ħат эваре, ħат бзьна xwə дəре малева гьреда, ħат сəр к’öлəка xwə жорда ньħер’и, дит wa йəк нава щие жьна wидайə. Го:

—Мерe тə чуйə к’ö?

Го:—Чуйə щəħəр!

Го:—Wəки мере тə бе, го, ши ħəйə тö мьн вəшери?

Го:—Əв карасе мəйн шəрафе, əзе тə техьм wи караси, ħ’əтани əw р’адьзе, паще əзе тə дəрхьм, р’абə ħəр’ə.

Мерьк жи жорда дьвинə. Əва ħьнəки сəкьни, р’абу ħат дəри хьст. Əве мерьк кьр wи караси, дəре wи гьреда, ħат дəри вəкьр.

Мере wе ħат, чарьхе wи эхьстьн, го:

—Тə ани?

Го:—Əре, waйə, го, чь ħур-муре тə мьн xwəстийə, мьн т’əмам жи анийə, мьн бзьна мə жи анийə. Го, гəло, го, кəч’е, əве ħан чийə, карасе мə тə дəри гьртийə?

Го:—Р’унə, мьн т’ьжи р’ун кьрийə.

Го:—Wəки р’унə, р’ун чаwа шəħəр баħа дькə, го, əз р’уне xwə дьфрошьм.

Го:—Дə р’авə тек’əвə щи.

Го:—На, əз нак’əвьм щи,—швдара xwə дани бəр тəндуре, р’уньшт, щьг’арə к’ьшанд.

Го:—Р’авə, тö к’əсьрии, wəстйаи, тек’əвə щи.

Го:—На, əз нак’əвьм щи, ħ’əта сбə сафи дьбə, əз wи р’уни бьбьм шəħəр.

Сəкьни ħ’əта сбə сафи бу, т’окəк авит к’уп у к’əт бəр, ħьлда пьшта xwə у йала. Жьньке го:

—Р’уне мə нəвə.

Дарəк wе хьст, жьньк р’əви чу, ħьлда у бьр. Чу дəрк’əт феза гöнд, леньħер’и—маләке ħрйа xwə бьрьнə—дьшон, дö к’öлфəтьн. Чу wедəре, к’упе xwə дани, р’уньшт. Леньħер’и

йәк жи нав wанда һа ве к'ӧлфәте ша дьбә, һа we к'ӧлфәте. Ч'ә'в әви к'әтьн, әwи хwә вәләзаид: анин һри т'ьжи сәр кьрьн, һәw ньһер'и мере wана жорда һат. Әwан го:—

—Әва хайе к'уп—әм тә'зинә, р'уньштийә мә дьнһер'ә.

Го:—Ҟӧр'о, лаwо, чьр'а wедәре р'уньштии, го, к'ӧлфәт тә'зийә һрие дышо, го, шәрм наки?

—Э, го, мьн чь кьрийә, го, әз wәстйамә, әз начьм.

Го:—Тәр'а дьбем р'авә һәр'ә, кӧр'е к'әре.

Әwи жи го:—Ҟӧр'е к'әре жи, го, мьн чь кьрийә?

Го:—Wәки нәчи, го, әзе бем к'упе тә бьшкеньм.

Го:—Тӧ к'упе мьнхи, әзе жи бем һрийа тәхьм.

Әwи wа го, һьлда к'упе wи хьст, әва жи р'абу швдара һрие хьст: һәw ньһер'и к'уп шкәст—йәк р'абу нав р'әви, йәк жи жь нав һрие р'әви.

Го:—Ҟӧр'о, әв чь бу?

Го:—Әw йаре жьна тә бу, әв жи йаре жьна мьн бу, го, мьн ди ләма жи р'уньштьм.

22. Һ'ƏМЗИ П'ƏЛƏWAН

Wəхтəки Һ'əмзəйи п'əлəwан һəбуйə. Ə'ли, кӧр'е бре wи буйə.

Р'оке Ə'ли дьбе: «Əзе бежьм qачаха т'алана мə бьрьн, дьбə апе мьн р'авə һəр'ə шер'», дьбе:

—Апо, qачаха гар'ан, т'алана мə бьрьн.

Дьбе:—Лаwо,—дьбе, наве һəсне wи Əшqəри Демзəр буйə, дьбе,—зинкьн, мьнр'а р'ьма донздə мовьк мьнр'а биньн əз һəр'ьм вəгəр'иньм.

Р'адьбьн һəспе wи зин дькьн, сйар дьбə о пəй дьк'əвə. Əwана дьбен:

—Мə апе хwə хапанд, чу о тьшт жи т'ӧнə,—щер'ьбандьн дə, хапандьн.

Ə'ли сйар дьбə, бразие wи пəй дьк'əвə, ле дькə гази, ле гӧһе Һ'əмзə кəр' буйə. Əw хwə дьгһине, дəсте хwə даве р'ьма wи, wəки пе бьҺ'əсə, ле пе наҺ'ьсə. Р'ьмева бльнд дьбə, вəдьгəр'ə дьбе:

—Апо, дəрəwə, дəрəwə,—дə wи чахи дəрəw һатə дне.

—А, дьбе, лаwо, дəрəw жи һатə днйае!

Вəдьгəр'ə те, т'əв дажон, те. Дьнһер'ə Ə'ли wəрьми, wəрьми, тамаре стӧе wи р'абу, дьбе:

—Ə'ли, əз тə дьнһер'ьм, тӧ wəрьмии.

Дьбе:—Ле чаwа һерса мьн р'анəбə, дьбе, мьн дəст авит р'ьма тə тӧ пе нəҺ'ьсйаи.

Дьбе:—Лаwо, мина кеч'əке мьн бьгəзə, аqа пе Һ'ьсйам. Ə'ли һе дьwəрьмə. Дьбе:

—Лаwо, дьбе, əз дьнһер'ьм гəлəки wəрьмии. Дьбе, wəхтəке əзи биступерц сали бум, дьбе, Ə'нт'əри Бьнзəвет хəwна хwəда дитьбу, готьбу: гəрə мразе мьн дəсте Һ'əмзəи п'əлəwан бьбə. Дьбе, дьле wи к'əтьбу һерикназа qиза Слеман п'ехəмбəр. Чьл п'əлəwани жоре qəрəwьле wе бун, чьл жи жере,

wəки Ә'нт'əри Бьнзəвет нəе нəбə.—Дə р'ева те, бразие xwəр'а гли дькə, дьве:—Әз һатьм, го, Ә'нт'əри Бьнзəвет зьвстане нава бə'реда xwə дьшушт, буз һьлдьда, xwə пе мьз дьда. Һерса мьн р'абу, мьн го: «Әзе гöрзəки лехьм, бьра һəр'ə харе, əwи чь бьһистийə—xwə дьшо нава звьстане». Дə əз xwəй qəwат бум. Мьн xwə да сəр р'ьк'ефе, мьн гöрзəк жорда лехьст. Әwи гöрзе мьн гьрт, диса авит щəм мьн, го: «Һева, тö чьма лаqьрдийа мьн дьки, нə срйа лаqьрдийанə, һева, əз xwə бьшом, паше»,—öса дькə, һерса Ә'ли дайнə.

Го:—Мьн щарəкə дьне го: «Дьбə мьле мьн сьст чу, п'ак ленəдае». Мьн гöрзəки дьне жи авит. Го, мьн лехьст, го, го: «Тö жь мьнр'а буйи Һ'əмзəи п'əлəwан? Тö аведа мьн дьхи?» Го, льнгəк wи аведабу, го, льнге xwə дьн авит əз гьртьм, һəспе пəйа кърьм, мина зар'əке, дəсте мьн, льнге мьн гьредан. Го, əз гьредам, го, р'абу, го, мьн гəлəки ле лава кьр, го:

—Әз тə бəрдьм, тöе һəр'и бежи Һ'əмзəи п'əлəwан, бежи, Ә'нт'əри Бьнзəвет дьго—нəсəкьни, беи.

Го:—Брабə, сəр ч'ə'ве мьн, əзе бежьм.

Чу хелəк сəкьни, пьш т'опəке вəгəр'йа, wəкə дö сəһ'əта сəкьни у вəгəр'йа һат. Сəлам дае, наве Ә'нт'əри Бьнзəвет һьлани. Го:

—Нəве тö Һ'əмзəи п'əлəwаиə?

Го:—Әре wəллə, əз əwьм, мəрики һат мьнр'а гот, əз һатьм,—дə qьлхе xwə гöһастьбу, нас нəкьр.

Го:—Wа, тö сəр ч'ə'ве мьнр'а һати, го, нсал һ'əфт сале мьнə дьле мьн к'əтийə Һерикназа qиза Слеман. Го, мьн xəwна xwəда дийə мразе мьн дəсте тəва буйə, лəма жи мьн шандийə нəй тə.

Го:—Һерик'наз, го, к'öйə? Қьрьнə к'ижан зале?

Го:—Бьрьнə qате сьсйа, жоре!

Го:—Әм чь форме һьлк'ьшьн?

Эваре чун бəр от'аха wе сəкьнин. Ә'нт'əр ськ'е пола һазьр кърьбун, чу ани һат, да бəр диwер, го:

—Әме сəр һьлк'ьшьн, кəр'ə—кəр' һьлк'ьшьн жоре, qəрəwьле wе р'азанə.

Һ'əмзə р'абу зьнарəк һьлда ськ'а диwарда бьк'öтə. Го:

—Пəй, п'əлəwане мə бьһ'əсьн, чь дьки?

Бразие xwəр'а жи дьбе:

—Дəст сəр дəстар'а һəйə, чьр'а һерса xwə тини? Дə Ә'нт'əр дəсте xwə хьст—ськ'ə чу харе. Т'əмам к'öта, пева һьлк'ьшйан, чу. Ә'нт'əр чу, Һ'əмзə ма жере: п'əлəwан пе һ'ьсйан, Ә'нт'əр жоре гьртьн. Гьртьн, авитьн бира ЧьлҺ'əри, кəвьре qəwата чьл п'əлəwани дан сəр. Қьрьн һəwар, го:

—Мə Ә'нт'əр гьрт, авит бира ЧьлҺ'əри, азат, го, кəри дəwаре xwə бəрдьн бьра һəр'ьн,—дə тьрса wи бəрнəдьдан, го:—мə кəвьре qəwата чьл п'əлəwани да сəр, го, фреqəт гар'ана xwə бəрдьн.

Һ'әмзә го: «Мала мьн хьраббә, го, әз һатьм мразе wан бьгһньм һәвдö, го, тьштәк мьн нәбу, мерьк жи да гьртьне». Һ'әмзә чу нәwаләкеда хwә вәшарт, дури шәһәр.

Эварәке кәр'ә-кәр' һат го: «Әзе һәр'ьм һәwарие, го, йане мьн жи бьк҅öжьн, йане әзе һ'аләки бькьм wи мерьки хьласкьм». Һат шуре хwә авит стöе хwә, ск'ева һьлк'ьшйа, чу. Чу дәсте хwә дери хьст, һәw леньһер'и—һерик'наз р'уньштийә, нәхше к'әргә чедькә: алики чедькә, алики дьгьри. Сәлам дае, сәлама wи вәгьрт, го:

—Нәвн тö һ'әмзәи п'әләwани?

Го:—Әре wәллә, әз Һ'әмзәмә!

Го:—Ә'нт'әр кьрьнә к'идәре, гьртьнә?

Го:—Кьрьнә бира Чьлһ'әри, кәвьре qәwата чьл п'әләwани даннә сәр.

Го:—Лаwо, чьр'а һерса хwә тини, дәст сәр дәстар'а һәйә,—кöр'е бре хwәр'а дьбежә.

Го:—Әз у дәргистйа wи чуп сәр дәве бире, го, мьн хwә да кәвьр, мьн кәвьр qә щи нәльпьтанд, нькарбу льпьтанда. Го, әwе го:

—Һ'әмзә, тö чьр'а хwә мьжул дьки, кәвьр зу һьлдә.

Го, әз шунда дам, го, льнге хwә кевьр хьст, кәвьр сәр чу. Го, го, шрит wедәре һәбун, мә Ә'нт'әр ани һат дәрхьн, мә шрит авите, го, го, мьн нькарбу дәрхьста, го, щәндәке wи гран бу. Го, әwе гöлие хwә хар кьрьн го:

—Ә'нт'әр дәст баве гöлие мьн.

Го, Ә'нт'әр дәст авит гöлие wе, әwе сәре хwә р'аст кьр, Ә'нт'әр дәрхьст. Го, мә Ә'нт'әр дәрхьст, го, әз чум го, от'ахе п'әләwана башqә бун, го, мьн чу сәре чьл һ'әви леда, го, әw хәwеда бун, дә чәнд мәһ бу р'анәзабун тьрса. Го, әз чум от'аха дьне, го, е дьне жи öса сәре wан леда, әw жи кöштьн. Го, иди әм нәтьрсйан, фреqәт бун. Го, әм р'абун һәспе wана һьлдьн, го, го, Ә'нт'әр мьнр'а го:

—Әзе льнге һәспа гьредьм, дайньм ә'рде, го, тö жере бьсәкьнә: әзе жорда бавем, тö һәwа бьгьрә, нәрм дайнә, öсабә дәрәк wан нәшке—жере льнге wан вәкә.

Го:—Лаwо, чьр'а һерса хwә тини, дәст сәр дәстар'а һәйә,—һәй бәрә-бәрә жи п'әрча Ә'ли жи датинә.

Го:—Йәк гьреда, жорда авит, го: «Бьгьр». Го, мьн нькарбу зәфт бькьра—жорда һат к'әт ә'рде, го, бу гьрмин. Го, го:

—Тә чь кьр?

Го, мьн го:—К'әт, дә?

Го:—Йәкә дьн авит, го, го: «Бьгьр». Го, мьн әw жи зәфт нәкьр, әw жи к'әт. Го:

—Дә тö wәрә жоре.

Го, әз чум жоре, qате сьсйа. Го, әз чум, го:

—Дə тӧ гьредə, тӧ баве, əзе бьгьрьм.

Го:—Мьн ани гьредьм, го, мьн нькарбу гьреда. Һерик'назе, го, дəсте мьн гьрт, авит ə'рде,—гьреда. Го, əwe авит, го, əwи һəwа гьрт, дани ə'рде у льнге wан вəкьр. Го, т'əмам авитьн, го, ижар вəгəр'йан зер'-зиве we, һур-муре we, əшйае we, ч'əк р'ьһ'але we—т'əмам, го, мə жорда ани авитə щəм Ә'нт'əр. Го, ижар мə һəспа баркьр, кьр баре һəспа, го, əм һəр йəке һəспəки жи сйар бун о го, мə ажот, əм шəһəр дəрк'əтьн.

Го, əм дəрк'əтьн, го, бу һəwар—пəй мə к'əтьн. Го, əм чун, гəлəки чун, əм дəрк'əтьн ч'йе. Го, каник wедəре һəбу, го, əм сəр кание сəкьнин, əм пəйа бун, го, мə сəр ч'ə'ве хwə шуштьн, го, мə нане хwə дани, тə' штийа хwə хар, го, Ә'нт'əр Һерик'назе һəв шабун, əз жи чум нава һəспа, дур к'əтьм. Го, əз һатьм, го, Ә'нт'əр сəре хwə данийə сəр чонга Һерик'назе р'азайə: əw чəнд шəве wи буйə р'анəзайə. Го, мьн леньһер'и qəрəбальх те, һелə те. Го, əз чум леньһер'и—к'афьр ӧса те: һ'əсаве кəвьр-кӧч'ька һ'əйə, һ'əсаве we т'ӧнə. Го, əз һатьм, го, мьн го:

—Һерик'наз, Ә'нт'əр р'анəки. К'афьр ду мə к'əтийə, һат, го, əзе һəр'ьм шер'.

Го:—Мьн зине һəспе хwə лекьр, го, мьн тəнге wи шдандьн, го, мьн шуре хwə һьлда, мьн го:

—Ә'нт'əр р'анəки, бра Ә'нт'əр ду мьн нəе. Һəрге те жи бра мьле мьни р'асте бе.

Го:—Әз жорда даг'ли нава ордие бум. Го, мьн пе шур лехьст, го, һəспе мьн жи пе ләпа ледьхьст. Го, мə сбəда шəр' кьр, һ'əта бу нивро. Го, wəхтəке əз к'əтьмə нава хуне, го, хун дьк'ьшə, го, əз дькӧжьм, го, чьqа те əз ледьхьм, чьqа те əз ледьхьм: го, ч'ə'ве мьн т'ьжи хун буйə ,го, һерса мьн р'абуйə, го, əз нава шер'дамə, го, мьн һаж хwə т'ӧнə. Го, го; Һерик'назе го:

—Әва кӧр'е хəлqейə бəр мəда чуйə шəр'дькə, əм жи wа р'уньштьнə?—Һерик'наз дьгьри. Һесрəкə we сурте Ә'нт'əр дьк'əвə, Ә'нт'əр һ'ьшйар дьбə, дьбе:

—А, Һерик'наз, чьма дьгьрии, дьбе.

Дьбе:—Әз qӧрбана тəмə, дьбе, чь нəгьрим, мала тə храббə, дьбе, тӧ р'азайи, һ'əмзə жи чуйə бəр мəда хуне дьр'ежə, ньзам ида кӧштийə, һəйə, ньзам.

Го:—Тə чьма ə'лами мьн нəкьр?

Го:—Һ'əмзə мьнр'а го—ə'лам нəки.

Ә'нт'əр р'абу ч'əке хwə һьлда чу һəwаре. Жьньке бир кьр, нəготе дəрһəqа мьле ч'əпе. Чу, əwи жи шəр' кьр, əw аликида, Һ'əмзə аликида-кьрьн орт'а хwə, лехьстьн.

Wəхтəке, һ'əта һӧкӧме нивро дəрбаз бу, Һ'əмзə шуре хwə авит, шьнгин шуре wи һат.:

—Һа, го, мьн йəки qочах кӧшт,—о к'ӧта кьр: е кӧ р'əви, һəрче дьн жи кӧшт, хлас кьр, го, лаwо, го, əз һатьм мьн го:

—К'а Ә'нт'әр?

Го:—Мьн шанд һәwара тә һат!

Го:—Wәки ӧсакә мьн Ә'нт'әр кӧшт, мьн һаж хwә т'ӧнә-буйә, дәнг шуре мьн һат.

Го, әз жьна wива лехьстьн чун нава щәндәка, го, мьн го:

—Те чаwа нас бьки?

Го, го:—Дәвзәнга wи мьн хәмьландийә, чекьрийә, мьн наве хwә жи сәр кьрийә.

Го, чу нава щьнйаза, гәр'йа, го, хунеда наен к'ьвше, хун ӧса буйә щәндәка дьбә. Го, һерик'наз чаwа мьле wи һьлда—нас кьр, го:

—Әва Ә'нт'әрә, —го, шур лек'әтьбу кьрьбу дӧ qәта.

Го, мьн һьлда ани, го, мә кӧч'ьк дада, го, мә ав гәрм кьр, го, Ә'нт'әр т'әмьз шушт, го, әwе го:

—Тӧ бьсәкьнә, дьле мә һәвдӧ һәбу, мразе мә һәв нәбу.

Го, әwe бь дәсте хwә мере хwә шушт, го, мьн дәре хӧрще вәкьр, го, п'әрчә дәрхьст, ани һат, го, т'әмьз мә к'әфәне wи лекьр, әwe дру. Әз к'әтьм мәзәле wи к'ола, пе сәре р'ьме. Го, мьн к'ола, әwe хали дәрхьст. Го, мьн чьqа к'ола, го, го фьрә бьк'олә. Го, мьн чьqа к'ола, го, го: «Мәзьн бьк'олә». Го, мьн к'ола, к'ола гәләки, һ'әта чапа дӧ мәрийа к'ола. Го, мьн к'ола т'әмам кьр, һерик'назе го:

—һ'әмзә, тӧ бәр бь һәспа һьнәки һәр'ә, мере мьнә, дьле мьн wи гәләки һәвда һәйә, әзе чәнд глийа сәрда бежьм.

Го, мьн го: «К'ӧлфәта wийә», го, әз чум же дур к'әтьм. Го, әw р'абу бу, qәма мьн wедәре бу, соранйа мьн: го, сәре wе т'ик' данибу, дабу бәр зьке хwә, хwә сәрда авитьбу.

Мьн һәw ньһер'и qир'ин һат, го, әз вәгәр'йам һатьм, го, мьн леньһер'и: әw жи к'әтийә, го, мьн го:

—Тә чь кьр?

Го:—Иди чьр'аньм нәй мере хwәр'а!

Го, мьн әw жи ани һат к'әфән лекьр, го, мьн һәрдӧ да-нин р'әх һәвдӧ, мьн дар авитьн сәр, п'ущ-п'алаш **авит, бәре** wан да һәвдӧ, о, го, мьн пьшта хwә дае, әз һатьм.

Го:—Лаwо, дәст сәр дәстар'а һәйә.

Ә'ли го:—Апо, мәзәле wан к'ӧйә, нишани мьнкә.

Го:—Сәр р'йа мәйә.

Бәр апе хwә гәр'йа, го:

—Апо, го, wәки тӧ гази хадеки, дәwләке сәрда **бежи, бәл-**ки р'авьн, чька әз бьбиньм чаwа мәри бунә.

Р'абун чун сәр мәзәле wана, дәwләк сәрда ханд, һәw ньһер'и мәзәле wан вәбу, р'абун сәр хwә р'уньштьн. һ'әмзә сә-лам дае, сәлама wи вәгьрт, го:

—Ә'нт'әр, qә һ'але тә чаwанә?

Го:—һ'але мьн чийә? Го, һ'әта нивро әз хравава әм дькьн шәр', го диса шәр'е мә һәйә: нивро шунда әw зоре дьдьн мьн.

Го:—Һәла р'абә, го, бра бразие мьн тә ббинә.

Р'абу мәзәл дәрк'әт, дӧ гава чу о льнге wи ә'рдеда чу харе.

Го:—Әва һена мәда ә'рде мә шдйайи бу, го, ә'рде wә сьстә.

Го, мә диса кьр ч'ә'л, мә гази хаде кьр, мә диса мәзәле wан чекьр, вәгәр'йан һатьн мала хwә.

Го:—Лаwо, тә дит, го, дәсте wан сәр дәсте мьнр'а бун, го, тӧ чьма һерс дьби?

Һерса Ә'ли дани.

Қ'ӧта бу, чу.

23. БӘНГЛИБОЗ

П'адшак һәбу, әwләд-т'әwләде ԝи т'ӧнәбу. Гәләки дӧшӧрмиш бу, р'абу хәзнәк хwә вәкьр, да к'әсиб—к'усиба, ԝәки жер'а әwләдәк бьбә.

Р'ожәк жь р'оже хwәде, дәԝрешәк дәри вәкьр, го:

—Қӧр'о, һәр'ьн qәдәрәк зер' бьдьн дәwреш.

Дәwреш зер' һӧндӧр'да һьштьн, дәрк'әт дәрва, п'адшер'а гот, го:

—П'адша, ве хере дьди бона әԝләдәк жь тәр'а бьбә?

Севәк гьрт да п'адше, го:—Ве севе эваре кәрик тӧ бьхwә, кәрик жи к'ӧлфәта тә, qальке ԝе жи бьдә һәспа хwә, wәки жь тәр'а кӧр'әк бьвә, мәһ'ин жи ԝе бьзе: наве wан жи данәйнә, һ'әта әз бем.

П'адше ӧса жи кьр. Қӧр'әк жер'а бу.

Wәхтәке сәкьни гәдә бу се сали. Щмаә'те р'оке жь п'адшер'а гот, го:

—Қӧр'е п'адшейә, изьна мә т'ӧнә әм жер'а бежьн—кӧр'о, wәрә әм навәки гәдәкьн.

Һатьн, wәки һ'ӧрмәтәке бькьн, бала хԝә дане—дәwреш һазьр бу, дәрда һат. Дәр һат, го:

—Һа, һун к'ар дькьн нав гәдәкьн?—Дәԝреш го,—наве гәдә Шаһ Усьв, наве щә'нуе жи Бәнглибоз.

Ӧса щмаә'те бьмбарәки дае. Дәԝреш р'абу дәрк'әт чу.

Гәлә wә'дә сәкьни, гәдә мәзьн бу, данә мәк'т'әбхане, бәр хwәндьне.

Wәхтәке п'адше һьмбәри ԝи щаб да п'адше, «Wәки шәр'е мьн тәр'а шәр'ә». П'адша р'абу ордйа хwә һьлда, бу сәрәке ордие у чу шер'. Мала хwә, к'ӧлфәта хwә, кӧр'е хwә т'әслими ԝәзире хwә кьр-наве ԝи Qәрә ԝәзир бу. Wәхтәке wәзире wи qӧльхи Сӧлт'ане (жьна п'адше) дькьр.

Сӧлт'ане wәхтәке нета хwә храб кьр, Qәрә wәзирр'а го:

—Гәрә тӧ мьнр’а сәре хwә теки йәк.

Qәрә wәзир хwә же хлаз нәкьр: hатә hӧндӧр’: әw у Сӧлт’ане hәвр’а дәрбаз кьрьн. Сӧлт’ан жь Qәрә wәзир дӧh’ала дәрк’әт. Wәхтәке гәләки сәкьни, чар-пенщ мәhа сәкьни, р’оке Шаh Усьв жь мәк’т’әбе hат, щә’нуе wи к’әтә бире, чу т’әсәлйа щә’нуе хwәкә. Чу, бала хwә дае, щә’нуе wи гәләки бәләнгаз бу, wәки щә’нуе wи банзданейә, wәки банздә. Гази сәйсе hәспа кьр, жер’а да хәбәра.

Го:—Гәли к’опог’лийа, чь кемасйа баве мьн hәйә, wәки wә wa хwәйкьрийә?

Сәйс ль бәр аузәри кьр, wәки—«Шаh Усьв, әм чь дьдын hәспа тә, hәсп пешда бе, нае. Мә бәйт’ар анийә сәродәрие же накьн, wәки чьр’а щә’ну пешда нае».

Хӧлам бәла бун, сәйс жь хәwр’а чу, Шаh Усьв бал щә’нуйа хwә ма, гәләки гьрйа, го: «Хwәзьл щә’нуйе мьн бь зар бьhата, мьнр’а хәбәрда, чька чьр’а wa буйә». Щә’ну пер’а зар hат, пер’а хәбәрда, го:

—Шаh Усьв, Сӧлт’ане аhа Qәрә wәзирр’а р’адьбә-р’удьни, h’әмлә дәрк’әтийә, ләма жи әз ӧса бумә.

Шаh Усьв щә’ии hьшт, лехьст hат мале. Дйа wи эмәк чекьрьбу жер’а, wәки нан бьхwә. Шаh Усьв нан нәхар, льнге хwә лехьст р’ет, р’абу щарәкә дьн чу мәк’т’әбе. Дӧ, се р’ожа бь дьле hьлати нан нәхар, хәйди. Р’оке жи Сӧлт’ане незики мала wан пирәкә щә’ду hәбу, хwә гиhандә нире, го:

—Пире, әз бәхте тәмә, wәки Шаh Усьв иро се-чаре wийә нан нахwә, же пьрскә, чька чь буйә.

Пире дәстә к’ьнще т’әзә жь Сӧлт’ане стәнд, хwә гиhандә пешйа Шаh Усьв.

—Шаh Усьв, мәт’а тә qӧрбана тәбә, hьнге баве тә чуйә, әз hаж тә т’ӧнәмә, qә h’але тә чийә?

Го:—Мәт’е, h’але мьне чьбә, h’ал жь h’але мьн храбтьр т’ӧнә.

Го:—Чьр’а, лаwо, мәт’а тә qӧрбапа тәбә, жь мәт’а хwәр’а бежә.

Го:—Мәт’е, әз чь заньм, h’әта ньhа мьн ньзаибу, тӧ хушка баве мьни.

Гәләки к’әтә к’ьр’е wи, же пьрси, Шаh Усьв qьса хwә т’әмам жер’а гот:

—Дйа мьи әва глйа кьрйә, ләма жи әз иан нахӧм. Го, мәт’е, тӧи әз тәр’а дьбежьм, мьн к’әсир’а нәготийә.

—Лаwо, бой хwәдебә, кәсир’а нәбежи, наве дайка хwә храб нәки.

Диса го:—Мәт’е мьн жь тәр’а готийә, ида әзе к’ер’а бежьм, тӧ мәт’а мьни, дәwса баве мьни.

Ӧса Шаh Усьв зьвьр’и, чу мәк’т’әбе. Пире хwә гиhандә Сӧлт’ане, п’ор’е wе гьрт, го:

—Мьн п'ор'е тә кӧр'кьре, ле тә нәдьгот мьн әв глие һан жь wәзирр'а кьрийә, кӧр'е тә пе һ'исйайә...

Сӧлт'ане гәләки хwә авитә пире, жер'а гот:

—Бой хwәдебә, же пьрскә, чька к'е жер'а готийә.

Р'ожа майини нире диса хwә гиһандә пешйа Шаһ Усьв, го:

—Бре мәт'а хwә, ишәв жь к'әрба әз р'анәзамә һ'әта сбе, лаwо, тә жь мьнр'а готийә, к'әсир'а нәбежә... Мәт'а хwәр'а бежә, лаwо, к'и жь тәр'а дьбежә?

Го:—Мәт'е, щә'нуе мьнә зар һатиийә мьнр'а дьбежә.

Шаһ Усьв чу от'аха хwә, пире жи чу мала хwә. Пире хwә гиһандә Сӧлт'ане, го:

—Сӧлт'ан, щә'нуе wи зар һатиийә, жер'а дьбежә.

Дӧ р'ож к'әтьн орт'е, р'ожа сьсйа т'елеграма п'адше һат, wәки «Мьн п'адше һьмбәри хwә алт' кьр, о ордйа мьн те». Сӧлт'ане хwә гиһандә Qәрә wәзир.

—Qәрә wәзир, wәки Шаһ Усьв бежә, кәс ина накә ван глие һана, ле Бәнглибоз бежә, п'адшае мьн жи бькӧжә, тә жи.

Qәрә wәзир эварда р'абу, чьqа һ'әким һәбун, чьqа к'очәк у тирасу һәбун, т'әмам р'ӧшәт кьр, wәки п'адша кӧ һат, жер'а бежьн: «Сӧлт'анә нәхwәшә, хуна Бәнглибоз дәрмане wейә, wәки щане wехьн, п'осте Бәнглибоз жи бьк'шиньн сәр щане wе, wәки qәнщбә». О ӧса жи т'әмам р'ӧшәт кьрьн, сбе р'абу чу пешйа п'адше.

Qәрә wәзир, әw п'адшава гьһиштьн һәв, п'адше же пьрси:

—Qәрә wәзир, Сӧлт'ан, Шаһ Усьв, Бәнглибоз сламәтьн?

Qәрә wәзир жер'а гот:—Бәнглибоз, Шаһ Усьв сламәтьн, ле Сӧлт'ан һ'але хwә т'ӧнә, дьбә тӧ бьгһижейи, дьбә нәгьһижейи.

П'адше ӧса орди һивйа Qәрә wәзир һьшт, бь ләз ажот, wәки бьгһижә Сӧлт'ане. Гьһиште, бала хwә дае, Сӧлт'ан нәхwәшә. Гази һ'әким у дохтра, к'әшиша у тирасуйа кьр. К'ижан һат, жь п'адшер'а готьн.

—Тӧ гәрә Бәнглибоз шәржеки, хуна wи ль Сӧлт'анехи, ч'әрме wи жи бьк'шини Сӧлт'ане, Сӧлт'ане qәнщ бә.

Шаһ Усьв чу тәwлахана һәспа, бала хwә дае, Бәнглибоз ӧса дьгьри, һесьр жь ч'ә'ва дьпәкьн. Го:

—Бәнглибоз, чь тә qәwьмийә? Хwәде херкә...

Бнглибоз Шаһ Усьвр'а гот, го:

—Шаһ Усьв, чьqас һ'әким, дохтьр, тирасу һатьнә, Qәрә wәзир гьшк р'ӧшәт кьрьнә, жь п'адшер'а готьнә, wәки мьн шәржекьн, хуна мьн Сӧлт'ане хьн, ч'әрме мьн бьк'шиньн Сӧлт'ане.

Шаһ Усьв го:—Ле тӧ чь дьбежи жь мьнр'а?

Го:—Тö нака дьчи wедәре, әwe бежьн Бәнглибоз биньн шәржекьн. Тö бьгри, п'адшае бежә:

—Шаh Усьв, тö бәр дйа хwә нак'әви, бәр hәспәки h'әрам дьк'әви? Тö жер'а бежә: «бе, баво, хуна мьн дәрманә, хуна мьн дйа мьнхә бра qәнщбә, ле тә дьгот щә'нуе тәйә, әз qә р'оке ле сйар нәбум, мьн ньзанбу орг'әтийа щә'нуе мьн hәйә, р'әва wи hәйә, чь тәвайә». П'адше гот:

—Кöр'о, hәр'ьн зине hәспе калке мьн биньн, wәки Шаh Усьв hәспа хwәкә, дö гәр'а ле бьгәр'инә у биньн шәржекьн. Шаh Усьв hәсп зинкьр у Бәнглибоз сйар бу, Бәнглибоз дö гәр'—се гәр'а гәр'анд. Дора шәhәре п'адше суркьри бу, т'әмам дö дәргә теда бун. Qәрә wәзир бала хwә дае Бәнглибоз Шаh Усьв дьгәр'инә. Qәрә Wәзир ә'мьр кьр, го дәрга дадьн, әв әзнәwьр (ә'гит) wи әзнәwьри кьрьнә, wе бьр'әвә. Öса дәргәвана дәргә дадан. Бәнглибоз го: «Мьн гәм бькә, зәнгуке ль мьнхә, әзе сәр сурер'а дәрбазбьм». Öса Шаh Усьв дö алайи данә Бәнглибоз, алайа сьсйа зәнгук лехьст, hьлда сәр сурер'а wәлгәр'анд бьр. Qәрә Wәзир зьвьр'и, hәла ә'мре п'адшатие дәсте wида бу. Ч'ә'ве п'адше дәрхьст, у ль р'әх шәhәр авайики qаза hәбу, п'адша бьр кьр wи авайе qаза, мәрик да бәр дәсте wи. Бьра öса п'адша бьминә wи h'алида, әм бен сәр Шаh Усьв. Шаh Усьв п'ьр' чу, hьндьк чу, р'асти ордйа дö п'адша hат. Әwан hәрдö п'адшаләра hәв дьхьст. Wә'де абеда ниврo бу, абед дькьрьн. Шаh Усьв ажот орт'а hәрдö ордйа, сәлам дае: дә мәрие п'ьр', wе чь сәламе бьбhен... ордйа hьндьк сәлама wи вәгьрт. У әви ажот нав ордйа hьндьк. Сәрәке wе ордйа hьндьк п'адше wан бу. Щәм wана эмәк хар. П'адша жер'а гот:

—Qöрба, тö сәр ч'ә'вар'а hати, h'ьз дьки р'авә hәр'ә, h'ьз дьки чадьреда р'азе әме наhа р'абьн шәр'кьн. Шаh Усьв' п'адшар'а гот:

—П'адша, хуна мьн йа wә сортьрә? Әзе жи бь wәр'а т'әвайи шәр'кьм.

Шаh Усьв р'абу hәспе хwә сйар бу, пьш ордйа мәзьнва пе к'әт орди öса qьр'кьр, е сламәт әw бу жь мала хwә нәhатьбу.

П'адше ордйа бьч'ук го: «Хwәде шькьр тә, хwәдеда әв мәри мьнр'а бу дәлил...» Öса жи дәсте Шаh Усьв хун бубу, п'адше дәзмала хwә дәрхьст дәсте wи греда. Öса жи приказ да кö ордйа wи шунда вәгәр'ә. Т'елеграм да мала хwә, wәки «Мәрики ви h'әсави hат али мьн кьр, мьн п'адше hьмбәре хwә алт' кьр». Öса п'адша гhишт шәhәре хwә. Харьн у вәхарьн. Гази щмаә'те кьр, гот wәзире хwә, го: Чь лаиqбә әм бьдьн (Шаh) Ша Усьв?

Öса щмаә'те п'адшер'а гот, гот:

—Чь лаиqи wийә? Qә тьшт нә лаиqә: шуре wи башә, hәспе wи башә, ч'әке wи башьн, qә кемасйа wи т'öнә, hәр

р'е тер'а дьбиньн, wәки тӧ qиза хwәйә ч'ук Дьнйа Гозәлие бьден, п'ешк'ешки.

Әwн ӧса гли әглә кьр, wәки дӧ qизе wи Дьнйа Гозәлие мәзьнтьр һәбун, жь wәзире хwәр'а го:

—Го, Wәзир, әз qиза хwәйә мәзьн р'әwаи кӧр'е тә дькьм.

Wәзир бандзда дәсте п'адше пач'кьр. Qиза хwә орт'е р'әwаи кӧр'е wәк'ил кьр. Wәк'ил бандзда дәсте wи пач'кьр. Готә Ша Усьв:

—Ша Усьв, лаwо, әз qиза хwә бьч'ук, Дьнйа Гозәлие п'ешк'еши тә дькьм.

Ӧса жи һьмбәри палата хwә авайик Ша Усьвр'а чекьр, wәки т'әмам шушә у шушәбәнд бу. Дӧ хӧлам данә бәр дәсте Ша Усьв, го, wәки әwана qӧльхн Ша Усьв бькьн.

Р'оке жь р'оже хwәде деwәки фьр'ьндә һат һәрсе qизе п'адше һьлдан бьрьн. П'адше ә'мьр кьр у абалени лехьст, wәки «к'и жь Ша Усьвр'а бежә деwе фьр'ьндә дәргьстйа тә у балтузе тә бьрьн, әзе сәре wи лехьм». Ша Усьвр'а кәси нәгот. П'адше р'абу ордйа хwә шанд сәр деwе фьр'ьндә. Чьqа орди ескәре wи чу, деw т'әмам qьр' дькьрьн, к'ока шәһәр ӧса т'әмам һат. Әw хӧламе бәр дәсте Ша Усьв һьлда гот: «wәки иро п'адша мьн бькӧжә жи, әзе Ша Усьвр'а бежьм». Ӧса жи чу Ша Усьвр'а гот, го:

—Ша Усьв глик һәйә, пьзам тәр'а бежьм, нәбежьм...?—о ӧса жи кәр' бу, дәнге хwә нәкьр.

Ша Усьв го:—Кӧр'о, бежә, нәбежи—әзе р'абьм тә бькӧжьм.

Хӧлам Ша Усьвр'а гот:

—Ша Усьв, әва ише дӧ мәһанә, wәки деwе фьр'ьндә дәргистйа тә, һәрдӧ балтузе тә бьрьнә. Ӧса жи к'ока шәһәр т'әмам ани.

Ша Усьв р'абу, шуре хwә авит стӧе хwә, шаб да п'адше, wәки «деw һәрдӧ балтузе мьн бьрьнә, кӧр'е хәлqе, wе чь һәр'ьн мәр'а шәр' бькьн... Гази кӧр'е wәзир, wәк'илкә, әме һәр'ьн шәр'е деw». Wәзир, wәк'ил р'абун, к'аре кӧр'е хwә кьрьн. Әвана бь Ша Усьвр'а бәре хwә дан мьск'әне деw. Чун шәһәре деw. Кӧр'е wәзир һьлда кӧр'е wәк'илр'а гот:

—Т'оп щәбьрхана дьчә алт' накә, әм һәрсе һәр'ьн әме бь шура деw чь алт' бькьн? Го, әзе шурәки лехьм, бра Ша Усьв бе кӧштьне, әме бьзвьр'ьн бежьн: «деw Ша Усьв кӧшт, әм һатьн».

Шуре хwә к'ьшанд, wәки пар'ава Ша Усьвхә, Бәнглибоз жер'а гот:

—Һат wе тәхә.

Wәки Ша Усьв зьвьр'и к'ӧлмәк лехьст, шуре wи жь дест пәкйа чу. Ӧса жи кӧр'е wәк'ил го:

—Тә чаwа кьр, шуре тә пәкйа чу? Ижа әзе лехьм.

Öса жи кöр'е wək'ил хьст. Чун гьhиштьн йера деw. Ша Усьв жь кöр'е wəзир, wək'илр'а гот:

—Кöр'о, əзе к'əмəнде бавежьм, сəр сурер'а həр'ьм, hун се р'ожа вьр бьн. Əз hатьм—həмьк əзе бем, əз наhатьм, həмьк лехьй həр'ьн.

Əw сəкьнин, Ша Усьв к'əмəнд авит, сəр сурер'а чу wəлгə-р'йа. Дəре от'ахəке вəкьр, бала хwə дае—к'öлфəтəк халиче чедькə. Əw к'öлфəт зə'ф бəдəw бу. К'öлфəте гот:

—Хwəзьл əм h'əфт сала ве зəлулиеда буна, тö нəhатайи. Деwе тə бькöжə.—Əw qиза п'адше мəзьн бу.

Ша Усьв жер'а гот:—Нə wəхте глйанə, шие деw мьир'а бежə, əзе həр'ьм.

Го:—Ша Усьв, əз бь qöрбана тəбьм, əз шие wи ньзаньм, хушка мьнə орт'е шие wи занə.

Öса дəрбази от'аха дьн бу, шəм хушка орт'е. Əwе жи əw гли Ша Усьвр'а гот. Го:

—Ша Усьв, го, əз щие wи ньзаньм, го, дəргистйа тə Дьнйа Гозəл занə.

Ша Усьв чу от'аха майин, бала хwə дае, дəргистйа wи сəр халиче р'уньштийə, халиче че дькə. hьлда Ша Усьвр'а гот:

—Тö чьр'а hати, деwе тə бькöжə.

Ша Усьв го:—hа, дьле тə деw həйə, тö öса дьбежи?

Го:—Ша Усьв, люз нək'əвə, го, деw h'əфт р'ожа р'адьзе, h'əфт р'ожа р'адьбə. Əw бь шуре тə нае кöштьне. Шуре wийа нава к'упе qир у qəт'ранеданə, гəрə тö бьк'шини, пе бькöжи.

Ша Усьв öса жи чу, шуре wи к'ьшанд у лехьст деw кöшт.. Дьнйа Гозəле hьлда Ша Усьвр'а гот:

—Ша Усьв, кöр'е wəзир, wək'ил, wе тə ль вьрда бьhельн, го, wəки тö дьмини вра—ве п'əлтька hанда сник həйə, мришка зер'ин, шущке зер'ин теданьн. Деw бь сере чекь-рьнə, wəки əw дəрк'əтьн əз заньм тö сахи. Глие дьн жи—дь ви авайе hанда ə'рəбəк həйə, əw жь деw хöрттьрə, сбе həр'ə дəре wийа вəкə, п'əйн бьдə алики. həрке тə ə'рəб ə'рде хьст, ə'рəбе тə дəрхə, тə ə'рде иəхьст—ə'рəбе тə бькöжə.

hатьн бəр суре, Ша Усьв кьр гази, го:

—К'əмəнде бавежьн, əм бен.

К'əмəнд авитьн, жьна кöр'е wəзир, wək'ил дəрхьстьн, дур'а Дьнйа Гозəл. Дьнйа Гозəле гот:

—Ша Усьв, wəрə тö пешйе həр'ə, паше əзе бем.

Ша Усьв гöр'а Дьнйа Гозəле нəкьр. Дьнйа Гозəл шанд. Щарəкə дьне к'əмəнд авитьн, wəки Ша Усьв həр'ə. Ша Усьв hьлк'ьшйа h'əта ниве суре, wана к'əмəнд бьр'и. Ша Усьв ə'рде к'əт, хəр'ьqи, хун бəр бу гол.

Кöр'е wəзир, wək'ил Дьнйа Гозəл к'öтан у ль həспе кьрьн, бьрьн, го: «Wəки тö бежи Ша Усьв деw кöштийə, тö

ӧса нәбежи—әме тә бькӧжьн». Дьнйа Гозәл тьрсйа, леда чу.

Ша Усьв р'абу, чу хwәр'а авайе деwда р'аза һ'әта сбе. Сбе р'абу, бәр суре әw п'әйи да алики, бала хwә дае—дәргәки бьч'ук дәрк'әт, дәргә вәкьр, бала хwә дае—ә'рәб һәспа мәһ'әс дькә. Ә'рәб ле кьр qир'ини: һат у пер'а гӧлаш гьрт. Ша Усьв ә'рәб ә'рде хьст. Ә'рәб жер'а гот:

—Әз qуле тәмә.

Ӧса жи әw у ә'рәб р'абун, ә'рәб дәргә вәкьр, дәрк'әтьн. Бала хwә дае—һе һәспе wи wедәрейә. Ӧ лехьстьн һатьн әw снйа мришке у шьмка Дьнйа Гозәлие, һәбуна деw, кәвьре qимәти, дӧ хӧрщ т'ьжи кьрьн, әw у ә'рәбва ледан һатьн.

Ә'рәб һат һьмбәри шәһәрәки бьч'ук, ахин һатә ә'рәб. Ша Усьв гот:

—Ә'рәб, хwәде херкә, чьр'а ахин һатә тә?

—Ша Усьв, әв шәһәре бьч'ук, шәһәре баве мьнә: деw әз бьч'кти гьртьмә анимә кьрьмә qуле хwә.

Ша Усьв һьлда ә'рәбр'а гот:

—Ә'рәб, wәки әз тә бәрдьм, дькари һәр'и?

Ә'рәб һьлда Ша Усьвр'а гот:

—Wәки тӧ wе qәнщие мьнр'а бьки, әз чьр'а нькарьм?

Ша Усьв изьна ә'рәб да. Ә'рәб һьлда Ша Усьвр'а гот, го:

—Ша Усьв, әва qәншйа тә мьир'а кьрийә, баве мәрийа жи жь мәрийар'а накә. Секрета ван һәспе һана әз тәр'а бежьм: йәк е бейә, йәк е брускейә. Тӧ wәки wана бәрдьди, дел у бьжуе wана бьк'шинә, текә щева хwә, ль к'идәре тә лазьмбьн, бьдә сәр кәвьр һәста, һәспе ль бәр тә бьсәкьньн.

Ӧса жи гӧстилка хwә да Ша Усьв, го:—Wәки тәнгасйа тә һәбә, зманe хwә qаша wехә, әзе бәр тә бьсәкьньм.

Ӧса ә'рәб Ша Усьв һьшт, чу. Ша Усьв һат п'әр'е шәһәрәки, бала хwә дае кәри пәз дьч'ерә. Шванр'а гот:

—Шван, дьвә тӧ пәзәке бьди мьн бь һәqти?

Ӧса һәсп бәрдан, пәз жь шван стәнд, шәржекьр, к'ьнще швин хwәкьрьн, һ'уре пәзе к'ьшанд сәре хwә, бу к'әчәлок у к'әтә нава шәһәр. Чу бәр дәсте зер'кьрәки, жер'а гот:

—Тӧ мьн теки хӧлам, wәки әз һини п'еше тә бьбьм.

Ӧса жи әм бенә сәр wәзир, wәк'иле п'адше. Wанайа щаб да п'адше, wәки әме дә'wата кӧр'е хwә бькьн. П'адше го:

—Qизәкә мьнә бе мер һәйә—Дьнйа Гозәле, мере wе һатийә кӧштьне, әwе к'әнге мер кьр, әзе дә'wата һәрдӧ qизед хwә бькьм.

Дьнйа Гозәле шаб да баве хwә, wәки «К'и кӧ фәра ве шьмка мьн бинә, әзе кӧр'е wи бьстиньм».

Хощәк wи шәһәрида һәбу. Гәләки дәwләти бу. Хошә р'абу һосте шәһәрр'а гот, го:

—К'е фәра ве шьмке чекә, әзе гранйа wи зер'а бьдьме.

Т'әлала гази кьр. Ша Усьв һьлда жь хәзейне хwәр'а гот:

—Әз дькарьм чекьм.

Əwи hьлда го:—Кöр'е к'əре, əва тьштəки öсанə, əз нькарьм чекьм, те к'öр'а чеки?

hостер'а гот:—Wəки мьн ченəкьр, əви чакуче hан сəре мьнхə, мьн бькöжə.

hосте гази т'əлала кьр, го:—Əзе чекьм.

hосте wанар'а qрар нвиси, wəки сбе бен, бьвьн.

Wана qəдəрə зер' анин hатьн, wəки шмьке пе чекьн. hосте Ша Усьвр'а гот, го:

—Р'абə, чекə.

Го:—hоста, əва бь шəв те чекьрьне, р'о на.

hоста р'абу чу мала хwə, го:

—Əшqəра wана фьндəqьн бинньн пе чекьм.

hоста пьш дəри сəкьни. Ша Усьв фьндəq шкенанд, го:

—Чаwа əв фьндəq дьшке, öса жи wе сəре hосте мьн сбе бьп'əлехьн.

hоста р'абу чу мала хwə, го:

—Глики hа həйə.

Жьна wи жер'а кьрə шəр', го:

—Чь кемасйа тə həбу, əва глйа тə кьр?

Ша Усьв р'абу шəв дəри вəкьр, кəвьр—həстə дел бьжуе həспа дан, həсп hатьн бəр сəкьнин. Го, шмьк дəрхьстьн, həсп бəрдан, həсп чун. Го, сбə сафи бу, hостə hатə дьк'ане. hосте го:

—Тə чекьрийə?

Го:—Əре, эварда мьн чекьр.

Qəwазе п'адше hатьн, бала хwə дане—шмьк чекьрьнə. həрдö шмьк щур'əки бун, həв нəдьhатьнə к'ьвше. Öса жи к'аша hосте зер' данə hосте. Шмьк бьрьн. Дьнйа Гозəле го:

—Qрарəк бу, йəк ма. Qрара мьн дьн жи бу, паше əзе кöр'е хощə бьстиньм.

Готьн:—Qрара тə чийə?

Го:—Qрара мьн дьн—мришка зер', щущкед зер': мришк к'öда həр'ə, щущьк бьдьн пəй.

Чун щаркə дьне т'əлал бəри шəhəр дан. Т'əлал кьрə гази, wəки «к'и мрищка зер', щущька зер' чекə, əзе к'аша wана зер' бьдьме».

Ша Усьв hьлда hостер'а гот:

—Əз дькарьм чекьм.

hосте hьлда го:—Тö дькари чеки, ле р'öh'е wана те чаwа бəрда бəрди?

hьлда го:—Мьн кö ченəкьр, сəре мьн бьп'ельхинə.

hосте гази т'əлала кьр, пайман гьреда, го: «h'əта сбе əзе чекьм»,—у hат Усьвр'а гот:

—Дə чекə.

Ша Усьв го:—Нhа нькарьм чекьм, шəв те чекьрьне.

hосте хwə пьш дери хьст, дəри сəр дада. Ша Усьв гуз

данә сәр дәзгә, го: «Чаwа әз вана дьшкеньм, сәре hосте жи wе ӧса бе шкенандьне». hостә р'абу чу мала хwә.

Ша Усьв шәв р'абу дәри вәкьр, кәвьр hәстә жәндьн, hәсп hатьн бәр сәкьнин.: мришк у щушьк дәрхьстьн. Әви мришк, шущьк данин сәр дәзгә, ньхамтьн.

Сбә сафи бу, hостә hат, дәре дьк'ане вәкьр, бала хwә дае—wе чекьрийә. Сәh'әта дәhа qәwаз hатьн, qәдәрә зер' данә hосте, мьришк у шущьк бьрьн чун. Ша Усьв у hосте hащәт чедькьрьн, Ша Усьв чакун сәре hостеда лехьст, hостә хәр'ьqи к'әт, Ша Усьв р'әви жь шәhәр дәрк'әт.

П'әр'е шәhәр баг'е сәйранге hәбу, е Дьнйа Гозәлие. Баг'ванчие qиза п'адше, наве wи Фетре Бабле бу, хwә авит шәwа бег'—ав ч'ькйа. Фетре Бабле hат жь шәwа бег' дәрхьст.

—Кӧро, го, тӧ чьр'а к'әти шәwа бег'?

Го:—Аг'е мьн дайә пәй мьн, wе мьн бькӧжә, ләма жи әз hатьмә вьр.

Фетре Бабле кӧр'е wи т'ӧнә бун. Ша Усьв хwәр'а кьр кӧр'.

Әм бенә сәр Дьнйа Гозәлие, hәрдӧ qизе п'адше майин.

К'ар кьрьн, wәки дә'wата wана бькьн. Дә'wата qиза п'адше мәзьн дәстпе кьрьн.

Ша Усьв бь шәв дел бьжи жәндьн, hәспе wи hат бәр сәкьни. Сйар бу чу нава дә'wате. Щрид кьрьн, ль кӧр'е wәзир хьст, кӧр'е wәзир хәр'ьqи к'әт. Нава шәhәр дәрк'әт hат. Дә'wат к'ӧта бу. Се-чар р'ож к'әтә орт'е, дә'wата кӧр'е wәк'ил кьрьн. Ша Усьв щарәк майин hәспе хwә сйар бу, чу дә'wата кӧр'е wәк'ил. Чаwа кӧр'е wәзир хьстьбу, ӧса жи кӧр'е wәк'ил хьст, вәгәр'йа hат. Дә'wат хлаз бу. Шаб данә Дьнйа Гозәлие, готьн:

—Срйа дә'wата тәйә. Әме дә'wата тә у кӧр'е хощә бькьн.

Дьнйа Гозәлие гот:—Әз жьнәкә бимә, бра щмаә'та шәhәр бе бәр мьнр'а дәрбазбә, дьле мьн к'ижани бьхwәзә, әзе сева хwә wийа хьм, wийа жи бьстиньм.

Хошә го:—Жь кӧр'е мьн баштьр т'ӧнә, жь мьн дәwләтитьр т'ӧнә, wе сева хwә кӧр'е мьнхә, щмаә'т.

Шәhәр т'әмам hат, кӧр'е хощәва. Сева хwә кәси нәхьст, готьн:

—Кӧр'о, к'и шәhәрда майә, әва сева хwә кәси нахә?

Готьн:—Баг'ванчи ма у кӧр'әки wи—к'әчәлок, wәки майин кәс нәма.

—hь, го, кӧр'о, бшиньн пәй wана, wана биньн.

Шандьн әw жи анин. Фетре Бабле Ша Усьвр'а гот, го:

—Кӧр'о, дури мьн wәрә, го, wе севе бавежә мьн, wе бе тә к'әвә.

Фетре Бабле hат дәрбаз бу. сев Фетре Бабле нәхьст. К'әчәлок hат-сев к'әчәлок хьст: бу qир'инйа wи, го:

—Wи сәре мьи шкенанд.

П'адше öса жи qрар кырьбу. П'адше дәсте Дьнйа Гозәлие у к'әчәлок гьрт, бьр чу аваики qаза, дури шәhәр. Дьнйа Гозәлие hьлда Ша Усьвр'а гот:

—Ша Усьв, мьнәте нәк'шинә, hәбуна мьн hәйә, әзе xwә, тә пе хwәйкьм.—Нава п'ор'е хwә кәвьрәки qимәт дәрхст, шандә шәhәр, фрот, öса хwәр'а к'ьнщ, нвин пе дан стәндьне.

Ша Усьв р'абу Дьнйа Гозәл wедәре hьшт, ль hәспе xwә сйар бу, дәрк'әт шәhәрәки лапи мәзьн. Ль wедәре абалени лехьст: «Әз, Шангир п'адща, кöр'е Әмин п'адшамә, әз камавора дьнвисьм. К'и кö хwә бьнвисә, әзе нәфәре wан хwәйкьм». h'әта мәрьве шест сали жи хwә нвисин камавор. Ордикә миниа ордйа п'адша гиhандә hәв, дәм-дәзге ордие саз кьр, шәhәр дәрк'әт, ордии т'әслими камандира кьр о бәр бь Дьнйа Гозәлие hат. Бала xwә дае, Дьнйа Гозәлие пьр'ч'укьрийә, бәнгзе wе нәхwәшә. hьлда го:

—Дьнйа Гозәлие, хwәде херкә, чь qәwьмийә?

Го:—Ша Усьв, әз qöрбана тәмә, чаwа тö чуйи, эш баве мьн бит'әр буйә, нәхwәшә. К'и дохтьре hатийә сәр, готийә шире шер ә'йаре шерда дәрмане wийә. Кöр'е wәзир, wәк'ил wе hәр'ьн сбе, бәлки биньн.

Ша Усьв сбе р'абу чу дәрк'әт әт'әка ч'йаки бльнд, дöшöрмиш бу, го: «Әзе к'ö биньм?» Ә'рәб hатә бире, змане xwә qаша гöстилке хьст, ә'рәб бәр сәкьни у, ә'рәбе жер'а гот:

—Ша Усьв, әз дьне храбкьм, йан авакьм?

Го:—Шире шер ә'йаре шерда гәрә бит'әрки.

Ә'рәб го:—Ль ве әт'әка hана шер hәнә, го, hәр'ә ч'ежәкә шера бьгьрә, бьфәтьсинә, öса жи льнге шере мәзьн зәр бубу. Ша Усьв чу бьнәт'ара wида xwә тәланд, qамиш льнге шер хьст, дәр вәбу. Льнге шер р'ьh'әт бу. Шер h'ьзи да xwә, го:

—К'е льнге мьн qәнщ кьр, бежә, бьхазә, әз бьдьм.

Жер'а го:—Шире тә, дь ә'йаре тәда, әвә хастьна мьн.

Го:—Дә hәр'ә ч'ежькәки мьн бьфәтьсинә, бинә, әз шир бьдьм тә.

Чу ч'ежьк фәтьсанд, кьр ә'йар ани hат, шире шер теда дот, hьлда hат әт'әка ч'йе. Шире шер ниви т'әмьз бу, ниви жи хун те hәбу. Әw ниве хун башqә кьреда, хwәр'а әт'әка ч'йе чадьр лехьст. Хwәр'а хәзаләк гьрт кьр к'вав хар. hәw нhер'и кöр'е wәзир-wәк'ил пева дәрк'әтьн, сәлам дане, готьн:

—Qöрба, тö вьра чь дьки?

Ша Усьв жер'а гот:—Әз шире шер ә'йаре шерда дьфрошьм.

Әвана го:—Qöрба, тö чь дьди?

Го:—Qöрба, к'и бьбә qуле мьн, әз сола hәспа xwә соркьм, пьшта wива дайньм, әзе бьдьме.

Əвана һəв шеwьрин, го: «Əве һана к'едəре we мə бьвинə, бькə qуле xwə? Дһа qəнщə бра сола һəспа xwə соркə, намьла мəхə».

Əвийа сол сор кьр, намьла wан хьст, əw щире хун гьрт да wана. Əвана р'абун һатьн шəһəр, щаб данə п'адше, готьн.

—Кöр'е wəзир, wək'ил тəр'а шире шер анин.

Анин һатьн, леньһер'ин, готьн:—Р'астə, шире шерə, ле нə т'əмьзə.

Ша Усьв əw шире шерн т'əмьз һьлда ани һат, да Дьнйа Гозəлие.

Дьнйа Гозəлие бьр да һ'əкима. Һ'əкима го:—Т'əмьзə.

Гьртьн данə п'адше, п'адше истəканəк вəхар, һьнəки п'ак бу, йа дöда вəхар—лап п'ак бу. Əw дəзмала п'адше дəсте Ша Усьв гьре дабу, Дьнйа Гозəлие смела баве xwə хьст. Əwи дəсте qиза xwə һ'ьшкəм гьрт, го:

—К'ане хайе ве дəзмале?

Дьнйа Гозəлие готе:—Хайе ве дəзмале тə кьрийə авайе qаза.

Əм бен сəр Ша Усьв.

Һ'əта кöр'е wəзир, wək'ил чун, Ша Усьв лехьст, чу гьһиштə ордийа xwə. Ордийа xwə һьлда һат дора шəһəре хəзуре xwə гьрт. Шəһəрван сбе р'абун, бала xwə дане ордикə гран дора шəһəр зəфт кьрийə. Ша Усьв шаб да wана, го:

—Дö qуле мьн һəйə шəһəре wəда, гəрəке һун бьдьн, һун нəдьн-əзе шəһəр храбкьм.

Т'əмамйа шмаə'та шəһəр һат бəр Ша Усьвр'а дəрбаз бу. Ша Усьв го:

—Нав ванда нинə.

Щаб данə п'адше:—К'и манə шəһəр?

Го:—һəрдö зə'ве wи манə.

Əw һəрдö бьрьн, Ша Усьв дина xwə дас, дит р'аст пьшта wан п'ечаткьрийə, го:—Əвьн.

Öса жи ордйа xwə дора шəһəр дур хьст, һəрдö гьртьн, бьрьн.

Щаб данə п'адше, го:—Əве ван глийа дькə, əва зə'ве тəйə, мере Дьнйа Гозəлие. П'адша р'абу, wəзир, wək'иле xwəва кар'ет гьредан, ле сйар бун чун: дина xwə дане—бəле Ша Усьв ван глйа дькə. Wедəре кöр'е wəзир, wək'ил бəрдан, öса жи изьна ордйа xwə да. Ордйа wи чу гьһиштə ера xwə. Wедəре т'əзə Ша Усьв жьна xwə жь п'адше xwəст, го:

—Əз жи кöр'е п'адшемə, əзе һəр'ьм бьгһижьм wəлате xwə.

Дə'wата wи кьрьн. Ша Усьв к'аре xwə кьр, Дьнйа Гозəлие һьлда чу шəһəре баве xwə. Чу дəрк'əт шəһəр, һəспе wи бьнда кьрə шиши.

Жь һəспе xwəр'а гот:

—Бəнглибоз, т'öщар тö бьн мьнда нə шийаи.

Бәнглибоз жер'а гот:—Ша Усьв, срйа кö әм жь шәhәр чун, Qәрә wәзир ч'ә'ве баве тә дәрхьстиййә у hолка qазаданә. Тö мәйданәке бьдә мьн, к'идәре льнге мьн ә'рдеда чу, we халйе бьне льнге мьн дәрхә, ч'ә'ве баве хwә бьр'әшинә, ч'ә'ве баве тәе qәнщбьн.

Әwи мәйданәк да hәспе хwә, öса хwәли hьлда, чу ч'ә'ве баве хwә р'әшанд. Ч'ә'ве баве wи qәнщ бун у öса ажотә палата Qәрә wәзир. Qәрә wәзир кöшт, щаркә дьн баве хwә дани сәр т'әхте wн, кьр н'адша, дйа хwә кöшт.

Әw чун мразе хwә шабун, hун жи мразе хwә шабьн.

24. ЗОЙРӘ У МӘҺ'МӘД

Щарәке щара р'ә'мә де у баве гöһдара, хане Т'флисе базьрганбашие Т'еһране бун дәстәбраке һәв. Ҡ'öлфәте һәрда жи зар'ö нә данин. Wәхтәке базьрганбашие Т'еһране һат Т'флисе, хане Т'флисер'а гот, го:

—Бра, зани к'öлфәта мьн һ'әмләйә?

Әwи жи һьлда жер'а го:—Бра зани, к'öлфәта мьн жи хwә гöманә.

Го:—Wәки öсанә, әме соз бьдьн һәв: к'ижан кöр' бинә, к'ижан qизе бинә—әме бьдьн һәв.

Wәхтәке wә'де wан к'öлфәта т'әмам бу, жьна хане Т'флисе qизәк ани, жьна базьрганбашие Т'еһране жи кöр'әк ани. Наве гәдә данин Мәһ'мәд, наве кәч'ьке жи Зойрә ханьм.

Wәхтәке әw зар' дан мәк'т'әбе, мәзьн бун. Гәдә бу панздә сали. Наве щарие базьрганбаши Ләлә бу. Го:

—Ләлә, р'абә бьдә пешйа Мәһ'мәд, нав Т'еһранеда бьгәр'инә, чька чь сьнә'ти хwәр'а һьлтинә.

Ләлә да пешйа Мәһ'мәд, нава Т'еһранеда гәр'анд. Чьqа сьнә'т нишан дае тьштәк qәбул нәкьр, һат бала хwә дае—сазбәнд р'уньштьнә сре саз дьхьн. Го:

—Ләлә, әw чийә ледьхьн?

Го:—Әва һ'әмдәмә.

Го:—Дә бежә баве мьн бра мьнр'а һ'әмдәмәке бьк'ьр'ә (саз).

Һат баве wир'а гот, го:

—Мзгинйа мьн тәр'а, го, шкьр Мәһ'мәд һ'әмдәмәк хwәстийә.

Баве т'ре готийә, бра мьн бьзәwьщинә. Наве хöламе базьрганбаши мәзьн Qоч' Усьв бу. Го:

—Бежә Qоч Усьв бра базьрганәки т'жи һур-мур бьк'ьр'ә, әм һәр'ьн (Т'флисе) Т'лфисе, жьна wи биньн.

Ӧса базьрганбаши базьргане хwә һьлда чу Т'лфисе хӧламе хwәва. Чьqа щара дьчу, дьчу мала дәстәбраке хwә. We щаре нәчу мала дәстәбраке хwә, чу ханәк сәргьрти һәбу. Чу we хане. Әшийае хwә т'әмам фрот, һәдаик (п'ешк'еш) һьлда чу мала дәстәбраке хwә. Жь брае хwәр'а гот:

—Әз һатьмә wәки бука хwә бьвьм.

Бре wи һьлда жер'а гот, го:

—Нә кӧр'е бре мьн вра жи буйә мьштәрие qиза мьн, qиза мьн дьхwәзә.

Го:—Дә wәрә әме сфәтәки йа кӧр'е бре тә Т'лфисе бьк'ьшиньн, сфәтәки жи е кӧр'е хwә әме бьк'шиньн—чька Зойрә к'ижане qәбул дькә.

Әва р'абу чу щәм сфәтчийа, жер'а го:

—Шкләки ӧса мьпр'а бьк'шинә, wәки дәсте wи харбә, ч'ә'ве wи харбә, дәве wи хар.

Ӧса жи шклчйа сфәтәки лапи qор'айи—дәвхар, ч'ә'вхар к'ьшанд. У сева кӧр'апе we Ләлә һьлда чу палата Зойрә ханьме. Жер'а го:

—Әва сфәте кӧр'апе тә Т'еһрапейә, сев жи йа кӧр'апе тә Т'лфисейә, бежә к'е qабул дьки?

Зойре гази щарйа кьр, го:

—Wәрьн, әва сева кӧр'апе мьни вьрә, әва сфәта жи е кӧр'апе мьн Т'еһранейә әз к'ижани qәбулкьм?

Щарне го:—Хали сәре тә нибә, го, әви дәвхар, ч'ә'вхар чийә, тӧ wийа бьстини? Го, сева кӧр'апе хwә һьлдә.

Әwе һьлда жь щарнер'а гот:

—Wәки аqьле wә һәбуйа һуне жи нһа ханьм буна нола мьн. Әва сфәта апе мьн вра к'ьшандийә анийә, нә сфәте кӧр'апе мьнә.

Ӧса жи сфәт qәбул кьр, сев гьрт авит. Щав жь wанар'а чу, го, wәлә сфәте Мәһ'мәд һьлдайә, сев qәбул нәкьрийә. Базьрганбаши һьлда гот, го:

—К'аре бука мьн бькә, әзе бука хwә бьвьм.

Әw ӧса жи р'абу, шһезәки гран qиза хwәр'а дани, базьрганбаши бука хwә һьлда, бәре хwә да Т'еһране чу.

Чун, дӧ р'е к'әтьн пешйа wана. Qоч' Усьв го:

—Әва р'йа панздә шәванә, ле тьрс-хофа we зә'фә. Әва жи р'йа чьл шәванә, әм к'ижанер'а һәр'ьн?

Ӧса жи го:—Чь кьрийә, хwәде кьрийә, го, бажо әме р'йа кьнда һәр'ьн.

Дӧ р'ожа р'е чун, р'ожа сьсйа чьл һ'әрәвбаши сәр р'йа wан һәбун, һатьн пешийа wан, wәки базьргане wана бьшелиньн. Бук һӧндӧр'е кар'етеда бу. Qачаха базьрган т'әмам т'алан кьрьн. Базьрганбаши сәре хwә кар'етеда дәрхьст, мәзьне һәрәбашйар'а гот, го:

—Тә базьргане мьн жь мьн стәнд, ве кар'ете бьһел, wәки әз һәр'ьм дәрем Т'еһране.

Ӧса жи изьна кар'ете да. Ле wана Qоч' Усьв гьрт. Базьрганбаши кар'ет ажот чу, дәрк'әт незики Т'еһране. Дә р'йа дӧ р'ожа мабу бьгьһижьнә Т'еһране. Әwи Ләлә шанд, wәки базьрганәки т'әзә бинә, кӧ әwана пе бен Т'еһране, кӧ кәс тьштәки нәвежә. Ӧса жи Ләлә чу базьрганәк ани һат. Щав данә Мәһ'мәд, го: «Wәлә баве тә тәр'а жьнәк ани». Мәһ'мәд һат ньһер'и—жер'а жьнәк анинә. Мәһ'мәд го:

—Ләлә, мьн тәр'а гот мьнр'а һ'әмдәмәке бинә, тә чьма жьн аниййә? Әзе жьне чь бькьм?

Ӧса жи Мәһ'мәд гӧһ нәда жьне. Базьрганбаши Зойрер'а авайик чекьр, чьл шари жи да бәр дәсте wе. Зойрә авайе хwәда ма.

Wәхтәке базьрганбашики һәвале хәзуре Зойре Т'еһранеда һәбу. Qизәкә wи һәбу. Һат сәр Зойре, го:

—Р'авә әм һәр'ьн баг'е Мәһ'мәдда һьнәки хwәр'а бьгәр'ьн.

Зойрә чьл щарие хwә чун нав баг'е Мәһ'мәд сәйранге, чун кӧ хwәр'а бьгәр'ьн. Әw гьшк гәр'йан, Зойрә чу сәр һ'әwзе мәрмәр, хwәр'а баqә гӧл чьни, да бәр бина хwә, хwәр'а бин бькә. Мәһ'мәд һат нава хас-баг'чә, бала хwә дае һ'әйште щари, дӧ ханьм к'әтьнә нава баг' сәйрәмиш дькьн. Мәһ'мәд сәр һ'әwзе мәрмәр ль Зойре ньһер'и, бь дьләки на, һ'әйште дьли һ'әбанд. Хӧламе хwәр'а гот:

—Ләлә, го, пәй вейа һәр'ә, чька бьнһер'ә бука к'ейә, qиза к'ейә? Qиза к'е дьвә, бра баве мьн жь мьнр'а бьхwәзә.

Ӧса жи Ләлә да пәй. Ләлә дина хwә дае—чу к'әт палата Зойре. Ләлә гот, го:

—Мзгиниййа мьн жь тәр'а, дәргистиййа тәййә, Зойрәййә.

Мәһ'мәд щав да баве хwә, го:

—Баво, дәргистиййа мьн бьшинә шәм мьн.

Баве Мәһ'мәд к'аг'әз ньвиси Зойрер'а шанд, го: «Зойрә, әз һиви тә дькьм, гәрә тӧ һәр'и палата Мәһ'мәд, щәм дәргистие хwә».

Зойрә пьшта к'аг'әз ньвиси, го: «Ано, әз исал һ'әфт салә гьрти бумә. Әз начьм».

Щарәкә дьне базьрганбаши ньвиси, го: «Бьдә хатьре мьн, р'уе мьн спи, исал һ'әфт салә мьн тӧ мина qиза хwә хwәй кьрин, р'абә һәр'ә Мәһ'мәд бьвинә». Зойре әw к'аг'әзе апе хwә qәбул кьр, да ду Ләлә, чу палата Мәһ'мәд, жь Мәһ'мәдр'а го:

—Исал һ'әфт салә әз гьртийа тәмә, р'абә әз у тӧ әме дӧ һәспа сйарбьн, нава Т'еһранеда бьгәр'ьн һ'әта эваре. Эваре әме бен р'азен.

Дӧ һәспе Мәһ'мәд һәбун: Елqәwан, Т'озбасан. Мәһ'мәд һәрдӧ һәсп зин кьрьн, дәстә к'ьнше мера Зойре кьр, дәстәк жи хwә кьр: шурәк авит стӧе Зойре, шурәк жи стӧе хwә, чун нава Т'еһране бьгәр'ьн. Чьqа к'уче Т'еһране бун, т'әмам ни-

шани Зойре дан, һатьн әw р'йа кö жь Т'лфисе дьһат нава Т'еһране. Зойрер'а го:

—Әва р'йа һана жи йа Т'лфисейә, дьчә Т'лфисе.

Зойре го:—Мәһ'мәд, хатьре тә иди әз чум һәр'ьм.

Кьр-нәкьр Зойрә чәсәкьни. пешйа Зойре зьвьр'и, Зойрә шур к'ьшанд, сәре wи хьст, бриндар кьр, Мәһ'мәд к'әт, Зойре ажот у чу. Зойрә чу ера һ'әрәwбашийа. Һ'әрәwбаши һатьн пешйа Зойре, wәки Зойре бьгьрьн. Зойре һ'әрәwбашийа кьрә гази:

Qачахәк һәбу, наве wи К'әрqöбан бу, зә'ф зор бу.— Зойрә го,—Әз К'әрqöбаньм, пешйа мьн һьлдьн, шöхöле мьн щийа һәйә.

Öса жи Зойрә чу, дур к'әт, Qоч Усьв дурбине ньһер'и, го: «Әва Зойрәйә, тьштәк сәре wе кьрьнә, Зойрә дьр'әвә дьчә». Qоч Усьв р'екә к'әсәр чу пешйа Зойре, гьрт, го:

—Зойрә, те к'öда һәр'и, го, вәгәр'ә, го, әз заньм тә тьштәк кьрийә.

Зойре го:—Qоч' Усьв, Мәһ'мәд мьрийә, әз дьчьм мала хwә, р'йа мьн һьлдә.

Öса жи Зойрә гьрт, Зойрә шунда ани, һат нав һ'әрәwбашийа. Һ'әрәwбашийа. го:

—Әва жь мьнр'а.

Әwи го:—Жь мьнр'а.

Зойре го:

—Әз мәрикьм, т'ö чьл мәрийа настиньм? Го, кьще бавежьн—чька п'ара к'емә.

Öса кьщә авитьн, Зойрә п'ара һәрәwбашие мәзьн к'әт. Зойре го:

—Р'авьн шәрафе биньн, к'ефәке дайньн—чаwа дә'wата мьн, паше әзе һәрәwбаши бьстиньм.

Öса чун шәраф анин, харьн һ'әтани сәһ'әта йәке шәв. Зойре р'абу дәрмане нәһ'ьше авит нава шәрбәте, шәрбәт чекьр, чьл истәкан т'ьжи кьр, дани сәр сьние, ани һат жь wанр'а гот:

—Әве шәрбәте һьлдьн әшqа мьн һәвр'а бьхöн. wәки иди wәхта бәлабунейә, һәркәс һәр'ьн шие хwә.

Әwана һәр чьли һәвр'а хар, Qоч Усьв истәкана хwә әглә кьр, нәхар. Әw һәр чьл жи нәһ'ьш к'әтьн, һәркәс алики к'әт. Әwе һьлда Qоч Усьвр'а гот:

—Р'авә, сәре чьли жи жекә.

Qоч Усьв шуре хwә к'ьшанд, сәре һәр чьли жи жекьр. Зойре жер'а го:

—Qоч Усьв, р'авә, мьн щи данийә, әз, тö әме тек'әвьн ши.

Qоч Усьв го:—Тö хушка мьни, мьн нане аг'е хwә һ'әлали харийә, әз һ'әрам накьм.

Әм бен сәр Мәһ'мәд.

Ӧса, сьрӣа Мәһ'мәд бриндар бу, чу сәр дохтьра, брина xwә гьреда, сӣар бу, да сәр р'йа Т'флисе, пәй Зойре к'әт һат, һат щне һәрәwбашийа. Qоч Усьв леньһер'н Мәһ'мәд һәспе xwә сӣарә, р'еда те. Р'е бәр палата һәрәwбашийар'а дәрбаз дьбу. Зойрәр'а гот, го:

—Һәркә Мәһ'мәд к'лам авитә сәр мьн, әзе тә бьдьмә wи. Хер, Мәһ'мәд әз бира xwә нәаним—р'екә к'әсәр һәйә, әзе тә бьшиньм ледә һәр'ә Т'флисе.

Ӧса жи Мәһ'мәд бәр палата һәрәwбашийа сәкьни, гәлә к'лам сәр Qоч Усьв готьн. Qоч Усьв го:

—Мәһ'мәд мьн бир накә, го, әзе чаwа нане аг'е xwә һ'әрамкьм?

Пәй Мәһ'мәд к'әт, Зойрә да Мәһ'мәд. Ӧса жи we шәве ль wедәрә ман. Све р'абун һатьн бәр бь Т'еһране. Һатьн мала qизапа Зойре бунә меван, һ'әта дәрәнг. Мәһ'мәд жь wанар'а сазхьст, к'лам готьн. Дәрәнг ӧса р'абун, Qоч Усьв чу от'ахәкеда р'аза, qизапа Зойре чу от'аха xwә р'аза, Мәһ'мәд ӧса wәстийайи бу хәwр'а чу. Зойре Мәһ'мәд хәwда һьшт, Зойрә р'абу һәспе xwә сӣар бу, да сәр р'йа Т'флисе чу. Ӧса жи Qоч Усьв хәwн дит, wәки нава хунеда дьп'ьрпьтә. Qоч Усьв р'абу, һат от'аха Мәһ'мәд теда р'азайә, Зойрә т'ӧнә. Мәһ'мәд һ'ьшӣар кьр, жер'а да хәбәра, го:

—К'а Зойрә?

Мәһ'мәд го:—һежа ль вьрбу!

Ӧса жи р'абун һәрдӧ, изьна xwә жь qизапа Зойре xwәстьн, дан сәр р'йа Т'флисе, пәй Зойре к'әтьн. Зойрә дӧ р'ожа пешӣа wана гьһиштә Т'лфисе, бона wедәре, wәки һәспа Зойре сӣар бубу, әw һәсп баш бу. Зойрә гьһиштә Т'флисе, го:

—Мәһ'мәд мьрийә, к'аре мьн бькьн әзе кӧр'апе xwә бьстиньм.

Мәт'а Мәһ'мәд Т'флисе мәйдана Ә'щәмада дьма. Мәт'а wи һат пешӣа Мәһ'мәд, го:

—Нә Зойре готийә—Мәһ'мәд мьрийә, шкьр тӧ саг'и?

Го:—Мәт'е әв чь дәфә ледьк'әвә?

Го:—Дә'wата Зойрейә, Зойре дьдьн кӧр'апе we.

Наве кӧр'е мәт'е Мәһ'мәд К'әлог'лан бу. К'әлог'лан р'абу, Мәһ'мәд, Qоч Усьв һьлдан, чу дә'wате. Ӧса жи нава дә'wате-да бу шәр'әки гран. Qоч Усьв гәлә мәри кӧштьн. Зойрә зорәзор щарьк дьне к'аш кьрьн анин мала мәт'а Мәһ'мәд. Зойрә сӣар кьрьн. Qоч Усьв, Зойрә, Мәһ'мәд бәре xwә данә Т'еһране, щарәкә дьне Зойрә анин дәрхьстьн Т'еһране. Зойре дит, wәки гәләк ә'щебед гран кьрьн, щав да хәзуре xwә, го:

—К'ар бькьн дә'wата мьн бькьн.

Ӧса жи дә'wата Зойре кьрьн. Һ'әфт р'о, һ'әфт шәва жер'а дәфе хьстьн, әw чун мразе xwә шабун, әз жи мразе кӧр'е тә шабьм.

25. ШМЬКЗЕР'ИН

Wəхтəке́ мерькəк һəбуйə, жьнəк һəбуйə у qизəкə wан. Wəхтəке жьньк дьк'əвə дьмрə. Qизьк зə'ф бəлəнгаз дьвə. Баве qизьке дьве: «Һ'эта qизьк һ'ьз нəкə, əз назəwьщьм».

Жьнəк һəбуйə, əw жи би буйə. Жьньк те бал кəч'ьке. Жьньк дьвежə кəч'ьке, дьве:

—Бежə баве хwə, бра мьн бьхwəзə.

Баве кəч'ьке жьньке дьхwəзə. Жьньк qиза хwə жи хwəр'а тинə.

Wəхтəке дьсəнə, кəч'ьк зə'ф бəлəнгаз дьвə: жьньк дьк'ӧтə, кəч'ьке дьшинə бəр деwер.

Ч'еләкəк wан һəбуйə. Кəч'ьк т'əшие у һрие һьлдьдə, дьчə. Ч'елəка wе деwер т'опи сəр һəв дькə. Кəч'ьк р'адьвə сəр знер, т'əшйа хwə дьр'есə. Баки т'əшие дьхə, т'əши дьqəтə, дьчə дьк'əвə qӧла знер. Əва тə куз дьвə, т'əшие һьлтинə, дьнһер'ə пирəк wа теда. Пире банз дьдə сəр хwə, дьве:

—Лаwo, ща wəрə нӧqӧч'кəке сəре мьнхə.

Кəч'ьк гава дьнһер'ə сəре wе: бина кӧр'əдəре же те. Дьве:

—Лаwo, тьшт сəре мьнда һəйə?

Дьве:—На, дае, бина дйа мьн сəре тə те.

Дьве:—Лаwo, əзе р'азем, ава р'əш һат—дəй ль мьн нəкə, ава сор-спи һат, дəй ль мьнкə.

Ава р'əш те, дəйл wе накə: ава сор-спи те—дəйл ль wе дькə. Кəч'ьке дьгьрə теда дькə, кəч'ьк сор-спи дьвə. Эваре гар'ана хwə т'оп дькə у тинə.

Дйа wе дьве:—Тə иро qə һри р'ьст?

Дьве:—Һьндьк.

Тинə дьде, дйа wе ледьнһер'ə ə'щевмайи дьминə. Qиза wе дьгьри, дьве:

—Све əзе һəр'ьм бəр деwер.

We све кәч'ьке дьк'ӧтӧн: т'и брчи дьћельн. Ққәч'ьк дьгьри, дьчә бәр сәре ч'еләке. Ч'еләк пер'а дьк'ельмә, дьве:

—Чьма дьгьрии? Тӧ qә нәгьри, әзе све ӧса бькьм, кьтә дәwар сәр дәwара нәминә.

Ққәч'ька дьне р'адьвә, деwер дәрдьхә, дьчә. Ч'еләка кәч'ьке нав деwер дьк'әвә: wи али, wи али деwер дьхә, деwер р'адьqәтинә, наћелә кәч'ьк ћрийа xwә бьр'есә. Ққәч'ьк дьгьри. Qасәке дьсәнә кәч'ьк баки т'әшийа xwә дьхә, т'әшийа we дьчә дьк'әвә qӧла знер. Ққәч'ьк qуз дьвә т'әшие ћьлинә, пире банздьдә сәр xwә, дьве:

—Лаwо, ща сәре мьн бьнср'ә.

Дьнћер'ә, дьве: —Эй пире, сәре тә чь п'исә.

Пире дьвежә: Әзе сәре xwә дайньм: ава сор-спи ћат—дәйл ль мьн нәкә, ава р'әш ћат—дәйл ль мьнкә.

Ава сор-спи те—дәйл ле накә, ава р'әш те—дәйл ле дькә. Дәст-п'ие qизьке дьгьрә, теда дькә. Qизьк р'әш дьвә дьсәкьнә. Т'әшийа xwә ћьлтинә, деwер т'оп дькә, бәр бь мале те. Те мал, дьгьри.

Дйа we дьве:—Чь буйә?—Гава ледьнћер'ә, we р'әш буйә, сәкьнийә, дьве:—Дае, ч'еләка эт'име әз кӧштьм.

Дьвс:—Лаwо, тӧ qә мәтьрсә, әзе we бьдьмә шәржекьрьне.

Све xwә нәxwәш давежә. Мере we дьвежә:

—К'идәра тә дешә?

Дьве:—П'архане мьн шкәстийә, ћәрге тӧе ч'еләке мьнр'а шәржеки, әзе п'акбьм.

Әв кәч'ька эт'им дьбьћс, дьчә бәр сәре ч'еләке р'удьне дьгьри. Ч'еләк пер'а дьк'ельмә, дьве:

—Тӧ qә нәгьри, әзе гоште xwә wана тә'лкьм, тә ширьнкьм. Тӧ гоште мьн дьxwи, ћәстӧе мьн навежә, ћәстуе мьн текә т'орпәки афьр'е мьнда ч'ә'лкә, свә-свә дәсте xwә сәрда бьшо.

Мерьке тә р'адьвә ч'еләке шәрже дькә, ћьнә дьл-щәгәре we шишар'а дькә, дьпежә. Жьньк гава дьxwә, дьвежә:

—Жә'рә, дьве, бьдә эт'име, дьве, гоште we гьшки бьвә бавежә.

Мерьк дьве:—ћазьр бьра эт'им бьxwә, чьр'а бавежьм?

Эт'им wи гошти гьшти дьxwә, ћәстуе we ч'ә'л дькә, свә-свә дәсте xwә сәрда дьшо.

Р'ожәке гондда дә'wат дьвә. Ққәч'ьке ћӧндӧр'да дьћельн, ситьләке дьдьнә бәр: «Т'ьжи ћестьркә». Ққәч'ьк ћьнәки дьгьри, пирәк дәри вәдькә, те дьве:

—Лаwо, тӧе чьчах т'ьжики? Р'авә дӧ-се шер' ава xwә бинә, ћьнә xwейа xwә баве нав—тә'мкә, бьнћер' шор' буйә, xwәр'а ћәр'ә дә'wате.

Ққәч'ьк дьве:—Xwәли сәре мьнбә, әзе сәр чь xwәда ћәр'ьмә дә'wате?

Пире дьчә. Ққәч'ьк р'адьвә ситьла xwә т'ьжи ав дькә,

xwəйa xwə даве нав, р'адьвə дəре афьр' вəдькə, т'орпə дəрдьхə, ледьнhер'ə т'əмам буйə зер' у зив. Xwə дьхəмьлинə, дьчə дə'wате, дьк'əвə сəрговəндие. Қəч'ька дьн дьве:

—Дае, əва эт'има мəйə.

Дйа wе дьве:—Лаwо, к'ӧр'а hат: тə ситьлəк дайə бəр, к'а т'ьжəкьр?

Дə'wат бəла дьвə. Те hур у муре xwə ч'ə'л дькə, сəр ситьле р'удьне дьгьри. Дйа wе дьве:

—А, лаwо, мьн дьго, вайə: тə дьго—эт'има мəйə.

Шəва дьне диса дьчьн дə'wате. hьнə гарс-брьнщ дьдьнə бəр, дьве:

—Тӧ жь həв бьбьжерə, h'əта əм тен.

Эт'им hьнəки дьбжерə, пире диса дəри вəдькə, те, дьве:

—Лаwо, р'авə дик, мришка бəрде, бра жь həв бьбжерə, тӧ жи xwəр'а həр'ə дə'wате.

Дьве:—Xwəли ль сəре мьнвə, к'ӧр'а həр'ьм дə'wате?

Пире дьчə. Əва тə дик у мришка бəрдьде—həв дьбжерə. Диса xwə дьхəмьлинə, дьчə дə'wате, дьк'əвə сəрговəнде.

Қəч'ьк дьве:—Дае, wəллəh эт'има мəйə.

Дьве:—Лаwо, к'ӧр'а hат, тə haqa брьнщ дайə бəр, к'а бьжарт, hат?

Дə'wат бəла дьвə, əва тə дьлəзинə зу бе, щмька wе дьк'əвə аве. Те сəр брьнщ р'удьне.

Жьньк те, дьве:—Лаwо, а мьн дьго, кəч'ьк wa малда, тə дьго—на.

Све дəвə-дəлиле п'адше тенə сəр аве. Дəвəкə кор həбуйə, дьсьлькə, аве наxwə.

П'адша леньhер'и хӧламе wи əглə бун. Йəки дьне дьшинə. Əw жи нəhат. Кӧр'е xwə дьшинə.

Кӧр'е wи те дьнhер'ə—əва шмькəк аведа. Шмьқе тинə те, дьве: «Qрарбə, шмьк льнге к'ер'а бьвə, əзе wе бьстиньм».

Гази шəhəре xwə гьшки дькə, льнге йəкер'а жи навə.

Дьве:—К'е ма, к'е нəма?

Дьве:—Эт'има фланкəсе ма.

Гази дькьне тиньн. Льнге wер'а дьвə. Xwəр'а дьxwəзə.

h'əфт р'ож, h'əфт шəва xwəр'а дькə дəф у дə'wат.

Əw wеда чу, əм жи вьрда hатьн.

26. Һ'ӘВҚАҺ'НАР

Һәбу т'öнәбу шәхтәки жьнәк, мере ше у qизәкә ше бу. Жьн мьр. Жьне бәр мьрьне готә qиза хшә:

—Әве налча мьн бьдәсәр дишер,к'әнге сол qәтийа, ма налчә у ве дуве дардакә, к'әнге дув Һ'әлийа ма поч'ьк, ши чахи бра баве тә бьзәшьщә.

Бав гәләки дьсәнә. Р'ожәки мьртьвәк нав гöнд дьгәр'ә те мала мерьк дьбежә:

—Qизька дәлал, Һ'әйфа тә, тö чьр'а тәндур-кöч'ька дьки?

Qиз щабе дьдә:—Qрара дйа мьн һәйә у глие де жер'а дьбежә.

Мьртьв дьбе:—Лашо, к'а соле бьдә мьн әзе нав гöнд к'әвьм, соле бьqәтә бьминә налчә. Дув жи бинә бькә к'öлфьке, бра бьҺ'әлә, бьминә поч'ьк у баве хшәр'а бежә, шәки qрара дйа мьн т'әмам буйә, шәрә бьзәшьщә.

Эваре баве ше те, qиз жер'а дьбежә:

—Qраре дйа мьн т'әмам буйә, шәрә бьзәшьщә.

Баве готе:—Дә тö зани, лашо, бьгәр'ә йәке бьбинә.

Qиз дьбе:—Баво, мьн йәкә баш дитийә, иро чәндә те шöхöле мә дькә, дьчә.

Бав дьбе:—Дә аqле тә дьбьр'ә бинә.

Qиз сбе дьчә тинә. Әш жьнка мьртьв те шöхöле шан дькә. Qиз дьбежә мьртьве:

—Дае, qиз дьчьнә чоле, әзе жи һәр'ьм п'ьнщар'е биньм, мьнр'а нан у аве дагьрә, әзе һәр'ьм.

Жьньк шер'а нан у аве дадьгрә, мт'улгәки тинә дö тирәмә'ра дьке, дәре ши дьгьрә, дьдә qизе, хшәр'а дьвә чоле. Эваре qиз те мале, дьбе:

—Дае, мьн чоле чаха ав хар мина муки тьштәк авер'а чу гәшриа мьн.

Жьньк дьбе:—Чьма мьн ав мт'улгә шәрда, тьштәк т'öнә.

Wəxtək dərbaz dьбə qизьк пе дьwəрьмə, тирəмə'р зькда т'əлqи бун.

Эваре жьньк дьбежə мере xwə', дьбе:

—Qиза тə храбие дькə, дöh'ала дəрк'əтийə, бьвə щики бöкöжə.

Р'оке qиза xwə дьдə пешиа xwə у дьчə щики дур. Qизьк р'астəкə дуз дьбежə баве xwə:

—Əз гəлəки т'имə!

Бав дьбе:—Лаwо, əзе вра р'унем блура xwəxьм, əw щне hане шии дькə əw авə, həр'ə бöxwə'.

Qиз дьчə дəве xwə дькə кание, wи чахи дьбə хöшə-хöша мə'ра дəв теи. Т'əк мə'рəк дьмиие дьлда, мə'ре ə'рде wир'а дьбе:

—Те беи, йа на əзе бемə тə.

Əw мə'р жи жорда те, дьк'əвə. Қəч'ьк дькə гази: «Баво wəрə, баво wəрə».

Ле бав тинə шьнеле xwə даве сəр дарəки у мозəке дькə qамишəки, wəxта моз дькə вьнгə-вьнг, qиз т'ьре баве wейə. Qизьк те бəр wе даре, дьнhер'ə баве wе чуйə, гəлəки дьгри, сəре xwə датинə у р'адьзе, ле баве wе нае. Дö р'е дьк'əвьнə пешийа кəч'ьке, ньзанə к'ижан р'ер'а həр'ə, ле ахрие р'еке xwəр'а hлтинə, дьчə. Қəч'ьк р'асти к'очксəрəке те. Гава дьчə höндöр' дьнhер'ə h'əфт qизе бəдəw əрмəние чедькьи. Əw кəч'ьк гəлə бəдəwьн. Əw h'əфт qиз жер'а дьбежьн.

—Дйа мə мəрьвxöрə, тö чьр'а hати вра, wе тə бьxwə'.

Қəч'ьке пер'а-пер'а дькьиə му у бəр сəре xwəр'а дькьн. Wəxта дйа wан те, дьбе:

—Лаwо, бина xəрибовка те.

Qиз жер'а дьбен:—Қ'а к'едəренə xəрибок?

Де дьhелə дьчə, əwана дькьн мехкəке дькьнə бəр дране xwə. Дйа wан диса те:—Лаwо, бииа xəрибовка те.

Де дьhелə дьчə. Qиз кəч'ькер'а дьбежьн:

—Wəxта дйа мə те, wе ч'ьч'ке р'асте баве алие ч'эпе, йа ч'əпе алие р'асте, тö дəве xwə бькə ч'ьч'ьке р'асте.

—Wəxта дйа wан те qиз дəве xwə дькə ч'ьч'ьке р'асте. Де дьбе:

—Тö qöрбана wанби, wəки тö ширəт кьрьн, həр'ə тö жи мина wан.

Qизьк дьчə сəр əрмəние р'удьни, чедькə. Р'оке дьнhер'ə əw жьнька мртьвə жьна баве wе, дəрте бəр дəри у hивер'а дьбе:

—hиве, əз р'ьндьм, йан тö р'ьнди.

hив дьбе:—Нə əз р'ьндьм, нə тö, əw h'əвh'нара (h'əвка h'нара) мермəлəк'а мала флан пиреда, əw р'ьндə.

Жьнька мртьв те эварда морие жə'ре чедькə у гöнд-гöнд дьгəр'ə. Те мала пире дьсəнə. Дəсте h'əвh'нара мермəлəк'а дьсте wе həвирда буйə. Жьнка мртьв жер'а дьбежə:

—К'а һ'əвə ар бьдә мьн, əзе мориа бьдьмə тə.

Qизьк ар дьдеда у дьбеже:—Дəсте мьн һəвирданə, мориа бавежə дəве мьн. Wəхта морие давенə, дев, qизьк пьштостан дьк'əвə. Һ'əфт хушк тен дьщьвьн, дьгьрин. Пирьк жи те сəр дьгьрин. Дəвəкə qəрqаш тиньн, qизьке дькьнə qӧт'ие у дьбьн:

—Бьмбарəк, тə к'ӧ аннə, wьрда бьвə.

Дəвə кəч'ке дьвə у дьчə бəр к'очксəра кӧр'е п'адше дьсəнə. Кӧр'е п'адше хӧламе хwə дьшинə, дьбе:

—Бнһер'ьн əw чь дəвəйə wьра сəкьнийə.

Гава дьчьн ч'ə'в кəч'ьке дьк'əвьн, хӧлам дьхəр'ьqə, паше йəки дьне дьшиньн, əw жи дьхəр'ьqə. Паше кӧр'е п'адше у хӧламəк дьчьн. Əwана дьвиньн кəч'ьке. Кӧр'е п'адше жи wе бьхəр'qиа, ле хӧлам мьле wи дьгьрьн. Дəве һлтиньн тиньн, qӧт'ие вəдькьн, кəч'ьке датиньн. Гази мəриа дькьн; wəки бьшон у ч'ə'лкьн. Qизəкə бьч'ук wанар'а дьбежə: «Дае, тити», Wи чахи əwана дəрдьхьн мориа у кəч'ьк р'адьбə. Щабе дьдьнə кӧр'е п'адше, кӧр'е п'адше тинə wəкə граниа qиза бьч'ук зер'а дьдə wан.

Кӧр'е п'адше qизе дьстинə у һ'əфт шарйа бəр дəст дьдə хəбате.

Wи чахи диса жьнка мртьв дəрте, дьбежə һиве:

—Һиве əз р'ьндьм, йан тӧ?

Һив дьбе:—Нə əз р'ьндьм, нə тӧ, һ'əвһ'нара мермəлəка мала п'адша əw р'ьндə.

Жьна мртьв эварда р'удьни шəе жə'ре че дькə. Жьнка мртьв диса гəлə дьгəр'ə у дьчə бəр к'очксəра п'адше дьсəкьнə. Жьна кӧр'е п'адше к'аре хwə дькə, wəки аве хwə бькə. Жьнка мртьв дьбе:

—Һун һəр'ьн п'ара мьн биньн, əзе бəр дəсте ханьме бьм.

Гава т'асəк дӧдӧ аве дькə, шəе жə'ре серида датинə, əw кəч'ьк дьбə кəвоткəке к'ӧлəкер'а дəрте. Жьнка мртьв тинə аве хwə дькə, сəр ч'ə'ве хwə дьпечə у дьчə сəр щие кӧр'е п'адше р'удьни. Мере wе те, жьнеда дьк'əвə у же дьпьрсə, жьн дьбе: «Əз нəхашьм» у сəр ч'ə'ве хwə вəнакə.

Гаване wи гӧнди чəнд щара деwер тинə сəр аве, дьвинə дьвə п'ьр'ина кəвоткəке те сəр даре датинə. Кəвотк дьбежə гаван:

—Гавано, швано, кӧр'е аг'е малə?

Гаван дьбе:—Бəле!

—Ə'рəба лев дəqанди балə?

—Бəле!

—Гəло һ'але qизьк у кӧр'ька деста чь һ'əwалə?

Чəнд щара wа дьбһе. Гаван дьбежə:

—Wəллəһ əзе бежьмə кӧр'е п'адше.

Wəхтəке дьчə, кӧр'е п'адше гази гаван дькə у кӧр'е п'адшер'а дьбежə:

—Про чәнд р'ожә әз деwер тиньм, кәвотк те сәр даре, мьнр'а дьбе, «гәло h'але кӧр'е п'адше у кӧр'ьк qизка чаwанә».

Гаван кӧр'е п'адшер'а дьбе: «Wәхта гар'ан те, тӧ wәрә вра тӧе бьбhеи».

Wәхта гар'ан те, кӧр'е п'адше хwә бәр дареда дьтәлинә. Кәвотк те сәре даре, диса ӧса дьпьрсә, wи чахи кӧр'е п'адше кәwе дьгьрә у дәсте хwә шәе жә'ре дьхә, qизьк р'ут-тә'зи бәр дьсәнә. Qизьке тинә те мале. Кәч'ьк hур гьли жер'а дькә, кьрьна мртьве сәре wе.

Кӧр'е п'адше тинә дәвәке т'и дькә, йәк бьрчи, тинә жьньке дьдә сәр wан дәва, wәхта бәрдьдьн дәвәк хwә бәр бь аве, йәк бәрбь гиhе, жьньке п'ьрти-п'ьрти дькьн.

Әwана тиньн h'әфт р'ожа дькьн дә'ф-дә'wат, дьчьн мразе хwә ша дьбьн, е бьхунә у бьбhе мразе хwә шабьн.

27. СӘРҺАТИЙА ХОРТӘКИ

Һәбу т'öнәбу п'адшак һәбу у кöр'әки wи һәбу. Әw кöр'е wи йәки кемаqьл бу. Бона һ'öрмәта xwә п'адша гот:

—Лаwо, әз п'адшамә, сәрк'арие дәwләте дькьм, тö мьр'а дәст нади, һәр'ә т'әркәсәри дьнйаебә, һ'әтани тö нәви мәрьв, сәр мьпда вәнәгәр'ә.

Кöр'е п'адше наве wи Аһ'мәд бу, әwи qрара баве xwә qәданд. Р'абу сәре xwә һлда у чу. Чәнд р'ожа гәр'йа, т'и бу, бьрчи бу, го: «Әзе диса һәр'ьм шәһәре баве xwә, мьн дöкöжә әw занә, мьн дьһелә әw занә».

Wәxта әw вәгәр'ийа гәликида әwи дина xwә дае, йәк гази wи дькә. Гава сәр wида чу, дина xwә даеда мәрик wе һ'афьде дәведа, мерк'öтәк жи wе к'еләкейә. Го:

—Бьди хатьре xwәде, те мерк'öтәки һлди бьди нав ч'әве мьн.

Аһ'мәд мерк'öтәк һлда, дә мәрики кемаqьл бу, чьqа зора wи һат, мерк'öтәк һлда сәре wи хьст. Кале һнге гот:

—Мьстәһәq һәqе мьн, мьстәһәq һәqе мьн.

У Аһ'мәд вәгәр'йа к'әтә сәр р'йа xwә һат. Wәxта әw һатә мала баве xwә, баве wи готе, го:

—Аһ'мәд лаwо, qә тә чь дит?

Әwи готә баве:—Мьн qә тьштәк жи нәдит у тьштәки жи һиннәбум, ле wәxта әз вәдьгәр'йам һатьмә мале, гәликида мәрьвәки гази мьн кьр, гава әз чум, мьн дина xwә дае, wа каләки әхтйар wе һ'әwьде дәве данә, мерк'öтәки к'еләкейә. Әхтйар лаваи мьн кьр го: «Әwи мерк'öти һлдә сәре мьн xә» Мьн wәxта лехьст әwи дö щара wәк'ьланд, гот: «Мьстә һәqе мьн».

Баве һнге кöр'е xwәр'а гот:—һәр'ә һ'әта тö сәрһатийа wи нәйни нәей мал.

Гәдә р'абу да сәр р'е, щарәкә дьн мал дәрк'әт. Wәxта әw гьһиштә әхтйар, әхтйар диса гази кьр, гот:

—Wәрә мерк'ӧтәки сәре мьнхә.

Аh'мәд готә әхтйар, го:

—Кале, qраре xwәдебә, әзе се мерк'ӧта нав ч'ә'ве тәхьм, h'әта тӧ сәрhатийа xwә мьр'а нәвежи.

Кале готе, го:—hәрге тӧ hәр'и сәрhатийа Аh'мәде зинкәр бини, әзе сәрhатийа xwә тәр'а бежьм, йан на те мьн вра бӧкӧжи әз тәр'а навежьм.

Аh'мәд го:—Щаньм, әзе Аh'мәде зинкәр к'едәре бьвиньм?

Кале щие Аh'мәде зинкәр жер'а гот. Щие Аh'мәде зинкәр зә'ф дур бу. Кӧр'е п'адше зә'ф зәлули дит h'әта xwә гиhандә wи щәhәри. Пьрс кьр, го:

—Аh'мәде зинкәр к'едәре дьминә? Щие wи нишан дане. Әw wәхта дәрда чу-свәхери да Аh'мәд, ле әwи свәхерийа wийа ле вәнәгәр'анд. Кӧр'е п'адше h'әта эваре бәр дәре зинкәр сәкьни, әwи жи зине xwә чедькьр. Бу эвар, Аh'мәде зинкәр шә'лка xwә эхьст, дәре hостахана xwә дада, дина xwә дае әw хорт hе бәр дерийә. Т'әзә слава wи вәгәр'анд. Кӧр'е п'адше жер'а гот:

—Мьн сбе шәбәqе слав да тә, тӧ т'әзә слава мьн вәдьгәр'ини, әва чь h'әwале wәлате wәйә? Тӧ навежи qә хьзмәта тә чийә, әз сбеда т'и, брчи hивйа тәмә.

Аh'мәде зинкәр ле пьрс кьр:—Хьзмәта тә чийә?

Кӧр'е п'адше го:—Әва ида се мәhе мьнә әз т'и, брчи сәре р'йа к'әтьмә бона сәрhатийа тә.

—Э, го qӧрба, әз сәрhатийа xwә тәр'а навежьм h'әта тӧ нәчи сәрhатийа Усьве т'әрзи мьр'а нәйни.

Кӧр'е п'адше готе, го:—Әва hәйә сәләwәхта мьн әз пәй сәрhатийа тә дьгәр'ьм. Әзе ижа hәр'ьм т'әзә Усьве т'әрзи к'ӧ бьвиньм?

Әwи hиге шәhәре Усьве т'әрзи нишан кьре, wәки «флан wәлатийә». Кӧр'е п'адше р'абу к'әтә сәр р'е, бәре xwә да wи шәhәри чу. Пьрси, чька к'едәрейә мала Усьве т'әрзи. Гава дәрда чу-сбәхери да Усьве т'әрзи, ле Усьве т'әрзи слава wи вәнәгьрт. Кӧр'е п'адше диса hивйа wи сәкьни h'әта эваре. Эваре wәхта Усьв хәвата xwә хласкьр, т'әзә слава wи вәгьрт. Әwи готе, го:

—Шәбәqда әз т'и, брчи вра сәкьнимә, тӧ т'әзә слава мьн вәдьгри?

Усьв ле пьрси:—h'әлбәт хьзмәта тә чийә?

Кӧр'е п'адше гот:—Әз hатьмә бона сәрhатийа тә.

Усьв готе:—К'әрәмкә әм hәр'ьн мале, әзе тәр'а пьрсәке бежьм.

Wәхта әwана чунә мале, дина xwә дае сәр т'әхте wи дӧ нане шәh у дӧ дәстә пивазе шин hәбу.

Р'уньштьн наңе xwә харьн, Усьв жер'а гот, го:

—Qӧрба, h'әтани тӧ нәчи h'әсани Бәсрае нәйни вра, әз сәрhатиа хwә тәр'а навежьм.

Кӧр'е п'адше готе, го:—Тӧ дьвини әз h'ал к'әтьмә, h'ал мьда нәмайә, әзс ижа hәр'ьм h'әсани Бәсрае к'ӧ бьвиньм?

Усьв wәлате wи жер'а гот. Кӧр'е п'адше р'абу к'әтә р'е, бәре хwә да wи wәлати чу. Гәлә зәлули дит диса, ле чу гьhиштә wи wәлати. Пьрс—пьрсйаре әwи шие h'әсани Бәсрае дит. Wәхта чу h'әрама wи, әwи слав да h'әсани Бәсрае, h'әсани Бәсрае гот:

—Тӧ сәр ч'ә'вар'а hати, Аh'мәде кӧр'е п'адше, ле h'әлбәт хьзмәта тә?

Кӧр'е п'адше h'ал—h'әwале хwә h'әсани Бәсраер'а гот.

h'әсани Бәсрае кӧр'е п'адшер'а гот:—Тӧ hәр'ә бьгьhижә мала Усьве т'әрзи, әзе wьра hазьрбьм.

Кӧр'е п'адше к'аре хwә кьр у бәре хwә да шәhәре Усьве т'әрзи. Се, чар мәhада гьhиште. Ле сәh'әта әw гьhиштә мала Усьве т'әрзи h'әсани Бәсрае wьра hазьрбу. h'әсани Бәсрае вәгәр'йа сәр Усьве т'әрзи, готе:

—Тӧ qӧрбана хатьре wи хорти би, йан на тә т'ӧ шара мразе хwә нәдьдит, исани сәрр'әши бер'ә'м у h'әсани Бәсраи ӧнда бу, чу.

Эвар wан hат, Усьве т'әрзи т'әзә сәрhатиа хwә кӧр'е п'адшер'а гот:

—Qӧрба, жьна мьи йәкә hори бу, кӧр'әки ӧса хwәде да мьн мина ч'ьраке дӧшхӧли. Р'оке әз, жьна хwә чунә бәр аве. К'ӧлфәта мьн к'ьнш дьшуштьн, ситьла аве сәр кӧч'ьк дьк'әлйа, кӧр'е мьн жи хwәр'а дора кӧч'ьк дьлист. Wәхтәке әм пе h'әсйан, кӧр'е мьн сәр сәрп к'әтә нава ситьла аве. h'әта мә нава ситьле дәрхьст, к'әлйа чу. Жьна мьн кьрә qир'ин, хwә авитә п'есира мьн. Мерьк, гот—бьди хатре хwәде,—тӧ qрара йазие хәбәрнәди.

Чәндәк дәрбаз бу, qизәк мьнр'а бу, мина шкләки бу, мьн ида йа кӧр' биркьр. Диса әм чунә бәр аве, мьн hнге жьна хwәр'а гот;

—Wәрә әм нәчьнә бәр аве. Ле әwс гӧр'а мьн нәкьр. Мә qиз жи т'әв хwә бьр бәр аве. Жьна мьи к'ьнш дьшуштьн, мьн жи ап'ьншие хwә авитә мьле хwә,—wьр бум. Wәхтәке мә дина хwә дае тәрәwьләки qиза мьи hлда у р'әванд. Мә кьрә qир'ини, әм пәй к'әтьн. Әме тәрәwьлр'а бьгһиштана?

Әм п'ор'-п'ошман вәгәр'йан, wи чахи жьна мьн диса лаваи мьн кьр, гот:

—Qрара йазие хәбәрнәдә у бәр хwә жи нәк'әвә.

Чәнд сал дәрбаз бун, гот; кӧр'әк хwәде да мә, р'ожәке мә савар дьк'әланд, hәwк әм пе h'әсйан кӧр' сәр ссри к'әт ситьла савар, h'әта мә хwә гиhанде әwи щан да. Жьна мьн диса хwә авитә п'есира мьи:

—Те qрара йазие хәбәрнәди у бәр хwә жи нәк'әвә.

Һнге мьн жер'а гот:—Һәр'ә, тӧ жи йазиа тә жи wеда...

Wи чахи wәхта мьн ӧса гот, жьна мьн, һәрсе зар'е мьн бунә чар кәвотка, сәр хани данин. Әwе һнге мьнр'а гот: «Чь кьр, тә сәре хwә кьр, иди пәй мә нәк'әвә, әм наен, р'ьсqе тә жи һ'әта тӧ хwәшби р'ож бь р'ож нанәки щәһбә, дәстә пива-зе шинбә».

Аһ'мәде кӧр'е п'адше т'әмьз сәрһатиа wи һлда, готә Усьве т'әрзи:

—Дә ма хатьре тә, әзе иди һәр'ьм.

Усьв готе:—һәр'ә ог'ьрбә тәр'а, мразе тә жи бу, е мьн жи.

Wи чахи жьна Усьве т'әрзи у зар'е wива һатьн гиһиш-тьне. Кӧр'е п'адше да сәр р'е чу щәм Аһ'мәде зинкәр. Wәхта әw гьһиштә мала Аһ'мәде зинкәр, һ'әсәни Бәсрае wьра һазьрбу, вәгәр'йа сәр Аһ'мәде зинкәр, готе:

—Тӧ qӧрбана wи хорти би, тә әw р'ож нәдьдит, бәнде беимани беит'бар, дә һәр'ә мразе хwә шабә.

Wи чахи һ'әсәни Бәсрае ӧнда бу чу. Эвар ль wана һат, кӧр'е п'адше го;

—Wәрә, сәрһатиа хwә мьнр'а бежә.

Аһ'мәде зинкәр дәстпекьр сәрһатиа хwә гот:

—Баве мьн дәwләмәнде ве эле бу. Wәхта баве мьн һәбу, әз нәдьхәбьтим, нә мьн к'ар дьда мале, әз шәв у р'о т'әв һәвала мьн дьхар-дьстанд. Баве мьн гәләк ширәт мьн дькьрьн, ле мьн ширәте wи һьлнәдьдан. Р'ожа баве мьн һат, мьр. Пәй баве хwәр'а мьн т'әзә дәwләта баве хwә р'ә-шанд, да һәвала. Дйа мьн мьнр'а дьгот: «Лаwо, ӧса нинә, те дәwләта баве хwә р'әтки, әw һәвал жи кери тә наен». Мьн гӧр'а де жи нәкьр, әз һатьмә сәр wе фкьре, мьн хьзна баве хwә р'әткьр. Дйа мьн мьнр'а гот: «Иди капекә п'әрә т'ӧнә, һәр'ә бра һәвале тә п'әре нане тә бьдьнә тә». Әз чум бал һәва-ләки, мьн готе: «Чәнд капека бьдә мьн, н'әре харьна мьн т'ӧнә». әwи нәда. Әз чумә бал йәки дьн, әwи жи нәда. К'ӧтаси әз чумә шәм к'е, йәки нәда. Һерса мьн р'абу, әз вәгәр'йам һатьм щәм дйа хwә, мьн дер'а гот: «Һ'ал-һ'әwале мьн, һәвала әв буйә, дькари чәнд зер'а бьди мьн әз һәр'ьм бал һәвала бьщер'биньм». Де чәнд зер' дәрхьст данә мьн, әз чумә ханәке, гава мьн зер' дәрхьстьн һәвале мьн диса дор мьн т'оп бун. Мьн һьнге wанр'а гот: «Гәлә нәмәрйа, гәлә беисафа, бәре мьн дькьр-нәдькьр wә п'әре нане мьн нәдьда, исафа wә чаwа иса-фә, һун диса һатьн дора мьн т'оп бунә». Һнгева ә'йнати wан дьжмьнар'а мьн әв һостәхана һан вәкьрйә, әз зина че дькьм бь зер', сбе вәдькьм, эваре диса давемә һәв. Бьк'ьр'чи, wәки бе сәр мьн, әз wир'а дьбежьм нә һазьрә. Әw һ'әта сбе бе, әз диса һәв дәрдьхьм у диса давем һәв. Ле нака шькьр һ'әсәни Бәсрае һат мразе тә жи кьр, е мьн жи. Һьнге дәwләта баве

wи сəрда вəгəр'йа. Кöр'е п'адше хатре xwə же xwəст бəре xwə да əхтйаре һ'афде дəведа у чу.

Р'е гəлək дур бу. Сə'һəта əw гьһиштеда, һ'əсəни Бəсрае wьра һазьрбу. Вəгəр'йа сəр кале гот: ««Исане беимани беит'-бар, бер'ə'ми бехоф, һ'əта тö xwəш буйаи хöре тəе əв мерк'ö-те һан буйа, щие тə əв һ'афде дəве буйа, ле тö qöрбана хатре ви хорти би, һəр'ə тö жи мразе xwə шабə, əw жи». Wи чихи һ'əсəни Бəсрае бəтавəбу, чу.

Кöр'е п'адше готə əхтйар, го: Т'əзə сəрһатиа xwə мьнр'а бежə.

Əwи һьнге дəстпекьр, го:

—Əз wəзире п'адше бум, əз р'ебьр'е сəре р'йа бум, мьн хəлq т'алан дькьр, хəлq дькöшт, əw ера мьн теда qачахи дькьр, һ'əсабе кəвьра һəбу, һ'əсабе һəст-п'əсте мəриа т'öнəбу. Р'оке мьн дина xwə дае wе калəки əхтйар се гöдрежə баркри пешиенə те, əз пешиеда спари чум, мьн слав даеда. əwи слава мьи вəгьрт, мьн ле пьрси: «Qöрба, баре гöдрежада чийə?» Əwи гот: «Дö бар зер'ьн, барəк жи дöр'-лал». Мьн һьнге жер'а гот: «Qöрба, барə зер' бьдə мьн. дö бар бра тəр'а бьи, йане на əзе тə бöкöжьм». Əwи мьнр'а гот: «Мьн нəкöжə, барəк тəр'а». Əз дöшöрмиш бум, əз зер'а мере мерхас дьстиньм, бəр ви кали чьма öса бəлəнгаз бумə, мьн гот: «Кале, дö бар мьнр'а». Əwи гот: «Дö бар тəр'а, йəк бəси мьнə». Əз щарəкə дьнс вəгəр'йам сəр кале, мьн гот: «Те һəрсе бара бьди, бьдə, йане на əзе сəре тə лехьм». Кале һьнге бəр мьн зар бу, гот: «Мьн нəкöжə гьшк тəр'а». Əз дöшöрмиш бум, əз вийа бəрдьм wе бежə, һəла wəзире п'адше чуйə пешйа бəлəнгазəки чаwа зер' же стəндийə, əw п'акə əзе wийа бöкöжьм, wəки нəчə гли нəкə. Мьн һ'öщуми сəр кьр, пер'а лехьст, бöкöжьм. һəwк əз xwə һ'əсйам əзе wе бумə калəки бəлəнгаз, һ'афде дəведамə, мерк'öтəк к'елəка мьнə. Əз xwə-xwə гази р'еwиа дькьм, лавайа ле дькьм, wəки мерк'öтəки нав ч'ə'ве мьнхə. һнгева щие мьн əв һ'афде дəвейə, хöре мьн жи əw мерк'öте һанə.

Wəхта əwи сəрһатиа xwə к'öта кьр, һатə сəр бəнга xwə, хатре xwə һəв xwəстьн. Əw бəр бь wəлате xwə чу, кöр'е п'ад-ше жи бəр бь wəлате баве xwə чу.

Кöр'е п'адше нə иди хевке бəре бу, аqьл, фəрасəт бу, дькарбу мəрва ширəт бькə. Wəхта əw һат диwана баве xwəда р'уньшт, хəвəрдан кьр. П'адша, wəзир, wək'илед xwəвə шашмаи дəве wи дьнһер'ин, т'əзə п'адша əшq, ша бу, гот:

—Аһ'мəд лаwо, əз иди кальм, нькарьм дəwлəте йолə бьвьм, шькьр мразе тə буйə, фəрасəте тə зə'фə, иро шунда тö п'адшаи.

Кöр'е xwəр'а дəф, дə'wат кьр. Əw чун мразе xwə шабун, əм жи чун мразе xwə шабьн.

28. МИРЗƏ МƏ'МУД У ДУРГƏР ОГ'ЛИ

Һəбу т'öнəбу п'адшак һəбу, шəһəре п'адше пирəк дьма. Һəбун-т'öнəбуна пире бзьнəк бу. Р'ожəке пире дьчə щəм п'адше, дьве:

—П'адшаи саг'бə, һəбун т'öнəбуна мьн бзьнəкə, бежə шване хwə бра бзьна мьн жи бькə т'əв пəзе тə. Пире бзьн ани кьрə т'əв пəзе п'адше. Чəнд р'о дəрбаз бун пире һатə щəм п'адше шк'йат кьр, го:

—П'адшаи саг'бə, шване тə бзьна мьн дьдошьн.

П'адше гази швана кьр, готə швана, го:

—Чьр'а һун нькарьн нава һ'əфт кəр пəзе мьда пез бьдошьн, wəки һун р'адьвьн бзьна пире дьдошьн.

Швана сонд хар, го:—Əм һаж бзьна пире т'öнəнə!

Пире п'ор' п'ожман вəгəр'йа мала хwə. Сбəтьре швана пəз бəрда, бунə qəрəwьле бзьне.

Пəз бəр маĺ бу, бзьна пире да пешйа пез, р'əви, бəр qəйаке, wедəре п'ечəкəкə зйар'а бу, бзьне гһане хwə дьда зйар'е, зйар'е дьмет. Швана п'ечəк һлда бьр шəм п'адше. П'адша гəлəки ша бу, го:

—Кöр'е мьн т'öнəбун, хwəде кöр'əк да мьн.

Щав чу пирер'а, гот—«дьзе бзьна тə гьртьнə».

Пире р'абу һатə щəм п'адше, го:

—Мьн бьһистийə wə дьзе бзьна мьн гьртийə. Əwе зйар'е бьдə мьн, мьн нə əwлəдə, нə т'əwлəдə.

П'адша дöшöрмиш бу, р'абу зйар' да пире. Пире əw зйар' һлда бьр мала хwə. Жьна п'адше жи һ'алəки дьн бу. П'адша готə пире, го:

—Наве кöр'е хwə ленəки һ'əта жьна мьн р'адьзе.

Пире готə п'адше, го:—Сəр ч'ə'ве мьн!

Жьна п'адше wəльди, жер'а кöр'əк бу, п'адше гази пире жи кьр, гот:

—Әме гази щмаә'те кьн, чька чь нави һәрд зйар'а дькьн.

Щмаә'т т'оп бу, һәр йәки навәк го, п'адше әw нав qәбул нәкьрьн, п'адше гот:

—Наве кӧр'е мьн Мирзә Мә'муд, наве кӧр'е пире жи Дургәр ог'ли.

Һәрд бунә дәстәбраке һәв. Р'оке кӧр'е п'адше р'абу чу һәрәма баве хwә, от'ахе баве хwә гьшки гәр'йа. П'адша шьклӘк анибу, данибу сәр ишкафа хwә. Мирзә Мә'муд әw шькьл дит, гәләки әw шькьл бәгәм кьр. Шькьл һлда кьрә щева хwә, нишани баве хwә да, готә баве хwә, го:

—Мьр'а бежә чька әw qиза к'ейә.

П'адша готә кӧр'е хwә, го:—Лаwо, к'аре тә wе qизе нәк'әтийә, мьн ниве һәбуна хwә дайә, аншах шькле wе к'ьшандийә. Әw qиза деwанә, хушка һ'әфт деwанә. К'и зорә, дәсти зоре карьн һәр'ьн әwе qиза деwа бьстиньн. Мьн гәлә әскәре хwә сәва wе qизе qьр' кьрьн, ле тьштә пешда нәһат.

Мирзә Мә'муд мә'де хwә кьр. Wәхта Дургәр ог'ли Мирзә Мә'муд дит, готеда, го:

—Бра, тӧ чьр'а ӧса мә'дәкьрии?

Мирзә Мә'муд гот:—һ'ал-һ'әwале мьн, баве мьн әвә!

Дургәр ог'ли к'әнйа, готеда:—Тӧ һәр'ә чьqа һьвале мә һәнә т'опкә, әме хwәр'а к'ефе дайньн, wи гли дайньн бәр һәвала, чька к'ижан qаил дьбә мәр'а бе.

Мирзә Мә'муд у Дургәр ог'ли р'абун к'еф дәстпекьрьн, гази һәвала гьщки кьрьн, әw гли данинә бәр wана. Йәки хwә нәда бәр, wе орт'е ман Мирзә Мә'муд у Дургәр ог'ли. Дургәр ог'ли готә Мирзә Мә'муд, гот:

—Тӧ һәр'ә нав р'әвое баве хwә дӧ һәспа мәр'а бинә. Шурмәрт'але хwә әме бьдьнә сәр һ'әдад, һ'әфт р'ожа шунда әме һәр'ьн qизе бьр'әвиньн.

Һ'әфт р'о т'ьмам бун, Мирзә Мә'муд, Дургәр ог'ли р'е к'әтьн, чун шәр'е деwа. Wәхта чунә бәр дәре деwа, чарнкале хани гәр'йан дәри нәдитьн. Дургәр ог'ли п'һ'ина хwә диwер хьст, диwар һлшйа. Ле ньһер'ин Гӧлп'әри сәр нәхше к'әргә р'уньштийә. Дургәр ог'ли готе:

—Хушке, тӧ нәтьрсә, бежә мә бре тә к'ӧнә?

Гӧлп'әрие готе, го:—Бре мьн пьш ч'иае һанада дькьнә шәр', п'адшаки әскәре хwә шандийә сәр бре мьн, wәки мьн дәсти зоре бьр'әвиньн.

Дургәр ог'ли, Мирзә Мә'муд хатьре хwә кәч'ьке хwәстьн, бәр бь ч'ие чун. Чун дина хwә дане әскәр гь р'уньштьнә. Дургәр ог'ли гот Мирзә Мә'муд, го:

—Әм һәр'ьн пьшта әскәре п'адше, деwе бежьн һәла бьнһер' әскәре п'адше зә'фбу, әw жи тьрсйан чунә алие wана. Го, әм һәр'ьн пьшта деwа әскәре п'адше wе бежә, һәла бьнһер'ьн тьрса чунә пьшта деwа. Го, әме һәр'ьн орт'а wанда

бьсәкьнын, славе бьдьнә wана, к'ижан али слава мә вәгьрт, әме һәр'ьн алие wана.

Әw чун слав данә wана, деwа слава wана вәгьрт, әскәре п'адше qә һажпе т'өнәбун—әwана һатбун. Зәнгьл хьстьн, wәки р'авьн шәр'кьн. Дургәр ог'ли го:

—Йәк wә р'анәвә пештьри мьн, әзе темә шәр', к'әнге әз һатьм кöштьне, паше һун р'авьн шәр'кьн.

Дургәр ог'ли нав әскәре п'адше к'әт, е саг' әw бу, мала хwә нәһатьбун. Деw һәв шеwьрин, бре хwәи ч'ук шандьн мал, wәки һәр'ә һазьриа wана бьвинә. Бре ч'ук чу, чаwа ч'ә'в диwаре һлшйаи к'әт, пашда вәгәр'йа шәм бре хwә, мә'дәкьри бу. Бре wи готе:

—Чийә, чь qәwмийә?

—Диwар һлшандьнә!

Wи чахи Дургәр ог'ли гот:—Мьн диwар һлшандийә!

Деw шабун, го:—Бра дәсти тә бә, нә дәсти хәлqе бә!

Щарәкә дьне бре хwә шандьн. Бре wейа пежда чу, готә хушка хwә, «һазрйа мевана бьвинә». Гöлп'әрие һазьрийа хwә дит, һивйа мевана бу. Меван һатьн. Гöлп'әрие нан да бәр wана, wана нане хwә харьн у к'әтьнә хәбәрдане. Бре деwе мәзьн готә Дургәр ог'ли, го:

—Әз һ'әлалиа хwәде хушка хwә п'ешк'еши тә дькьм.

Дургәр ог'ли гот:—Чаwа хушка wәйә, öса жи хушка мьн, әз жи һ'әлалийа хwәде п'ешк'еши Мирзә Мә'муд дькьм.

Чәнд р'о к'әтьнә орт'е Дургәр ог'ли готә деwа, го:

—Әм һәр'ьн хwәр'а нечʼире, бра Мирзә Мә'муд у Гöлп'әрива хwәр'а мал бьн.

Әwана чунә нечʼире. Гöлп'әри у Мирзә Мә'муд к'әтьнә к'еф һ'әнәка. Гöлп'әрие сәре хwә да сәр чока Мирзә Мә'муд р'аза. Мирзә Мә'муд дәсте хwә нав п'ор'е wе бьр-ани, к'литәкә ч'ук нав п'ор'е wе дәрк'әт. Мирзә Мә'муд сәре Гöлп'әрие дани ә'рде, р'абу чьqа от'ахе wан һәбу гьшка гәр'йа. К'лит т'ö дәрйа нәһат, чу бәр падвале дина хwә дае падвал дадайә, пе wе к'лите падвал вәкьр. Падваледа гредан бу деwе һ'әфт сәри. Wәхта деw ч'ә'в Мирзә Мә'муд к'әт, гот:

—Тö сәр ч'ә'ве мьнр'а һати, тö әwе т'әшта нан у ситьла аве фрәйа мразе хwә бьдә бәр мьн.

Мирзә Мә'муд öса жи кьр, деw хwә qәтанд, йәк Мирзә Мә'муд хьст, Мирзә Мә'муд хәр'ьqи. Деw Гöлп'әри һлда чу.

Дургәр ог'ли нечʼире һат, дина хwә дае нә Гöлп'әри, нә жи Мирзә Мә'муд. Дургәр ог'ли гот:

—һәла бьнһер' бьре мьн чьqа бебәхти мьр'а кьр, Гöлп'әри бьр, wәки текә наве хwә, бе мьн р'әвандийә.

Бре кәч'ьке мәзьн готә бре ч'ук, го:

—һәла т'әсәлйа падвалекә.

Бре ч'ук чу дина хwә дае, деwе һ'әфтсәри нә wьрә, ле

Мирзə Мə'муд жи хəр'ьqийə. Ав сəрда кьрьн, Мирзə Мə'муд р'абу ẃанар'а гли кьр чь һатьбу сəре ẃи. Дургəр ог'ли гот:

—Гəли бра, бра Мирзə Мə'муд щəм ẃə бə, əзе һəр'ьм пəй деẃ к'əвьм.

Дургəр ог'ли чу мала деẃ. Гӧлп'əрие хẃə авитə п'есира ẃи, гот:

—Тӧ нəһəqи һати, ẃе р'авə тə бӧкӧжə.

Дургəр ог'ли готе, го:—Əм чаẃа бькьн, ẃəки бӧкӧжьн?

Гот:—Тӧ шуре ẃи дьбини, һəрге тə карьбу нав qир-qəт'-ране дəрхьст те бӧкӧжи, һəрге тə дəрнəхьст, р'абə һəр'ə, һ'шйар ббə, ẃе тə бӧкӧжə.

Дургəр ог'ли гази хẃəде кьр, дəсте хẃə авитə шуре ẃи, шур дəства һат.

Гӧлп'əри гəлəки шабу, го:—Т'əне шарəке лехə.

Дургəр ог'ли шурəк деẃ хьст, Гӧлп'əри һлда чу щəм бра. Чəнд р'ожа вра ман, һлдан һатьн шəһəре хẃə. Баве Мирзə Мə'муд бьһист, ẃəки ẃана Гӧлп'əри ани. Р'абу файтон жə'р-дадаи кьр, ẃəки əẃана бьмьрьн, Гӧлп'əри ẃир'а бьминə.

Əẃана һатьн бьнйа шəһəр, Дургəр ог'ли готə ẃана, го:

—Əм хӧр'а һнəки р'əһ'əт бьн!

Wəхте р'əһ'əт бун, əẃанə хəẃр'а чун, ле Дургəр ог'ли һ'шйар бу. Се кəвотк фьр'ин бəр ẃан данин. Кəвоткəке готə дйа хẃə:

—Гəло Мирзə Мə'муд у Гӧлп'əри ẃе мразе һəв шабьн.

Дйа ẃан гот:—һəрде мразе хẃə шабьн, ле Дургəр ог'лие бьвə кəвьр, һəрге р'азанə бра əм һəр'ьнə хəẃне, һəрге һ'шйарьн жи бра гӧһдар бьн. Wəхте п'адша файтоне дьшиинə пəй ẃана, бра ле сйар нəбьн, файтон жə'рдадайə, бəр дəре хẃə ẃе бирəке бьк'олə, ẃəки Мирзə Мə'муд тек'əве, Гӧлп'əри п'адшер'а бьминə. Wəхте харьне дьдьнə бəр ẃана, харьн жə'рдадайə, бра ẃе харьне жи нахӧн, ле ẃəки Дургəр ог'ли гьликə, ẃе щида ббə кəвьр.

Дургəр ог'ли р'абу дəйн Гӧлп'əрие у Мирзə Мə'муд кьр, го:

—Бьльвьн!

Р'ева ẃанар'а гот:—Əз чь дьбежьм гӧр'а мьн бькьн.

Файтон һатə пешйа ẃан, əẃана файтоне сийар нəбун, диса сйари чун. Wəхте чунə бəр дəре п'адше Дургəр ог'ли зйар'əк шанд, го:

—һəр'ə мьр'а сəки бинə.

Зйар'е чу сə жер'а анин.

Сə к'ӧр'а чу, əẃ жи пəй ẃи чунə һӧндӧр'. Харьн аниинə бəр ẃана, харьн нəхарьн. Мирзə Мə'муд баве хẃə шьһе бу. Əẃ, Дургəр ог'ли чун п'əр'е шəһəр хẃəр'а хани гьртьн, к'əтьне. Дургəр ог'ли шəва р'анəдьза сəва п'адша мəрийа нəшинə, Мирзə Мə'муд нəкӧжə.

Р'ожəке Мирзə Мə'муд, Гӧлп'əри р'азаи бун, тирəмə'рəк

сәр шемикер'а һатә һӧндӧр'. Дургәр ог'ли пе шуре хwә лехьст, әw мә'р кӧшт. Мирзә Мә'муд һ'шйар бу, дина хwә дае шур дәсте Дургәр ог'лида wьра сәкьнийә. Мирзә Мә'муд кьрә qар'ини, гот:

—Дьхwәзи мьн бӧкӧжи у р'әви шәм баве хwә.

Баве wийа wәзир—wәк'иле хwә шандьн Дургәр ог'ли гьртьн, шав дане шәһәр, wәки сбе Дургәр ог'ли дара хащехьн. Wәхта Дургәр ог'ли бьрьнә бәр даре, wи чахи Дургәр ог'ли т'әwәqә п'адше кьр, wәки чәнд дәqә хәбәрдә, чь п'адше кьрбу гьшк п'адшер'а гот у шида бу кәвьр.

Мирзә Мә'муд паше п'ожмап бу у гьрйа. Чәнд р'о к'әтьнә орт'е жьна Мирзә Мә'муд wәльдн жер'а кӧр'әк бу у һәрр'о дьһатә хәwна Мирзә Мә'муд, wәки кӧр'е хwә сәр кәвьре Дургәр ог'лида шәржекә, wе саг'бә. Мирзә Мә'муд жьна хwәр'а гли кьр у зйар'а хwә һлдан сәр кәвьрда шәржекьрьн. Дургәр ог'ли саг' бу, зйар'а wана жи дәwса дәве к'ере бу знщирәкә зер' к'әтә стӧкӧре, әw жи саг'бу. Чәнд мәһ к'әтьнә орт'е Дургәр ог'ли зәwьщи у һәв щьһебун.

29. ЖЬН

П'адша ә'мьри сәр wәзир дькә, дьве:

—һәр'ә, турка щьмаә'те бәрәвкә.

Wәзире wи р'адьвә сйар дьвә дьчә нава щьмаә'те турке бәрәвкә. Чәнд р'о дьсәкьнә—һәрге дәһ р'ожа, һәрге панздә р'ожа дьсәкьнә. П'адша qәста щие жьна wәзир дькә, те мала wәзир сәва к'ӧлфәта wәзир. Жььньк дьзанә, әре, сәва wе һатийә н'адша, чь һәqе wи һәйә бе мала мә. Жььньк чь дькә? Жьна wәзир дәһ һека дьк'әлинә, дӧдйа сор дькә, дӧдйа сьпи дьһелә, дӧдйа р'әш дькә, дӧдйа qич'ьк дькә тинә дьдә бәр п'адша. Нан дьдә бәр п'адша, һека дьдә бәр, дьве:

П'адша дӧ һека дӧхә.

Дьве,—п'адша саг'бә, тә'ма wан чаwанә?

П'адша дьве:—һекьн, тә'ма wана гь йәкә.

Жььньк жер'а дьвежә:—Чьма әва сорә, әва сьпийә, әва р'әшә?

П'адша дьве:—һекьн, зә'ф жи әва сьпийә, әва р'әшә, тә'ма wан диса йәкә.

Дьве:—П'адшаи саг'бә, wәки тә'ма wана йәкьн, бьди хатьре хаде, бу к'ӧлфәт т'әмам йәкә, демәк тә'ма wан йәкә, дьве, йаха мьн бәрдә, т'әwаqә дькьм.

П'адша р'адьвә дьчә, тьштәки жер'а навежә, дьчә, П'адша жь мала wәзир дәрдьк'әвә дьчә, wәзир те, те бәр дәре хwә пәйа дьвә, те мала хwә. Wәзир кӧ те, те һәма сәр щие хwә р'удьни. Wәхта п'адша р'адьвә дьчә мора хwә сәр щие wәзир бир дькә, дьчә. Wәхта wәзир сәр шие хwә р'удьни, мора п'адша дьвинә, нас дькә, ахьр. Wәзир дьве: «Бьнер', п'адша һатийә сәр шие жьна мьн, әва жи мора wийә вьра майә»—нас дькә море. Чаwа wәзир мора п'адша дьвинә сәр щие хwә, щи-ньвина, к'ӧлфәта хwә накә, гӧһдарийа жьна хwә накә, жьна хwә п'ак хwәй накә, пер'а хәвәрнадә. һәрге

мәһәк, һәрге дӧ мәһ дьсәкьнә. Жьньк сах дькә бошә—гӧһдарийа мере wе сәр т'ӧнә. Жьньк р'адьвә дьчә, диwана п'адша. П'адша нас дькә жьна wәзире хwә, дьве:

—һа, тә херә?

Дьве:—П'адшайи саг'бә, баг' һәйә, хайе баг' ле навә хайи, сәһәбсьзие ле накә, гӧһдарие накә.

Сәр wе йәке, бәре дьготьн әрсәwьл, ньһа дьвежьн милисйа, п'адша гази дькә:—Кӧр'о, милисйа.

Дӧ милисйа бәр дьсәкьньн.

—Кӧр'о, һәр'ьн wәзире мьн бьгрьн wәрьн.

Милисйа wәзир һьлтиньн тиньн диwана п'адша. П'адша һьлтинә!

—Wәзир!

—Ләбе, п'адша.

Жьна wи жи һе wедәрейә,ахьр шьк'йатчийә.

Дьве:—Баг'һәйә, тӧ чьма баг' нави хайи? Сәһ'әбсьзие баг'е хwә наки, тӧ гӧһдарийа баг'е хwә наки?

Wәзир һьлтинә дьвежә п'адша, дьве:

—П'адшайи саг'бә, әw баг'е тӧ дьвежи, хайе баг'е п'әнщәки шера ль нав баг'е хwәда дийә, ләма сәһ'әбсьзийе ле накә, ләма ле навә хай.

П'адша дьдә аqьле хwә, дьве: «Wәхта әз чумә мала wи, мьн мора хwә сәр шие wи бир кьрийә. Пәй мьнр'а wәзир һатийә, һатийә мора мьн дитийә сәр щие хwә, ләма жи гӧһдарийа к'ӧлфәта хwә накә, хай накә». П'адша дьве, ахьр занә мор дитийә, «бона wе йәке һ'иле wи к'ӧлфәта wи чуйә». П'адша һьлтинә дьве wәзир; дьве:

—Әw баг'е тӧ дьвежи, әw п'әнще шера навда буйә, хwәйе wи п'әншәйи чаwа бәре дйа хwә харийә, бәре qиза хwә харийә, бәре wи баг'и ӧса харийә.

Бьнер' п'адша жер'а сонд хар. Демәк чаwа әwләда мьн. Ӧса кӧ п'адша сонд дьхwә, wәзир ида баwар дькә. Wәзир һьлтинә дьве:

—П'адшаи саг'бә, тӧ ӧса заньбә, вьра һәда хайе баг' сәһ'әбсьзие wе баг'е хwә бькә, гӧһдари бькә.

Wәзир кӧ ӧса дьвежә, п'адша дьвежә:

—Ти мәрәхәси, тӧ азайи, һәр'ә мала хwә.

Wәзир р'адьвә те мала хwә, гӧһдарйа жьна хwә дькә, щиньвина пе дькә, гӧһдари дькә, т'әзә сәри жьна хwә датинә, дьчә мьразе хwә ша дьвә.

30. ШИРЬН Ö ФƏРАТ

Ширьн, Фəрат мəрьвьнə гəлəки һ'öрмəт бунə: Ширьн к'öлфəт буйə, Фəрат мере we буйə. Һəбуна wана гəлəк буйə.

Хосров п'адша дьбһе, wəки Ширьн, Фəрат гəлəки һ'öрмəтьн—«наве wана сəр е мьнр'анə»,—дьве:

—Wəзир, wəки наве Ширьн, Фəрате гəлəки дəрк'этийə, дьве, р'авə əм тек'əвьнə дьлqе дəwреша, əм һəр'ьн мала Фəрат, Ширьне, чька чаwаньн?

Дьчьнə мала wан: əван р'адьвьн бəрда тен.

—Дəwреш баба, һун сəр ч'ə'ва һатьн,—һ'öрмəте жер'а дькьн, гəлəки бəр дьчьн-тен.

Дö р'ож, се р'ожа wа дьсəкьньн, п'адша дьвежə wəзире хwə, дьве:

—Wəзир, тö һəр'ə, əзе вра бьм, гле wан һьлдьм, чька гле wан чаwанə.

Wəзир дьчə. Дьчə мəзила хwə, п'адша дьминə. П'адша дьвежə Фəрат, дьве:

—Фəрат, хане тəйи тəнгə щмаə'та тə гəлəк дьчьн—тен. Wəки щие мьн һəма аштеда дайни, əз нəхwəшьм, əзе чəндəки вра мала тəдавьм.

Фəрат дьве:—Дəwреш баба, тö мə гöнəк'ар дьки, чьр'а öса дьвежи?

П'адша дьве:—На, Фəрат, тö мьн гöнəк'ар нəкə, əз бона һ'öрмəта тə дьвежьм, щие мьн һəма вра дайнə, əзе хwəр'а теда р'азем.

Шие wи wьра датиньн. Фəрат р'оке дьчə сəр хəвате, дьве:

—Дəwреш баба, мьн сəһ'əта хwə бир кьрийə, дьве, баран дьбарə, сəһ'əта мьн тö бьви бьди Ширьне.

Əwи сəһ'əт да дəwреш баба. Дəwреш нəда we. Эваре те, дьве:

—Ширьн, сəh'əта мьн к'ане?
Дьве:—Фəрат, тə нəдайə мьн.
Фəрат дьве:—Нə мьн дайə дəwреш баба.
Дəwреш баба дьве:—Ширьн, нə мьн дайə тə?
Ширьн дьве:—Р'астə, тə дайə мьн, дьвə мьн кьрийə qöт'ие,—иди нəхwəст глие wи дöтакə, wəки дьле дəwреш баба же бьминə.
Дö-се р'оже дьн дəwреш баба к'əтə сандоqа Ширьне: ч'əке Ширьне, öса жи ч'əке Фəрат кьрə мешокəки, hьлда да к'öлфəтəкə башqə, к'öлфəтəкə щинара. Дьве:
—Хушке, əва анəмəте мьн бра щəм тəвə, əз мəрики дəwрешьм.
Əw к'öлфəт дьве:—Дəwреш баба, анəмəт həйə—qнамəтə, бра щəм мьнвə.
Ширьн вəдьгəр'ə те мале. Дьчə сандоqа хwə дьнhер'ə—тьшт те т'öнə. Те дəwреш баба дьпьрсə, дьве:
—Дəwреш баба, кəс hатийə мал, йан нəhатйə мал?
Дьве:—На, Ширьн, кəс нəhатийə мал.
Дьве:—Ле дəwреш баба, hурмуре мə т'əмам бьрьнə?
Дəwреш дьве:—Нə hунвьн, нə тöви, нə Фəрат, wəкек hун мьн дькьнə дьз.
Ширьн дьве:—Дəwреш баба, мьн тьшт нəготийə, тö мəхəйдə.
П'адша чəндəки дьминə, дьвежə Фəрат, дьве:
—Фəрат, тö изьна мьн бьдə əз həр'ьм.
Фəрат дьчə сəр хəвата хwə, дьве:
—Дəwреш баба, мəчə.
Дьве:—На, Фəрат, əзе həр'ьм
Фəрат дəрдьхə дöсьд манат п'əрə дьде, дьве:
—Дəwреш баба, бьбахшинə, əз сəр р'йа хwəмə. Əва дöсьд манат н'əрə п'ер'ьнша тə: əз сəр ог'ре нькарьм вəгəр'ьм, бра Ширьн р'йа тə бьвинə.
Фəрат дьчə хəвате. Дəwреш гази Ширьне дькə, дьве:
—Ширьн, əз дьчьм.
Ширьн дьве:—Дəwреш баба, чьма дьчи?
Дьве:—Фəрат изьна мьн дайə, əз дьчьм иди.
—Ле, дьве, Фəрат qə тьшт да тə?
Дəwреш баба дьве:—Фəрат готийə Ширьн занə.
Дьве:—Дəwреш баба, чь бьдьмə тə?
Дəwреш дьве:—Ширьн, тьшт мьн нəлазьмə, т'əк əз орт'а həрдö ч'ə'ве тə пач'кьм, əз ледьм həр'ьм.
Ширьн дöшöрмиш дьвə, дьве: «Əв дəwреше həр'ə наве Фəрат нава дьнйада алчахкə, wəки əз р'амусане нəдьм ви дəwреши». Ширьн сəкьни, дəwреш орт'а həрдö ч'ə'ве wе пач'кьр.
Дьчə сəр т'əхте хwə, дьве:

—Wəзир, бшинə пəй Фəрат, Ширьне.

Шандьнə пəй Ширьн, Фəрат.

Дьве:—Бшинə пəй флан к'ӧлфəте, флан к'уче, əwи анəмəте мьн бра һьлдə бинə.

Шанд анин. Ширьн, Фəрат wьра сəкьни бун, əw к'ӧлфəта анəмəт щəм, əw жи һатə диwана п'адше, сəкьни. Һəw дьнһер'ьн дəwреш нибуйə, п'адша буйə. Дьве:

—Фəрат, тə сəһ'əт да мьн?

Дьве:—Бəле!

Дьве:—Ширьн, мьн тəр'а гот, wəки мьн сəһ'əт дайə тə? Тə глие мьн дӧта нəкьр. Дьве, һур-муре тə сандоqе дəрхьастьн. Тə го: «Мəри һатьнə мал?». Мьн го: «На». Тə го, һур-муре мə чуйə, мьн го: «Тə əз кьрьмə дьз, əз дьзе мала тəмə, wəки ӧсанə». Тə го: «На, дəwреш баба, бьбахшинə»,—лева тə жорьн нəчу сəр йа жерьн. Тə гли дӧта нəкьр. Хушке, го, əw мешоке мьн анри да тə, бинə.

Дəре мешоке вəдькə, һур-муре wан дəрдьхə, дьве:

—Фəрат, əва сəһ'əта тə, əва жи к'ьнше wə. Һəр'ьн, наве wə wə һ'əлалвə.—Һəрке хəлатəки ледькə у дьве:—һ'əта һун сахьн дьнйальке хwəр'а дəрбазкьн. Шире wə ль wə һ'əлал.

Аqа гьли.

31. ДƏРƏW ПЕШƏ ЙАН Р'АСТИ?

Дö мəрьв р'абун р'ек'əтьн чун. Го: «Əме һəр'ьн хwəр'а дö—се сала щики бьхəбьтьн, ԛəдəрə п'əрə дəстхьн, бен нəфəре хwə пе хwəйкьн»,—чьмки йале wана бубу нангьрани.

Һəрдö жи жь гöндəки бун. Йəки сйарбу, ле е дьне пəйа бу. Һьнə нан хwəр'а һьлдан, чун. Гəлəки чун, һьндьки—ньзаньм, е пəйа го:

—Фланкəс, əм бьрчибун, wəрə əм һьнə нан бьхöн.

Р'уньштьн, е сйар нане хwə данн, харьн. Р'абун, wəки р'ек'əвьн, хwəйе һəспе готə һəвале хwə, го:

—Фланкəс, wəрə иджар жи тö һəспа мьн сйар бə.

We щаре əw ль һəспе сйар бу. Ле хwəйе һəспе дьле хwəда дьго: «Əме дор-дор һəспе сйарбьн». Ле е дьне, wəхта сйар бу, го: «Wəлə əз идн жь һəспе пəйа набьм». Чун һ'əта бəри эваре, хwəйе һəспе го:

—Фланкəс, əм диса бьрчи бун, wəрə əм һьнə нан бьхöн.

Р'уньштьн, хwəйе һəспе һьнə нане wи мабу, əw жи данин харьн, го:

—Фланкəс, wəрə əм ишəв врабьн, һ'əта све, əме р'авьн һəр'ьн.

Е дьне го:—На, əз иди т'əв тə наем, əзе ве р'йа һана һəр'ьм,—р'абу нане хwə һьлда у чу.

Хайе һəспе, кö наве wи Аһ'мəд бу, го: «Щаньм, əви т'əв мьн нане мьн хар, ле чьма һьнə нане хwə надə мьн?». Пар'ава гази кьре, го:

—Һəвал, тö һьнə нан нади мьн? Мə т'əв нане мьн харийə, нһа нане мьн т'öнə.

Го:—Оро wеда һәр'ә, т'ö мьн готьбу нане xwә бьдә мьн,—гот у ле да чу.

Аһ'мәд wе шәве т'әне wьра ма. Свәтьре р'абу, һәспе xwә сйар бу, чу. Р'ева мәрьвәк р'аст пе һат, бунә һәвал, т'әв ледан чун. Xwәр'а р'ева гәләки хәбәрдан. Аһ'мәд готә һәвале xwә, го:

—Фланкәс, мәр'а тьштәки баш бежә, wәки р'йа мә кьнбә.

Е дьне готә xwәйе һәспе, го:

—Аһ'мәд, тö дькари бежи, к'а дәрәwе дьнйае пешьн, йан р'асти?

Аһ'мәд го:—Һ'ьлбәт р'асти.

Е дьне го:—На, дәрәw.

Аһ'мәд жи дьго:—На, р'асти, е дьне:—на, дәрәw.

Го:—Wәрә әм шәрт бьгьрьн.

Аһ'мәд го:—Әз сәр һәспе xwә.

Е дьне го:—Әз жи сәр ван п'әре xwә,—жь шева xwә qәвзә п'әрә нишан да, нишани Аһ'мәд кьр.

Чун. Ле wана һәвр'а гот: «Пешйе к'и жи һәбә, дö мәри р'асти мә һат әме же пьрскьн: һәргә готьн, wәки р'асти пешә, әзе ван п'әра бьдьмә тә, ле wәки готьн дәрәw пешьн, тö wе һәспа xwә дьди мьн».

Һьнәки чун, мәрьвәк р'асти wан һат. Әвана чунә щәм готьнеда, го:

—Р'еwи, мьн ви мерькива мә шәрт гьртийә, әwи сәр һәспа xwә, мьн жи сәр п'әра. Әw дьвежә, wәки р'асти пешә, әз жи дьвежьм—дәрәw пешә: иһа дькари мәр'а бежи—к'а дәрәw пешә, йан р'асти?

Р'еwи дьвежә:—Щаньм һун чь хәбәрдьдьн? Р'асти дьнйаеда к'öйә, һун ньзаньн, wәки дәрәw т'ьме жи пешә.

Жь wи дәрбас дьвьн, дьчьн. Мәлләки р'уе wи спи р'асти wан те, жь мәллә жи дьпьрсьн, мәллә жи wе форме дьвежә,

—Wәлә дәрәw пешә, һун к'öда жи һәр'ьн.

Аһ'мәд кәр'ә-кәр' һәспе дьдеда у льнга ледьхә дьчә, е дьне жи сйари. Сйари дажо, Аһ'мәд дьһелә, дьчә мала xwә. Щәм жьна xwә п'а дьдә xwә, wәки «мьн ве форме xwәр'а иро әва һәспа qазанщ кьрийә». Һәспе дьвә гомеда дьдә гьредане. Све гава дьчә, дьиһер'ә чь һәсп, һәсп к'әтийә кеп хәньqийә.

Аһ'мәд жи р'адьвә һеди-һеди те. Тә'ри ле дьк'әвә ә'рде, т'и—бьрчибуне дайә сәр. Аг'ьләки wедәре бу, wәхтәке һ'әйwан дькьрьнеда, теда т'ьжи п'әйн бу. Аһ'мәд дьчә xwәр'а п'әйн вәдьqәльшә, дьк'әвә орт'а п'әйи, сәр xwә т'ьжи п'әйн дькә, ч'ич'кәки т'ера дәв-ч'ә'ве xwә дьһелә, xwә р'ьнд нава п'әйнда вәдьшерә, wәки сәрма нәкә.

Wәхтәке Аһ'мәд дина xwә дьдеда бьр'ә щьн һатьн аг'ьлда т'оп бун. Йәки, к'ижан кö мәзьне шьна бу, пьрс кьр, го:

—Дə бежьн, к'а wə иро qə чь кьриïə?

Аh'мəд нас кьрьн, wəки əw мəллə у е дьнва т'əв wаньн, е кö дьготьн, wəки т'ьме дəрəw пешьн.

Мəллə у е дьнва готьн, wəки иро дö мəри hатьнə щəм мə, жь мə пьрс кьрьнə, готьнə, мəр'а бежə—к'а дəрəw пешьн, йан—р'асти? Мə жи гот:—дəрəw пешьн.

Мəзьне щьна wаир'а гот:—Нə е öса гöиəнə, wə чьма əw хапандьн? Щарəкə дьне тьште öса иəкьн.

Йəки дьн жи р'абу го:—Мьн жи иро нəхwəшикə öса кьрə шапе флан п'адшаи, wəки qəт дəрман т'öнə. həр дəрман əwə—к'əлəфе баве п'аше кəвнда бирəк həйə—ава we бире жи дəрманə: ле wəхта мəри ч'ə'в we авек'əвə, бəр мьрьневə, we аве наwхə. Хенщи we дəре, флан ч'йае п'адшеда т'ьжи зер'—зивьн. Wəки мəрик həвə həр'ə we бире бьвинə, жь we аве бьдə п'адше, п'адшае qəншбə. We бежə: «Мразе хwə бьхwəзə». Əw мəри wи ч'йаи ле бьстинə, we хwəр'а öса бьдəбьрə, бь готьна wə.

Паше щьн хwəр'а həв дьк'əньн, р'адьвьн бəла дьвьн, həр йəк йалики дьчə.

Аh'мəд ван гьлйа т'ьмама дьбhе. Све р'адьвə, дьчə wи бажари, к'ижан кö эваре щьна дьгот. Wəхта дьчə нава бажер, дина хwə дьдеда, wəки мəрьве п'адше бəла бунə нава к'учада дохтьра дьгəр'ьн. Аh'мəд дьве:

—Əз дохтьрьм.

Аh'мəд дьвьнə щəм п'адше. Аh'мəд жь п'адше пьрс дькə, хwəдегьрави « к'идəра тə дешə, к'ö газьни, чь дьхwи». П'адша пер'а т'ьмами дьвежə. Аh'мəд дьве:

—К'əлəфед баве тə həнə?

—Чьр'а т'öнə, we дəра hаньн.

Р'адьбьн, хöламе п'адше дьчьн, к'əлəфа нишани Аh'мəд дьдьн. Аh'мəд хöламəки дькə бире, hьнə ав ледəрдьхə.

Аh'мəд we аве тинə дьдə п'адше. П'адша аве дьхwə, пер'а-пер'а qəнш дьвə, дьве:

—Аh'мəд щан, тə эз qəнщ кьрьм, дə ижа мразе хwə бьхwəз.

Аh'мəд дьве:—Мразе мьн əwə, wəки тö ви ч'йае hан бьди мьн, əзе хwəр'а wьра к'оч'к-сəраке чекьм у чаwа дохтьр ле бьхəбьтьм.

П'адша нана накə, wи ч'йаи дьдеда.

Аh'мəд дьчə, wи ч'йаи вəдьдə—т'ьмам зер' у зив. Зер'а дəрдьхə, п'ала типə, ль wи ч'йаи заводəкə зер'а чедькə: хwəр'а п'ала дьдə хəбате, həqe п'ала жи гöмрəh' дьдеда.

Р'ожəке həвале Аh'мəд, е кö р'ева нане wи хар, ле нане хwə нəдаеда, hатə щəм Аh'мəд, хəбат ле хwəст. Аh'мəд го: «Щə'ньмеда, чаwə буйə, буйə, диса ча həбə гöндие мьнə». Бь we мəрəме жи əw hьлда щəм хwə:

Əw щəм Аh'мəд нəдьхəбьти: хwəр'а нав п'алада qöр'ə-qöр'ə дьгəр'йа у həqe хwə жи гöмрəh' дьстанд. Щарəке хwəр'а к'этə

мьтала, го: «Əз гəрəке жь Аһ'мəд пьрскьм, к'а əwи əва һəйка чаwа дəст анийə». Бь we мəрəме чу щəм Аһ'мəд, же пьрси. Аһ'мəд бь дьле р'асти пер'а гьликьр, кö чь форме əw һəйка дəст анийə.

Е дьне го:—Wəки öсанə, əз жи һəр'ьмə wи щи, готьна щьна хwəр'а бьбьһем у хwəр'а һəйка дəст биньм.

Бь we мəрəме, леда чу к'əтə wи аг'ли, к'ижанеда Аһ'мəд хwə теда вəшартьбу: хwə теда ə'дьланд.

Wəхтəкə шəве щьн диса т'оп бун wра. Йəки го:

—Фланкəс, əw ч'йа жи нһа ле завод чекьрьнə, п'адша жи п'ак буйə. Һəвə-т'öнəвə дəрһəqа wедəреда мəрйа бьһистийə: дьвəк wи чахи мəри вра һəбунə. Wəрьн əм ван дəра бьнһер'ьн.

Дьк'əвьнə аг'ьл дьнһер'ьн, Лошто жь нав п'əйн дəрдьхьн, пер'а шадьбьн: йəк гöһе wи дьк'шинə, йəк позе wи, йəк дьqöр'ьщинə, һ'əтани щида дьбьздə, дьмьрə.

32. МИРМЬҺ'Е П'ОТИ

Дьжмьнати к'этьбу орт'а Мирмьһ'е п'оти у Мирмьһ'е р'әшп'оти.

Мирмьһ'е п'оти мәрьвәки мерхас буйә wәхта хwәда. Т'ö мәрьва, т'ö wәхта дәсте хwә нькарбун дәст Мирмьһ'е п'оти хьстана.

Мьһ'е р'әшп'оти дьхwәст Мьһ'е п'оти бькöжә. Бона wе йәке жи иди дьгәр'йан, wәки wи бькöжьн: ле р'е, дьрб нәдьк'этә wана.

Мьһ'е п'оти qәрәwьл шәве дьда дор мала хwә, wәки wәхта тьштә һәбә—шаwе бьдьнә wи.

Щарәке, wәхта шмаә'т дора Мьһ'е п'оти бәла бу, шәв бу, wәхте р'азане: Мьһ'е бәр бәхерие хwә дьqәланд, дә qәландьн бәре ә'дәт бу нава мерада. Wәхта wи хwә дьqәланд, wе wәхте жи qәрәwьл р'азабу.

Щә'сусе мере че т'ьме че дьхәбьтә. Т'әне бь р'йа р'уви шер дьк'әвә т'әла гöр.

Щә'сусе Мьһ'е р'әшп'оти wе шәве дьгәр'йан. Wана дит, wәки qәрәwьле Мьһ'е п'оти иди к'ур р'азайә. Әwана һатьн qәрәwьл данә бәр п'ьһ'ина, һ'ьшйар кьрьн, т'ьвьнг ле стәндьн. We wәхте бу, wәхта Мьһ'е хwә бәр бәхерие дьqәланд. Леньһер'и Мьһ'е р'әшп'оти у чәнд мәрьве хwәва к'этьнә һöндöр'. Мьһ'е п'оти хwәст, wәки ч'әк у сильһ'е хwә һьлдә, ле дьжмьна р'е нәдае. Мьһ'е р'әшп'оти го:

—Мьһ'о, Мьһ'о, щие хwәда р'ьһә'т бьсәкьнә, тö иди гьртии.

Мьһ'е р'әшп'оти дьхwәст, wәки Мьһ'е п'оти бь дәсте хwә бькöжә. We wәхте Мьһ'е п'оти сәрqот бу, п'ап'ахе хwә данибу сәр щие хwә т'әви к'ьнще хwә. Дәг'мәкә ль сери һәбу. Мьһ'е р'әшп'оти же пьрс кьр, го:

—Мьһ'е, тö мәрвәки аqаси хöрти, һ'әта нһа т'ö кәси дәсте хwә дәсте тә нәхьстийә. Гәрәке тö мәр'а бежи, к'а әw чь дәг'мәнә ль сәре тә: һәми тö иди дәсте мәдани, әм чаwа

бьхwəзьн, ӧса жи əме бькьн. Гəрəке тӧ мəр'а р'аст бежи, чька к'е сəрс тə шкенандийə?

Мьh'е п'оти го:—Wəки ӧсанə, həми дйа wə ль сəр ньмеже бу, дəсте мьн нагижə ч'əке мьн: hун хӧламе мьн бьшиньнə пəй к'ӧлфəта мьн, бра бе.

Хӧлам чу гази ханьме кьр, ани hат. Ханьме, wəки иди р'аза бу, р'абу hьлда ə'нт'əрие хwə, авитə сəр мьле хwə: ле hаж тьштəки жи т'ӧнəбу, нə жи хӧлам жер'а гот. Леда hатə həрəма Мирмьh'е. Wəхта к'əтə hӧндӧр', ч'ə'в ль дьжмьне мере хwə к'əт—qӧдуме чоке wе шкəст, щида р'уньшт. Мере wе го:

—Ханьм, пешда wəрə, щие хwəда р'уни: həми р'уе qəрəwьле к'отида əз к'əтьмə дəсте дьжмьна. Əзе сəрhатийа сəре хwə гьликьм: лаwьк зə'ф дьхwəзьн бьзанбьн, к'а к'е сəре мьн шкенандийə—тӧ шə'да wе дəрəшен.

Мирмьh'е п'оти дəстпе кьр сəрhатийа шкенандьна сəре хwə гот.

Го:—Əз həла hе зар' бум, wəхта баве мьн мьр, миртйа эле к'əтə дəсте мьн. Ле мьн ньќарбу мирти бькьра, чьмки əз hе зар' бум. Бона wе йəке жи р'успие эла мьн бь наве мьн мирти дькрьн.

Гӧндəки ə'щəма пезнки гӧнде мə бу. Wəхтəке сəр wи гӧнде ə'щəма бу шəр': щмаə'та гӧнд т'ьмам ле р'əвин, кəс гӧндда нəма. Мал-h'але wан т'ьмам мабу бехай. Р'успи у wəк'иле мьн, готьнə мьн:

Го:—Мирмьh'е, wəрə əм həр'ьн wи гӧнде ə'щəма т'ален. Əм р'абун чунə wи гӧнди, гəлə мал гəр'йан, мə гəлə тьщт малада дитьн, ле мə hьлнəдьда, əм чубун сəва h'əйwин. Əз к'əтьмə маләке, мьн дит кӧлавəки т'əв печ'айə, спартьнə диwер. Wəхта мьн кӧлав т'əвда, qизəкə ə'щəма ль нав кӧлевда п'ечайи бу. Мьн qизьк hьлда, авитə т'əркйа хwə у ани мал. Мьн готə дйа хwə, wəки əве qизе хwəйкə, гӧнəйə. Əwе р'ожеда qəт qизьк нəдьhатə бира мьн.

Жь wе р'оже дəрбаз бу дəh сал.

Р'ожəке гӧнде мьнда бу дə'wат. Əмə дə'wатеда бун, мə хwəр'а к'еф дькьр, дьхар, вəдьхар у шадьбун, ньшкева ч'ə'ве мьн сəрговəндие к'əт. Сəрговəнди qизəке дьк'шанд. Бра кӧла геж бьк'əвə мала баве qизьке. Əw нə qизə—h'ӧсӧлщəмалə: мəри нə бькө, нə бьхwə, ль wе у бəжн у бале бьнhер'ə. Wəхта мьн əw дит, дьлəки на, h'əзар дьли əw h'əбанд.

Мьн жь дйа хwə пьрси, го:

—Дае, əва qиза hана йа к'ейə?

Дйа мьн го:—Лаwо, ле тӧ ньзани—əва əw qиза ə'щəманə, йа кӧ чəнд сал пешда тə ани.

—Wа, мьн го, ле мала мьн храв буйи, ле əз hаж тьштəки т'ӧнəмə? «Wəлə хwəдс əзе ве хwəр'а бьстиньм»,—мьн дьле хwəда шеwр кьр.

Ма h'əта дə'wат к'ӧта бу, əз чумə мал, щəм qизе, мьн го:

—Qизе, проде бьзанбə, wəки əзе тə бьстиньм.

Qизе əз wеда дə'вдам, кəр'ə-кəр' жь мьн дур к'əт, хwəр'а чу. Əз жи чумə һəрəма хwə. Wəхтəке щав дан мьн, го: «Wələ qизе ль һəспəки сйар бу, чу. Əз р'абум һəспəки дьн сйар бум, мьн да пəй: һа вра бьгърьм, һа дəра һан—сведа ажот, эваре гьһиштьмеда. Qизе сəкьни, əз һатьмə щəм, мьн го:

—Qизе, тö хwəде хwə, тö чьма öса дьки?

Qизе готə мьн, го:—Мирмьһ'е, исал чəнд салə əз мала тəдамə, тə р'ожəке qəт жь мə нəпьрси: тö qиза к'ейи йан к'ö дьмини? Һəрге дьхwəзи бьзанби—əз к'емə, əзе тəр'а бежьм. Əз qиза флан мəрьвимə. Бьч'уктида бешьк'ертмə кьрьнə бона шаһе ə'щəм,—qизе wа гот у qəма мьн жь дəсте мьн к'ьшанд у жорда нав ч'ə'ве мьнда леда.

Əз бриндар бум у щида к'əтьм, хöва чум. Qизе бинə һьнə т'əрсе һəспе текə брина мьн, пе дəзмале гьредə, леда һəр'ə.

Wəхтəке һ'ьше мьн һатə сəре мьн, р'абум—дора мьн кəс т'öнə. Щарəкə дьне пашда һатьмə мал.

—Р'астə, ханьм?—Мирмьһ'е готə жьна хwə.

Жьньке го:—Р'астə.

Жь wе р'оже салəк дəрбаз бу, сəре мьн qəнщ бу. Əз р'абум диса бəре хwə да wəлате баве qизе. Бь пьрс—пьрс-йара чумə дəрк'əтьмə мала шаһе Иране. Wьра дə'wат бу.

Мьн жь чəнд мəрийа пьрс кьр, к'а əв чь дə'wатə. Мьнр'а готьн, го:

—Əва дə'wата шаһе Иранейə: исал чəнд салə qизе Мирмьһ'е бьрьбу, əва салəкə р'əвийə, иро жи шаһе ə'щəм дə'wате дькə, бьч'уктида бешьк'ертмə кьрьбу.

Мьн гава əв йəк бьһист, дуз ажотə мала шаһе ə'щəм, хwəр'а чум к'əтьмə нава говəнде, лист. Хwə нишани qизе дькьм, ле ə'шарəт дькьм, wəки бьзанбə—əз һатьмə. Мьн хwə щие шаһ шəве ле дьма, wьрда р'азам. Һ'əта wəхта говəнд бəла бу, əз р'абум—һöндöр'да хwə вəшарт. Бəрбуе мьле qизе гьрт ани һöндöр' у хwəр'а леда чу. Əw чу, шаһ һатə һöн-дöр'—йəки кали, дран р'ьзи, дран девда т'öнəбун. Wəхта к'əтə һöндöр', чу бəр qизе сəкьни у чомахəк жорда да намьла qизе. Qизе бəр хwəда гот, го: «Ах Мирмьһ'е, бра т'лие тə ч'ə'ве мьнр'а һəр'ьн». Wəхта qизе öса гот, əз жь qöлч'ке тари дəрк'əтм, мьн сорани зьке шаһда к'öта, кöшт, qиз һьлда акушкер'а дəрк'əтьн, һəспе сйарбун у р'əвин һатьн.

Мирмьһ'е го:—Мьһ'е р'əшп'оти, мьн əва меранйа кьр, шаһе ə'щəм кöшт. Сəре мьн жи qизе шкенанд. Əва жьна мьн жи əw qизə, дəргистйа шаһе ə'щəмə.

Wəхта wана əw йəк бьһист,

—Wələ, го, Мьһ'е п'оти, мə əва дьжмьнатийа бахшандə тə. Һəми мьне тö бькöштайи, ле бона хатьре we мерание жи, wəки тə шаһе ə'щəм кöштийə, əз дьбахщиньмə тə.

Əwе р'ожеда əwана бунə дəстəбраке һəвдö.

33. СӘЙРАНГА ДЬНЕ

Ԛӧр'е п'ашае бажаре Слабе—Мирзә, чьл хорте баш да сәр хԝә, ԝәки һәр'ә сәйранга дьне. Әԝана, чьл мәрьви, йәк йәки хԝәндитьр, һостатьрбун. Әԝана гәрә бьчуна т'ьмамйа дьнйае бьгәр'йана. Чь кӧ ԝана лазьмбу һьлдан у р'ек'әтьн у чун.

П'ьр' чун, һьндьк, ньзаньм, ԝәхтәки р'асти бажарәки һатьн. Ԛӧр'е п'аше готә һәвале хԝә, го:

—Ԝәрә өм һәр'ьнә ви бажари, к'а ԛә чь һәйә.

Әԝана чунә нава бажер. Дина хԝә дане, ԝәки орт'а бажерда мәрьв ԛәлфә-ԛәлфә дьк'әвьнә сәраке, һьнәки әглә дьвьн у щарәкә дьне дәрдьк'әвьн. Ԛӧр'е п'аше, һәвале хԝәва дьчьнә ԝедәре у дьнһер'ьн, ԝәки мәрьвәки ԝьра хератханә вәкьрийә—к'е ԝьрар'а дәрбаз дьвә гази дькеда, тинә бь нан у ав дькә у вәр'е дькә.

Хайе херaтхане, ԝәхта ч'ә'в ԝан мәрьвед хәрив дьк'әвә, гази дькеда тинә һӧндӧр' у бь иан, ав дькә. Хайе хератхане, наве ԝи Ә'гит бу, дәрбер'а дьшьвинә, ԝәки әван мәрвана е щие хәрибьн. Ә'гит дьчә бал ԝана р'удьни, дьве:

—Гәли хортед дәлал, к'ьвшә һун жь щие хәриб һатьнә.

Мирзә дьве:—Бәле, баве кал, әм жь щие хәриб һатьнә. Әм дьхазьн һәр'ьнә сәйранга дьне.

Ԝәхта Ә'гит әԝ гьли дьбһе, сәре хԝә дьвә—тинә, дьһ'әжинә.

—Э, дьве, гәлә хорте дәлал, йа ԝә пе гьртийә—зә'ф чәтьнә. Ԝәрьн гӧр'а р'у у гӧлие мьнә спи бькьн у нәчьн. Йан һуне ә'сә һәр'ьн, һ'әйфа мьн ԝә те, ԝәрьн әзе ԝәр'а сәрһатйа хԝә ԝәр'а бежьм. Паше һун заньн—дьчьн, начьн, һун заньн.

Ә'гит дәст бь сәрһатйа хԝә дькә, дьвежә:

—Әм р'абун, мьн чьл һ'әрәбаши да сәр хԝә, ԝәки өм һәр'ьн сәйранга дьне. Мьн әԝ һ'әрәбаши һьлдан, ԝәки һәр

йәк жь wана һостә бу, дургәр бу, бь гьлики гьшкә п'ешәкдар у мерхас бун.

Әм бь һ'әму т'ьвдарәкива р'абун т'әркәсәлати дьне бун, чун. П'ьр чун, һьндьки, ньзаньм, wәхтәке әм гьһиштьнә дәве бә'рәке. Ль дәве бә'ре т'ьмам мешә бу. Мьн готә һәвале хwә: «Wәрьн, әм гәмике чекьн у жь ве бә'ре дәрбазбьн». Һәвалед мьн т'ьмам жи qайил бун. Мә дәстпе кьр гәмикә баш хwәр'а чекьр. Әм ле сйар бун у к'әтьнә сәр р'уе бә'ре. Әм һьнәкн жь р'әшае дур к'әтьн, мә незики орт'а бә'ре кьр, ль сәр мә бу багәрәкә öса, wәки леда гәмийа мә сәр бә'ре п'ьрти-п'ьрти кьр. Әз у се һәвалава манә сәр т'әхтәки һьнәкн мәзьн. Ле һәвалед мьнә майин т'ьмам аведа хәньqин.

Ава бә'ре әм бьрьн дәрхьстьн к'урайа бә'ре. Ньшкева бу qужинйа һәваләки мьн у жь щи qлоз бу. Һ'әта әм хwә һ'ьсйан, ьди мә ньзанбу чь тәрәwьли һәвале мә бьр. Һәла һе лә'зәк дәрбаз нәбу, бь wе р'еда жи, һәваләки мьни дьне жи чу. Һәла һе әз у һәвале хwәйи маин бона wан дьгьрйан, ньшкева һәвале мьни пашьн жи бьрьн. Мьн дит, wәки эди ч'арә т'öнә, мьн шуре хwә к'ьшанд у бь qрарәке дора сәре хwә бьр-ани у һ'әжанд. Wәхтәке шуре мьн феза сәре мьнда тьштәки к'әт у хуни сәр мьнда р'ьжйа. Мьн феза хwәда ньһер'и, wәки зйа хwә сәр мьнда дальqандийә: пе шуре хwә мьн сәре зйа фьр'анд.

Мьн жь щева хwә к'ер дәрхьст у ль сәр щәндәке зйа п'иләкан чекьрьн. Әз пева һьлк'ьшйам. Дәрк'әтьмә һесуе. Зйа поча хwә к'ока дарева аландьдьбу у хwә давитә бә'ре. Һәвале мьн бьрьн: ьди әwи дьхаст, wәки мьн жн бьвә, мьн әw кöшт, пер'а һьлк'ьшйам, дәрк'әтьм р'әшае.

Мьн дора хwә ньһер'и, wәки феза мьнда бажарәкн мәзьн һәйә. Әз чумә бажер: мәрьв бажерда т'öнәбун. Дәре хапут'а гь вәкьрн бун, öса жн дәре мала. Әз гәләкн нав бажерда гәр'йам, мьн наве р'öһ'бәр wьра нәдит. Мьн бәржер ньһер'и, жь к'очк сәраке дуки зрав дьк'шйа. Әз чумә wьра. Дәри һöндöр'да к'ьлит бу. Мьн дери хьст: печ'икә мәрийа жь qöлка дерир'а дәрк'әт. Мьн го: «Әз жи мәрики лола wәмә, дәри вәкә, бемә һöндöр'». Жь һöндöр'да дәнге qнзәке мьн т'әсәлә бу, го: «Тö зйаи?» Мьн го: «Мьн зйа кöштийә». Qизьке го: «Тö мьн дьхапини». Мьн qизькер'а сонд хар, паше әwе дәри вәкьр, әз чумә һöндöр'. Мьн qизьке пьрс кьр, кö «к'а мәрьвед ви бажари?» Qизьке го: «Зйа жь бә'ре дәрк'әт, мәрьве бажар т'ьмам харьн, әз т'әне р'әвим, к'әтьмә ви ханмани, дәре һ'әсьн сәр хwәда дада. Һәрр'о зйа те бәр дери, әw печ'йа мьн ве qöлькер'а дьмьжә, һ'әта әз нәһ'ьш дьк'әвьм, паше дьчә». Мьн wедәре qизьк стәнд у wьр дәбьрим.

Мьир'а дö кöр' бун жь wе qизьке. Р'ожәке wәт'әне мьн к'әтә бира мьн, мьн готә жьна хwә, wәки к'аре мә бькә, әм һәр'ьнә wәт'әне хwә.

Свәтьре әз, жьна xwә у hәрдö кöр'ава әм чунә дәве бә'ре. Пер'а лодке wи бажари сәкьни бун. Мьн готә жьна xwә:

—hун вра бьсәкьньн, әзе hәла пе гәмие дәрк'әвьмә р'уе бә'ре, чька ба нае, wәки әм жь бә'ре дәрбаз бьн.

Әз гәмие сйар бум, р'у бә'ре к'әтьм. Баки öса р'абу, леда гәми п'ьрти-п'ьрти кьр. Әз анщах ль сәр т'әхтәки дәрбази р'уе бә'рейн дьне бум. Әз виали, жьн у зар'е мьн wиали... Әз нькарьм дәрбаз бьвьм. Мьн жь qамуше дәве бә'ре блурәк чекьр, р'уньштьм бь дьле шәwат xwәр'а блуре хьст. Wәхтәке дәст дәнге блуре бу, т'әгмина мьн, qәлфә-qәлфә hори жь бә'ре дьhатьн дора мьн, говәнд дьгьртьн у дьлистьн. Мьн дәст давитә wана, wәки йәке бьгьрьм, ле әwана дьр'әвйан, дьк'әтьнә бә'ре.

Р'ожәке мьн wра бирәк вәдан, п'уш авитә сәр, ньхамт у xwәр'а р'уньштьм блуре хьст. Wәхте hори жь бә'ре дәрк'әтьн, листьн, йәк к'әтә бире, әз гьhиштьме, мьн йәк гьрт, ед майин р'әвин к'әтьнә аве. Мьн әw hори жи стәнд. Жь wе hорие жи мьнр'а дö кöр' бун.

Р'ожәке диса wәт'ән к'әтә бира мьн, мьн готә hорие, әме hәр'ьнә wәт'әне мьн.

Әм т'әзә р'ек'әтьбун, h'әвә баран бари, мьн гот: «Бьмбарәк, гәрәки тö жи нhа бьбарйаи?» Мьн hәw дит, жьна мьн hәрдö кöр'ава пашда зьвьр'ин, к'әтьнә бә'ре. «Wәй, го, тә р'ә'ма хöде хәвәрда». Әз щаркә дьн вәгәр'йам у блуре хьст. Ча кьр, нәкьр ьди кәсәк жь бә'ре дәрнәк'әт. Мьн дит бошә, пьшта xwә дае, чум.

П'ьр' чум, hьндьк чум, ньзаньм, мьн hәw дит мәймуна дора мьн гьрт. Wана әз бьрьмә гöндәки. Әз нав гöнд дьнhер'ьм—мәри зә'фьн, ле т'ьмам жьньн, мер т'öнәнә. Мәймуна әз бьрьмә шәм п'ашае xwә. П'ашае wана йәки сори, п'есир спи бу. П'аше змане мәрьва дькарьбу хәвәрда. Ле жьне wана мәрибун.

П'аше ә'мьр да, wәки әва мәрийа гәрәке шәве т'әв жьна йәки р'азе, wәки нав wанда мәри зә'ф бьн.

Бь ә'мьре п'аше шәве әз т'әв жьна йәки р'азам. h'әта hатә дора жьна п'аше, жьна п'аще дьзива готә мьн, го: «Тö бе, әзе чәндәки р'ьh'әт бьм, паше т'әв жьна п'аше р'азем». Wи чахи әзе тә чәндәки баш xwәйкьм, шәвәке әме р'авьн, бьр'әвьн».

Мьн wе форме жи кьр. Чәнд р'ожа әз баш xwәйкьрьм, паше, шәвәке әм р'абун, жь wра р'әвин.

Әм hатьн дәрк'әтьн wәлатәки. Чунә маләке меван. Әм жи ьди зә'ф wәстйаи, бьрчинә. Малькe нан, эмәк дани бәр мә, мә хар, ль жь шинара к'е те, гöрзә qьрш тинә давежә wра. Ьди тә'ри к'әтә ә'рде, щи данин, әм р'азан. Wәхтәке h'ьшйар бум, дора мә дьчьн-тен. Йәк дьве: «Мерьк жарә, биньн әм

иро жьньке бьхöн». Жьньк шəрже кьрьн, əз р’абум, к’ьнще xwə һьлда у р’əвим. Чум дəрк’əтьм wəлатəки дьн.

К’елəка гöнд мəрики кал щот дькə. Мьн слав да кале, кале слава мьн вəгьрт, мə салхе xwə һəвр’а да. Кале го:

—Wəки öсанə, qизəкə мьн һəйə, wəрə əзе qиза xwə бьдмə тə, тö бьвə кöр’е мьн.

Мьн öса жи кьр. Ә’дəта гöнде wи öсанə, wəхта мер дьмьрə—жьне сахи дькьнə ч’ə’л, wəхта жьн дьмьрə—мер пер’а дькьнə ч’ə’л.

Р’ожəке qиза кале мьр. Wана əз жи сахи пер’а авитьмə бирəке у нан, ава мьнə чьл шəви авитьнə щəм мьн, пьшта xwə дане, чун. Дö р’ож дəрбаз бу, кöр’е п’аше жи мьр. Әw жьнева жи жорда авитьнə щəм мьн. Мьн биреда бука п’аше стəнд. Р’оке мьн ньһер’и, wəки щəндəк кем дьвьн.

Wали-wали ньһер’и qöлькəкə wа жь бирер’а дəрдьк’əвə. Мьн готə бука п’аше: «Wəрə əм wе qöлькер’а һəр’ьн, дəрк’əвьн». Жьньк нəһат. Әз wе qöлькер’а дəрк’əтьмə р’уе ə’рде. Дора мьн—чарнькал бə’рə, əз жи сəр qəйаке сəкьнимə: иə дькарьм вьрда бем, нə жи wеда.

Wəхтəке жь сəр р’уе бə’ре дəнге дö зар’а һат, го: «Баво, смлайикə, xwə бавеж». Мьн wра наскьрьн, wəки кöр’е мьиьн, жь һорйенə. Мьн «смлайи» кьр, xwə авитə шəм wан.

Wана əз дəрхьстьмə р’əшае. Жьна мьнə һори һатə щəм мьн. Паше шанд, жьн у зар’ед мьнə wи бəри бə’ре жи һатьн. Әм р’абун һатьн дəрк’əтьн мала мьн.

Ә’гит го:—Әва һана жьна мьнə һорийə, йа дьне жи əва һанə, əвана жи кöр’ед мьньн. Нака жи мьн хератханə вəкьрийə, хера wан сиунəһ һəвалед мьнə бə’реда хəньqи дьдьм.

Нака, Мирзə щан, əван һəвалед тə гöнəнə, нəвə, сəвəве wан. Ижа нака к’ефа wəйə, дьхазьн—һəр’ьн: нахwəзьн—нəчьн.

Wəхта Мирзə, һəвалава əв йəк бьһистьн, гьшка жи сонд харьн, wəки һ’əта сахьи т’ö wəхта нəчьнə сəйранга дьнйае. Пашда ледан чунə малед xwə.

Се сев жь ə’змана һатьн: дöдö wəр’а, йəк мьнр’а.

К’öта бу.

34. Т'ӘРЗИ

Жьна т'әрзи бь йар бу. Әwe бь р'ува хwәдеграви т'әрзи һ'ъз дькьр, ле дьле хwәда жь мәллә һ'ъз дькьр.

Һәрр'о, wәхта т'әрзи сйари жь хәбате дьһат, жьньк дьчу пешие, сәре һәспе дьгьрт, пе ша дьбу. Т'әрзи жи т'ьре жьнер'а һ'öбәкә мәзьн һәйә йалие wида.

Р'ожәке т'әрзи чубу хәбате, мәллә һатә бал жьньке: хwәр'а гәләки дәрбазкьрьн, аг'риеда жьньке готә мәллә, го:

—Мәллә, әм чаwа бькьн, wәки т'әрзи щики дурда һәр'ә, әм хwәр'а чәндәки т'әв дәрбазкьн.

Мәллә го:—Wәкн öсанә, тö хwә нәхwәш бехә, бьшинә шәм мьн, wәки әз тәр'а бьнһер'ьм—wи чахи әw шöхöле мьнә.

Мәллә чу. Жьньке хwә иәхwәш авит. Эваре т'әрзи һат, жьньк пешиеда нәчу. Т'әрзи го: «Хwәде херкә, иро чьма жьна мьн пешйа мьнда нәһат?» Чу мал, жьнькә р'азайи бь щи-ньвин.

Го:—Жьне, хwәде херкә, тö чьма р'азайи!

Жьньке го:—Мере мьн, иро әз зә'ф нәхwәшьм. We щотә горе qәрqаш таqе ньвинадапә, бьвә һәр'ә бьдә мәллә мьнр'а бьнһер'ә.

Мерьк р'абу щоте гора һьлда, чу щәм мәллә, го:

—Мәллә, әз бәхте тәдамә, нәзәре жьна мьн гьртийә, зә'ф бәтһ'алә, wәрә пер'а бьнһер'ә.

Мәллә к'аг'әз дәвт'әре хwә дани, ле ньһер'и, сәре хwә бьр-ани у кьрә ньч'ә-ньч', го:

—Т'әрзи, йа жьна тә нәзәрәкә зә'ф гранә, дәрмане жьна тә зә'ф дурә. Гәрәки тö һәр'и Т'әwрезе, дәрмане жьна хwә бини.

Т'әрзи го:—Ле әw чь дәрманә?

Мәллә го:—Дәрман әwә, wәки тö һәр'ә Т'әwрезе, жь wьр бини qöлqöл гьһиа диләман: әwә дәрмане жьна тә.

Свәтьре т'әрзи р'абу р'ек'әт, чу, wәки һәр'ә Т'әwрезе.

Р'ева мәрьвәк qант'ър'а wийә баркьри, пешйа wи дьчу. Т'әрзи гьhиштә wи, т'әв чун. Р'ева т'әрзи готе, го:

—Жьна мьн нәзәрикьрьнә, әзе hәр'ьмә Т'әwрезе qӧлqӧл гьhиа диләман биньм: әwә дәрмане жьна мьн.

Wәхта hәвале wи әв йәк бьhист, готе, го:

—Т'әрзи, йа жьна тә нә пәзәрә, жьна тә бь йарә.

Т'әрзи хәйди, wа го:

—Тӧ глие ӧса жьна мьнр'а дьбежи?—Гьhиштә hәвале хwә, дӧ-се к'ӧлм ледан.

Мерьк го:—Т'әрзи, тӧ чьма мьн дьхи? Qә тӧ фә'м наки, wәки гьhиае чопе h'әму жи qӧлqӧл гьhианә. Диләман данә сәр wе хәбәре, wәки тӧ фә'м нәки. Дә тӧ wәрә әме ишәв вәгәр'ьн hәр'ьнә мала тә, тӧ бьвин.

Т'әрзи го:—Ле әм чаwа hәр'ьн, wәки мьн нәвиньн?

Мерьк го:—Әзе щәмәки баре qант'ър'а хwә валакьм, тә теме, әзе ишәв wьра бьвьмә меван.

Чунә незики гӧнд, т'әрзи кьрә щәме т'ер'е, ажот чу бәр дәре т'әрзи.

Го:—hун ишәв мевана хwәй накьн? Р'йа мьнә дурә, иди тә'ри мьн к'әтйә ә'рде.

Мәлләи wьра бу, го:—На, щамеро, щие мә т'ӧнә, әм нькарьн тә хwәйкьн.

Жьньке готә мәллә, го:

—Меро, гӧнәйә, бра хwәр'а бе свдәре р'азе, wе сбе р'авә hәр'ә.

Мерьк баре хwә жь сәр пьшта qант'ър'е hьлда, бьр дани свдәре, qант'ър'а хwә гьреда, чу щәм баре хwә р'уньшт.

Мәллә жи жь h'әму щур'әйи чәрәз анибу. Әw у жьна т'әрзива бәр тәндуре р'уньштибун, хwәр'а дьхарьн. Жьньке гази меван кьр, го:

—Тӧ жи wәрә вьра, пьш мә р'уни.

Меван hат, пьш wан р'уньшт. Жьньке дәсте хwәда hьнә чәрәз да мерьк пьш хwәва, дәсте хwә дреж кьр, го:

—Меван, hан вана жи тӧ бьхwә.

Паши харьне го:—Әм р'авьн к'ламе говәнда бежьн.

Жьньке у мәлләва чәнд к'лам готьн, паше готьнә меван, го:

—Ижар тӧ бежә.

Меван го:—Мәллә, wәки әз бежьм, тӧ wәрә hун бьхәйдьн, чьмки к'ламе йалие мә башqәнә, е йалие wә башqәнә.

Жьньке го:—Щамер, бежә, сәва к'ламе әме чьр'а бьхәйдьн?

Мерьк р'абу, к'әтә дәсте жьньке, к'ламе хwә гот. Жьньк у мәлләва пер'а дьр'әqьсин. Ле т'әрзи жи hӧндӧр' т'ер'еда т'ьмами дьбhе. Мерьк дәстпе кьр әва к'лама wанр'а гот:

Һәре мәллә, бәре мәллә,
Тә Һ'әлал бә банге сәла,
Жьна т'әрзи буйи бәла.

Wәхта мерьк әв к'лам гот, мәллә го: «Щаньм, әва мьнр'анә», го:

—Оро, әв чь к'ламә тӧ дьвежи? Дьвежи—йәка дьне бежә, навежи нәвежә.

Ле әв к'лам ль жьньке хwәш һат, го:

—Щаньм, к'ламе wан ӧсанә, дьвежә мерьк—тӧ чьма наһели?—Жьньке гот:—Мерьк, бежә, бежә.

Мерьк щаркә дьне гот:

Чь мәлләки бе иманә,
Qӧран дани сәр чоканә,
Т'әрзи шанди qӧлqӧл гьһиа диләманә.

Мәллә щарәкә дьне го: «Щаньм, әв һазьр мьнр'анә», го—нәвежә, ле жьньке йа хwә кьр, го: «Бежә».

Мерьк щарәкә дьне к'лам гот:

Чь мәлләки wан т'азә,
Р'у сәр сьнгда буйә р'езә,
Т'әрзи шандә qӧлqӧл гьһиа бь Т'әwрезә.

Щарәкә дьне мәллә һерс к'әт, го:—Нәвежә.

Ле жьньке го:—Бежә.

Мерьк дьвежә:

Wәлә һа те, бьлә һа те,
Дә тӧ хәнчәле бьдә хәбате,
Мәллә бинә бәр wәфате.

Wәхта мерьк әв хәбәр паш готьн, wәлә т'әрзи жь т'ер'е дәрк'әт, һат әwи у мерькwа мәллә жи кӧштьн, жььнк жи пер'а.

Мерьк готә т'әрзи:

—Ле wәхта мьн дьго, жьна тә йарә, тә дьго—на, һәла сәрда жи мьн дьхьст.

Мерьк свәтьре р'абу, qант'ьр'а хwә бар кьр, леда хwәр'а чу.

Т'әрзи жи чу хwәр'а т'әзә зәwьши у баш дьдәбьри.

35. ЧӘQЧӘQ БӘГ

Ашванчи гöне щмаә'те дькьрә стöе хwә: аре wана дьдьзи, хwәр'а тәндуре дьхьст, дькьрә кöлоч', wәки бьхwә. Ле р'уви жи ле бубу хәним: һәргав дьһат, кöлоч'е wи дьдьзи, дьбьр.

Р'ожәке ашванчи хwә дьтәлинә, кö дьз бьгьрә. Дьнһер'ә—р'уви һат к'öләка ашр'а к'әтә һöндöр', кöлоч' дьзин. Wе лә'зе ашванчи дәст давежә qьч'а р'уви qаим дьгьрә.

—Ах, дьве, хәниме кöлоч'е мьн, тö һин буйи, һәргав бен кöлоч'а бьви. Әзе ве сәһ'әте п'осте тә хwәр'а темә к'öрк.

Р'уви пер'а дьк'ельмә, дьве:

—Ашванчи, тö мьн нәкöжә, әзе qәнщикә öса тәр'а бькьм, wәки һ'әта кöр'е кöр'а бе готьне.

Ашванчи дьве:—Бежә, к'ане тö чь qәнщие дькари бькьи?

—Wәки тö мьн бәрди, әзе тә темә зә'ве п'аше, наве тә лекьм Чәqчәq бәге кöр'е Т'оз бәге.

Ашванчи р'уви бәрдьдә. Р'уви дьчә мала п'адшае, wәлате дур.

Ль сәр кәвьре хазгини р'удьни, дьве:

—Әз һатьмә хазгиние qиза п'адше, бона бре хwә.

Щаwе дьдьнә п'адше, wәки р'увик һатийә wа дьвежә. Дьве:

—Бежьнә р'уви, бра бе вьр.

Р'уви дьчә бәр п'адше п'атә дьдә, дьсәкьнә һ'әта щи дьдьнеда,р'уви р'удьни. П'адша дьве:

—Бежә, р'уви, к'а тö чь дьхwәзи?

Дьве:—Әз һатьмә, wәки qиза тә бьхwәзьм бре хwәр'а.

П'адша дьве:—Тö к'ии, ахьр, сальхе хwә мәр'а бькә.

Р'уви дьве:—Ло хwәде мала wә авакә, ле qә һ'әта нһа wә наве Т'оз бәге нәбьһистийә? Әз бь хwә кöр'е wимә, наве бре мьн жи Чәqчәq бәгә.

К'ӧтаси гәләки кьн, дреж xwә бәрдьдьн. Ле щмаә'та п'аше, дьве:

—Щаньм, Т'оз бәг к'ийә, wәки мә qәт нав дәнге wи нәбьhистийә. К'ӧтаси соз дьдьнә дәсте р'уви: «Әме qизе бьдьнә бре тә, wәхта әw мәрики wай бь нав нишанә, к'ьвшә, бь xwә жи дәwләтийә.

Р'уви дьве:—hәмин әз hатьмә, р'йа мьн жи зә'ф дурә, wәрә сәр qәләне xwә жи к'ьвшкә, әз hәр'ьм, qәлән у бре xwәва т'әв hьлдьм бем.

П'адша дьве:—Qәләне qиза мьн гранә: баре h'әфт дәва лал у дӧр' щәwаhьрә.

Р'уви дьве:—Xwәде пер'аби: дьве qәләне гранә, мьн жи т'ьре к'а wе чь бьxwәзә. Әwа тә xwәст, щәм мә тьштәки hеч'ә.

Wедәре р'уви ледьхә те, те шәм ашванчи, дьве:

—Р'авә, дәрс аш дадә, әм hәр'ьм: мьн тӧ зәwьшанди.

Р'адьвә ащванчи дьдә пәй xwә, те дәрдьк'әвә незики бажаре п'адше. Wьра голәкә мәзьн hәбу, к'ьнще ашванчи дехә, даве нава аве, ле п'ьрти-п'ьрти дькә. Ашванчи жи xwә h'ьшк кәвьрәкива дьгьрә, нава аведа дьсәкьнә. П'еле аве ледьхьн, ашванчи р'ьнд т'әмьз дькьн. Бра аw ӧса бьсәкьнә нава аведа. Р'уви дьчә щәм п'адше, дьве:

—П'адшаи xwәшбә, мьн qәләне тә ани: wәхта әм hатьн ч'әм дәрбаз бьн, ав гӧр' бубу, леда qәлән т'ьмам дәвава бьр. Бре мьн жи wе р'ут-тә'зи, нава аведа сәкьнийә, аве леда к'ьнще wи т'ьмам qәльшин.

П'адша р'адьвә дәстә к'ьнще баш hьлдьдә, тенә сәр ч'ем. Зә'ве жь нава аве дәрдьхьн, к'ьнща ле дькьн, ле ӧса буйә, wәки иди нькарә хәбәрдә. Ле әw п'алане ашванчи сәр р'уе аве дьк'әтьн. П'адша дьве:

—Р'асти жи, р'увие бра р'аст дьвежә, п'алане дәва wе сәр аве дьк'әвә.

Зә'ва бьрьнә мал, ши данин, кьрьнә нав: йәки чай дани бәр, дьгьрт, йәки шире гәрм, дьго:

—Зә'ваи нәxwәшә, нава аведа шәмьдийә.

Зә'ве ч'ә'ве xwә гьрт, wәки р'азе, р'уви щмаә'тева xwәр'а хәбәрдьдан.

Wәхтәке ашванчи гази кьр, го:

—Р'увие бра, wәрә вра.

Р'уви чу шәм, го:—Чь дьвежи?

Әwи гӧhе р'увида го:—Наhа кӧлоч' ашда шәwьтин.

П'адше го:—Р'уви, Чәqчәq бәг чь дьвежә?

—Qәт, го, п'адшаи xwәшбә, дьве, к'еләка мьн дешә.

Р'адьвьн шарәкә дьн щие wи т'әмьз даwдьшиньн. Львәкә гарьс нава щие wи дәрк'әт. П'адша дьве:

—Лома Чәqчәq бәт р'ьh'әт р'анәдьза.

Дьминә р'ожа дьне. Р'уви те щәм ашванчи, дьве:

—Бра щан, qәт чаwани?

Ашванчи дьве:—Бре р'уви, зу бькә, әм һәр'ьн, нһа кöлоч' ашда шәwьтин.

Р'уви дьчә щәм п'адше, дьве:—Шькьр бре мьн иди башә. Әм жи п'адшанә: иро чәндә әм вьрьн, чька щмаә'та мә чаwа бу. Тö к'аре мә бькә, әме иро р'ек'әвьн һәр'ьн.

П'адша к'аре wан дькә, сәд сиари жи пер'а датинә, дьве:

—һәр'ьн бук у зә'ве, р'увива бьгинә щие wан, паще вәгәр'ьн.

Әвана р'е дьк'әвьн, тен. Дьгижнә wәлате пире. Ле пире öса дәwләти бу, дьнйаеда кәс wәкә wе пире нә дәwләти бу. Wәхта незикае wәлате пире дькьн, р'уви дьве:

—Гәли сйарно, һун һеди-һеди wәрьн, әзе пешйе һәр'ьм щаве бьдьмә мале, щарәкә дьне пешйа wәда бем.

Р'уви дьчә, чьqас шван, гаван, бәрхван, голькване пире һәбунә дьвежә wана, дьве:

—һуи әwе т'оз—думана һане дьвиньн—әw әскәре флан п'адшанйә, те сәва пире, wе пире бьк'öжьн, öса жи т'ьмамйа хәватчие пире. Wәхта әwана тен щәм wә, дьве: «пәзе к'ейә, һ'әйwане к'ейә», һун бежьн «һ'әйwане Чәqчәq бәге Т'оз бәгейә», wи чахи wәр'а qәт дәи накьн.

Жь wьра жи дьр'әвә дьчә щәм пире, дьве.

—Пире, мала тә храв бә, әскәре п'адше wе һат тә бьк'öжә.

Пире дьве:—Ле әз чаwа бькьм?

Р'уви дьве:—Wәрә тек'әвә нава лода гиһе.

Пире дьк'әвә нава лода гиһе. Р'уви пич'ке ведьхә, дьдә бьн лоде, пире теда дьшәwьтә. Р'уви т'ьмамйа хöламе пирер'а дьвежә:

—Wәки һун бежьн, әм хöламе пиренә, wе wә жи бьк'öжьн.

Дьве:—Ле әм чь бежьн?

—һуи бежьн, әм хöламе Чәqчәq бәге Т'оз бәгенә, к'öта бу чу, кәсәк wәр'а тьштәки навежә.

Сйар тенә щәм һ'әйwанәтхwәйкьра, дьпьрсьн, дьве:

—Әв һ'әйwане к'енә?

Гьшк дьвен:—Е Чәqчәq бәге Т'оз бәгенә.

Дажон тенә мала пире. Wәхта ч'ә'в мале дьк'әвьн, дәве wан хар дьвьн.

Р'удьнен се р'ож у шәва дьхöн, вәдьхöн, к'еф дькьн. Wәхта чуине р'уви wана гьшта хәлат дькә, бәрдьдә, дә дьве—ижа һәр'ьн. Ле хәлата п'адше жи башqә дьшиньн.

Әwана wәхта дьчьнә щәм п'адше, гли дькьн, дьве:

—П'адшаи хwәшбә, ле һәбуна тә qәт навә ниве һәбуна Т'оз бәге.

П'адша жи гәләки ша дьвә, wәки qиза wи чуйә маләкә wа баш.

Əм бенə сəр р'уви у ашванчи.

Р'ожəке р'уви бь xwəxwə xwəр'а гот, го:

—Сəва hьнə кöлоч'и əви əз дькöштьм, мьн жи əw кьрə, хайе ве дəwлəте, кьрə зə'ве п'адше: qəнщйа мьн йа wи зедəтьрə. Əзе wи бьщер'биньм, к'а сəва мьн əw чаwанə.

Свəке ашванчн р'абу, днна xwə дае р'уви h'ьшк буйə. Готə жьна xwə:

—h'əйф р'увие мə h'ьшк буйə, ща wəрə ньге wи к'ашкə бьвə бавежə ч'ə'ла hана.

Wəхта əwи öса гот, р'уви р'абу сəр xwə, hьлда го:

—Əре, бра, əз h'ьшк бумə нə. Э нə тö xwə-xwə ащванчи буйи, иро мьн тö жь ащ хласкьри, наве тə дани Чəqчəq бəге Т'оз бəге: иро жи тö чипа мьн дьгрии бавежи ч'ə'ле?

Qиза п'адше həw бьhист, р'абу даw-дəльнге xwə hьлда у бəре xwə да мала баве. Чу щəм баве xwə, го:

—Баво, нə тöви, нə наве тəвə: тə əз дамə ашванчи..

П'адша дьве:—Чаwа qиза мьн?

Qизьк дьве:—Ле р'уви у мерьк həвр'а кьрьнə шəр': р'уви го: «Нə тö ашванчи буйи, иродане тö буйи бəг».

Ашванчи днт, wəки жьньк чу, р'абу чу шəм р'уви, го:

—Р'увие бра, əз бəхте тəдамə, мьн кьрийə, тö нəкə. Тə готə мьн—ашванчи, жьньк хəйди, р'абу чу. Əз бəхте тəдамə, р'авə ч'арəке бькə.

Р'уви р'адьвə, дуз дьчə мала хнами.

Р'уви жи hьнəки позе xwə бьльнд кьр, бина xwə гьрт, hьндьк хəбəрда, п'ьрч'уе xwə кьр.

Мала п'адшеда р'уви qəдре wи həбу, ле wəкə бəре т'ö-нəбу.

Р'уви чу р'уньшт, шьг'арəк к'ьшанд, бина wи hатə бəр wи, иизьн жь п'адше xwəст, wəки хəвəрдə. Изьн дане.

—П'адшаи xwəшбə, дьве, тö qəт навежи qиза xwə—тö чьма hати?

—Qиза мьн дьвежə, дьве, мере мьн ашванə.

Те дора р'уви. Р'уви wа дьве:

—Щмаə'т,—hьнəки гран хəвəрдьдə,—hун гьшт жи кöр'е ощахзаданə. Qəт wə нəдитьнə, wəки малəкеда дö бра тенə шəр'? Зə'ф жи мьн готе, «wəки əз нивьм, хəлq ашванти жи надə тə». Р'ə'мə, баве wəбə, ви гьлир'а чь həйə, wəки qиза wи р'абуйə əwqас ə'рд бадмишкьрийə, hатийə дəрк'əтийə вьра?

Щмаə'т гьшт жи дьвежьн, wəки: «Р'увие бра р'аст дьвежə».

П'адша р'адьвə шарəкə дьне qиза xwə дьдə р'уви, дьве:

—Бука тəйə, кəс нькарə бука тə зəфткə, hьлдə həр'ə.

Р'уви пешйа бука xwə дьк'əвə, тинə мала xwə.

Дьвежə—hан жьна xwə, щарəкə дьне qəнщиа бьшекьринə.

К'öта бу.

36. Ч'ИР'ОҚА АҺ'МӘД

Ә'т'әм һәла һе бьч'ук бу—баве wи, дева мрьн. Ә'т'әм ма эт'им. Қәсәки wи т'ӧнәбу, wәки Ә'т'әм хwәйкьрана. Ле п'ашае бажер—кӧр'е wи т'ӧнәбун. П'аше Ә'т'әм бьрә шәм хwә, хwәй кьр.

Ә'т'әм р'оже мала п'ашеда дьхәбьти, шәве жи һини дохтьрие дьбу. Wәхта Ә'т'әм мәзьн бу, дохтьрәки ӧса же дәрк'әт—qәт нәдити. П'аше жи иди нәдьһьшт әw бьхәбьтә. Әwи гәлә нәхwәш жь бәр мрьне хлаз кьрьбун. Зутьрке нав дәнге wи нава бажерда бәла бу.

Р'ожәке Ә'т'әм чу щәм п'аше, wәки нзьна хwә мәһәке бьхwәзә, һәр'ә хwәр'а бьгәр'ә. Пешда п'аше изьн нәда. Паше го: «Әw жи хортәкә—бәлки дьзәwьщә». Ләма жи п'аше изьна wи мәһәке да.

Ә'т'әм хwәр'а чу гәр'йа. Биступенц р'оже wи т'әмам бу—вәгәр'йа һат. Һатә незики бажер, дина хwә дае, wәки бажар т'әмам р'әш хәмьлийә. Го: «Йан п'аша мрийә, йан qиз, йан жьн». К'әтә нава бажер, пьрс кьр, жер'а готьн, wәки qиза п'аще бәр шое мрийә.

Ә'т'әм чу мал, чу сәрхwәшии да п'аше. Шәв р'абу чу мәрзәл вәда, щьнйазе qизьке һьлда, һатә щие хwә. Qизьк кьрә т'әщте у бь аве у дәрмана qәнщ кьр. Эди п'ашер'а гьли нәкьр. Әwи qизьк стәнд.

Wәхтәке qизьк wәльди кӧр'әк ани, наве wи данин Аһ'мәд. Чәнд сал дербаз бун, п'адще хера qиза хwә да. Әwи хератханә орт'а бажер вәкьр. П'аша хwә-хwә жи ль шие херәтхане р'уньшти бу. Аһ'мәд жи чу wе хере бьхwә. Wәхта п'аша ч'ә'в Аһ'мәд к'әт, гәләки же һ'әзкьр: ле ньзанбу, wәки нәвие wийә. Газикьреда, бьрә щәм хwә, же пьрси: «Тӧ кӧр'е к'ейи, к'ӧ дьмини?».

Аһ'мәд салхе хwә кьр. П'аша мәт'әл ма, го: «Щаньм

Ә'т'əм һəла һе нəзəwьщийə, йан бьзəwьщийа, wе мьнр'а нəгота»? Эваре һатə мал, гази Ә'т'əм кьр у же пьрс кьр. Ә'т'əм жер'а гьли кьр, wəки qиза wи сат'ьрщəми бубу, хwəва чубу, «Wə, бьрьбу саг'əсаг' ч'ә'л кьрьбу», го:

—Мьн чу qизьк дəрхьст, qəнщ кьр у хwəр'а стəнд. Аһ'мəд жи нəвие тəйə.

Wедəре п'аша зə'ф шабу.

Wə'дəки кьн дəрбаз бу, п'аша мьр. П'адшати данə Аһ'мəд.

Р'ожəке дö дəwрешок һатьнə меване Аһ'мəд. Нан һат—харьн, qасəке хəбəрдан. Аһ'мəд жь дəwреша пьрс кьр, го:

—Дəwреш баба, һун гəлəки дьнйае дьгəр'ьн, гəло qəт п'адша һəнə мьн бəдəwтьр?

Дəwрещ к'əнйан, го:

—Тö чийи, п'адшае Фр'ьнгсһаб тə бəдəwтьрə у дəwлəтитьрə, бь хwə жи жьнə.

Свəтьре Аһ'мəд р'абу т'əви дəwреша леда чу һəр'ə Фр'ьнгп'аша бьвинə. Әwана чун дəрк'əтьн wедəре. Аһ'мəд готə дəwреш:

—Гəрəке тö һəр'и Фр'ьнгп'ашае мьнр'а бьхwəзи.

Ле əwе хəwна хwəда дитьбу, wəки хwəзгиние wе т'əне Аһ'мəде Ә'т'əм дькарə бе.

Wəхта дəwреш чу сəр кəвьре хwəзгини р'уньшт, qизьке го:

—Дəwрешок, сəр ви кəвьрн т'əне хwəзгиние Аһ'мəд дькарьн р'унен. Дəwреш го:—Wəлләһ, һəма əз бь хwə хwəзгиние Аһ'мəдьм, хwə жи меване тəйə.

Qизьке шанд Аһ'мəд анин вьр у пер'а гот, го:

—Аһ'мəд щан, мьн хwə жи хəwна хwəда дит, wəки əзе тə бьстиньм: ле һ'əта тö нəчи бажаре Мьсре, мьнр'а сəрһатиа Ә'ло, Щаwшо у Зинчекьри мьнр'а нəйни, т'ö wəхта əз тə настиньм.

Свəтьре Аһ'мəд р'абу, бəре хwə да шəһəре Мьсре. Әw чу гьһиштə wьра. Мала Щəwшо пьрскьр. Жер'а готьн:

—Мьсреда гəлə Щəwшо һəнə, зə'ф заньн к'ижан-р'ани. Йəке жи тö наве wи пьзани. Йа баш əwə, wəки тö һəр'и щие wан, wи чахи к'е дьгəр'и, тöе бьвини.

Аһ'мəд чу щие Щаwшоа, хwəр'а сəкьни у т'əмашə кьр. Wəхтəке эваре Щаwшо т'əмам бəла бун, чун. Йəк т'əне wьра ма: «т'опе щаw пе к'ере п'ьрти-п'ьрти кьр у пер'а wа гот: «Чь мьн дит, кəси нəдит, чь мьн öнда кьр—кəси öнда нəкьр». Паше леда дəстəвала чу мала хwə. Аһ'мəд пəй wи чу мала wи, ле бу меван. Пащи харьн, вəхарьнер'а, Аһ'мəд же пьрс кьр, чь кö щие хəбата wи дитьбу. Щаwшо жер'а гот:

—К'əнге тə чу сəрһатйа Зинчекьри мьнр'а ани, паше əзе тəр'а бежьм.

Свəтьре Аһ'мəд чу щие зинчекьрийа, дина хwə дае, wəки

йәки зинәк чекьр, шкьле жьнәке, дӧ зар'а, гӧр у һәспе сәр чекьр. Щарәкә дьне һурһури кьр, авитә ԝьра, пьшта хԝә дае у чу мал. Аһ'мәд пәй ԝи жи чу мала ԝи. Диса паши харьн, вәхарьне же пьрс кьр, чькӧ Аһ'мәд дитьбу. Әԝи жи го:

—К'әнге тә чу шәм Ә'ло, сәрһатийа ԝи мьир'а ани, паше әзе тәр'а бежьм.

Свәтьре Аһ'мәд чу Ә'ло дит у же пьрс кьр.

Сәрһатийа Ә'ло:

Ә'ло го:—Ви бажарида дәст сәр дәсте мьир'а т'ӧнәбу—йалне мерхасие. Р'ожәке мьн дина хԝә дае, ԝәки мәрики һ'әфте qант'ьр' ль бәр һат к'оча мәва дәрбаз бу. Мьн щида леньһер'и, пас нәкьр. Әз р'абум, пәй ԝи чум. Әз чум гьһиштьм—кәр'ә-кәр' пер'а чум.

Әм чунә бәр шкәвтәке сәкьнин, әԝи т'ер' жь сәр пьшта qант'ьр'а һьлда, бьрә һӧндӧр'е шкәфте. Әз жи к'әтьмә һӧндӧр'е шкәфте. Әз жи к'әтьмә һӧндӧр'. Һӧндӧр'е шкәфтеда т'ьжи кәвьре qимәти бу. Мьн ноли ԝи һ'әвәк дагьрт. Әԝи готә мьн, го:

—Тӧ т'ер'а бьдьру, әз жи дагьрьм.

Мьн бьжун һьлда, т'ер'а бьдьрум. Һ'әта мьн дәре т'ер'әке дьру, әԝи әԝ һ'әфте т'ер' дагьртьн, бьжун дәсте мьн гьрт, зузука дәре т'ер'а дьру, т'әне һьлда авитә сәр qант'ьр'а, гьреда у го: «Бажо».

Мә ажот, һатьнә т'анга мала мьн, го:

—Бьдә сәкьнандьне,—әм сәкьнин.

Әԝи ани ниви мьнр'а валакьр, ниви жи хԝәр'а бьр чу. Ма р'ожа дьне. Диса әз р'абум, чум ль сәр р'йа ԝи сәкьним, һ'әта һат. Әз гьһиштьме у пер'а чум. Ԝәхта мә дагьрт, әм пашда һатьн. Мьн т'ьвьнга хԝә дагьрт у гӧлләк бәрдае. Әԝ мьн вәгәр'йа, һәрдӧ ч'ә'ве мьн дәрхьстьн, авитьнә сәр qант'ьр'а у бьрьм авитьмә мала мьн, ниве ԝан кәвьред qимәти мала мьнда вала кьр у леда чу.

Мьн бебәхти ԝир'а кьр. Әԝи аԝqас кәвьре qимәти данә мьн, һәла һе әз ле т'ер нәбум.

Нһа жи әз ԝан кәвьра тиньмә к'уч'е, дьдьмә сәр кәвьра, һурдькьм. Әва жи сәрһатийа мьн.

Аһ'мәд жь ԝьра леда чу щәм Зинчекьри. Чаԝа мьн тәр'а сәрһатийа Ә'ло гьли кьр, ԝе форме жи Аһ'мәд ԝир'а гьли кьр. Паше Зинчекьри сәрһатийа хԝә Аһ'мәдр'а чекьр.

Го:—Әз кӧр'е мәрики дәԝләти бум. Баве мьн пеш к'очксәра мәда хас-баг'чә чекьри бу. Нава хасбаг'чәда һ'әԝзәки мәрмәр чекьри бу.

Р'ожәке мьн дина хԝә дае—се кәвотк һатьн сәр һ'әԝземе, льбасе хԝә эхьстьн, к'әтьнә аве. Се qизе һ'ӧсӧлшәми бун. Әз гьһиштьме льбсе йәке һьлда: дӧдӧ фьр'ин чун, йәк бе льбс ма аведа. Әԝе готә мьн, го:

—həми əз бумə бона тə, əзе тə бьстиньм, ле гəрəке тӧ дəсте мьнда qрарки, wəкп əз чь бькьм—тӧе хəбəр нəди.

Мьн дəсте wеда qрар кьр, wəки т'ӧ wəхта сəр wе хəбəрнəдьм.

Əм хwəр'а wе форме—чар сала дəбьрин. Мəр'а кӧр' у qизəк жи бу. Эварəке əм малда р'уньшти бун, qиза мə гьрйа. Жьна мьн го:

—Гӧр, wəрə qизьке бьвə бьхwə.

Готьнер'а гӧрəк hатə hӧндӧр', жьна мьн qизьк авитə hӧндӧр'е дəве гӧр. Гӧр hьлда у чу. Мьн qəт дəй нəкьр.

Ма р'ожа дьне—кӧр'ьк гьрйа. Жьнке гази h'ьрч'е кьр. h'ьрч hат, кӧр'ьк дае, hьлда бьр. Мьн го:

—Qизе, тə чьма зар' данə wан тə'ва?—Готьнер'а мьн həw дит—жьна мьн бу п'ьрти ду, к'ӧлəкер'а hьлк'ьшйа чу.

Əwе р'ожеда əз бумə зинчекьр. Све зу дьчьм зина чедькьм: шкьле жьна хwə, həрдӧ зар'а, гӧр у h'ьрче ле дькьм. Эваре щаркə дьне hур дькьм, пьшта хwə дьдьме у темə мала хwə.

Аh'мəд р'адьвə жь wьра жи дьчə, дьчə бал Щаwшо. Сəрhатие зинчекьри Щаwшор'а дьве, гьли дькə, паше Щаwшо сəрhатийа хwə wир'а дьвежə:

Сəрhатийа Щаwшо:

Го:—Əз бəреда Щаwшо бум. Нава Мьсреда мьн щие ə'wьл дьгьрт. Мə wəхта щаw чедькьр, дьбьрə сəр ч'ем, дьшушт, зhа дькьр. Бəр ч'ем дарəкə сьпьнгдаре həбу. Р'ожəке мьн дит, wəки тəйрəк hатийə ль сəр даре данийə: мьн кəвьр авитə тəйр, тəйр нəфьр'и. Мьн чаwа кьр, нəкьр тəйр нəфьр'и. Əз р'абум дарер'а hьлк'ьшйам, мьн дəст авитə тəйр, wəки бьгрьм. Мьн бь həрдӧ дəста ньге тəйр гьрт: тəйр п'əрwаз да хwə у фьр'и. Əз тəйрва мамə дардакьри, тəйр жи дьфьр'и.

Тəйр əз бьрьм сəр ч'йаки хьки хwəли даним у фьр'и хwəр'а чу. Мьн дора хwə ньhер'и—дора мьн т'ьмам ч'йа у банинə, ле wитинйа ч'вике нае. Ч'йеда бəржер шьqьтим hатьм. Ль бəр сиге ч'иеда əз hатьм сəр кание р'уньштьм: ав хwəр, hьнəки бина мьн hатə бəр мьн. Мьн феза хwəда дəнге к'лама бьhист, бь дəнге qиза. Пьщ хwəва ньhер'и—qизəк те бəр бь мьн. Qизьк hатə щəм мьн р'уньшт: ле qиз нибу—h'ӧсьлщəмал. Мьн wер'а хəбəрда: мə соз да həв, wəки həв бьстиньн. Ахриеда qизьке го:

—Чока хwə дайнə, əзе qасəке сəре хwə бьдьмə сəр чока тə, р'азем.

Мьн чока хwə дани, əwе сəре хwə да сəр у р'аза.

həла hе т'əзə əw р'аза бу, qизькəкə дьне hатə щəм мьн. Ле əва йа пешйе бəдəwтьрə. Мьн тəме хwə wе жи храв кьр. Əwе готə мьн, го:

—Wəки тӧ мьн һ'ьз дьки, тӧ сəре ẉе qизьке ль сəр чока xẉə дайнə, əз сəре xẉə бьдьмə сəр чока тə, р'азем.

Мьн сəре qизьке жь сəр чока xẉə дани, йа дӧда сəре xẉə дани сəр чока мьн, р'аза.

Һəла һе əẉ жи т'əзə р'аза бу, ẉəки жь ẉеда qизкəкə дьне һат. Ле əẉ жь һəрде дьне жи бəдəẉтьрə. Мьн тəме xẉə жь ẉе жи храв кьр. Мьн го:

—Qизьке, тӧ мьн бьстинə.

Әẉе го:—Wəки ӧсанə, тӧ сəре ẉе qизьке жь сəр чока xẉə һьлдə—ẉəки тӧ ẉе һ'ьз наки. Әзе сəре xẉə дайньм сəр чока тə, р'азем.

Мьн мала xẉə шəẉьтанд, сəре ẉе qизька орт'е жь сəр чока xẉə дани, мьн го:—Wəрə, сəре xẉə бьдə сəр чока мьн.

Готьна мьнр'а—һəрсе qизьк р'абунə п'йа, сəр мьнр'а сəкьнин у готьнə мьн:

—Әй тӧ бебəхт, тə соз да мə, паше ч'ə'в йа бəдəẉ к'əти, сəре мə жь сəр чока xẉə һьлда,—готьн у жь бəр мьн ӧнда бун.

Әз р'абум бь к'əлогьри, бь лаваи-дилəка гази ẉан кьр. Ле əẉана т'ӧнəбун. К'əтьмə чол пəсара, бəре xẉə да мал, анщахки һатьм гӧнд, wəт'əне xẉə дит.

Һаһа əз диса щаẉ чедькьм. Све һ'əта эваре чедькьм. Эваре щарəкə дьне п'ьрти-п'ьрти дькьм у ледьхьм темə мал.

Әва жи сəрһатийа мьн, йа кӧ һ'əта наһа буйə кӧл дьле мьнда.

Аһ'мəд əва һəрсе сəрһатийа бьһист у бь дьлəки ша вəгəр'йа чу щəм Фьр'ьнгсаһаб.

Чаẉа иди мьн тəр'а гьли кьр дəрһəqа һəрсе сəрһатийа, ẉе форме жи Фр'ьнгсһабр'а гьликьр.

Фьр'ьнгсһаб чəнд мəри шандə пəй ẉан һəрсе мəрийа: Зинчекьри, Ә'ло, Щаwшо.

Һəрсе мəри жи wəхтеда һатьн, т'əсмили Фр'ьнгсһаб бун. Пешйе əẉе жь Ә'ло пьрс кьр, го:

—Ә'ло, тə чьма əẉ мəри дькӧшт, нə əẉи мəри тəр'а qəнщи дькьр? Awqac кəвьре qимəти дьданə тə?

Ә'ло сəре xẉə бəржер кьр. Ле һəми Ә'лои кор бу. Фьр'ьнгп'аша го:

—Ә'ло дəра һана бьдьнə сəкьнандьне.

Пжар жи һатə дора Зинчекьри. Го:

—Нə тə жи соз дабу жьньке, ẉəки qəт тӧ ль ẉе хəбəр нəди, тə чьма ле хəбəрда?

Зинчекьри wa дьвежə:—П'адшаи xwəшбə, р'астə мьн готьбу ӧса, ле тӧ wəрə щəгəра мəрийа зə'ф ширьнə: ẉəхта əẉе һəрдӧ зар' авитьнə бəр гӧр у һ'ьрче, дьле мьн зə'ф шəẉьти, лəма жи мьн əẉ хəбəр гот.

Фьр'ьнгп'аша го:—Тӧ жи дəра һан бьсəкьнə.

Ижар жи һатə дора Щаwшо, го:

—Щаwшо, ле тә чьма әw һәрсе qизьк хапандьн?

Щаwшо го:—П'адшаи хwәшбә, бәндәи ӧсанә, ч'ә'ве wи тьштәки баwәр навә: мьн дит, wәки йәк йәке бәдәwтьрә, ле йа ч'ук дьһа зә'ф бәдәw бу. Ле мьн мала хwә шәwьтанд, мьн гәрәке йа пешие хwәр'а баниа, иро жи qә әва йәка нәдьһатә сәре мьн.

Фьр'ьнгп'аша го:—Тӧ жи дәра һана бьсәкьнә.

Фьр'ьнгп'аша го:—Ә'ло, тӧ һәма ӧса кор бьсәкьнә, wәки тӧ п'акби, тӧе шӧхӧле храв гәләки бьки.—Готә дӧ хӧлама, го: —Әви кори wә жь к'ӧ анийә, бьвьн wьра жи бьһельн.

Ә'ло һьлдан бьрьн чун, wәки бьвьнә мала wи.

Фьр'ьнгп'аша пешда готә Зинчекьри, го:

—Wәки жьна тә бе, тӧе нас бьки?

Зинчекьри го:—Чаwа нас нәкьм?

Гази кьр, го:—Хушка мьнә орт'е, тӧ wәрә вьра.

Зинчекьри һәw дит, wәки жьна wи—һәрдӧ зар'е wива к'әтьнә һӧндӧр'. Бу qужинийа wи, дәст авите һәрдӧ зар'е хwә һьлдан у р'амуса у бәре һ'әмеза хwәва гьваштьн. Фьр'ьнгсһаб го:

—Дә тӧ һәрдӧ зар'е хwә һьлдә, һәр'ә.

Зинчекьр һәрдӧ зар'е хwә, жьна хwә һьлда, чу, ле жь ч'ә'ве хwә жи баwәр нәдькьр, wәки әвана жьна wи у зар'е wинә.

Щаwшо жи һьлда жьна хwә, йа кӧ хушка wе бьч'ук бу, әw жи хwәр'а чу.

—Әwана һәр йәки чун, мразе хwә шабун.

Аһ'мәд у Фьр'ьнгсьһаб—әw жи чун мразе хwә шабун. Бир нәкьм бежьм, wәки йа ч'ә'ве Ә'ло дәрхьст, әw хwә-хwә Фьр'ьнгсһаб бу.

К'ӧта бу.

37. Ч'ИРОКА УСЬВЕ НӘВИЙА

Усьве Нәвийа мәрики неч'ирван бу. Бь хwәр'а дьчу нава мешәда неч'ир дькьр. Wәхта неч'ире йәк мәһ нава мешәда дьма.

Усьв бь хwә ә'зәп бу, һе нәзәwьщи бу. Әwи наза мешәда хwәр'а шкәвтәк дитьбу, бь хwәр'а теда дьма. Р'ожәке Усьв жь щие неч'ире вәгәр'йа һатә бәр шкәвта хwә. Р'уvик р'абу пешйе. Усьв дьхwәст пе т'ьвьнга хwә лехә. Р'уви пер'а к'ельмйи у гот:

—Усьв, тӧ чьма мьн дькӧжи, мьн чь тә кьрийә. әз р'увие бехайимә. Һәркә ҫәнщи дәсте тә те—бькә. Нае, чьр'а тӧ неч'ире дьки, гошт дьхwи, һәстӧйа давежи, гәло навә тӧ wан һәстӧйа бьди мьн? Хенжи wе жи тӧ т'әнейи, әме хwәр'а эвара хәбәрдьн, wе бина тә жи дәре.

Усьв да һ'ьше хwә, го: «Р'асти эвә, р'уви р'аст дьвежә, әзе һәстӧ бьдьмә wи. Йан әз аqа неч'ире дькьм чи мьнр'аиә? Әме т'әв бьхӧн. Әw жи мьнр'а һәвалә». Бь wе мәрәме жи Усьв р'уви бьрә щәм хwә.

Усьв дьчу неч'ир дькьр, эваре дьһатә мал. Әw у р'уви хwәр'а хәбәр дьдан, һ'әта wәхте р'азане: паше р'адьбун р'адьзан.

Р'ожәке Усьв чубу неч'ире. Р'уви дәрк'әтьбу хwәр'а дора шкәвте дьгәр'йа. Жь нава мешә гӧрәки бьрчи р'уви дәрк'әт. Гӧр готә р'уви, го:

—Бре р'уви, тӧ чь дьхwи, wәки ӧса к'оки, ле әз бьрчина хwәва дьчьм?

Р'уви го:—Сайа сәре Усьве бра һ'әму тьшт зә'фә, әм хwәр'а баш дьдәбьрьн.

Р'уви гӧр жи ширәт кьр, го:

—Эваре, wәхта Усьв жь неч'ире те, тӧ же т'әwаqе ле бькә, wе изьна тә жи бьдә, тӧ жи хwәр'а т'әв мә бьдәбьр.

Сəкьни эваре, Усьв жь неч'ире һат, гор чу бəр Усьв гəр'йа, го:

—Мьн жи хwəйкə, əзе жи р'ожəке кери тə бем.

Усьв жи дьлр'ə'м бу, нана нəкьр, гор жи һьлда щəм хwə у хwəйкьр.

Бь wе форме р'уви, һ'ьрч у тəйре ат'мəщə, жи ани щəм хwə, хwəр'а бь неч'ира Усьв дьдəбьрин.

Дəрбаз бу гəлə wəхт. Усьв иди нəдьчу мал. Р'ожəке Усьв чубу неч'ире.

Р'уви гази гор, тəйр у һ'ьрч'е кьр, гот:

—Гəли брано, əва мерка хwə нə дəйндаре мəйə, wəки һəрр'о мəр'а неч'ире бькə, мə хwəйкə? Лазьмə, əм жи wир'а qəнщике бькьн.

Гьшта го:—Бре р'уви, тон аqьлбəнде мə, то чь бежи—əме пəй тə бен.

Əwе р'оже р'уви план дани, го:

—Əм wи мерькир'а гəрəке дəстə шиньвин биньн, бра теда р'азе.—

Р'уви план дани сəр тəйр, го:—То иро дьчи р'ач'ə'в дьки, к'ане к'о щиньвин һəнə, wəрə мəр'а бежə, əм һəр'ьн биньн.

Тəйр дьчə, дьнһер'ə овəке баркьрйə, ниве фрара чуйə, ниви майə. Вəдьгəр'ə те, чаwа дитийə, оса жи р'увир'а гьли дькə.

Сьвəтьре р'уви, гор, һ'ьрч' ледьхьн дьчьн. Р'уви дьвежə:

—Бра гор са бьхапинə, əзе жи qəрəwьлие бькьм, һ'ьрч' жи ньвина бьр'əвинə бинə. Бь плана р'уви—гор са дьхапинə, сə дьдьнə пəй гор, р'уви хwəр'а бəр кəвьрəки дьтəлə, һ'ьрч' жи дьчə нава мале. Мəрьв ль ч'ə'в һ'ьрч'е дьк'əвьн, дьр'əвьн. һ'ьрч' архайин ньвина һьлдьдə тинə. Тинə шкəвте, нвина р'аст дькьн.

Эваре Усьв те нвина дьвинə, гəлəки ша дьвə. Чəнд р'ож дəрбаз дьвьн, р'уви гази һəвалед хwə дькə, дьве:

—һун заньн чь һəйə, гəрəки əм Усьв бьзəwьщиньн. Qиза п'адшае һ'акьмие Усьвр'а биньн. Мьн иди чуйə бəлəди кьрийə.

Р'уви дьвежə, wəки бра гор зор'нехə, һ'ьрч' дəфехə, əзе жи бьлизьм, ле тəйр бра хwəр'а һəwеда бьфьр'ə. Т'əмамйа щмаə'те wе дəрк'əвə т'əмаша мə. Qиза п'адше wе р'авə сəр к'оч'ьк сəра баве хwə—т'əмашəкə. Wи чахи бра тəйр qизьке һьлдə бьр'əвинə, бинə. Əме дə'wата хwə бьһельн, бьр'əвьн бен.

Бь wе нет у мəрəме жи əвана тенə к'елəка бажер. Гор зор'нəкə р'ьнд дькə дəве хwə, дькə зьр'ə-зьр', һ'ьрч дəфе дьхə, р'уви бь əшq дьлизə. Щмаə'т т'ьмам р'адьвə те—т'əмаще. Wи чахи qиза п'адше р'адьвə ль сəр к'оч'к—сəре у т'əмашə дькə. Wəлə тəйре əт'мəщə ледьхə qизьке һьлдьдə, дьр'əвинə тинə. һəwари дьк'əвə нава гонд—wəлə, qиза п'адше бьрьн.

Гӧнди пар'а пәй һәв дьк'әвьн, ле нькарьн ԝан бьгьрьн: лашда вәдьгәр'ьн. Әвана qизьке тиньнә мал.

Эваре, ԝәхте Усьв те, дьнһер'ә, ԝәки qизьк нанинә, һ'ӧсьлщәмаләк аннпә. Усьв у qизьке дьләки на, һ'әзар дьли һәв дьһ'әбиньн.

Р'уви план дькә, р'адьвә дьчә хԝә нав кӧлилжада вәдьгәзинә, р'ьнд т'оз дьгьрә, ледьхә дьчә, хԝә дьдә бәр акушка п'адше, дьсәкьнә у гӧһе хԝә дьдә сәр, к'а чь дьвежьн.

П'адша ԝа дьвежә, дьве:—һәвә т'ӧнәвә Усьве Нәвийа qиза мьн бьр. Сове әскәр т'опкьн һәр'ьнә шер'.

Wәхта р'увн ван гьлйа дьбһе, акушкер'а дьк'әвә һӧндӧр', щмаә'т гази дькә: «Р'уви, р'уви». Wи чахи р'уви хԝә дьп'ьжьнинә: т'оз р'адьвә т'ьжи ч'ә'ве щмаә'те дьбә. һ'әта әԝана дәв-ч'ә'ве хԝә т'әмьз дькьн, р'уви шарәкә дьне акушкер'а дьр'әвә, дьчә.

Чь кӧ р'уви жь п'адше бьһистьбу, һат эваре һәвале хԝәр'а гьликьр.

Плана чара:

Р'уви дькә сәр гӧр, һ'ьрч'е у тәйр, ԝәки һәр йәк жь мләте хԝә әскәр т'опкә.

Гӧр гази гӧра дькә,
һ'ьрч' гази һ'ьрч'а дькә,
Тәйр гази тәйра дькә,
Р'уви гази р'увйа дькә.

Т'әмам жи теп ль ԝьр т'оп дьвьн.

Wәхтәке дьнһер'ьн чь әскәре п'адше ӧса те, һ'әсаве стәйрьке ә'змана һәйә, һ'әсаве әскәр т'ӧнә.

Ләв дьqәльбьн. Wәлә әскәре р'уви бәри әскәре п'адше дьдә. Әскәре п'адше дьр'әвә: е п'ак әԝә, жь мала хԝә нәһатийә.

Чаԝа дьвежьн, ԝәки әԝе р'ожеда ль мразе һәв шадьбьн, ԝәкә һ'ь'зкьрьна һ'ӧба дьла. Р'уви жи т'әви һәвалед хԝә тинә Усьв у жьнева р'едькьн, дьчьнә мал.

Р'уви жи хԝәр'а дьчә, һәвалед ԝи жи хԝәр'а.

38. ШАМƏ'Р

П'адшак һəбу, кöр'əки wи у жьна wи. Xwəр'а бажарехwəда дьдəбьри. Р'ожəке готə жьна xwə, го:

—Ə'вда xwəде, кöр'е мə т'əнейə, wəрə əм һəр'ьн дö кöр'а жи бьк'ьр'ьн, wəки кöр'е мə т'əв wана гöлвəдə.

Жьньке жи го:

—Бравə, меро, тö, зани, ча дьxwəзи öса жи бькə.

П'адша р'абу чу, дö кöр'е бьч'ук к'ьр'ин, aнинə мал. Наве йəки дани К'əшир, е дьне Бəшир. Ле наве кöр'е п'адшейи һ'əлал—Щанмəст.

Пaши wəдə'ки кьнр'а п'адше ə'мьре xwə да һазьра.

Шанмəст дəстпекьр qöмбар лист. Əw xəзнə, дəфинə, чь кö һəбу, qöмбареда да бе. Дə öса бун, wəки тьштəки wани xwəрьне т'öнəбу.

К'əшир Бəширва дьчун нава мешə дармар данин дьфротьн, чəнд капек дьстандьн, данин пе пирəдйа xwə xwəй дькьрьн.

Р'ожəке К'əшир, Бəшир дьчунə нава мешə дара, мəрьвəк р'аст пе те, дьвежə wана:

—Һун нə кöр'е п'адшенə. П'адше һун xwəр'а п'əрəти к'ьр'ин. Щанмəст кöр'е wийə, һəбуна баве xwə т'əмам qöмбареда да дəр: һун жи дьxəбьтьн wан xwəй дькьн. Xwəр'а лехьн һəр'ьнə шики бьxəбьтьн, бьвьнə мал, һ'ал.

Эваре əwана тенə мал у дьвежьнə дйа xwə:

—Дае, əме сбе һəр'ьнə флан шəһəри, бьxəбьтьн, тьштəки дəст xwə хьн у бен, йане жи əме бен тə у Щанмəст бьбьнə щəм xwə:

Де дькə, накə т'ö бəлгə жь wан нахунə, дьве: «Һун заньн».

К'әшир, Бәшир дьчьнә бажарәки, xwәр'а жь мешә дара дьбьр'ьн, дькьнә к'омьр дьфрошьн.

Бь готьна тә дәwләти дьбьн.

Щанмәст дьнер'ә К'әшир у Бәшир чунә, иди кәс т'öнә wан хwәйкә. Дьчә жь мешә дара тинә дьфрошә, ль wедәре ә'бура хwә дькә.

Р'ожәке мәрьвәк дьвежә Щанмәст:

—Әw бре тә К'әшир Бәширва флан бажарида зә'ф баш дьдәбьрьн, тö чьма начи шәм wан тьштәки бини, пе пирәдйа хwә хwәйки.

Wәхта Щанмәст әве йәке дьбьһе, те мал шәм дйа хwә, дьбеже:

—Дае, мьн иро дәрһәqа К'әшир Бәширва һа бьһистйә. Тö чь дьбежи, әз нәчьмә щәм wана, бәлки һьнә п'әрә бьдьнә мә, әм пе бьдәбьрьн. Йане жи әм һәр'ьнә щәм wан бьдәбьрьн.

Жьньк изьна кöр'е хwә да.

Щанмәст р'абу чу wи бажари. Гәр'йа, мала К'әшир, Бәшир дит у чу wьра. Wана гәләки һәвр'а хәбәр да. Паше Щанмәст готә wана, го:

—Әз һатьмә—йан тьштәки бьднә мьн әз һәр'ьм пе дйа хwә хwәйкьм, йане жи һәр'ьм дйа хwә биньмә вьра, щәм wә: әзе т'әви wә бьхәбьтьм, хwәр'а бьдәбьрьн.

К'әшир у Бәширва готьнә Щанмәст, го:

—Зани чь һәйә, гәрәки тö бейи чәндәки т'әв мә бьхәбьти, паше һьнә п'әрә әме бьдьнә тә, һәр'ә дйа мә бинә. Нһа qә капекә п'әрә дәст мәда т'öнә, п'әре мә хәлqе дәйн бьрийә.

Свәтьре Щанмәст т'әв К'әшир, Бәшир чу хәбате. Щанмәст све һ'әта эваре дар дьбьр'ин, wана жи дьк'шанд.

Р'ожәке Щанмәст бәр дарәке сәкьни у хwәр'а дöшöрмиш дьбу. Пе шьвка дәсте хwәда жи ә'рд щьг'из дькьр. Нишкева ль бәр шьвка wи хwәли йалики чу, qалп'аг'әк һатә к'ьвше. Щанмәст әw qöлп'аг' һьлда, бьнда бирәк т'жи һнгьв.

Щанмәст гази К'әшир, Бәшир кьр, го:

—Бра, wәрьнә вра, эди т'әрка wан дара бьдьн: бирәкә вайә, т'жи һнгьвә.

Әwана чунә мал. Фәраq һлдан һатьн. Щанмәст кьрьнә бире. Щанмәст биреда ведрок т'жи дькьр, wана дьк'ьшанд. We форме се р'ожа све һ'әта эваре һнгьв дьк'ьшандьн.

Щанмәст го:—«Щаньм, бәс нинә әз ви һнгьви дәрхьм. Әз чь заньм паше әwана тьштәки бьдьнә мьн, йан нәдьн», го:

—Иди һнгьв к'öта буйә, мьн к'ашкьн, жь бире дәрхьн.

Wана чь кьр? Се нане гарьс авитьнә бире щәм Щанмәст, кәвьр данә сәр дәве бире, ледан чун.

Щанмәст дö р'ожа биреда, нав һнгьвда ма. Биреда виали, wиали ньһер'и qöлькәк we бирер'а дьчә дәрдьк'әвә р'у ә'рде. Щанмәст we qöлькер'а чу дәрк'әт жь бире. Дәрк'әт р'у ә'рде,

дьхwəст йаликнда һəр'ə, wəхта Шамə'р пеши ле бьр'и у пер'а к'ельми, го:

—Щанмəст, иди хwəде тə һатə р'ə'ме, wəрə qасəке мьнр'а сəрһатике бежə, паше һəр'ə.

Шанмəст го:

—Əз һе шаһьльм, мьн чь дитйə, wəки тəр'а бежьм?

Дə шарəкə дьне чь кö мьн wəр'а готйə ве ч'ир'океда, əwи öса Шамə'рр'а гот.

Щамə'р го:—Дə ижар тö р'уне əзе сəре хwə бьдьмə сəрчока тə, тəр'а сəрһатике бежьм.

Сəрһати бь готьна Шамə'р:

«һ'əзаран п'адша» бу. П'адшае Анае гази кöр'е хwə кьр, го:

—Мəлəкша, лао, иди һатйə wəхте мьн у мьрьне. Паши мьн п'адшатие тек'əвə дəсте тə: тö к'öда дьхwəзи һəр'ə, т'əк нəчə ч'йае Qаф.

Р'ожəке п'адше һ'əзəран чу р'ə'мəте. П'адшати к'əтə дəсте кöр'е wи. Р'ожəке Мəлəкша гази һəвал у һогьра кьр, го:

—Щаньм, wəхтəке баве мьн дьго—«Т'ö wəхта нəчи ч'йае Qаф». Навə əм р'ожəке һəр'ьнə wьра, к'а чь һəйə?

Мəлəкша һьлда чьл неч'ирван, ледан чунə ч'йае Qаф. Дина хwə дане, ч'йа нава кöлилк, гöл у сосьнада хəмьлйə. һəwа wи ч'йан зə'ф wан хwəш һат. Мəлəкша чəнд мəри шандьн, го:

—һəр'ьн мəр'а чадьр хəйбəт у харьне биньн, əме wə'дəки вра хwəр'а дəрбазкьн.

Чəнд һəвал пашда чун. Мəлəкша у е майин пешда чун. Ншкева карəкə хəзала ль бəр wан р'абу.

Wана да сəр хəзале. Бəза кара хəзала, чьвтед мə'нəгйа. Wана ажот пəй хəзале һ'əта эваре. Хəзал ль бəр wан öнда бу. Мəлəкша вəгəр'йа пьш хwəва нһер'и, жь сиупенш сйара т'əне шəш сйар нəй wи тен. Е дьне гьшк р'ева wəстйанə, манə. Əвана qап'уте хwə к'ьшандьнə сəр хwə, р'азан. Сбе р'абун, кö пашда вəгəр'ьн, кара хəзал диса ль бəр wан р'абу. Вана диса да сəр кара хəзала. Данə пəй һ'əта сбəтьре эваре.

Бə'рəк к'əтə бəр wан, кара хəзала хwə авитə аве. Əвана сəкьнин. Мəлəкша пьш хwəва нһер'и—т'əне се сйар пəй тен. Əwана дьхwəстьн пашда вəгəр'ьн. Wəхтəке мəймуна дора wана гьрт. Нава мəймунада йəк һəбу змане мəрйа заньбу. Пешда һат, wа гот, го:

—Мəлəкша, кöр'е һ'əзаран п'адша, п'адшае Анае, исал чəнд салə əм ə'змана тə дьгəр'йан, тö ə'рда р'асти мə һати.

Мəлəкша мəт'əл дьминə: «Щаньм, дьве,—əвана к'öр'а заньн к'а əз к'емə?» Жь дилбəнде мəймуна пьрс дькə, дьбе:

—Щаньм, һун ча заньн wəки əз Мəлəкшамə?

Дилбәнде мәймуна дьбе:

—К'ӧт'уке мәда нвисийә, ԝәки Мәләкша, кӧр'е һ'әзаран п'адша, гәрәки мәр'а чәнд сала п'адшатие бькә.

Мәймун пешйа ԝан дьк'әвьн, әԝана пәй ԝан, һьнә мәймун жи пәй ԝан, ԝәки нәр'әвьн, һ'әта нав мешәр'а дьчьнә щие мәймуна, һәваләки Мәләкша жи тьрса дьмьрә.

Мәләкша се сала ԝанр'а п'адшатие дькә. Р'ожәке һәваләки Мәләкша дьмьрә. Мәләкша дьбежә дилбәнде мәймуна:

—Ле әз чаԝа бькьм жь вра хлазбьм?

Дилбәнд дьбе:—һәмин һәвале тә мьрийә—әзе сбе мәймунар'а бежьм, ԝәки п'адшае мә һ'әфт р'ожа ԝе шина һәвале хԝә бькә. Әз наһельм һ'әфт р'ожа йәк сәр тәда бе. Тӧ у һәвале тәй майин ишәв р'абьн сйарбьн бажон. һәргә һ'әвт р'ожада ԝә хԝә гиһандә н'ьра шьжу, ле дәрбаз бун—хԝә һун хлазьн. Йан на, һун һ'әфт р'ожа һәр'ьн, мәймуне һ'әфт сәһ'әтада ԝе ԝә аләп'әрчәйкьн.

Тә'ри дьк'әвә ә'рде Мәләкша у һәвале хӧва дажон. Әвана һ'әвт р'ожа дажон, мәймун пе дьһ'әсьн у дьдьнә пәй ԝан. Мәймун р'анезики ԝан дьбьн Мәләкша дьбежә һәвале хԝә:

—һла щарәке пьш хԝәва бьнһер'ә, к'а ԛә чь һәйә?

Гава әԝ пьш хԝәва дьнһер'ә—һай-һайә мәймуне ԝан бьгьрьн, п'ра жи эди незикә.

Мәләкша дажо п'ре дәрбаз дьбә, ле һәвале ԝи дьгьрьн п'ьрти-п'ьрти дькьн. Гази Мәләкша дькьн, дьве:

—Бра стуе ԝи бьшкәста е тӧ һинкьрн, йан на тӧ т'ӗ ԝәхта жь дәсте мә хлаз нәдьбуйи.

Мәләкша ажот һ'әта эваре. Тә'ри ле к'әтә ә'рде. Ԛап'уте хԝә к'ьшандә сәр сәре хԝә у р'аза.

Свә ле р'он бу. Дора хԝә ньһер'и, дурва бажарәки к'ьвш дькьр. Мәләкша чу ԝи шәһәри, һәспе хԝә фрот, хԝәр'а һьнә нан к'ьр'и, дәстәк ч'әк к'ьр'и, хԝә кьр.

Чу бәр к'артезәке, ле ньһер'и, ԝәлате ԝи зә'ф дурә. П'әрә лазьмә, ԝәки пе һәр'ә. Лома жи дәст ле кьр п'аләти кьр. Р'ожәке һатә сука бажер. Малдарәки газн дькьр, дьго:

—П'алә мьн лазьмьн.

Мәләкша чу шәм ԝи, го:

—Әз п'аләмә, хәбате дьгәр'ьм.

Малдар го:—Хәбатәкә мьн һәйә, ԝәки тӧ бьки, әзе сәд ԛӧр'ьш п'әрә бьдьм тәда.

Мәләкша да пәй ԝи, чун гьһиштьн дәве бә'ре. һәспәки ԝьра гредай бу. Малдар го:

—Хәбата тә әԝә, гәрәки тӧ ве һәспе шәржеки, п'остки.

Мәләкша һәсп дани ә'рде, шәржекьр. Эди дьхԝәст п'осткә, жьна малдар нан ани, го:

—Мәләкша, ԝәрә нан бьхԝә, паше һәспе п'осткә.

Әԝи дәсте хԝә шушт, чу р'уньшт, ԝәки нан бьхԝә. Әԝи

чəwа парие пешьн кьрə дəве хwə, дəрбер'а һ'ьше wи чу, к'эт. Малдар һат, зьке һəспе qəлашт, Мəлəкша кьрə һöндöр'. Щарəкə дьне зьк дьру, пьшта хwə да у чу мал. Ле бира wə нəчə, wəхта əwи Мəлəкша кьрə зьке һəспе, к'ерəк да дест. Тəйре ат'мəщə һат щəндəке һəспе һьлда бьр чу авитə сəр кьг'зике.

Һ'ьше Мəлəкша һатə сери, wəки тə'риеданə. Пе к'ере друна зьке һəспе qəлашт, же дəрк'эт, дора хwə ньһер'и—т'жи щəндəке мəрйанə, е кö малдар хапандьнə, анйə авитйə wьра. Хwəр'а р'уньшт, к'этə мтала. Wəхтəке ньһер'и гəмик һат бəр кьг'зие сəкьни. Йəки гази кьр, го:

—Хорто, тö жь wан кəвред qимəтйə феза хwəда һьнəки бавеж, к'е тö аний, wе тə бьвə жи.

Мəлəкша малдар наскьр. Əwи öса кəвьр авитьн, һ'эта гəми т'жикьр. Малдар пьшта хwə дае, гəми ажот у чу.

Мəлəкша дора хwə ньһер'и qöлəкə wа wьр, щəндəке мəрики теда. Муристангəки мəзьни wəкə т'эки, һат əw щəндəк к'ьшанд бьр. Əwи жи ньге шəндəк гьрт, пер'а к'ашбу, чу. Дəрк'этə орт'а бажарəки. Wəхта муристанг Мəлəкша дит, р'əви хwəр'а чу.

Мəлəк'ша к'этə нава wи бажари гəр'йа: нə мəри һəбу, нə жи һ'əйwан. Дора хwə ньһер'и, фезеда жь к'очьк-сəраке дуки зрав дьк'шə. Əw чу wьра. Һöндöр'е к'очк-сəреда калəки р'усьпи хwəр'а бəр эгьр р'уньштйə. Wəхта ч'ə'в Мəлəкша к'эт, wа гот:

—Wа, Мəлəкша, тö ль ван дəра?

Го:—Апе кал, һазьр бьвин.

Мəлəкша шəм кале хwəр'а дəбьри, пер'а һ'əсаб бу чаwа кöр'. Кале чьqа к'лите wи бажари һəбун, т'əмам гьрт дае. Кале т'əне к'литəк нəдае, əw жи нава р'уе хwə спида хwəй дькьр.

Р'ожəке, wəхта Мəлəкша т'əне к'оч'к сəреда дьгəр'и, дəрики бьч'ук к'этə бəр wи. Əw дəри т'əзə Мəлəкша дьдит. Пе чь к'лите щер'ьбанд, вəнəбу.

Мəлəкша чу шəм кале. Кале бəр тə'ве р'азабу. Сəре к'лите жь нав р'уе wир'а дəрк'этьбу. Мəлəкша һедика к'лит һлда, чу əw дəре ч'уч'ьк вəкьр, к'этə һöндöр', чь дит? Бəр wи хас бахчəйə. Нава хас бахчəда һ'əwзəки мəрмəрə. Феза һ'əwзда шкьлəки дарда кьрйə. Wəхта Мəлəкша ч'ə'в ль шкьл к'эт, шида хöва чу.

Кале һ'шйар дьбə, Мəлəкша т'öнə. Виали-wиали дьгəр'ə—т'öнə, дəст даве р'уе хwə—к'лит т'öнə. «А,—дьве,—əwи мала хwə шəwьтанд». Дьчə дьнһер'ə хорт к'əтйə, хöва чуйə. Тинə аве сəрда дькə, мьз дьдə, Мəлəкша сəр һ'ьше хwəда те, дьве:

—Кале, тö хайа ви шкьли мьнр'а тини бинə, найни—wəлə əзе бьмрьм.

Кале дьве:—Исал чəнд салə əз пəй wе дьгəр'ьм, нькарьм

бьгрьм. Əз бь хwə си салимə, ле əwe hорие əз wа кал кьрьмə. Əз Мəдинə п'ашамə, мьн сəва we hорие щмаə'та хwə т'əмам qьр'кьрийə, нькарьм бьгрьм. Wəхта əз нькарьм эди жь щие хwə р'абьм, све инийə, we бе аве хwəкə, həрке тə карбу гьрт, гьрт, йаи на нькарбу, хwə тö жи we лола мьн калби. Əw сале щарəке р'ожа иние те аве хwə дькə, дьчə. Све инийə, р'ожа wейə, we бе.

Свəтьре Мəлəкша дьчə к'елəка h'əwз ч'ə'лəке вəдьдə дьк'əведа, кале жи hьнə п'уш даве сəр вəдьшерə.

Wəхтəке дö кəвотк тен сəр h'əwз. Лбсе хwə дехьп, дьк'əвьнə аве. Йəк дьвежə йəк:

—Хушке, иро бина мəрйа вьр те.

Йа дьне дьве:—Мəйанə ханьм, тö чь дьвежи, вра мəри к'ö hатьнə? Мəдинə п'ашайə, əw жи we дəрде тə калбйə, к'əтйə.

Дьк'əвьнə аве, хwə дькьн, щарəкə дьне лбсе хwə хwə дькьн, дьчьн.

Кале те дьнhер'ə Мəлəкша к'əтйə, хwəва чуйə. Р'адькə, Мəлəкша сəр h'ьше хwəда те, дьнhер'ə, wəки əw жи hьнəки кал бйə, т'єле спи к'əтйə нава р'уе wи.

Öса дьминə h'əта сала дьне. We р'оже Мəлəкша диса дьчə хwə вəдьшерə бəр h'əwз.

Кəвотк тен дьк'əвьнə аве. Wəлə Мəлəкша дьгиже лбсе Мəйанə ханьме hьлдьдə, йа дьне дьфьр'ə дьчə. Мəйанə ханьм дьве:

—Мəлəкша, ст'ар.

Мəлəкша дьчə щəм кале, дьнhер'ə кале бйə хортəки щаhьл, хwə дьнhер'ə—əw жи щаhьл бйə. Дьве:

—Кале, к'а к'ьнща.

Кале дьве:—К'ьнще we мьн кьрйə qалке гузе, флан дəре, həр'ə бинə.

Мəлəкша дьчə тинə, дьдə Мəйанə ханьме, əw wан к'ьнща хwə дькə. Əw у Мəлəкшава тенə щəм кале у we форме чəнд сала щəм кале дьдəбьрьн.

Р'ожəке wəт'əне Мəлəкша дьк'əвə бире, дьве:

—Баве кал, эди лазьмə əз həр'ьм, нə əз жи п'адшамə: чька щмаə'та мьн чаwа бу, дйа мьн чаwа бу?

Кале дьве:—Тö зани.

Ле Мəйанə ханьм дьве:—Wəрə əм нəчьн, тö we п'ощманби.

—Нак нəбйə, əме həр'ьм,—wа дьвежə Мəлəкша.

Мəйанə ханьм дьве:—Дə həр'ə лбсе мьн бинə.

Лбсе we тиньн. Əw дöа'е жь ходе дькə, лбсəки дьне жь ə'змана те: йəке əw хwə дькə, йəке Мəлəкша. Дьфьр'ьн тенə wəт'əне Мəлəкща у дьчьнə мала wи.

Р'ожəке дьвə дə'wата кöр'е wəзире Мəлəкша, е кö əw

чәнд сал бу паши Мәләкшар'а п'адшати дькьр. Wәзир мәрйа дьшинә пәй Мәләкша, дьве:

—Мәләкша, гәрәки тӧ, жьна тә у дйа тә һун бенә дә'wате.

Мәләкша дьвежә Мәйанә ханьме:

—К'аре хwә бькә, әме һәр'ьнә дә'wате.

Жыньк дьве:—Әз наем, бьнһер'ә тӧ wе п'ошманби,—ле дькә, накә Мәләкша сәр глие хwәйә.

Р'адьвә т'әви Мәләкша у дйа wи дьчә дә'wате. Мәләкша дьчә нава мера, ле де у жыныва дьчьнә щие говәнде. Хортәки шаһьл дьнһер'ә, wәки п'ор'е Мәйанә ханьме мина зер' дьч'ьрусә. Бь дьләки сах дәсте хwә дьдә п'ор'е wе. Мәйанә ханьм р'адьвә дьчә. Дьвежә хасйа хwә, дьве:

—Кӧр'е тә ахмах һатә дне, wе ахмах жи һәр'ә. Ле бра пәй мьн нәе. Исал чәнд салә әз шәм wимә, qәт р'ожәке нәпьрси, нә го тӧ qиза к'ейи, к'ӧ дьмини. Бра нәе, һәргә те жи, әз qиза шае Ша-блурваньм. Мала баве мьн дьминә бажаре Гаwьргьдин,—дьвежә у дьфьр'ә дьчә.

Дйа Мәләкша дьчә дьвежә Мәләкша:

—Мәйанә ханьм фьр'и, чу.

Мәйанә ханьм дуз дьчә мала баве хwә.

Мәләкша дьве:—Әзе пәй һәр'ьм.

Чь Мәйанә ханьме готьбу, ӧса жи де кӧрр'а дьвежә.

Мәләкша шарәкә дьне р'адьвә бәре хwә дьдә wи бажари, к'идәре малдар дьма, дьве: «Әзе һәр'ьм, һәрге малдар мьнр'а ч'арәке бькә».

Мәләкша дьчә дьгиже wьра. Дьчә малдар дьвинә. Диса wе форме, ча эди мьн wәр'а гот, малдар wи дькә зьке һәспе, тәйр те дьвә давежә кг'зие. Ле wе щаре, wәхта малдар бь гәмиева те, Мәләкша кәвьре qимәти давежә, һ'итәки мәзьн жи давежә, ле дьхә. Малдар дьстинә р'ӧһ'ӧ, дьве:

—Хера тә т'ӧнә.

Ле дьхә дьчә wе qӧлкер'а дьчә шәм кале (Мәдинә п'адша). Ле дьнһер'ә кале диса кал бйә. Кале wәхта ч'ә'в пе дьк'әвә, дьве:

—һәма р'ожа Мәйанә ханьм жь шәм тә чу, диса әз кал бум, к'әтьмә ве р'оже, р'у, гӧли спикьр.

Мәләкша жь кале ньрс кьр, го:

—Мәдинә п'адша, эди qә наен сәр һ'әwз аве хwәкьн?

—Ле мала тә хравбуи, qә т'әзә әw тен?—Го,—Ле qә чь го, wәхта чу?

Го:—Готйә әз qиза шае Ша-блурваньм, малбаве мьн дьминә бажаре Гаwьргьдин. Кале, ле тӧ ньзани әw бажар к'ӧйә?

Го:—Әз ньзаньм, ле бре мьни орт'е к'лита змане шера шәмә, хwә жи флан щии дьминә. Ле шере wийә гәр'окьн, һәргә әw заньбьн.

Свэтьре Мэлэкша чу бал бре wи орт'е, наве wи жи Мог'öрзи п'адша.

Wэхта Мог'öрзи п'адша ч'э'в ль Мэлэкша к'эт, го:

—Wа, Мэлэкша, кöр'е һ'эзаран п'адша, тö ль ван дэра?

Го:—Дэ һазьр бьвин.

Го:—Бежэ, к'а хзмэта тэ чйэ?

Го:—Хзмэта мьн эwэ, wэки тö бажаре Гаwьргьдин нишани мьнки.

Эwи го:—Эз ньзаньм, ле шере мьн гэр'окьн, дьвэ эw заньбьн.

Эwи жи гази шера т'эмама кьр у же пьрси. Гьшта жи го:

—Эм нэ, щие wи бажари заньн, нэ жи бьһистйэ.

Мог'öрзи п'адша го:—Wэхта öсанэ, бре-мьнн ч'ук Щöг'öрзи п'адша дькарэ заньбэ. Эw хайе тэйре ат'мэщэйэ (симьр'). һэр'э тэйре wи wе заньбьн.

Р'ожа дьне Мэлэкша чу дэрк'этэ щэм Щöг'öрзи п'адша. Же пьрс кьр:

—К'а к'ндэрейэ р'йа бажаре Гаwьргьдин?

Эwи жи гази т'эмамйа тэйра кьр, же пьрси, гьшта го:

—Мэ нэ дитйэ, нэ жи бьһистйэ.

Го:—Ле к'е майэ?

Тэйра го:—Т'эне кöр'е пире майэ.

Эwи жи эди тэйрэки зэ'ф мэзьн бу, ньскарбу бьфьр'йа. Шандьн эw тэйр анин. Эwи го:

—Эз у чэнд һэвалава wэхта щаһьлтйа хwэда эм се мэһа qэйдэки фьр'ин чун дэрк'этьнэ мешэки, ль wи мешир'а дьготьи меше Гаwьргьдин, ле бажар мэ öса жи нэдит.

Мэлэкша данэ сэр пьшта дö тэйра, эw тэйре иир жи сэр пьшта дöде дьн бьрьн чун нава меше Гаwьргьдинда Мэлэкша пэйа кьрьн, тэйр пашда һатьн.

Мэлэкша гэлэки wэстйа бу. Бэр дарэке хwэр'а вэлэзйа. Дö кэвотк һатьн сэр wе даре данин. Йэке готэ йэке, го:

—Тö зани эва Мэлэкшайэ, мере Мэйанэ ханьме.

Йа дьне го:—Wэрэ мэ һэр'ьн бежьнэ wе, бра бе бьвэ,—у фр'ин чун.

Мэлэкша һ'ьшйар бу, готьна wана т'эмам бьһист у щида р'уньшт, һ'эта Мэйанэ ханьм һат Мэлэкша бьр.

Мэлэкша бьр чу ав лекьр, дэстэ к'ьнше баш лекьр. Мэйанэ ханьме готэ Мэлэкша, го:

—Све баве мьне гази тэкэ, wе бежэ «һ'эйфа тэ нибу, тö сэва толэке һати дэрк'эти вьра?» Тö бежэ: «Хер, Ша, эз бона дитьна диндара тэ һатьмэ». Эwе се щара тэ пьрскэ, тö һэрсе шара жи öса бежэ. Wи чахи wе мьн бьдэ тэ. Тэ кö го: «Эз сэва Мэйанэ ханьме һатьмэ, wе мьн жи, тэ жи бöкöжэ».

Мэрьв һатьнэ пэй Мэлэкша, го:

—Wэрэ шае Ша-блурван гази тэ дькэ.

Мәләкша чу диwана мир, ль бәр wи п'атә да, щи нишан данеда, чу р'уньшт. Шае Ша-блурван го:

—Мәләкша, гәло һ'әйфа тә нинә, тӧ сәва толәке һати дәрк'әти вьра?

Мәләкша го:—Ша, әз һатьмә бона диндара тә.

Се щара же пьрс кьр. Әwи һәрсе щара жи ӧса щава wи да.

Щае Ша-блурван готә Мәләкша, го:

—Тӧ нава бистӧчар сәһ'әтада Мәйане һьлди, жь вьра һәр'и.

Мәләкша у Мәйанә р'абун р'е к'әтьн, чун. Р'ева әwи го:

—Әз т'имә, тӧ врабә, әзе һәр'ьм һьнә ав бьхӧм, бем.

Мәйане го:—Нәчә, тӧ wе п'ошманби.

Шае Ша-блурван дӧ гӧр пәй wан шандьн, го:

—һәр'ьн, к'идәре Мәләкша жь Мәйане qәтйа, һун зьке Мәйане бьqәлешьн, һәрдӧ гӧрчьке wе дәрхьн биньн.

Мәләкша чу, wәки аве бьхwә. һәрдӧ гӧр гьһиштьнә Мәйане, зьке wе qәлаштьн, гӧрч'ьке wе дәрхьстьн у леда чу. Һ'әта Мәләкша һат, Мәйанә кӧшти дит.

Wедәре Шамә'р готә Щанмәст, го:

—Дә тӧ сәре мьн жь сәр чока хwә һьлдә. Нага тӧ дьвежи мьн тәнги зә'ф дитйә, тә биреда хwәрйә нане гарьс у һнгьв, әw чь тәнгйә тә дит? Тәнги әwә, wәки Мәләкша дит ль qумуqумьстана, бәр'ибәр'истана. Пәй мразе хwә гәр'йа, ле ӧса жи мразе wан һәв нәбу.

Щанмәсте бебәхт, һәми кӧштьна мьн дәсте тәйә. Hһа тӧ wе һәр'и бажер, п'адшае бажер гӧр'ибйә, дәрмане wи доне Шамә'рә.—Дьве,—wе тә бьгьрьн. Әзе бем тек'әвьмә бьн шемика п'адше. Тӧ бе—бра К'әшир, Бәшир бен шемике вәдьн. Wәхта әwана шемик вәдьн, әзе һәрда жи бькӧжьм. Тӧ чарт'лйа жь сәре мьн жекә, чар т'лйа жи жь поч'ька мьн жекә. Орт'а щәндәке мьн текә бәроше бьк'әлинә, һ'әта гьшк дьвә дон. Әwи дони брине п'адшехә wе вер'а-вер'а qәнщбә, ле тӧ жи wе змане һәр мә'ра заньби.

Чаwа Шамәр Щанмәстр'а гот, ӧса жи т'ьмам һатә сери.

Ахриеда п'адшатйа wи бажари к'әтә дәсте Щанмәст. Щанмәст щанд пирәдйа хwә жи ани щәм хwә у хwәр'а һ'әта наһа жи дьдәбьрьн.

һәргә мразе Мәләкша у Мәйане ль һәвдӧ нәбу, бра мразе һазьр—гӧһдара бьвә.

Се сев жь ә'змана һатьн—йәк мьнр'а, дӧдӧ жи wәр'а.

39. QИЗЬКА АМУТ'АМ

Щарәке мәрьвәки h'әщи hәбу. Әw сале щарәке дьчу h'әщ. Әwе сале нәфәре мала wи т'әмам пер'а дьчун, т'әне малда ма qиза wи, йа кö бәр дәсте мәллә hини хwәндьне дьбу. Мәллә бь хwә мала wанда дьма.

Wәхта мерьк чу h'әщ, жьна wи, кöр'е wи жи пер'а чун.

Мәллә р'оже щарәке дьhат qизьк hьпәки hин дькьр, паше дьчу щие хwә. Wәхта әwана чунә h'әщ, мәллә бь ч'ә'ве мьхәнәтие ль qизьке ньhер'и, дәст давитә qизьке, дьготә qизьке, дьго:

—Гәрәке тö сәре хwә мьнр'а теки йәк.

Бона wе йәке жи qизьке дәри сәр хwә дада, нәдьhишт, wәки мәллә бе щәм, нә жи дәрсе бьдеда.

Мәллә жи чь кьр. Го: «hәми wәхта h'әщи hат, qизьке бежеда, wе мьи бькöжә, әзе т'әләкә öса чекьм, wәки qизьк бе кöщтьне».

Ьди wә'де h'әщи жи hат кö бе. Мәллә р'абу пешйеда чу. Дö р'ожа чу р'ева гьhиштә h'әщи. Слав данә hәвдö. h'әщи жи бона qиза хwә пьрси. Мәллә го:

—h'әщи, нә тöви, нә наве тә. Иро чәндә тö чуйи, qиза тә бь дьл к'әтиййә. Р'оже h'әта эваре хwәр'а т'әв дьлк'әтие хwә дьк'әвә h'әнәка. Эваре жи щи датиньн т'әв р'адьзен.

Wәхта h'әщи әв хәбәр бьhист, ль хwә бу агьр. Готә кöр'е хwә, го:

—h'әта әз бьгижьмә мал, тö пешйе hәр'и qизьке бьви нава мещәкида бькöжи, бей мал, h'әта әз тем.

Кöр'е wи сйари пешйе ажот, hатә мал, готә хушка хwә, го:

—Р'абә, әм пешйа баве хwәда hәр'ьн.

Әвана р'абун, hатьнә нав мешәки, тә'ри к'әтә ә'рде. Жь

һəспа пəйа бун, хwəр'а бəр дарəке р'уньштьн, һьнə нане wан һəбу, харьн, р'абун р'азан.

Қөр'ьк р'анəдьза, ле qизьк зə'ф wəстйанбу, хwəр'а р'аза.

Бра р'абу, ле дəсте wи нəчу we дəрəще, wəки хушка хwə бькөжə. Р'абу хушк р'азайи һьшт, леда чу. Све нава мешəда һьнə ч'ьвик көштьн, хун дəзмала хwə хьст у леда чу мале. Све баве wи һат, го:

—Баво, wəлə мьн көшт.

Əм вəгəр'ьнə сəр qизьке, к'а чаwа бу?

Qизьк р'абу, бра т'өнə. К'əтə wан дəра, бре гəр'йа, бра т'өнəбу. Ьди свə жи р'ои бубу. Нава мешəда каник к'əтə пешйа we. Р'уньшт сəр каине. һьнə ав хар, дьхwəст р'авə, дө сйар wева дəрк'əтьн. Сйар һатьнə щəм qизьке. Qизьк зə'ф бəдəw бу. Жь сйара йəк көр'е п'адшебу. Əwи qизьк һ'əзар дьли һ'əбаид, qизьк хwəр'а бьр—чаwа жьн.

Qизьк се сала щəм Искəндəр ма. Нава wан се сала wана өса һəвр'а дəрбаз кьр—qəт нəдити. Wаир'а дө көр' бун. Р'ожəке qизьке готə мере хwə, го:

—Меро, ле тө qə навежи—qизе, де, баве тə һəнə, йане на, qəт тө навежи, əм р'ожəке һəр'ьнə мала баве тə?

Мерьк го:—Р'астие жи, гьлие тəйə. Све тө һəр'ə мала баве хwə.

Свəтьре wəзирс Искəндəр у чəнд мəрьве баш—жьньк һьлдан, wəки һəр'ьнə мала баве жьньке, мала һ'əщи.

Əвана п'ьр' чун, йан һьндьк—иьзаньм. К'əтьнə нава мешəки. Тə'ри к'əтə ə'рдс. Дə жьна п'адша бу: һ'əму мəшалед we һəбун: чадьр хəйбəте хwə ледан. Жьньк у wəзире п'адше чадьрəкеда р'азан, ед майин жи башqə р'азан. Wəзир тəме хwə ль жьньке хравкьр: дьхаст жьньке сəре хwə пер'а текə йəк. Ле жьньке дьго: на, əв йəк qəт навə. Wəзир гьрт көр'əки we шəржекьр, шарəкə дьне готə жьньке, го:

—Wəки тө ви шөхөли мьнр'а нəки, əзе көр'е тəйи дьне жи шəржекьм.

—Əз т'ө щара тəр'а наемə йоле, дьхази е дьне жи бькөж.

Wəзир дит, wəки жь жьньке тьштə ченабə, р'абу көр'е дьн жи шəржекьр, щарəкə дьне готə жьньке, го:—Нжар əзе тə бькөжьм.

Жьньке дит, wəки ч'арə т'өнə, готə wəзир:

Го:—Wəзир, тө у мəлəке тə, дə сəбьркə, əз һəр'ьмə дəрва бем, паше тө зани.

Тə'ри бу, жьньк чу дəрва, ле wəзир һөндөр'да р'уньшт, һивйа жьньке сəкьни: һа жьньк бе, т'өнə, һа бе—т'өнə.

Wəзир дəрк'əт дора чадьре ньһер'и—т'өнə. һат хwəр'а р'аза.

Све зу р'абу, кьрə һəwар, го: «Жьна п'адше ишəв һəрдө көр'е хwə шəржекьрийə у р'əвийə». Əвана р'абун пашда ледан һатьнə мале хwə.

Wəзир чу щəм Искəндəр п'адша, пер'а гот:

—Оро щамер, əз ньзаньм əw чь тол бу, ишəв əмə чадьрда р'азайнбун, све р'абун чунə чадьра we: һəрдö кöр'ькə шəржекьри бун, əм wе гəр'йан, мə нəдит, əм пашда һатьн.

Искəндəр п'адша лева хwə гəст, го: «вра шöхöлəк һəйə». Р'абу wəзир һьлда, чу пəй жьньке бьгəр'ə.

Əм бенə сəр аг'ьрийа жьньке, к'а əw чаwа бу?

Жьньк, wəхта жь чадьре дəрк'əт, р'əви чу хwə нава мешəда вəшарт. Һ'əта свə р'он бу. Wəхта свə р'он бу, чу щəм шванəки. Дə жьна п'адша бу, зер'е wе бəрпьштеда һəбун. Чəнд зер' данə швəн, пəзəк шəржекьр. Т'əне һ'уре пез да шуштьне, т'əмьз к'ьшандə сəре хwə, дəстəк жи к'ьнще мера ле стəнд, хwəкьр, леда чу. Мала баве хwəда бу хöлам, наве wе данин К'əчəлок, ле ньзанбун, wəки жьнə, нас нəдькьрьн.

Кöр'е п'адше сəр К'əчəлок к'лама дə'wата гьреда:

Дае, мьн к'əч'əл к'ьр'и,
Баво, мьн к'əч'əл к'ьр'и.
К'əчəл к'ьр'и сəд зер'и,
К'öм һьлда, qафи гöр'и.

К'əч'əл к'ьр'и чар п'əра,
Ə'сле хwəдай жь һəйдəра.
Дае, мьн к'ə'чəл к'ьр'и,
Баво, мьн к'əчəл к'ьр'и.

К'əч'əл к'ьр'и чар шəйа,
Ч'ə'ве wи—ч'ə'ве р'увйа,
Дае, мьн к'əчəл к'ьр'и,
Баво, мьн к'əчəл к'ьр'и.

Р'ожəке Искəндəр п'адша у wəзире хwəва һатьнə wедəре меван. Хwəр'а гəлəки хəбəрдан—һ'əта дəрəнг. Паше Искəндəр го:

—К'əчəлок, тö гəлə щи гəр'йаи, мəр'а сəрһатике бона шəвбьһерие бежə.

К'əчəлок го:—Əзе бежьм, ле wəхта мьн гот, гəрəке һун дəрйа бьдьнə дадане, wəки һ'əтани к'öтакьрьна ч'ир'ока мьн—кəсəк дəрнəк'əвə дəрва.

Дəри т'ьмам дадан. К'əчəл дəстпе кьр, ч'ир'ок гот.

Чь ве ч'ир'океда мьн wəр'а гот, öса жи К'əч'əл wанр'а гот, ле wəхта дəрһəqа мəллə у wəзирда дьгот, wана дьго:

—Оро, бо əва К'əчəла дəрəwа дькə, дəрйа вəкьн əм һəр'ьнə дəрва.

Ле Искəндəр п'адша, һ'əщи у кöр'е хwəва дьго:

—Бьсə, бра К'əчəл əве ч'ир'оке бежə.

Wəxта К'əч'əл к'öта кьр, Искəндəр готə к'əчəл, го:

—Əз бəхте тəдамə, тö бежə к'а ахрийа we чаwa бу?

—Ахри we чаwa бə. Xwəр'а чу щəм дəwлəтики бу хö-лам,—гот у жь сəре xwə һ'ур дəрхьст, п'ор' у гöлие we сəрда һатьн.

Гьшта жи нас кьр, wəки жьньк К'əчəл xwəxwəйə.

Wедəре р'абун мəллə у wəзирва данə бəр балт'ə, п'ьрти-п'ьрти кьрьн.

Һежа əwана гьһиштьнə мразе xwə, һун жи бьгьһижьн мразе xwə.

40. МӘЙАНӘ ХАНЬМ

Щар һатә щара, р’ә’мә де у баве гöһдара.

Һәбу т’öнәбу дö дәwләти һәбун: һәрдö браке һәвдö бун. Йәк дьма Һ’әләбе, е дьн дьма Дöмöшqе.

Wәхтәке дәwләтие Дöмöшqе чу р’ә’мәтие. Ле кöр’әки wи һәбу, наве wи Дәдо бу. Әw щаһьл бу, нькарбу сәрwерие мале бькьра. Ле к’öлфәта wи жи нәп’ак бу, дьле wе к’әтьбу т’öщарәки. Әwе һәргав һәбуна мала хwә (зер’, зив) дькьрә щер’е аве, дьбьр бәр мала wи т’öщари, валадькьр у щер’е хwә т’жи ав дькьр дьһатә мале. Әwе дьготә мере хwә:

—Дәдо, баве тәйи р’ә’мәти зә’ф жь т’öщар һ’ьз дькьр, р’оже щәрәке дани мал, пер’а һ’öрмәт дькьр.

Дәдо жи дьчу неч’ире, неч’ира хwә дьфрот, дьда п’әрә. Әw хәбата хwә жи дьда тьшт дьк’ьр’и у т’öщарр’а һ’öрмәт дькьр. Т’öщар wәхте хwәрьне дәрмане нәһ’ьше т’әв ич’ке дькьр, дьда Дәдо. Дәдо нәһ’ьш дехьст у паше дьк’әтә лаqьрдийа...

Сәкьни wәхтәке. Дәwләтие Һ’әләбе базьргане хwә һьлда, һатә Дöмöшqе дитьна дәстәбраке хwә. Готә хöламе хwә, го:

—Һун һеди-һеди бажон, әзе пешие һәр’ьмә Дöмöшqе мала браке хwә һ’әта һун тен.

Wәхта әw пешие һатә мала дәстәбраке хwә, дит кö малә хравә. Әwи гази Дәдо кьр, же пьрси, го:

—К’ане мала баве тә дәwләмәнд?

Wи го:—Әз р’абумә, мьн һа хравә дитийә.

Дәwләти же пьрси, го:

—Кöр’о, qә к’и те мала тә?

Wи гот:—Хен жь т’öщар кәсә жи нае. Әw жи чаwа к’öлфәта мьн дьвежә, р’ә’мәтие баве мьн гәләк же һ’ьз кьрийә, лома жи әм wи тиньнә мал.

Wи чахи дəстəбраке баве готе:

—hане, лаwо, тəр'а п'əрə, бинə т'əхте хwə р'ьнд т'жикə, т'ӧщар бинə мал у wəхта вəхwəрьне həма пе стəгана ə'wьл хwə пиан бавежə у гӧhдарбə, к'а к'ӧлфəта тə у т'ӧщарва паше чь дькьн.

Дəдо əва шӧхӧла кьр. Wəхте хwə нəh'ьш авит, дит кӧ жьна wи у т'ӧщарва т'əв листьн...

Р'ожа дьне чу дəстебраке баве хwəр'а гот.

Базьргане апе hат пəйа бу. Əwи изьна хӧлама да, го:

—həр'ьнə мал, бежьнə ханьме wəки əз мəhəке наемə мал. Бра хwəде ог'ьре бьдə wан.

Дəстəбрак гази Дəдо кьр, готе:

—həр'ə гӧрзə члпие гəрмашьве мьнр'а бинə.

Əwи чу ани. Wи чахи бук ани у же ньрси:

—К'ане həбуна дəстəбраке мьн?—у пе wан члпийа к'ӧта у паше бук жь мале дəрхьст.

Готə Дəдо:—Тӧ мqати ви базьргане мьнвə, əзе həр'ьм тə бьзəwщиньм.

Əw чу т'əркəсəли днебу. Чу эла мире ə'рəба. Əw чу коне həри мəзьн. Əw коне мире эла ə'рəба бу. Ле бу меван. Чəндəки wьра ма: кəсəки же нəпьрси—«К'а чьма hатийə»? Ахрие бь хwə гот:

—Хwəде мала wə авакə, qə hун напьрсьн к'а меване wə чьма hатийə?

Wана гот:—Нə ə'дəте мəйə əм жь мевана бьпьрсьн.

Əwи го:—Əз hатьмə вра бона сəрп'ор'əке.

Мир гот:—Əзе жь к'ӧлфəте хwə пьрськьм, чька qизе мə həнə?

Əwи пешда жь жьна хwəйə мəзьн пьрси:

—Qизе, qə qизе мə мера həнə?

Əwе го:—Qизəкə мьн həйə, ле нə йа wəлате хəрибанə: щарəкс бəр дəре мəр'а дə'wатəк hат чу, əwе п'əрдə да алики wан нhер'и.

Мир чу щəм к'ӧлфəта хwə дӧда у жь wе жи пьрси:

—К'а qизе мə мера həнə?

Əwе жи го, кӧ, qизəкə wе жи həйə, ле нə йа wəлатс дурə, го:

—Щарəке həwие мьнə нə ль малдабун, сительа шир сəр эгьр бу. Мьн гази wе кьр, əwе hат али мьн, əw сительа шир дани, т'лйа хwə нав ширдакьр, кьрə дəве хwə.

Мир чу щəм к'ӧлфəта хwə сьсйа (йа бьч'ук), же пьрси:

—К'а qизе мə мера həнə бона wəлате хəриба?

Wи чахи жьньке гот:

—Qизəкə мьн həйə, ə'сьл йа wəлате хəрибанə. наве wе Мəйанəйə, həма əwе жи бьдə wəлате хəриба.

Мир hатə щəм меване хwə у гот:

—Qизəкə, мьн п'ешк'еши тə кьр.

Р'ожа дьне мир qиза xwə да wи.

həрйəк ль həспəке сйар бун у р'ек'əтьн. Əwана hатьн гhиштьнə wəлате xwə, мала Дəдо. Го:

—Дəдо, əва к'ӧлфəта тə, əва həбуна мьн—п'ешк'еши тə. Мəйанə ханьм, əз иди дьчьм, тӧ мqати нав-намуса мəвə.

Мəйанə ханьме жи бəр п'атə да у дəсте хəзуре xwə р'амуса у изьна wи да, əw чу. Паше əwe готə Дəдо, го:

—həр'ə мьнр'а зар'əк шəш—h'əфт сали бьк'ьр'ə бинə.

Əwи чу зар'əкə ӧса ани. Наве wи Ə'лько бу. Мəйанə ханьме дəзмал дньqьшанд, Ə'лько дьбьр дьфрот. Идаре xwə кьрьн.

Wəхтəке щмаə'та wи шəhəри чунə щəм п'адше шк'йат. wəки нава шəhəрда буйə бhальхи, бра изьна базьрганбашйа бьдə алвере бькьн, wəки бьвə арзанльхи. П'адше жи гази Дəдо кьр, го:

—Гəрəке тӧ дəст алвере бьки, wəкə алвера р'ə'мəтие баве xwə, бəлки дь нава мəда дьвə арзанльхи.

Дəдо мəлул hатə мал, Мəйанə ханьмер'а гли кьр. Мəйанə ханьме го:

—Qə шаиша нəк'шинə, əзе се р'ожада базьргане тə hазьркьм.

Əwe wə'дəки дhа кьнда базьрган hазьр кьр. Əwe сəр дəзмалəке ньвиси п'адше wəлате Гӧрщьстанер'а, wəки: «Хəwна шəвада əз тӧ бунə хушк, бре həв. Əз нhа Дəдое мере xwə дьшиньм wəлате тə, тӧ чаwа лазьмə алвера wи бьди дəрбазкьрьне».

Мəйанə ханьме qрар кьрьбу, wəхте Дəдо жь мал дəрк'əвə h'əта hатьна wи к'ьнще xwə нəəхə, нəк'əвə нава щи.

П'адше Гӧрщьстане бона хатьре Мəйанə ханьме зə'ф баш qəдре Дəдо гьрт.

Щара пашьн Дəдо к'əтə ə'йнате, готə Мəйанə ханьме:

—Шəрмə, əва qӧт'йа нə лаиqи п'адшейə əз бəр wи датиньм.

Əwe гот:—Əва qӧт'йа тə хлаз дькə, ə'шйае тə дьфрошə.

Чаwа жи кьр, Дəдо əw qӧт'и нəбьр. Мəйанə ханьме зə'ф зор дае, го:

—Бьдə Ə'лько.

Ле wи жи го:—Wəки аг'е мьн навə, əз жи навьм. Ле бона хатьре тə qӧт'ие текə баре дəве пашьн, əзе wьра дəрхьм бьдьме.

Wəхте базьрган р'е дьк'əвə, базьргане т'ӧщар пəй wи дьчə. Р'ева qӧт'и дьк'əвə, т'ӧщар дьвинə. Т'əви Дəдо дьчə бəр мала п'адше базьргане xwə датинə. Т'ӧщар qӧт'ие дьвə бəр п'адще датинə. П'адша дьвежə wи, дьве:

—К'а хайа ве qӧт'ие чи тəйə? (Qӧт'ие нас дькə).

Əw дьвежə:—Йара мьнə.

П'адша дəст дьдə сəр базьргане т'ӧщар у Дəдо. Дьвежə т'ӧщарр'а:

—Гəрə тӧ һəр'и нав-нишане Мəйанə ханьме мьнр'а бини.

Т'ӧщар дьчə. Ле Дəдо жи дьчə бəр һ'əраме п'адше, Ə'лько жи wəлате хwə.

Т'ӧщар пирəкə фелбаз дьвинə, дьшинə мала Мəйанə ханьме. Пирьк qӧт'икə мəзьн чедькə, qӧлəкə ч'ук теда дьһелə, т'ӧщар дькеда, дери дьгьрə, һьлдьдə те мала Мəйанə ханьме. Бəр дери дьсəкьнə у ит'мазе же дькə, wəки шəвəке хwəйкə һ'əта сьве—əwe һəр'ə. Wəкə qраре хwə Мəйанə ханьм qайил навə. Ле wəхта пире зə'ф-зə'ф же р'əща дькə, диса наһелə. Ле wəхта пире дьве: «Тӧ бьди хатьре р'йа Дəдо»,—wи чахи Мəйанə ханьм изьне дьдə, те мал. Бь дьле хwə саг' qӧт'йа пире тинə һӧндӧр'.

Пире гəлəки к'əтə бьн Мəйанə ханьме, го:

—Ахьр, тӧ qиза мира, чьма тӧ ӧса qлер хwə хwəй дьки, аве хwə наки? Т'əг'мина тə Дəдо иһа аве хwə накə, нак'əвə нав нвина, р'аназе?

Зə'ф жер'а гот, һ'əтани ани сəр р'е.

Р'ожа дьне ав да гəрмкьрьне. Мəйанə ханьме ав хwə кьр. Wəхта əwe ав хwə дькьр, Т'ӧщар жи qӧла qӧт'иер'а һ'əму нишане Мəйанə ханьме һьлда.

Свəтьре пире qӧт'ийа хwə һьлда у чу. Щики дур дəри вəкьр, т'ӧщар же дəрхьст. Əwи р'əзадьлйа хwə да пире, һəqе wе дане у леда чу шəм п'адше Гӧршьстане. Һ'əму нав-нишане Мəйанə ханьме жер'а гот. П'адша һ'əму һəдйае Дəдо да т'ӧшар у бəрда.

Wəхтəке Мəйанə ханьме жь балконе дит, кӧ Ə'лько һат у чу щəм пирəдйа хwə, нəһатə щəм Мəйанə ханьме. Əw жь балконе пəйа бу, бəр бь Ə'лько чу. Жь Ə'лько пьрси, го:

—К'а Дəдо?

Ə'лько го:—һəр'ə, нəп'ак, чьр'а тӧ ньзани Дəдо к'ане? Тəр'а дьвежьм жь вьр һəр'ə: мьн наhе бəр дəсте тə гəлə хwəрийə, һ'əрам нəкə.

Мəйанə ханьме гəлəки бəр Ə'лько гəр'йа, ӧса жи нирəдайка wи бəр гəр'йа, бежə к'а чь буйə. Паше бəр гəр'йа, wəки Ə'лько т'əви Мəйанə ханьме һəр'ə Гӧрщьстане.

Ə'лько һəр тьшт жер'а го у р'абун чун Гӧрщьстане.

Əwe чу к'очьк-сəрак к'ьре кьр, готə Ə'лько, го:

—Тӧ һəр'ə се qӧт'йа мьнр'а бьк'ьр' бинə.

—Ə'лько чу ани, го:

—Тӧ һəр'ə, эваре сəһ'əта дəһа дəрбəке, йанзда дəрбəке, данзда дəрбəке wəрə дерихə у щара пащьн гӧһ бьдə сəр глйа.

Мəйанə ханьме хwə баш хəмьланд, чу һ'əшта ода п'адшеда сəкьни.

Wəxтəке wəзире п'адше дəрк'əт, жь Мəйанə ханьме пьрси, го:

—Ә'вда xwəде, тӧ к'ии?

Го:—Wəлə əзə йəкə бехwəйимə, дьхwəзьм йəк һəбə мьн бьвə xwəй.

Wəxте əw ч'ә'в Мəйанə ханьме к'əт, һ'ьше сəре wи чу. Wəзир го:

—Wəки ӧсанə, wəрə мə һəр'ьн, əзе тə xwəр'а бьстиньм, мала мьн һ'əму п'ешк'еши тə.

Әwе го:—Wəки ӧсанə, тӧ эваре сəһ'əта дəһа wəрə мала мьн, флан дəре, əм qраре xwə бькьн.

Паше wəзир чу т'вдарəке xwə бькə. Паше qазие wəзир дəрк'əт. Әwи жи Мəйанə ханьм дит у һ'əбанд. Wана диса һəвр'а qрар кьр, wəки һəвдӧ бьстиньн. Бь qрара wана qази чу к'ар бькə у wəки сəһ'əта йанзда һəр'ə мала wе.

Паши чуина qази т'ӧщар жи ода п'адше дəрк'əт. Әwи Мəйанə ханьм нəдитьбу (wəки һ'əсаб нəкьн дитьна wəxте сəршое). Wəxте əwи дит, һ'əзар дьли һ'əбанд, wан жи һəвр'а qрар кьрьн, wəки һəвдӧ бьстиньн. Паше т'ӧшар чу к'ар бькə, wəки сəһ'əта данзда бе дитьна Мəйанə ханьме һ'əлали.

Эваре, сəһ'əта дəһа, wəзир һат дəре Мəйанə ханьме к'ӧта. Әwе дəри ле вəкьр, wəзир к'əтə һӧндӧр. һəла һе лап xəбəр нəдабун Ә'лько дəри к'ӧта. Wəзир го:

—Әw к'ийə?

Го:—һəвə, т'ӧнəвə мере мьн һат.

Wəзир го:—Ле чаwа бькьн?

Мəйанə ханьме əw кьрə qӧт'ике, дəри ле гьрт.

Сəһ'əта йанзда qази һат: бь wе р'е əw жи кьрə qӧт'ие. Сəһ'əта данзда т'ӧщар һат, əw жи бь wе р'е кьрə qӧт'ике, дəри ле гьрт. Паше əw у Ә'лько р'уньштьн, чь кӧ wана анибу xwəр'а к'ефкьрьн. Ә'лько дəрк'əт дəрва, бəр дəри сəкьни, гӧһ да сəр wан.

Мəйанə ханьме т'ӧщар жь qӧт'ие дəрхьст у же пьрси дəрһəqа йартйа wи у Мəйанə ханьме. Wи чахи əwи го:

—Мəйанə ханьм сəр дошəка п'ехəмбəр дйа мьн, хушка мьнə.

Ханьме го:—Т'ӧщар, ле чаwа тə нишане wе анин да п'адше?

Го:—Әз дəсте пира фелбаз к'əтьмə qӧт'ие, пире бьрə мала wе, qӧт'и дани сəр сəршое: wəxта əwе ав xwə кьр, мьн жи нишане wе һ'əму һьлдан.

Wи чахи wəзир, qази, Ә'лько ван xəбəре т'ӧщар дьбьһен. Ә'лько шабуна т'аба xwə нани, ль дери хьст. Т'ӧщар диса к'əтə qӧт'ие, дəри ле дада.

Свəтьре һəрсе qӧт'йа дьввьнə бəр к'ӧчька п'адше датиньн. Ле п'адша һивйа qази, wəзир у т'ӧщарə, бенə

һәрәме—һе т'öнәбун. Мәйанә ханьме чу ит'маз жь п'адше кьр, wәки ван һәрсе qöт'йа wе бинә һәраме у вәкә. К'öтаси qöт'и анинә һәрәме. Вәкьрьн—qази, wәзир у т'öщар дәрхьстьн. Гьрәгьре п'адше ә'шевмайи ман. Мәйанә ханьме го:

—Ит'маз дькьм бра qази у wәзир тәр'а бежьн к'а чаwа Мәйанә ханьм-хушка тә у т'öщарва һәвр'а йарти кьрьнә.

Wи чахи qази, wәзирва готьн:

—Т'öщар готийә «Мәйанә ханьм хушка мьнә: мьн qöт'йа пиреда wәхта ав хwәкьрьна wе, һ'әму нишане wе qöла qöт'йер'а һьлдан».

П'адше гази щәлат кьр, сәре т'öщар жекьр, паще шанд Дәдо ани, щарәкә дьне һ'әму ч'әк р'һ'але wи дане, кьрә форма базьрганбаши.

Базьргане хwә һлдан, Мәйанә ханьме жи бь хәлат ледан, чуйә мала хwә.

Әwана һежа бь һ'әлали гһиштьнә мразе хwә.

41. ƏʼЙНИ ЖЬН, WƏЙНИ ЖЬН

Пʼадша готə wəзир, го:

—Һᵊрʼə мьнрʼа əʼйни жьн, wəйни жьн бинᵊ!

Wəзир пʼадшарʼа го:—Пʼадшаи сагʼбə, əзе һəрʼьм кʼидəре, wəки əʼйни жьн, wəйни жьн тəрʼа биньм?

Го:—Тəрʼа чьл шəв молəт: тə ани, ани, нани—əзе сəре тə лехьм.

Wəзир рʼабу чоле кʼəт. Гəлə wəхт гəрʼйа. Һат кʼучəкерʼа дəрбаз бу. Кʼӧлфəтəке хwə балконəкеда хwə даһьштьбу: дииа хwə да—хорт мəʼдəкьри, һᵊма сəре wи бᵊрданə, дьчə, ле кьрə гази:

—Qӧрбан, чьрʼа ӧса мəʼдəкьрии?

Го:—Qиза qəиш, дəрде мьн зəʼфə.

Го:—Wəрə вьра, жоре—чька дəрде тə чийə.

Һлкʼьшйа чу жоре.

—Qӧрба, го, бежə, чька дəрде тə чийə?

Го:—Дəрде мьн əwə: пʼадше чьл рʼож wəхт дайə мьн, готийə: һəрʼə əʼйни, wəйни жьн бьвинə, wəрə. Го, əз нһа дьгəрʼьм, əз ньзаньм кʼедəре бьвиньм.

Го:—Qӧрба, дəрде тə щəм мьнə, əзе дəрде тə дəрманкьм.

Wəзир рʼуньшт, тʼəзə харьн жерʼа ани: хwəрʼа нане хwə хар, лəʼзᵊки хwəрʼа һəв шабун, го:

—Дə рʼавə, əз тӧ бəр бь дкʼана мере мьн һəрʼьн.

Чунə незики дкʼане, го:

—Əзе һəрʼьмə дкʼане, тӧ паше пəй мьн wəрə.

Чаwа дəрда чу, мере wе зəʼф перʼа ша бу, дина хwə дае, мᵊрик жи һатə дкʼана wи. Əwи мерьки хwəрʼа дкʼане тʼəмашəкьр. Мришкəкə соркьри сəр дəгʼьле бу. Жьньке щнйаз нав дəрхьст, го:

—Wəрə əз мере хwə шəрт бьгьрьн.

—Э, го, ә'вда хwәде, дк'ан т'әмам йа тәйә, го, чи к'ер'анә,—мере we же h'ьз дькьр, эди хатьре we нәк'әт.

Щнйаз к'ьшандьн, әw мерьк жи дәрк'әт чу. Лә'зәке сәкьни, жьньке жи да пәй мерьк, дәре мале гьhиштьн hәв, чун. Чунә мале. Wәзире п'адше, жьньке хwәр'а лә'зәки лаqьрди кьрьн. Дина хwә дае йәки дәри хьст.

—Аhа, го, wәзире п'адша, әw мере мьнә hат.

—Э, го, тӧе мьн техи к'ӧ?

Го:—Wәрә тә техьмә ишкафе, дәри дадьм,—мерьк кьрә ишкафе, дәри дада.

Чу, дәри вәкәр, го:

—Тӧ к'ии?

Го:—Әзьм.

—Э, го, мала тә храв нәвә hәма ве сәh'әте тӧ hати? Го, wәзире п'адше hатьбу, мә лә'зәки хwәр'а к'еф кьр, тә дәри хьст.

Мере we hатә мале, го:

—К'а wәзире п'адша?

—А, го, ва ишкафеда.

Го:—К'а балт'ә бьдә мьн.

Балт'ә да дест: «hаң, го, йа бь дәст». Мере we сьст бу, балт'ә дест к'әт, го:

—Тә дит, мьн чаwа шәрте хwә ль тә хьст. Тә qә нәда аqьле хwә: wәзире п'адша ве гаве we к'ӧ бе, бе мала мә. Мала тә авабә, к'ӧлфәтәкә нола мьн, әз изьне бьдьм хwә—wәзире п'адшер'а бләйзьм, qә тьште ӧса дьвә? Мьн бона we йәке жи шәрте хwә ль тә хьст.

Го:—Wәлә, әз жи заньм тӧ баши, ле мьн тә баwәр кьр, дәсте мьн чу, иди.

Го:—Тә ди мьн тӧ чаwа хапанди, мьн шәрте хwә тә да.

Го:—Жьньк, әре wәлә тә дәлк'а шәрт мьн хьст.

Лә'зәки хwәр'а р'уиьштьн, мере we р'абу, чу дк'ана хwә. Wәзире п'адше ишкафе дәрхьст, хwәр'а лә'зәки лаqьрди кьрьн, изьна wәзир да, wәзир чу. Го:

—Дә hәр'ә бежә п'адше хwә—тә бь ч'ә'ве хwә дит—ә'йни жьн, wәйни жьн.

42. ДŎ ЗЛАМ

Дŏ злам р'əх һəв дьк'əвьн, дьве: «Əме һəр'ьн хəвате. һəвалəк дьве:

—Ве сбе хəбəрəке бежə əз бьвьм к'очəкəки, бьфьр'ьм.

һəвале дьн жи дьве:

—Дə wəрə əм хəбəрəке бежьн, əз жи һəр'ьм ви шəһəри бьвьм п'адша.

һьнə ə'рд дьчьн—дина хwə дае: əw һəвале wи фьр'и чу. Дьве: «Йа wи һатə сери». Дьчə орт'а шəһəр, дьнһер'ə щмаə'т т'əмам дəре мале сəкьнийə. Əw жи дьчə нава щмаə'те хwəр'а дьсəкьнə. Тəйр бəрдьдьн: тəйр сəр сəре к'е бьсəкьнə,—əwе бьвə п'адша.

Тəйр гəр'йа, сəр сəре wи хорти дани. Щмаə'те го:

—һ'əйран, ч'ə'ве тəйре мə тə'рийə,—əw хорт кьрьнə аванки.

Тəйр гəр'йа, гəр'йа, һат диса к'ŏлəкер'а сəр сəре wи хорти дани. Щмаə'те го:

—Əв чаwа мəрики хəриб, wəхта мə кьрийə аваи жи, тəйре мə диса сəр сəре wи дани: чаwа мəрики хəриб, к'əсəк wи вра т'ŏнə, qəбул бькьн п'адше хwə,—кьрьнə п'адша.

Хорт бу п'адше шəһəре Сьдqе. Салəке п'адшати кьр, р'ожəке гази щмаə'та хwə кьр. Аш һəбу шəһəре wида. Го:

—К'и дьхwəзə, wəки һəр'ə бəр аш? бьвə ашванчи?

Хортəки го, го:—Аш əз башəр дькьм, əзе һəр'ьм бəр аш.

П'адша хортр'а, го:

—Тŏ аш дьхəбьтини, го, ə'мбара эш ченəки, һəма ŏса бьһелə бра р'ода һəр'ə.

Əw хорт чу бəр аш, аш да хəбате, ə'мбар че нəкьр.

Го:—К'и дькарə шŏхŏле р'енщбəрие бькə?

Хортəки го:—Шŏхŏле р'енщбəрие əз дькарьм бькьм.

—Qörба, го, тö щот дьки, гае xwə р'аст гьренəди, йəке һа гьреди, йəке—һа, чь тə р'акьрийə, р'анəкьрийə.

Хорте тə щоте xwe гьреда, чу сəре зəвие. Дöшöрмиш бу: «һ'əйран, го, əви готийə, гае xwə р'аст гьренəди: мьн бəре гае xwə гöһаст, йəк wиали дьчə, йəк wиали,—нə дьчə, нə т'ö».

Го:—К'и дькарə һəр'ə бəр ви кəвьри, лобийа лехə, го, чь гьртийə, гьртийə, чь нəгьртийə—нəгьртийə.

Хортəк р'абу, чу, лобие xwə һьлдан, бəр кəвьр сəкьни, лобие xwə ле дьхə, го: «һ'əйран, xwə əз һəqe xwə дьстиньм—т'алаша мьнə лоби кевьр нагьрьн».

Салəк öса дəwрəмиш бу. Щмаə'та п'адше пе һ'ьсйа, wəки э «əв п'адша динə, һатийə нава мə». П'адша xwə-xwə жи пе һ'ьсйа, wəки шмаə'та wи занə, wəки п'адша динə. Wəхтəки сəкьни, гот шмаə'та xwə: гази щмаə'та xwə кьр, т'оп кьр, гот щмаə'та xwə, го:

—Əз заньм, щмаə'т дьве, п'адше мəи динə, əз жи заньм, wəки диньм. Го, əз нəдиньм, го, гази ашванчикьн бра бе.

Ашванчи һат бəр п'адша п'ант'ə авите сəкьни, го:

—П'адшаи саг'бə, чьр'а тə гази мьн кьрийə?

Го:—Əва салəкə тö дьһери, qə чьqа нан тə һерайə?

Го:—Ə'мре тə бу, мьн жи ə'мбар ченəкьрийə.

—Э, го, щмаə'та мьн занə, wəки əз диньм. Һаqа wəхт, wəки аqьле тə т'öнə бу: зə'ф жи мьн го, тə чаwа ə'мбар че нəкьрийə? П'ак, го, го, һəр'ə гази щотк'арикə.—Һат, го:—Һаqа wəхт тə щот кьрийə, тə чьqа ə'рд р'акьрийə?

Го:—Ə'мьре тə һəбуйə, тə готийə—гае xwə р'аст гьренəди: мьн жи р'аст гьренəдайə—ләма жи р'анəкьрийə.

—Э, го, əз дин, ле qə аqьле тə т'öнə, wəки—əз əва салəкə əз п'əра дьстиньм, əз гае xwe чьр'а wа гьредьдьм? Qöрбан, го, һəр'ьн гази хайе лобийакьн, чька əwe чь бежə?

Əw һат, го:—П'адша саг'бə, тə чьр'а гази мьн кьрийə?

Го:—Qə лобийа кəвьрва гьртийə, шинбунə?

—Э, го, п'адшаи саг'бə, qə лобикс жи пева нəгьртийə.

—Э, го, тö зани, шмаə'т əз дин дəрхьстьмə, ахьр. Го, аqьле тə qə т'öнəбу:—п'адша дамə бəр ви кəвьри, ве гəрме, һаqа тə ледьхьст, тə р'ек жь xwəр'а бьдита.

Wəхтəк дəрбаз бу, щмаə'та п'адша п'адше к'əнйа, го:

—Wəрə бьнһер', шöхöл чаwа дькə, wəки ə'мьре wи һəма əw шöхöл кьрьнə: иро жи дьвежə wан мəрийа:—wə һаqа п'əрə стəндьн, əзи дин бум, ле аqьле wəр'а чь?

П'адша ə'мьр бəрда, щмаə'т т'əмам бəрəв бу, го:

—Щмаə'т, wə т'əва ə'йанə, wəки əзи диньм? Го, əз нə диньм. Əw аш, го, мерə мер öса һ'əта эваре дьхəвьтə тинə, ле к'öлфəта wи—ə'мбарə: wəхта дəсте xwə нəда бəр, мала wи пещда нае. Ле, го, əва салəкə, wəки ə'мбара нан һəбуйа, тəе чьqа ар исал т'опкьра?

Ашванчи готеда:—П'адшаи саг'бə, мьне ар гəлəк т'опкьра.

Го:—Qöрбан, тö бьзанби ав мерə, ə'мбар жи к'öлфəта wийə: wəхте к'öлфəте дəсте хwə нəда бəр—мала wи п'учə.

Гази шотк'ари кьр, го:—Əва салəкə тə qə чьqа ə'рд р'акьрийə?

Щотк'ари го:—Wəхта тə го—гае хwə пашопе гьредə,—мьн qə хəтəк жи р'анəкьрийə.

—Ле, wəки, го, гае, тə щот гьредайи буйа р'аст, тəе гəлə ə'рд р'акьра?

Го:—П'адшаи саг'бə, мьне гəлə ə'рд р'акьра.

Го:—Əва əw мəринə, wəхта дö бра малəкеда бун: дьле wан, wəки һəвр'а саг' буйа, wе гəлəк пешда бьһатана. Ле, wəки qəлпи к'əтə орт'а һөрдö бра, го, браки wи вəдьшерə, əw жи wи вəдьшерə, го, мала wаи жи һаqа пешда начə, тьштəки накьи. Го, дə һəр'ьн, гази хайе лобийа бькьн, го, бра бе.

Го:—Салəкə, qöрба, тə чьqа лоби хəрщкьрьиə?

Го:—П'адшаи саг'бə, го, зə'ф мьи хəрщ кьрийə, го, qə йəке кəвьра нəгьртийə, го, qə львəке жи пева нəгьрт.

Го:—Əва əw мəрийə: дьнйа беже, мəри бежеда—гли нак'əвə сəре wи, аqьле wида р'унани, го, чь лобие кəвьра гьрт-əw жи əw мəрийə, го.

Щмаə'та п'адше дöшöрмиш бу, го: «Мə го п'адше мə динə, ле, р'астə, мəри һəйə данздəһ мəһа дьхəвьтə—дькə, накə—тьштəки wи т'öнə, əва гьлие п'адша, р'астə, го».

Щмаə'та wи р'абу бəла бу. Эди əwə.

43. МӘРИКИ БӘЛӘНГАЗ

Мәрик һәбу, бәләнгаз бу, зар'е wи һур бун, нькарбу хайкьра. Го: «Әзе һәр'ьм щәм дәwләтики, бәлки чәнд манат п'әрә бьстиньм, зар'е хwә—хwә хwәйкьм». Чу щәм дәwләти, го:

—Тӧ чәнд зер'а бьдә мьн, wәки әз пе зар'а хwәйкьм.

Дәwләти готе, го:—Әз бьдьм, чьqа тә лазьмә, әзе бьдьмә тә. Ле әзе тәр'а хәбәр бьдьм сәр мәһәке: тә мәһәке һәqе мьн ани—ани: мәһ дәрбаз бу,—әзе кило гошт щане тә бьбьр'ьм.

Го:—Браве, сәр мәһәке бьдә мьн, го, мәһа мьн т'әмам бу, го, мьн нани—кило гошт щане мьн жеки.

Әwи го: «һ'әта мәһәке әзе дәйне wи бьдьм».

Wә'де wи дәрбаз бу, wәкә дәһ зер'а жи да сәр, го: «Әзе хwә бавежьме, бәлки гоште мьн женәкә».

Әwи жи го:—Qӧрбан, әз п'әре тә зедә һьлнадьм: мьн тәр'а хәбәрдайә, ахьр әз гәрә кило гошт щане тә жекьм.

Мерьк дӧшӧрмиш бу, го: «Wәки әва кило гошт щане мьн жекә, әзе ида саг' к'едәрс бьминьм». Р'әви р'астәке к'әт, дина хwә дае—һәспәке дьр'әвә, йәки пәйә. Ле кьрә гази, го:

—Qӧрба, го, ша wе һәспа мьн пешие бьгьрә, вәгәр'инә.

Әwи кәвьрәк һьлда, баве һәспе бьзвьр'инә, кәвьр ч'ә'ве һәспе к'әт, ч'ә'ве һәспе коркьр: хwәйе һәспе, хwәйе зер'а пәй к'әтьн, бәлки бьгьрьн. Чу дәрк'әтә сәр сәре мнаре, го: «Әз һәр'ьмә вьра, әзе хьлас бьм». Әwи хwә жорда, сәр сәре мнаре авит. Мәләи wедәре р'азаи бу. Жорда чаwа к'әт, сәр wида к'әт, мәлә кӧшт.

Кӧр'е мәлә жи һат: һәрсек гьһиштьн һәвдӧ, әw гьртьн, кьрьн нава хwә, дәсте wи гьредан, бьрьнә диwана qази.

Qази го:—Әв чь һ'әwаләә? Wә се мәрийа дәсте ви гьртийә, дьк'ӧтьн: бона чийә?

Го:—Йа wи кьрийә, qә кәси нәкьрийә.—Xwәйе зер'а готеда, го:—Мьн һаqа зер' даеда, мьн пер'а хәбәрдайә сәр мәһәке,—wәхта тә дәрәнги хьст: әзе кило гошт щане тә жекьм. Нһа нәбуйә xwәйе созе xwә, зер'е мьн һьлдайә, р'әвийә xwәр'а.

Qази гьрт готеда, го:

—Әме дәст, льнге wи гьредьн, тӧ кило гошт щане wи жеки: грамәк зедә бә—әзе сәре тә лехьм, кембә жи, әзе сәре тә лехьм: ӧса жеки кем у зедә нәвә.

Xwәйе зер'а дӧшӧрмиш бу, го: «Дәсте мьн нә мезинә, wәки әз р'аст жекьм, грамәк кем бә жи, we сәре мьн лехә, зедә бә жи—we сәре мьн жекә, щә'ньма зер'а кьре», го, го:

—Һ'әйран, го, qази саг'бә, дә'wа мьн wи мерькир'а т'ӧнә.

Го:—Дә wәрә вьра, д[ә]сте xwә бьк'шинә, wәки дә'wа тә wи мерькир'а т'ӧнә.

Әw жи qол кьр, wәки—т'ӧ дә'wа мьн т'ӧнә.

Гази xwәйе һәспе кьр,

—Qӧрбан, го, тӧ чь дьхwәзи жь вн?

Го:—Һәспа мьн р'әвийә, әw жи wеда һатийә, мьн ле кьрә гази, мьн го: «Һәспе вәгәр'инә». Кәвьр авитийә, ч'ә'ве һәспа мьн дәрхьстийә.

—Э, го, чьqа ә'рд дур һәбу?

Го:—Wәкә сәр дәһ гав, бист гава дур бу.

Го:—Qӧрбан, әме әwи жи техьнә һаqа ә'рд дур, го, тӧ жи кәвьр ӧса р'аст бавежә—р'аст ч'ә'ве wихи. Ле, го, тӧ щие дьне башqә лехи, әзе сәре тә лехьм.

Әw мерьк дӧшӧрмиш бу: «Әз чь заньм, кәвьро тӧ ч'[ә]'ве wи к'әви, йан ч'ә'ве wи нәк'әви».

Го:—Һ'әйран, бра һәр'ә, дә'wа мьн wи меркир'а т'ӧнә.

Әwи мерьки р'абу qол кьр, wәки—т'ӧ дә'wа мьн wир'а т'ӧнә.

—Э, го, кӧр'е м[ә]л[ә], го, тӧ чь дьхwәзи?

—Чаwа, го, әwи баве мьн кӧштийә.

—Сәр чь баве тә кӧштийә?

Го:—Баве мьн щие xwә бьнйа мнаре данибу, баве мьни р'азайи буй[ә]. Әви xwә жорда авитийә, к'әтийә сәр баве мьн—кӧштийә.

—Э, го, qӧрбан, чь тер'а һәйә: әме әwи жи бьвьнә wедәре, дәст п'е wи гьредьн, тӧ жи р'авә сәр мнаре, тӧ жи ӧса xwә жорда бавежә: тӧ ӧса р'аст xwә бавежи, wәки р'аст тӧ жи wихи.

Кӧр'е мәлә дӧшӧрмищ бу, го: «Һәмин баве мьн һатийә кӧштьне. Мьн xwә жорда авит, бәлки әз сәр wи нәк'[ә]вьм—сәре мьн жи we лехә», го:

—Һ'әйран, дә'wа мьн wи мерькир'а т'ӧнә, баве мьн кӧштийә жи, ле т'ӧ дә'wа мьн жер'а т'ӧнә.

—Дә, го, тӧ ԝәрә qолкә, ԝәки дә'ԝа тә ви мерькир'а т'ӧнә.

Кӧр'е мәлә ԝедәре qол кьр, ԝәки—т'ӧ дә'ԝа мьн жер'а т'ӧнә.

Го:—Qӧрба, дә р'авә һәр'ә.

Әԝ мерька дәрк'әтьн чун.

Го:—Бәләнгаз, дә р'абә, мьн тӧ дәсте ԝана хлазкьри.

Бәләнгазе го:—Әз зә'ф р'азимә, ԝәки тә әз дәст ԝана хлаз кьрьм,—р'абу у чу.

44. МƏРИКИ БƏЛƏНГАЗ У П'АДША

Мəрики бəлəнгаз һəбу, наве wи Аһ'мəд бу. Го: «Əзе һəр'ьм диwана п'адше, чька тьштəки дьдə мьн, əз һəр'м идара хwə бькьм».

Чу диwана п'адша. П'адша го:

—Qӧрба, чь дьхwəзи?

Го:—П'адшаи саг'бə, əз мəрики бəлəнгазьм, шӧхӧлəки бьдə мьн, əз зар'е хwə пе хwəйкьм.

П'адше го:—Qӧрба, наве тə?

Го:—Наве мьн Аһ'мəд!

—Э, го, Аһ'мəд, qə чь дəсте тə те, wəки əз хəбатəке бьдьмə тə?

Го:—Дəсте мьн мернаси те, һəспнаси те, бəйт'аре һəспамə, дӧр'наси дəсте мьн те.

Падша да аqьле хwə, го: «Бьсəкьн, əва wəхтəке wе кери мьн бе».

Го:—Аһ'мəд, дə һəр'ə бəр дəсте шорбəчие мьн, хwəр'а бьхəвьтə.

Аһ'мəд чу хwəр'а wедəреда хəвьти.

Wəхтəке сəкьни—һəспəк һатə базаре: щмаə'т гəлəк ле т'оп бу, го:

—Гази һəспнасе п'адшекьн, бра бе.

Аһ'мəд чу мəйдане, дина хwə дае һəспəк һатийə мəйдане, го:

—Qӧрба, һəспе тəйи зə'ф башə, ле ə'йбəк һəспе тə һəйə.

Хwəйе һəспе го:—Чь һ'əсави, тӧ ə'йбе һəспе мьнр'а че дьки?

Го:—Qӧрба, чьр'а дьхəйди, го, əм һəр'ьнə щəм п'адша qол бьдьнə һəв.

Чунə щəм п'адша. Аһ'мəд го:

—Мьн ə'йба һəспе wи дəрхьст—һəспе бьдьнə мьн, мьн дəрнəхьст: сəре мьн лехə,—wедəре qол данə һəв.

Чунə щəм һəспе. Аһ'мəд гази хортəки кьр, го:

—Тö ве һəспе сйарби, дö мəйдане туж бьдеи, һəр'и—бейи: чахе тə дö мəйдан дане, бажо орт'а аве.

Əw хорт ле сйар бу, дö мəйдане туж данеда, ажотə нава аве. Һəсп нав аведа мəр'ьхи.

—А, го, qöрба, əва ə'йба һəспе тə, го, һəспе тə щьнсе гамешə.

Һəсп дəрхьст, ани һат да п'адша, һəсп п'ешк'еши п'адша кьр. П'адша готə шорбəчие хwə:

—Qöр'о, го, иро һəскə шорбə зедə бьдьнə Аһ'мəде мьн.

Аһ'мəд гот:—Мала п'адше хравбə, һəспəк мьн жер'а анийə—һəскəк шорбə.

Wəхтəк дəрбаз бу. Дöр' һатьнə мəйдане, фротане. Го:

—Гази дöр'чие п'адша кьн. Дöр'чие п'адша һат, дöр'а ньһер'и:

—Qöрба, го, дöр'е тə qöсурəкə wана һəйə.

Хwəйе дöр'а го:—Ə'йба дöр'е мьн чийə, тö ə'йба дьвини?' Го, əва дöр'ьн, го, нə тьштəки дьнейə.

Го:—Qöрбан, чьр'а тö дьхəйди, го, əм һəр'ьнə дəсти п'адше qоле хwə дайньн: һəрге мьн qöсура зер'е тə чекьр, дöр'е тə гьһиштə мьн, че нəкьр—п'адша сəре мьн лехə.

Чун щəм п'адша, qол кьрьн. Аһ'мəд ани дöр'əк шкенанд, кöрмəки спи орт'е дəрк'əт, го:

—Qöрба, əва qöсуре дöр'е тə.

Дöр' жь дест гьртьн, ани п'ешк'еши п'адша кьр. П'адша гази шорбəчие хwə кьр, го:

—Иро Аһ'мəде мьн һəскə шорбə ле зедəки диса.

Wəхтəк к'этə орт'е, дəрбаз бу, п'адша дöшöрмиш бу, го: «Əви һəспинаси р'аст дəрк'əт, дöр'наси жи, го, р'аст дəрк'əт, һəла əзе бьщер'биньм, чька мьнр'а чь дьвежə?»

Эваре əw Аһ'мəд т'əне р'уньштьн:

—Ə'фəрьм, го, Аһ'мəде мьн, тə һəспəнаси жи нас кьр, тə дöр' жи нас кьрьн. Аһ'мəде мьн, ле qə əз чаwаньм, алие мернаспеда?

Го:—П'адшан саг'бə, əз у тö т'əненə, го, тö дола шорбəчиани.

П'адша р'абу һедика чу диwана дйа хwə, го:

—Ьне, wəрə мьнр'а р'аст бежə, тö мьнр'а р'аст нəвежи—əзе сəре тə лехьм.

Го:—Лаwо, бежə, чька чийə?

Го:—Аһ'мəде мьн р'аст готийə һəспнаси жи, дöр'наси жи те дəрхьстийə. Го, пһа мьир'а дьве: тö кöр'е шорбəчийани.

Го:—Лаwо, чьр'а сəре мьн лехи, го, баве тə заньбу чь wəхте те һəрəма хwə. Го, əз һа р'азайи бум, го, əwи заньбу—шорбəчи, баве тəе һəр'ə һəрəма хwə, го, мьн жи го: «Wə'де

п'адшейә, к'е шьке дьвә әw те hәрәма хwә». Го, әw hат чу. Чәнд дәqә к'әтьнә орт'е, го, мьн дина хwә дае—п'адша hат. Го, мьн готеда: «Тӧ шаш буйи, тӧ hежа чуйи». Го, п'адша готә мьн: «Ьбахшинә, әз шаш бумә». Ле, го баве тә бьрә мьсьлh'әте, го, шорбәчие wи чуйә hәрәма жьна wи. Го, ида, лаwо, чьр'а сәре мьн ледьхи? Го, wәлә тӧ дола шорбәчии.

Қәр'-кәр' п'адша р'абу чу диwана хwә. Глие Аh'мәд п'адша щер'ьбанд—р'аст дәрк'әт. Ида п'адша заньбу, wәки Аh'мәд пе занә wан глийа. Наве Аh'мәд бльнд кьр. Хәбәрдана Аh'мәд кьрә зер'әки. Аh'мәд ма диwана п'адшеда, хwәр'а к'еф кьр.

45. СИНӘМ—БӘГ'ДА

Qизәк һәбу, наве we Синәм-Бәг'да. Әw кӧр'апе xwә дьстинә.

Кӧр'апе we дьчә нава кәри-сурие xwә дьнһер'ә, гьшк бащьн. Те щәм хӧламе xwә, дьнһер'ә—һәспе wийа йәк бәләнгазә. Дьбе:

—Хӧлам, дьбе, әва һәспа чьма һа бәләнгазә?

Дьбе:—Дьдьме, надьме, ӧса бәләнгазә.

Дьбе:—Тӧ мьнр'а р'аст набежи, әзе сәре тә лехьм.

Хӧлам дьбежә:—Э, чь тә вәшерьм, чь xwәде: жьна тә те дьбә дьчә, һәспе сйар дьбә дьчә.

Дьбе:—Әви һәсни нәдеда, йәки дьне бьдеда.

Мерьк р'аназе, һ'ьщйарә, дьнһер'ә qизапа wийа р'аназе: бьшкошкәк xwә вәкьр, йәк н'әвхьст. Дьнһер'ә тә'жик weда дәрк'әт һат, к'әтә п'ашла wи, һ'ьшк qәп'әчә кьр, гьрт. Дьнһер'ә бу р'ьнгинйа льнге һәспе—qизапа wи чу. Зорәке дәсте тә'жие дәрдьк'әвә, те щәм хӧлам, дьбе:

—Чу?

Дьбе:—Әре!

Дьбе:—Дә wи һәспи мьнр'а бьк'шинә.

Сйар дьбе, дьбежә: «Һәспе, тӧ wи мразики, һәршәв к'ӧда дьчи, мьн бьби weдәре». Һәсп дьчә weдәре дьсәкьнә. Дьнһер'ә р'онайи һәйә, сәре xwә wа дькә, дьнһер'ә чьл һ'әрави р'уньштьнә. Һ'әравбаши жьна wир'а дьбежә:

—Форqа форq, тӧ чьма ишәв дәрәнг һати?

Жьньк дьбе:—Мьн аншах дайә р'азандьне, ләма дәрәнг к'әтьм. Һ'әравбаши дьбежә хӧламе xwә:

—Тӧ соле мьн бинә, әз һәр'ьм дәрва, бем диwана we бькьм.

Әw дәрдьк'әвә дәрва, мере жьньке дәрва сәкьнийә: шу-

рәки стӧе wи дьхә, сәре wи дьфьр'инә, дькә т'әркуйа һәспе xwә, шунда дьзвьр'ә дьчә мала xwә.

Дьнһер'ә бәрбанга сбе qизапа wи һат, дьгьри. Qизапа wи шьва qӧдр^әте һьлдьдә, ледьхә, дьбе:

—Куч'ьке куч'ьк, тә чь ани с^әре мьн?—Гәдә дьбә куч'ьк дьк'әвә нава шәһәр.

Йәки щьһуд те гошт дьстинә, т'улә ду дьчә, дьбә бәр дәре xwә, qиза xwәр'а дьбе:

—Лаwо, мьн куч'ькәк анийә, чь р'ьндә, дьбе, нан бьбә бьдеда.

Qиза wи дьчә, дьнһер'ә әва ч'ә'ве мәрийанә, «әва кӧр'е фланкәсейә, мьн у wи школеда т'әв xwәндийе». Дьчә дьбе баве xwә, дьбе:

—Әва куч'ьк нинә, әва кӧр'е фланкәсейә, мә т'әв xwәндийә шкoледа.

Дьбе:—Ле тӧе чаwаки?

Дьбе:—Баво, бьсәкьн, шьва qӧдрәте щәм мьн һәйә, әзе wи техьм мәрьв.

Дьгьрә шьве ледьхә, дьбә мәрьв. Мерьк р'адьбә дьчә нава шәһәр, xwәр'а п'арс дькә, нан бәрәв дькә. Дьнһер'ә qизапа wийа спик данийә, сәре һ'әравбаши данийә сәр—ӧса дьгьри, һесьре хуне ч'ә'ва тен. Дьбе:

—Ханьм, һьнә нан бьдә мьн.

Дьбе:—һәр'ә, к'әлбе һ'әрам, нан тәр'а к'о бинъм?

Дьбе:—Тӧ сәре wики, тӧ с^әр дьш^әwьти, дьн^ә'ли тӧе һьнә нан бьди мьн.

Qизапа wи р'адьбә дьчә нан бинә жер'а. Әw дьгһижә qӧт'ие, шьве дәрдьхә. Гава жьньк те, шьве ледьхә, дьбе—«qант'ьр'а qант'ьр'». Дьбә qант'ьр', дьбә с^әр налбәнд, сол дькә, мьхәки льнге we дьхә, дькӧлә. Ле сйар дьбә, дьгәр'ә. Әw р'еда дьчә, дьинһер'е мәрьвәк жи һат бу һәвале wийа.

Әw һәрдӧ мәрьв qамчики зер' ә'рде дьбиньн. Әw дьбе:—

—мьир'а, әw дьбе—мьнр'а. Әw дьбе:

—Qӧрба, wәрә әме дәрде xwә һәвр'а бежьн, дәрде к'е зә'фбә—бра qамчи бьгьһижә wийа.

Әwи мәрьви гот, го:—Qӧрба, әз чумә нава базаре, мәрьвәки щьһуд һат, го: «Qӧрба, һамбаләк мьн лазьмә, се сәһ'әта бе мьнр'а бьхәбьтә. Се qизе мьнә р'ьнд һәнә, к'ижане бьхwәзә бьдьмеда. «Әм чунә мала щьһуд. Щьһуд зәнгьл к'ьшанд, се qиз һатьн сәкьнин. Го: «Qӧрба, тӧ к'ижане дьхwәзи?» Го:—«Әз әwа ч'ук дьхwәзьм». Ани к'аг'әз ньвпси, го: «Дә р'абә, к'арване xwә, базьргане xwә баркьн, әм һ^әр'ьн». Чу, чу, щики ньһер'и—базьрган сәкьни, го: «Qӧрба, ви кәвьри һьлдә». Мьн ньһер'и бирә бьнида. Гот: «Qӧрба, тӧ wәрә тек'әвә ве бире, чь кӧ р'асти тә һат: кәвьрбә, xwәлибә, чькӧ һәбә, тӧ техә ә'лба мьн, әзе бьк'шиньм». Әз к'әтьм бире, мьн биреда чь һәбу дәрхьст, әwи баре xwә дагьрт, го: «Дә,

qörba, wərə əz tə dərxьм». Шрит авитə нава мьн, к'ьшандьм. Сəре мьн дəрк'əт жь бире, əwи шурəк авитə шрите, əз к'əтьмə нава бире. Мьн wəхтəке ньhер'и—əз нава биредамə, хəр'ьqимə—дьле мьн чубу.

Əз р'абум, к'öда дьчьм, дьнhер'ьм щнйазе мəрийанə теда. Шəв hатə нава шəве мьн ньhер'и кьртə-кьртəк те. Тö навежи р'увийə, hатийə щəндьке мəрийа дьхwə. Мьн да ду, р'уви р'əви. Əз жи р'əвим, əз ду р'уви чум свер'а дəрк'əтьм дəрва. Əз hатьмə мала хwə, əз диса чумə нава базаре, мьн ньhер'и мəрьве мьн hатийə, дьбе:

—hа hамбал мьн лазьмə.—Дə əз wи нас дькьм, əw мьн нас накə.

Мьн гот:—Хəзейин, əзе бем тəр'а бьхəбьтьм.

Əwи гот:—Се qизе мьн həнə, к'ижане бəгəм бьки, əзе бьдьмə тə, т'əк се сəh'əта мьнр'а бьхəбьтə.

Əм чун, зəнгьл к'ьшанд, се qизе wи hатьн сəкьнин, го:

—Qöрба, тö к'ижаие дьхwəзи?

Мьн го:—Йа ч'ук дьхwəзьм.

Р'абу диса базьргане хwə баркьр, əм чун, диса wедəре сəкьнин. Го:

—Qöрба, вра вəдə!

Мьн вəда, диса кəвьрəк дəрк'əт. Го:

—Хöлам, тек'əвə вра, чь р'асти тə те, дəрхə.

Мьн го:—Хəзейн щан, əз дьтьрсьм, тö тек'əве дəрхə, əзе жи паше тек'əвьме.

Хəзейн к'əте, дəрхьст, мьн го:

—Хəзейн щан, баре дəва т'ьжə буйə, wəрə ижа əз тə дəрхьм.

Шрит авитə höндöр', хəзейн шрит гьреда дəре дəрва. Мьн шурəк стöкöра хəзейн хьст, əw к'əтə нава бире.

Əз hатьм мала хəзейн, мьн qиза wи стəнд, к'аг'əза мьн həбу, мал жи хwəр'а бьр.

Дə йа qизапе жи, мьн чь кö тəр'а гот, əwи жи гот. Дьбе:

—Qизап, öсанə?—əw жи сəре хwə дьh'əжинə, дьбе—«öсанə».

Ижа əw həрдö жь həвр'а дьбежьн, дьбе:

—Qöрба, дəрде мə к'ижани зə'фə?

Е т'əзə hати дьбежə:

—Qöрба, йа мьн хəлqе хəриб öса сəре мьн кьр, йа тə—qизапа тə сəре тə кьрийə: йа тə дhа гранə, бра qамчие зер'ин тəр'абə.

46. ГАВАНЕ АQЬЛ

Щарəке Ша ог'ли Ша Абас готə wəзир, wəк'иле хwə:

—К'аре хwə бькьн, əм һəр'ьнə сəйранге.

Р'абун сйар бун, чунə сəйранге. П'ьр' чун, һьндьк чун, чун р'асти нахьрəке һатьн. Ша ог'ли Ша Абас нава нахьреда ч'елəкəкə авьс дит, го:

—Шан, щан, гольке ве ч'елəке нери бəшə.

Гаване нахьре к'əчəлокəк бу. К'əчəлок гот:

—На, йа Ша ог'ли Ша Абас, гольки нəйи бəшə, сəре доч'а wи спийə, кьрийə т'оп' дайə бəр ə'нийа хwə, лəма бəш те к'ьвше.

Ша ог'ли Ша Абас ə'щевмайи ма, гот:

—Əви һьм əз нас кьрьм, һьм жи əз вьр'əк дəрхьстьм. Əwи го,—К'əчəлок, əве ч'елəке бьдə пешйа хwə, əм һəр'ьнə гӧид.

К'əчəлок ч'елəк һəqəтанд, да пешйа хwə бьрə гӧнд у чунə дəрмала хwəйе ч'елəке. Гази кьрьн, хwəйе ч'елəке дəрк'əтə дəрва. Ша ог'ли Ша Абас гот:

—Кӧр'е мьн, qимəте ч'елəка хwə бежə, əзе ч'елəке шəржекьм.

—Аг'а, əз к'əсивьм, дəһ к'ӧлфəте мьн һəнə, əм гьшк wе ч'елəке дьнһер'ьн.

Ша ог'ли Ша Абас гот:—Нəтьрсə, əзе qимəте дӧ ч'елəка бьдьмə тə.

Чəнд гӧндийа готə хwəйе ч'елəке:—Хwəде жь тə бьр'ийə надейи? Бьде, һьм дӧ qимəте ч'елəка хwə бьстинə у һьм жи гоште ч'елəка хwə бьстинə.

Ша ог'ли Ша Абас qимəте ч'елəке дӧqат дае у ч'елəк авитьнə ə'рде, qəсава шəржекьрьн, зьке wе qəльшандьн, голка wе дəрхьстьн, бу гьлие к'əчəлок, һьштьн, чун. Ша ог'ли Ша Абас к'əчəлок авитə т'əркуйа хwə у р'е к'əт. Щьмаə'т пар'а пəй к'əтьн:

—Аг'а, тö гаване мə к'ода дьви?

Ша ог'ли Ша Абас нəда, бьр. Чу гьһиштьнə мала хwə. К'əчəлок бьрьн һ'əмамламиш кьрьн у анинə һ'öзура п'адше.

Wи чахи мьһ'инəкə Ша ог'ли Ша Абасə бə'ре һəбу. Чьqа wəхт дəрбаз бу мьһ'ине бəргьрт. Wи чахи һəспəки Шаһ Муради бə'рейи нер һəбу. Бьнва щав данэ Шаһ Мурад, кö мьһ'ина Ша ог'ли Ша Абас бə'ре бəргьртийə. Ша Мурад щав жь Ша ог'ли Ша Абаср'а шанд, кö: «Шə'нйа мьһ'ина тə йа мьнə, бьшинə бьра бе. Сəр ə'рде т'əне һəспе мьни бə'рейи нер һəйə. һəспе мьн вьра тəwледа һ'ьрьжийə, мьһ'ина тə wьра бəр гьртийə».

Ша ог'ли Ша Абас фькьр кьр: «Əз чаwа бькьм, əз щə'пуйе бьшиньм нава, нəшиньм, wе мьн алт'кə». Гази к'əчəлок кьр, гот:

—Тö чь дьвежи, һ'ал qəзйаки һа һəйə?

К'əчəлок гот:—Сьве бəрбанге сəд хорте əнгəчəри, бь бəжнəке, бь р'атьфəке һазьрки, əзе һəр'ьм щава wи бьдьм, бем.

Сьвe к'əчəлок һат ньһер'и гьшки һазьрə, гот:

—Т'ьвьнге хwə ньзəкьн, əм бьльвьи.

Львйан, чун гьһиштьнə wəлате Шаһ Мурад. К'əчəлок гот:

—һазьрвьн, əм чун нава к'ижан гöндир'а, лехьн сə бькöжьн.

Чун, к'ижан сə дитьн, кöштьн. Шав чу гьһиштə Шаһ Мурад, кö кöр'е Ша ог'ли Ша Абас к'ок'а са ль мə нəһьшт, гьшк qьр' кьрьн. Шаһ Мурад чəнд хорт сйар кьрьн, бəрва шанд, чун к'əчəлок анинə һ'öзура Шаһ Мурад. Чу р'уньшт, Шаһ Мурад гот:

—Кöр'е мьн, хwəде бəле бьдə тə, тейи, тейи сəр сəра, сəр ч'ə'ва, сəйе wе щьмаə'те чьма qьр'дьки?

—Хwəде бəле бьдə тə, иро се р'оже мəнə гöра пəзе мə т'əрqандьнə, əм бь т'опа, бь гöлла к'əтьнə wан ч'йа дьгəр'ьн, ч'ийа ль бəр гöллəавитьна мə дьһ'əжьн, сəйе wə наенə һəwара мə.

Шаһ Мурад гот:—Кöр'е мьн, дəнге гöлла к'а əм дьбизьн, һ'əта сə жи бьбнзьн у бенə һəwара wə?

К'əчəлок гот:—Ле һун дəнге т'опа набизьн, ле чаwа һəспе тəйн бə'ре вьра һ'ьрьжийə, мьһ'ина мə wьра бьһистийə, бəргьртийə?

Шаһ Мурад леньһер'и р'астə, гьлики вьр'ə. Шаһ Мурад гази wəзире хwə кьр, гот:

—һəр'ə хəлатəке кöр'е Ша ог'ли Ша Абаср'а бинə.

К'əчəлок гот:—П'адша qьлби алəми хwəшбə, баве мьн хəлата хəлqе дькə, əз хəлате нахwəзьм,—изьна хwə хwəст у һат гьһищтə мала хwə, əскəр бəрва һат, бьрьнə һ'öзура баве. Ша ог'ли Ша Абас же пьрси:

—Ķөр'е мьн, тә чаwа кьр?

Го:—Мьн щава wи дайе!

Чәнд р'ожа шунда щав һат гьһиштә Ша ог'ли Ша Абас, кө: «Шаһ Мурад готийә туздаг'а мә көрми буйә, дәрманәки жер'а бьщини, бьшинә, иашини, щәр'е мьн тә шәр'ә».

Ша ог'ли Ша Абас гази к'әчәлок кьр, гот:

—Һ'ал qәзйаки һа ль мә бәр дайә, тө чь дьвежн?

Ķ'әчәлок р'уньшт, к'аг'әзәк ньвиси, шанд. Ķ'аг'азда ньвиси кө «дәрмане туздаг'а тә щире qантьр'а тә зайә».

Шаһ Мурад щав шанд, кө: «Мала тә бшәwтә, к'ани qант'ьр дьзе, һ'эта кө шире wе жи дәрманә». Ķ'әчәлок щав шанд: «Мала тә бьшәwтә, ле к'ани туздаг' жи көрми дьвә, һ'эта дәрмане wе жи һәвә».

Wәхтәки шунда Ша ог'ли Ша Абас у к'әчәлок сйар бун т'әк-т'әне чунә к'ефе. Ша ог'ли Ша Абас хәwа wи һат, готә к'әчәлок:

—Чока хwә дайнә, әз сәре хwә дайньм сәр р'азем.

К'әчәлок чока хwә дани, Ша ог'ли Ша Абас сәре хwә дани сәр чока wи р'аза. Ķ'әчәлок wәхтәки леньһер'и, кө йәки кали р'усьпи qьлч'ьке мьле wийә һьлдайи, сәре wи бь ә'нгал һат. Һәqдост, һәqдост, к'әчәлок же пьрси:

—Апо, тө чь мәрийи, к'өда тейи, те к'өда һәр'и?

Гот:—Әз бәхте тәмә, әз һ'этани ньһа ль бал тәбум, ле ньһа сәфәрәкә мьн һәйә, әзе һәр'ьм, дә хатьре тә.

К'әчәлок qәст кьрә хәвәрдане, кө qаиша пьшта хwә вәкә текә хәләq бавежә стөе wи, бьгьрә. Чахе к'әчәлок qайиша хwә кьрә хәлбоqә авитә сәре wи, әw батмиш бу. Ша ог'ли Ша Абас р'абу, әw qайиш к'этә сәре Ша ог'ли Ша Абас. Леньһер'и, кө дьхәньqинә, гот:

—К'әчәлок, р'авә һәспа бинә әм һәр'ьн.

Ķ'әчәлок р'абу п'ор'п'ошман чу һәсп анин, сйар бун, чунә мал. Эваре щьмаә'т һатә дора Ша ог'ли Ша Абас. Wе шәве Ша ог'ли Ша Абас мә'дәкьри бу, хәбәрнәдьда. Йәки жь нава шьмаә'теда гот:

—Ша ог'ли Ша Абас, тө чьма мәр'а лаqьрдики наки?

Ша ог'ли Ша Абас гот:—Әз чь бежьм? Әз к'әчәлок иро чунә гәр'е, сәре мьни сәр чока wи бу, әз wәхтәки хwә һ'ьшйар бум, кө qаиша хwә кьрийә стөе мьн, мьн дьхәньqинә. Wәки әз wе qасе жи һ'ьшйар нәбума, wе әз бьхәньqандама.

Жь щьмаә'те һьнәка гот:—Бьқөжә.

Һьнәка гот:—Дардакә.

Wәк'иле wи гот:—Шаньм, чьма бьқөжә, qәтла wи нә т'ө тьшти текә стөе хwә, бьра дө хорт бьвьн сәре ч'йаки бьһельн, бен.

Гьлие wәк'ил кьрьн. Данә дәсте дө хорта, бьрьн сәре синоре хwә дәрхьстьн, бәрдан һатьн.

К'әчәлоке тә чу нава гӧндәки бу шьван. Гӧнди готе:

—һәqе хwә бьбьр'ә.

Гот:—һәqе мьн, р'ое нанәк.

Щьмаә'те гот:—Щаньм, һәqе хwә бьхwәзә, нанәк qә һәq дьвә?

—На, һәqе мьн р'ое нанәк у нава гӧндда чь qәwьми бежьнә мьн.

Р'оке Щаһ Мурад се дәвә шандьнә бал Ша ог'ли Ша Абас, кӧ «жь wан һәрсе дәва йәк дйа дӧданә, к'ане к'ижан жь wанә, к'ьфшкә, бьшинә, йане на, шәр'е мьн тә шәр'ә».

Ша ог'ли Ша Абас дӧшӧрмиш бу «Әз чаwа бькьм, к'әчәлок бь мьн һа лекьр, наһа жи һа qәwьмийә». Ша ог'ли Ша Абас гот:

—Фьрг'унәке чекьн жь зер', зив, бьвьн әw дәра wә к'әчәлок бьрийә ле бәрдайә, wе wеда һәр'ьн бьгәр'ьн. Qимәте файтоне пьрскьн, бежьн, qимәте wе нанәкә, к'әс ина накә, ле к'әчәлоки фьр'ьнгә, wе бежә—һани. Әwи кӧ гот—һани, дәсте wи бьгьрьн, һьлк'ьшиньн файтоне wәйньн.

Шаһ бу, гьлие wи qәдйа. Щотә һәспе бордаг'е кьрьнә файтоне, чун чәнд гӧнда гәр'йан, чун дәрк'әтьнә гӧнде кӧ к'әчәлок шьванә. Щьмаә'те пьрс кьр, гот:

—һун чь дьгәр'ьн?

Wана гот:—Әм ве фьрг'уне дьфрошьн.

Щьмаә'те пьрси:—Qимәте wе чийә?

Готьн:—Нанәкә!

Щьмаә'т мәһтәл ман:—Щаньм, әве фьрг'уне qә бь пенщ һ'әзара надьн, чаwа нанәки?

Хеләки нава гӧнд гәр'йан, кәсәки qимәт нәдайе, әwана һәма т'әзә гӧнд дәрк'әтьн, пәз һатә дана, к'әчәлок жь ханьма пьрси:

—Qә иро чь ль иав гӧнд һәбу?

Ханьма гот:—Фьрг'унәк анибунә нава гӧнд дьфротьн, qимәте wе нанәк. К'әчәлок кӧлаве хwәйи шьвание авитә ә'рде у да пәй фьрг'уне.

Хәлqе гот:—Щаньм, те к'ӧда һәр'и?

Гот:—Әзе һәр'ьмә фьрг'уне бьк'ьр'ьм!

Чу гьһнштә фьрг'уне, гот:

—Нәчьн, әзе фьрг'уне бьк'ьр'ьм.

Әwана фьрг'ун данә сәкьнандьне. К'әчәлок нанәк жь һәвана хwә дәрхьст, гот:

—һани нане wә, фьрг'уне бьдьнә мьн.

Wана сәр фьрг'уне дәсте к'әчәлок бнива гьртьн, һьлк'ьшандьн фьрг'уне у бәре фьрг'уне зьвәр'андьн, бәре фьрг'уне данә гӧнде хwә, чун гьһиштьнә гӧнд. Чунә һ'ӧзура п'адше. Ша ог'ли Ша Абас гот:

—Бьвьн һ'әмамламиш кьн.

Бьрьн һ'әмамламиш кьрьн, анинә һ'ӧзура п'адше. Ша

ог'ли Ша Абас р'е нишани к'әчәлок да. К'әчәлок р'уньшт. Wи у Ша ог'ли Ша Абас к'ефе һәв пьрсин. Ша ог'ли Ша Абас гот:

—К'әчәлок, тә чьма әз дьхәньqандьм, әз wе р'оже әз тәр'а т'әпе һатьмә чоле, әw жи тә әз хәньqандьм. К'а бежә, сәва чь тә әз дьхәньqандьм?

—Мьн тӧ нә дьхәньqанди. Чахе тӧ р'азайи, wи чахи мьн wәхтәки шунда леньһер'и, кӧ йәки р'успи һат, гот: «һәqдост». Мьн сәлама wи гьрт, мьн гот: «Р'успи, тӧ чь мәрви у кӧда һати, те к'ӧда һәр'и?». Гот: «Әз һатмә бәхте тә, ньһа сәфәра мьн һәйә, әзе һәр'ьмә сәфәра хwә». Мьн qайиша пьшта хwә вәкьр, кьрә хәлбоqә, кӧ әз бавемә стӧе wи бьгрьм. Мьн чахе авитә стӧе wи, әз һ'әсийам, тӧ р'абуйи, әw батмиш бу, qаиш к'этә сәре тә, тә ида әз нәдамә хәвәрдане. Әм кәр'-лал һатьнә мал, тә әw йәка ани сәре мьн. Ньһа жи бәхте мьн һатийә, тә диса әз дамә анине. Qӧльха хwә бежә.

Ша ог'ли Ша Абас гот:—Шаһ Мурад се дәвә шандьнә, готийә, дӧ һ'әв wан баланге йәкеиә, гәрәки тӧ бьвини, кӧ к'а к'ижан дейә у к'ижан баланге wенә?

К'әчәлок гот:—Әw ль бал мьн һеч: тӧ гәрәки ишәв һ'әта сьве чьл гӧрз шьве гәрмашойе у чьл хорте шаһал һазьрки. Әзе бьвиньм, кӧ к'ижан дейә.

Һ'әта сьве готьиа к'әчәлок qәдйа. Сьве бәрбанге к'әчәлок һат—хорт у шьв һазьрә. Дәвә һьлдан, чу соqаqәкә тәнгр'а дәрбаз бьвьн, дәвә дәрбаз нәбун. Хорт бь шьвава һәйи бунә дәва, әw чьл гӧрз шьве гәрмашойе һуp—һури кьрьн. Чахе кӧ дӧ дәва да пешйе, дәрбаз нәбун, дӧдӧ зьвьр'ин к'әтьнә бьн зьке йәке метьн. К'әчәлок даwа мака wан һәрда к'әмчә кьр у да пешйа хӧламе wи, шандьнә щәм Шаһ Мурад. Ша Мурад леньһер'и кӧ р'астә...

К'әчәлок бу кӧр'е Ша ог'ли Ша Абас у сәр мала wи р'уньшт у к'еф кьр.

НВИСАРНАСИ

1. К'ОЛОЗ
(р'уе 30)

Готийə Сьh'иде Щнди Амойан, жь гӧнде Мирək'е ль сəр нəh'ийа Апаране (нhа Арагасе), жь дийа хwə буйə сала 1902-а, нивхwəнди, сəр-wере ферма пез, əва 20 салə wе хəбате дькə. Кӧр'е wи-Бəдьр Института педагогиеда дьхунə, йа дурəкə. Дəрсдаре мəк'т'əба гӧндə. Сьh'ид гəлək у гəлək h'к'йат'а, мжулнед щмаə'те занə. Дьбежə, wəки бра днйа хwəш-бə, шəр'у дə'w т'ӧнəбьн, əw бəхтəwарикə мəзьнə бона гьшка, бона wи.

Ч'ир'ока «К'олоз», wəки сала 1961 hавине hатийə бəрнвисаре, бь сйужейа хwəва йа буйинготьнейə. Дьдə к'ьвшкьрьне, wəки həрге жьн у мер həвр'а п'акбьн, həвдӧ фə'мбькьн, хəбəре сар həвдӧр'а нəбежьн, h'але wана wе зə'ф хwəшбə, бəхтəwарбьн.

Сала 1961-е hатийə бəрнвисаре.

2. Аh'мəд у Qиза П'адше
(р'уе 34)

Готийə Сьh'иде Щнди, бьнhер'ə нвисарнасийа № 1-е.

Ч'ир'ока «Аh'мəд у qиза п'адше» йа буйинготьнейə. Теда те готьне, wəки днйаеда тьште лапи баш h'ьзкьрьн у qəдьргьртьна жьн у мерə. Əw бəхтəwарикə мəзьнə.

Сала 1961-е hатийə бəрнвисаре.

3. Шəро
(р'уе 39)

Готийə h'əсəне Щəлил Чобанйан, жь гӧнде Мирək'е ль сəр нəh'ийа Арагасе, 71 сали, нивхwəнди, колхозван, жь мала аг'е Мирək'а ч'ук йа Мир Чобан. Нhа əw гӧнд малək, дӧдӧ теда манə. Бьнəлиед wи гӧнди h'имли чунə бажаре Т'билисие у Ереване.

Һ'эсәне Щәлил мәрьвәки лаqьрдчийә, тьште пек'әнандьне зә'фи занә, бира wи р'ьндә. Нмуне зарготьне занә у wәхта щмаә'т бәрәв дьбә бь һ'ьзкьрьн wан гли-готьна жь wанар'а дьбежә. Әва ч'ир'ока әw бь хwә һат у бь дьл-р'әзае хwә мәр'а гот.

Ч'ир'ока бь наве «Шәро» шахед wе гәләкьн, щина жи wе ч'ир'оке нав дькьн бь наве «К'әро». Ч'ир'окә йа буйнготьнейә, йа хwәшипекьрьне у пек'әнандьне. Ль wедәре те готьне, wәки qәзийаед чаwа тенә сәре Шәро-дәсти һ'ьше wи.

Сала 1961-е һатийә бәрнвисаре.

4. СЬЛQО

(р'уе 44)

Әва ч'ир'ока дӧ щаһьла готийә, йәк Шкое Һ'әсән, wәки жь дйа хwә буйә сала 1923-а, йәк Запьте Qәрәман, wәки жь дйа хwә буйә сала 1927-а, һәрдӧ жи хwәндинә, жь гӧнде Мирәк'е ль сәр нәһ'ийа Арагасе, жь бәрәка мәһмәда.

Ч'ир'ока «Сьлqо» бь сәрәщәма хwәва йа пек'әнандьнейә-ә'дәтр'а гьредайи. Теда те готьне, wәки Сьлqо чьqа бирсари әвсәнә буйә у һәма сәр wе йәке жи дьбә пек'әни. Мәрьв, wәки наве wи Сьлqо бә у һ'әта wи нави жи бир бькә, дә ед ӧсар'а иди чь бежи.

Сала 1961-е һатийә бәрнвисаре.

5. БАВ У КӦР'

(р'уе 47)

Ә'гите Ләwанд Ә'лойан готийә. Әwи ӧса жи һ'к'йат'ед бь наве «Таһар у Зӧһрә», «Шаһисмаил» мәр'а готьнә. Әвана к'т'еба «һ'к'йат'ед щмаә'та к'ӧрди» 1-е да, Ереван, 1961, р'уе 98—123-да щи-wар бунә. Ль п'ара нвисарнасийа wеда wа һатийә нвисаре. Ә'гите Ләwанд 65 салийә, хwәнди, жь эла сипка. Әw жь гӧнде Qозьлщейә, алие qәза Qәрсе. Сала 1918-а гӧндиед wана мӧһащьр дьбьн тенә нәһ'ийа Апаране (нһа Арагасе) бәлайи сәр гӧнда дьбьн. Ләwанд жи хwә ль мхайле гӧнде Әләгәзе дьгьрә, дьчә wедәре, маләкә т'әзә жь хwәр'а ава дькә.

Ә'гит wәхте хwәда хортәки хwәнди, сәрwәхт, жеһати буйә, ле нһа дһа мәзьн буйә. Зу калбуйә, жь wәхте зу спи буйә, ле гәләки сәрхwәйә, жирә, хәбатчики хәбатһ'ьзә, чь шӧхӧли бежи дәсте Ә'гит те: дӧргәрие дькә, qӧт'ие дарин бь qәсәла сьмьла че дькә, ль сәр диwаре ода хwә у ль сәр дар у к'аг'әза нәхьша ле дькә, нәхшгәрие дькә, Ә'гити меванһ'ьзә, хәбәрданә у готьна хwә бь гли-готьна, qьса, мәт'әлок у мәсәле щмаә'тейә к'ур-нетә тужфькьрва дьньтьринә. «Ода мә,—Ә'гит дьбежә, звьстана т'ьжи мәрьв дьбун. Һ'әта шәва дәрәнг ч'ир'ок һәвр'а дьготьн, мьн жи гӧһдарийа wана дькьр у wи чахида һини нмуне зарготьне бумә».

Зарбеж Ә'гите Ләwанд бь һ'әwас ч'ир'ока дьбежә, «һ'к'йат'ед мә һ'әйфьн,—әw дьбежә, бьнвисьн, wәки ӧида нәбьн», у бь хwә-хwә һазьрйа хwә гот, wәки һ'к'йат'а бежә.

Ә'гите Лᵊwанд сала 1975-а мьр.

Һ'к'йат'а «Бав у кӧр'» йа буйинготьнейә. Те ә'йанкьрьне к'а се бра к'нжан нәһ'әлалә.

Сала 1961-е һатийә бәрнвисаре.

6. ДӦ ҺӘВАЛ

(р'уе 50)

Готийә Ә'гите Ләwанд, бьнһер'ә нвисарнасийа № 5-а.

Әва ч'ир'ока «Дӧ һәвал» йа буйинготьнейә. Һәвале ч'ә'внәбари храв сәр бәла хwә вәдьбә.

Сала 1961-е һатийә бәрнвисаре.

7. ТУДИ ԚУШИ

(р'уе 52)

Аг'ое Һ'әщи готийә, 80 сали, нәхwәнди, жь гӧнде Откове (Бәг'әдолие) ль сәр нәһ'ийа Һ'әмамлуе, (нһа Спитак). Нһа Аг'о т'әви гӧндие хwә щигӧһасти гӧнде К'арwансәре (П'оште) буйә ль сәр нәһ'ийа Һ'әщи-Хәлиле (нһа Арагасе). Аг'о жь бәрәка р'ожканә, жь дәста һавука, колхозванә, Аг'ое Һ'әщи гәләк ч'ир'оке wа занбу, ле һ'әйф һ'әwаса wи, дһа р'аст сәбьра wи т'ӧнәбу, мәр'а бьгота, нькарбу щики зә'ф р'уньшта.

Ч'ир'ока «Туди ԛущи» йа ә'дәтә бь мотиве сербазиготьнер'а т'әвайи. Демар'и wәки бона дьлк'әтие хwә дьхwәзә ә'щевәке бинә сәре кӧр'ед мере хwә,—сәр бәла хwә вәдьбә.

Сала 1934-а һатийә бәрнвисаре.

8. СЬРК'О, БЬРК'О

(р'уе 55)

Ә'гите Һ'әмид Һ'ьсойан готийә, жь гӧнде П'амп'а к'ӧрда ль сәр нәһ'ийа Апаране (нһа Арагасе), жь дйа хwә буйә сала 1925-а, жь эла сипка, жь бәрәка wьтийа (ӧтийа). Дәрпәԛа wида «һ'к'йат'ед щмаә'та к'ӧрдие» к'т'еба 1-е, Ереван, 1961, р'уе 232-да wа һатийә нвисаре: «Ә'гите Һ'әмид йәки хwәндийә, бәшәрхwәщи лаԛьрдчни хwәй һӧрмәтә. Дәр у щинар хәйсәте wи гәләки һ'ьз дькьн. Гәләк нмуне зарготьне занә: к'лама, бәйт'—сәрһатийа, ч'ир'ока у ед дьн. Дәнге wи хwәшә, дьстре, щарана жи блуре у мәйе дьхә».

Ә'гит әва чәнд салә чаwа сәрwере ферма совхоза гӧндә пезда дьхәбьтә.

Әва ч'ир'ока «Сьрк'о, Бьрк'о» йа сербазиготьнейә. Сьрк'о у Бьрк'о пира мәрьвхӧр жь орт'е р'әд дькьн.

Сала 1943-а һатийә бәрнвисаре.

9. АЙБӘГ

(р'уе 59)

Гот Р'остәме Ә'мәр Слойан, жь гӧнде П'амп'а к'ӧрда, ль сәр нәһ'ийа Арагасе, жь дйа хwә буйә сала 1910-а, нивхwәнди, жь эла сипка, жь бәрәка мхайла, хәбатк'аре совхозе.

«Əва ч'ир'ока,—Р'остəм дьгот,—шахе wе һəнə. Əва кӧ əз дьбежьм шахəкə wеи кьнə». Р'остəм хенжь əве ə'франдьне, ч'ир'окед дьн жи занə. Йəк жь wана бь наве «Бьнгьр'ə», кӧ ль к'т'еба бь наве «Һ'к'йат'ед шмаə'та к'ӧрдие»—3-йада һатийə чапкьрьне, Ереван, 1959, р'у 234. Ль wедəре һатийə готьне, wəки зарбеже мə «Нава дəр у щинаред хwəда мəрьвəки qəдьргьртийə, мəзьнар'а мəзьнə, ч'укар'а ч'ук, мəрьвəки хирəти хəбатһ'ьзə».

Сйужеа «Айбəг» йа сербазнейə. Ль wедəре qəрəмане һ'к'йат'е-Айбəг, пəй гəлəк чəтнайа бь арик'арийа һəвала те дьгьһижə мразе хwə.

Сала 1960-и һатийə бəрнвисаре.

10. БРЕ Ч'УК

(р'уе 68)

Р'остəме Əʼмəр готийə, бьнһер'ə нвисарнасийа № 9-а.

Əва ч'ир'ока йа сербазиготьнейə. Дьдə к'ьвше чька бре ч'ук чьqа аqьлə у пер'а жи бь щӧлə'тə. Бре ч'ук-Аһ'мəд, деw алт' дькə, паше жи дьбə зə'ве п'адше.

Сала 1960-и һатийə бəрнвисаре.

11. ЖЬН У П'АДША

(р'уе 72)

Готийə Р'остəме Əʼмəр Слойан, бьнһер'ə нвисарнасийа № 9-а.

Һ'к'йат'а (ч'ир'ока) «Жьн у п'адша» бь сйужеа хwəва йа буйинготьнейə. П'адша бона wе йəке, wəки жьна сəрəскəре wи сəре хwə wир'а накə йəк, мере жьньке жи, жьньке жи дькӧжə.

Сала 1960-и һатийə бəрнвисаре.

12. МƏРД У НƏМƏРД

(р'уе 75)

Р'остəме Əʼмəр готийə, бьнһер'ə нвисарнасийа № 9-а.

Əва ч'ир'ока бь наве «Мəрд у Нəмəрд» йа ширəтк'арнейə, сербазиготьне. Һəвале qəнш-qəнщи те пешие (мəрд), е храв-храви те пешие (нəмəрд).

Сала 1960-и һатийə бəрнвиасре.

13. К'ƏЧƏЛОКЕ АQЬЛ

(р'уе 78)

Готийə Р'остəме Əʼмəр Слойан, бьнһер'ə нвисарнасийа № 9-а.

«К'əчəлок», wəки шахе wе һəнə, бь сəрəщəма хwəва йа буйин

ә'дәт'ә. Ч'ир'океда те готьне, к'а Ҡ'әчәлок чаwа хәwне дьбинә, чаwа wәхта гьрти ширәта ль qиза п'адше дькә, у паше сайа зен-аqьле хwә дьбә зә'ве п'адше.

Сала 1960-и һатийә бәрнвисаре.

14. УСЬВ

(р'уе 84)

Готийә Р'остәме Ә'мәр Слойан, бьнһер'ә нвисарнасийа № 9-а.

Һ'к'йат'а «Усьв» йа сербазиготьнейә. Qәрәмане wе-Усьв пәй гәләк зерандьна бь арик'арийа шәмдана батьни те дьгьһижә бәхт у мразе хwә.

Сала 1960-и һатийә бәрнвисаре.

15. МӘ'Р

(р'уе 87)

Гот-Сева Саво, жь гӧнде П'амп'а к'ӧрда ль сәр нәһ'ийа Арагасе, 30 сали, нивхwәнди, хәбатчийа совхоза гӧнд. Севе жь эла сипканә, жь бәрәка мхайла. Әв һ'к'йат' у һәрче дьн әwе ч'уктиеда жь һәвал-һогьред хwәйә гӧнд һинбуйә. Бира wе зә'ф р'ьндә. Ч'ир'ока сәр наве «Мә'р» жь алие сйужейа хwә йа сербазиготьнейә. Теда һатийә готьне, к'а мә'рәк чаwа те дьбә кӧр'е меркәки у жьнькәкә к'әсиб. Чаwа әwана qиза п'адше жер'а дьхwәзьн у чаwа әw мә'р бь хwә дьбә хортәки дәлал.

Сала 1961-е һатийә бәрнвисаре.

16. ШӘМО

(р'уе 92)

Сева Саво готийә, бьнһер'ә нвисарнасийа № 15-а.

Һ'к'йат'а «Шәмо» жь алие сәрәщәма хwә йа буйинготьнейә. Дьдә нишандайине, к'а лаwьке шаһьли һерск'әти чь ә'щева тинә сәре баве хwә, паше жи чаwа мәрьве дьлсах дьхапинә, һәйке wана жь дәсте wана дьстинә, тинә дьдә баве хwә.

Сала 1961-е һатийә бәрнвисаре.

17. ҠӘЧ'ЬКА ФӘ'МДАР

(р'уе 97)

Усьве Һ'әсән готийә, 70-сали, нивхwәнди жь гӧнде Ширьнкӧе ль сәр qәза Qәрсейә бәре, жь эла сипка, жь бәрәка wьтийа, нһа ль гӧнде П'амп'а к'ӧрдада ль нәһ'ийа Апаране (нһа Арагасе) дьминә, колхозван. Усьв, wәки мәрики дьнс дийә, гәләк нмуне зарготьне занә. Жь wана һнәк һатьнә бәрнвисаре у һатьнә чапкьрьне, бьнһер'ә «Фолклора кӧрманщие», 1957, р'у 184—185, «Һ'к'йат'ед щмаә'та к'ӧрдне» к'т'еба 1-е, Ереван, 1962, р'у 193—194.

Ч'ир'ока «Ҡәч'ька фә'мдар» йа сербазиготьнейә. Ҡәч'ьк бь шьва

qöдрәте Синәм п'адша жь һ'але боқитие дәрдьхә, дькә мәрьв у паше жи wи дьстинә.

Сала 1962-а һатийә бәрнвисаре.

18. МИР МЬҺ'Е
(р'уе 100)

Усьве Һ'әсән готийә, бьнһер'ә нвисарнасийа № 17-а.

Әва ч'ир'ока бь наве «Мир Мьһ'е» йа сербазиготьнейә. Мир Мьһ'е һәр тәһәрәки жь бәр мьрьне дьр'әвә, ле тӧ wәрә ч'арә бь мьрьне набә. Аг'рие дьмьрә.

Сала 1962-а һатийә бәрнвисаре.

19. ҚӘЧ'ЬКА ГАВИН
(р'уе 103)

Готийә Һ'әмее Ә'слане Қәсо, жь гӧнде П'амп'а к'ӧрда ль сәр нәһийа Арагасе, 37 сали, нивхwәнди, жь эла сипка, жь бәрәка мхайла, гаване совхоза гӧнд.

Һ'әме, чаwа әва ч'ир'ока, ӧса жи ед дьн жь баве хwәйи Ә'слане Қәсо һинбуйә. Зарбеже мә ӧса жи к'лама у нмуне зарготьне дьн занә. Чаwа хәбатчики совхозе, Һ'әме жь алие дәр у щинаре хwә гәләки һ'ьзкьрийә.

Ч'ир'ока «Қ'әч'ька гавин» нава щмаә'теда гәләки шахвәдайә. Йәкә буйинготьнейә, ле пер'а жи дәрәще сербазиготьне теда һәнә. Нишан дьдә, к'а qиза гавин чьqа жь дәргистие хwә һ'ьз дькә у һазьрә бона wи бьмьрә жи. Сәр wе һ'ьзкьрьне һ'әта р'ӧһ'ьстин жи жь дәргистие wе—Усьв, вәдьк'ьшә.

Сала 1964-а һатийә бәрнвисаре.

20. НЕЧ'ИРВАН У ЖЬН
(р'уе 108)

Готийә Һ'әмее Ә'слан, бьнһер'ә нвисарнасийа № 19-а.

Әва ч'ир'ока «Неч'ирван у жьн» йа ширәтк'арнейә-гредайи дәрәщед сербазиготьнер'а. Неч'ирван сӧр'а хwә жьна хwәр'а навежә. Гава дьнһер'ә бошә, жьньк р'әһ'әтие наде, бәрдьдә, йәкә анәгори хwә дьстинә.

Сала 1964-а һатийә бәрнвисаре.

21. МӘ'НА ФРОТАНА БЗЬНЕ
(р'уе 113)

Готийә Шаwое Қәсое Т'әмо (Т'әмойан), 70 сали, нивхwәнди, жь гӧнде П'амп'а к'ӧрда ль сәр нәһ'ийа Арагасе. Қолхоза гӧндда хәбата гӧндитие кьрийә. Мәрьвәки гәләки һ'әмде хwәйә. Дәр у щинарар'а

һ'эйф. Сайа дәнгбежи у зарбежийа хwә Шаwо һ'ӧрмәта wи гәләки гӧнддә һәйә. Гӧндда ӧса жи бь нвежокготьна ә'йанә. Wәхте к'от'әле (ордие) Шаwое Ԛәсо нвежока сәрһәв дьә'фринә у дьбежә. Мала wана, де у баве wийә р'ә'мәти, бра у һәрче к'оми к'ӧлфәте wана, баwәр бьки гьшкә дәнгбеж у зарбежьн. Һ'к'йат'ед wи ль бәрәвока бь наве «Һ'к'йат'ед щмаә'та к'ӧрдие»-да чапбунә, Ереван, 1969, р'у 5—46.

Әва ч'ир'ока «Мә'на фротана бзьне», йа буйинготьнейә, хwәши пекьрьне у к'әнандьне.

Сала 1964-а һатийә бәрнвисаре.

22. Һ'ӘМЗИ П'ӘЛӘWАН

(р'уе 117)

Шаwое Ԛәсо готийә, бьнһер'ә нвисарнасийа № 21-е.

Ә'франдьна «Һ'әмзи п'әләwан» йа сербазиготьнейә, йа мерхасие. Әва ӧса жи шахәкә эпоса «Р'остәме Зал» һ'әсаб дьбә. Теда те к'ьвшкьрьне, wәки ль һәрдәра жи дәст сәр дәстар'анә.

Сала 1964-а һатийә бәрнвисаре.

23. БӘНГЛИБОЗ

(р'уе 123)

Гот Шәрәфе Ә'мәр Чәтойан, жь гӧндс П'амп'а к'ӧрда ль сәр нәһ'ийа Арагасе, нивхwәнди, сала 1907-а жь дийа хwә буйә, жь эла сипка, жь бәрәка мхайла, колхозван.

Шәрәфе Ә'мәр һ'ьзкьрие дәр у щинаре хwәйә, лаԛьрдчийә, һазьрщав, глиед хwә бь мәсәлок, хәбәрок у ԛьсед шмаә'тева ль һәвдӧ тинә. Бәшәра wи хwәш, хәбәра wи хwәш. Зарбеже мә хенжь әве һ'к'йат'е ӧса жи гәләк һ'к'йат (ч'ир'ок)у нмуне зарготьне дьи занә. Әwи wәхтеда мәр'а ч'ир'окәк жи готийә, бьнһер'ә «Һ'к'йат'ед щмаә'та к'ӧрдие», к'т'еба 2-а, Ереван, 1962-, р'уе 194.

Сйужеа ч'ир'ока «Бәнглибоз» йа сербазиготьнейә. Ша Усьв пәй гәләк чәтнайа бь готьна һәспе хwә-Бәнглибоз һәрчед храв бәла wан дьде у паше т'әне дьгьһижә бәхт-мразе хwә.

Сала 1964-а һатийә бәрнвисаре.

24. ЗОЙРӘ У МӘҺ'МӘД

(р'уе 135)

Готийә Шәрәфе Ә'мәр Чәтойан, бьнһер'ә нвисарнасийа № 23-а.

Һ'к'йат'а «Зойрә у Мәһ'мәд» бь сйужейа хwәва йа буйинготьнейә. Кӧр'е базьрганбашие Т'еһране-Мәһ'мәд пәй гәләк щәфа, чәтнайа анщах ԛиза дәстәбраке баве хwә-йа хане Т'флисе (Т'билисие)-Зойре дьстинә, дьгьһижә мразе хwә.

Сала 1964-а һатийә бәрнвисаре.

25. ШМЬКЗЕР'ИН
(р'уе 140)

Готийә Мәщите Һ'әсән, 16 сали, шагьрт, жь гӧнде Щамушване ль сәр нәһ'ийа Арагасе.

Мәщит һ'ьзкьрьна wи бәрбь зарготьна щмаә'та зә'фә. Дьqаqьщә гӧһдарийа зарбежа бькә у бь хwә жи р'ьнд бежә. Әва ч'ир'ока әwи жь дйа хwә бьһистийә. Эвара дйа wи готийә. «Wәхте дйа мьн ч'ир'ок дьготьн,—әw дьбежә,—мьн у хущк, браед хwә дьбһистьн, паше чаwа дьбу хәwр'а дьчун».

Ч'ир'ока «Шмькзер'ин» нава щмаә'теда гәләки бәлабуйә, жь алие сйужеа хwә йа сербазиготьнейә. Демар'и qизька эт'им дьзеринә, ле qизьк бәхте wе дьшхӧлә, дьгьһижә мразе хwә.

Сала 1937-а һатийә бәрнвисаре.

26. Һ'ӘВКАҺ'НАР
(р'уе 143)

Гӧла Ә'ло готийә, 70 сали, нәхwәнди, жь гӧнде Һ'әкко ль сәр нәһ'ийа Т'алине, пенсионерә. Гӧле гәләк у гәләк нмуне зарготьна занә, ле сәд һ'әйф, ньқарә wа бь щи у wар qьсәкә. Сәбәб? Сәбәб ә'мьрда мәзьнбуна wейә, пир буйә у гәләки хwә эщьзә. Әва ч'ир'ока анщах ани сәр һәв.

Ч'ир'ока «Һ'әвкаһ'нар» йа ҫербазиготьнейә. Храб-мьртьв сәр бәла хwә вәдьбә, ле йа qәнщ-Һ'әвкаһ'нар, пәй гәләк зерандьне, джwарийа, дьгьһижә бәхт у мразе хwә.

Сала 1936-а һатийә бәрнвисаре.

27. ҪӘРҺАТИЙА ХОРТӘКИ
(р'уе 147)

Готийә Надьре Ә'мәр, 25 сали, хwәнди, жь гӧнде Һ'әкко ль сәр нәһ'ийа Т'алине, колхозван, п'ире Зьк'е. Надьр wәхтәки дреж ль Гӧрщстане майә. Сәбәбийа нәхwәшие вәгәр'йайә, һатийә гӧнд. Нәньһер'и wәки щаһьлә, ле нмуне зарготьне гәләки занә, wана бь ньтрандьн дьбежә. Бь хwә мәрьвәки хwәшхәбәрә, ле һ'әйф нәхwәшие ле зор кьрийә. Дәрһәqа wида бьнһер'ә «Һ'к'йат'ед щмаә'та к'ӧрдне», к'т'еба 3-йа, Ереван, 1969, р'у 238.

Ч'ир'ока «Сәрһатийа хортәки» йа сербазиготьнейә, ширәтк'арие: кӧр'е п'адше зәлулие гәләки дьбинә, ә'мьрда гәләк тьшта ль бәр ч'ә'ве хwә дьбинә, дьчәрчьрә, ле паше дьбә мәрьвәки һ'әмде хwә, бь аqьл хәбәрдьдә, шӧхӧле хwә р'ьнд пешда дьбә.

Сала 1956-а һатийә бәрнвисаре.

28. МИРЗƏ МƏ'МУД У ДУРГƏР ОГ'ЛИ

(р'уе 152)

Готийə Ордихане Мраз Ə'рəбйан, жь гӧнде һ'əкко ль сəр нəһ'ийа Т'алине, жь дйа хwə буйə сала 1936-а, нивхwəнди, жь эла сипка, жь бəрəка исадьза, колхозван.

Əва һ'к'йат'а əwи жь баве хwəйи Мраз һинбуйə. Мраз wəхте хwəда зарбежəки ə'йан бу, мəр'а жи əwи чəнд һ'к'йат (ч'ир'ок) готьнə, бьнһе-р'ə—«һ'к'йатед щмаə'та к'ӧрдие», к'т'еба 1-е. Ереван, 1961, р'у 236.

Бь готьна Ордихан дйа wи р'ə'мəти жи гəлəк нмуне зарготьне заньбуйə. Демəк, зарбеже мə жь малəкə һ'к'йат'бежа буйə. Бь хwə жи һьнəкə дьн жи занбу, ле һ'əйф, мəщал нəк'əтə мə, мə же бьньвисйа. Һ'к'йат'а «Мирзə Мə'муд у Дургəрог'ли» бь нета хwəва йа херхwəзиейə, ед храв бəла хwə дьстиньн, ле һəрчед херхwəз дьгьһижьнə мразе хwə. Һ'к'йат бь щəлəбе хwəва йа сербазиейə.

Сала 1966-а һатийə бəрнвисаре.

29. ЖЬН

(р'уе 157)

Щəwое Мамо готийə, 80 сали, нəхwəнди жь гӧнде Энгук'е ль сəр qəза Qəрсейə бəре, нһа ль гӧнде һ'əккода дьминə ль нəһ'ийа Т'алине, жь эла сипка, жь бəрəка исадьза, колхозван.

Щəwое Мамо wəхтəке шванти кьрийə, ле һ'имли бь хwəлиер'а һатийа гредане, зəви р'акьрьнə, щот-щотк'ари кьрийə. Щəwо мəзьне пенщ брайə. Һ'ъзкьрие гьшка. Əw у бра бь р'əqас, дəнгбежийа хwəва ль навəдəр у щинарада гəлəки дьк'əвьиə бəр ч'ə'ва. Бред wи-Ширьн, Мəщит, Тəйо, Qанат, Шамьл гьшк жи дəнгбежьн.

Ч'ир'ока бь наве «Жьн» йа ə'дəт-ширəтк'ариейə. П'адша дькə, кӧ сəре хwə жьна Wəзире хwəр'а бькə йəк, ле жььнк изьне надə хwə, п'адша һ'але шəрмиеда вəдьгəр'ə те мала хwə.

Сала 1935-а һатийə бəрнвисаре.

30. ШИРЬН Ӧ ФƏРАТ

(р'уе 159)

Готийə п'ир Фəтаһ'ае Бро Т'əмойан, жь дйа хwə буйə сала 1908-а, гӧнде Ə'мо (нһа Зовуни) ль сəр нəһ'ийа Наирие, нəхwəнди, колхозван. Чаwа т'реq Фəтаһ'а гəлəк ч'ир'ок, мжулие щмаə'те занə, бь һостати глие хwə мак дькə.

Ч'ир'ока «Ширьн у Фəрат» йа буйинготьнейə. Теда те готьне, wəки чаwа жьн у мер-Ширьн у Фəрат бь һəвр'а һ'əйфбунə, чаwа п'адша һ'əйр-һ'ъзмəк'аре wана буйə: мала wанада бь дəwреши майə у мə'рифəт, һ'ӧрмəта wан дитийə.

Сала 1965-а һатийə бəрнвисаре.

31. ДƏРƏW ПЕШƏ ЙАНЕ Р'АСТИ
(р'уе 162)

Ван салед пашьн мәрьвнә öса пешда һатьнә, wәки дәст бь бәрнвисара һ'к'йат'а жи кьрьн. А йәк жь wана Гозәлйане (Гозәле) Муса Мстойанә, колхозване колхоза гöнде Аршалуйсе ль сәр нәһ'нйа Эщмиазине. Гозәлйан жь дйа хwә буйә сала 1936-а, хwәндийә, жь бәрәка шәрqийа, хенжь готьна чәнд нмуне зарготьне, сәр һивикьрьна мә чәнд һ'к'йат жи бәрнвисин у спартьн Сектора р'оһьлатзание (нһа института Р'оһьлатзание) йа Академиа Р'СС Әрмәнистанейә öлма. Мә жи жь wедәре һьлда. Әw һ'ьк'йат жь Гозәлйанр'а готьнә: Qәрое Ә'мо у Әwлие Чәто. Qәро сала 1893-йа жь дйа хwә буйә, нәхwәнди, гöнде Аршалуйседа хәбата колхозвание кьрийә. Әwлие Чәто сала 1913-а жь дйа хwә буйә, хwәнди, жь гöнде Шамираме ль сәр нәһ'нйа Аштараке, колхозван, т'әвбуйе Шәр'е wәт'әние. Чаwа Гозәлйане Муса дьньвисә, нһа һәрдö ч'ир'окбеж жи чунә р'ә'ме. Әwлие Чәто сала 1964-а мьрийә, ле Qәрое Ә'мо сала 1972-а. Һәрдö жи ч'ир'окбежьнә ә'йан бунә у ль гöнде Аршалуйседа ч'ир'окед хwә готьнә, Гозәлйан жи бәрнвисийә. Әвед жерьньн әw ч'ир'ок:

«Дәрәw пешә, йане р'асти» йа сербазиготьнейә, ширәтк'арие. Нета әве ч'ир'оке әwә, wәки ед херхwәзьн у qәнш дьчьнә сәр хwәшие, ле һәрчед нәхерхwәзә храб жи сәр бәла хwә вәдьбьн.

Сала 1965-а һатийә бәрнвисаре.

32. МИРМЬҺ'Е П'ОТ'И
(р'уе 166)

Бьнһер'ә нвисарнасийа № 31-е.

«Мирмьһ'е П'от'и» йа буйинготьнейә. Джмьнайи орт'а Мирмьһ'е П'оти у Мирмьһ'е Р'әшп'отида һәбуйә. Әве пашьн щарәке Мирмьһ'е П'оти дьгьрә у дьхwәзә бьк'öжә, ле гава дьбһе дәрһәqа мерани у мерхасийа wида, сәба хатре wе йәке wи бәрдьдә.

Сала 1965-а һатийә бәрнвисаре.

33. СӘЙРАНГА ДЬНЕ
(р'уе 169)

Бьнһер'ә нвисарнасийа № 31-е.

Һ'к'йат'а «Сәйранга дьне» йа сербазиготьнейә, ширәтк'арие. Хwәйе херәтхане—Ә'гит, Мирзәе к'öр'е п'адшае бажаре Слабе у 39 һәвалед wир'а сәрһатийа хwә дьбежә, к'а wәхте чуйә сәйранга дьнйае, чь ә'щеб дитьнә. Әwана глие wи дьбһен у ида жь р'йа хwә вәдгәр'ьн, тенә мала хwә, т'әркәсәри дьне набьн.

Сала 1965-а һатийә бәрнвисаре.

34. Т'ƏРЗИ

(р'уе 173)

Бьнһер'ә нвисарнасийа № 31-е.

Ч'ир'ока «Т'әрзи» бь сәрәщәма хwәва йа буйинготьнейә. Жьнӓ Т'әрзи бь мәлләр'а сәре хwә дькә йәк. Паше бь дәсти Т'әрзи мәллә жи, жьньк жи сәр бәлла хwә вәдьбьн.

Сала 1965-а һатийә бәрнвисаре.

35. ЧӘQЧӘQ БӘГ

(р'уе 176)

Гозәлйане Муса бәрнвисийә, бьнһер'ә нвисарнасийа № 31-е.

Ч'ир'ока «Чәqчәq бәг» йа сербазиготьнейә, һ'әйwанәтр'а гредайи. Ашван әw р'увие кӧлоч'е wи дьхwәр накӧжә. Р'уви бона wе йәке qәнщие гәләки жер'а дькә. Паше ашван qәдьре р'уви нагьрә, р'уви дькә, кӧ же дурк'әвә, ле паше диса кери wи те.

Сала 1965-а һатийә бәрнвисаре.

36. Ч'ИР'ОКА АҺ'МӘД

(р'уе 180)

Бьнһер'ә нвисарнасийа № 31-е.

Сәрәшәма «Ч'ир'ока Аһ'мәд» йа сербазиготьнейә, пьрсед һәqие у нәһәqие, ч'ә'вqӧлие у кьнезае теда һатьнә бәлӧкьрьне. Ед т'әмьзә шашие дӧанә кьри дьгьһижьнә бәхт у мразе хwә, ле ед храб сәр бәла хwә вәдьбьн. Нета ч'ир'оке ӧса жи йа ширәтк'арие у т'әрбийәтдарнейә.

Сала 1965-а һатийә бәрнвисаре.

37. Ч'ИР'ОКА УСЬВЕ НӘВИЙА

(р'уе 186)

Бьнһер'ә нвисарнасийа № 31-е.

Әва ч'ир'ока йа сербазиготьнейә: к'ельмандьна һ'әйwин бь мерьвр'а. Мәрьв-Усьве Нәвийа, али р'уви, гӧр, һ'ьрч'е, тәйр дькә, wана хwәй дькә, әw жи али Усьв дькьн,-жер'а нвина тиньн дьзәwьщиньн.

Сала 1965-а һатийә бәрнвисаре.

38. ШАМӘ'Р

(р'уе 189)

Гозәлйане Муса готийә. Бьнһерә нвисарнасийа № 31-е.

Ч'ир'ока «Шамә'р» йа сербазиготьнейә. Щанмәст пәй гәләк у гәләк щәфа, wәстандьне, к'әсрандьне дьгьһижә мразе хwә.

Сала 1965-а һатийә бәрнвисаре.

39. QИЗЬКА АМУТ'АМ
(р'уе 198)

Бьнһер'ә нвисарнасийа № 31-е.

Ч'ир'ока «Qизька амут'ам» йа буйингготьнейә. Мәллә ль бәр, баве шәр'а давежә qизе, бав ль qизка xwә те хәзәбе. Пәй we йәке жи wәзире п'адше мере we, әw жи нета хравие ль пәй we дьгәр'ә, һ'әта һәрдӧ кӧр'е we жи дьдә кӧштьне. Паше һәр тьшт те әшкәрәкьрьне, һежа т'әне мәллә у wәзир сәр бәла xwә вәдьбьн.

Сала 1965-а һатийә бәрнвисаре.

40. МӘЙАНӘ ХАНЬМ
(р'уе 202)

Wәзире Муса Мстойан (бре Гозәлйан) готийә, 47 сали, xwәнди, жь гӧнде Аршалуйсе ль сәр нәһ'ийа Эщмиадзине. Ль әви гӧндида гәләк малед эздийа һәнә, әwана жь гӧндед Qӧлнбәглийа жерьи у жь йа жорьи щигӧһасти әви гӧнди бунә. Һьнәкә жь wана жь эла һ'әсьнйаньн, ле ед дьн жь эла зӧqӧрйаньн.

Һ'к'йатбеже мә хәбатчики гӧнди бәрбьч'ә'вә, нмуне зарготьне занә у щиwар дьбежә.

Ч'ир'ока «Мәйанә ханьм» йа буйингготьнейә, теда те готьне, к'а дәстәбраке йәки, чаwа али кӧр'е е дьн дькә, у Мәйанә ханьм чаwа дькә, wәки жь шәр' у шур'а хлаз дьбә у әw у мере xwә—Дәдо, һежа һәвдӧ ширьн дьбьн.

Сала 1967-а һатийә бәрнвисаре.

41. Ә'ЙНИ ЖЬН, WӘЙНИ ЖЬН
(р'уе 208)

Готийә Бәдьре Ә'мәр Ә'мәрйан, жь дйа xwә буйә сала 1896-а ль гӧнде Сәнгәр'е, ль сәр нәһ'ийа Арагасе, жь эла р'ошка, нивxwәнди.

Бәдьр ль гӧнд буйә бригадире колхозе, паше буйә сәдьре сәрwертийа колхозе, we шунда буйә сәдьре шеwьра гӧнд. Нһа ль бажаре Т'бdevилисиеда дьминә. Ль wедәре, чаwа гәләк гӧндиед wи, ӧса жи әw, xwәр'а буйә бьнәлие wи бажари. Нһа иди пенсиоиерә. Бира wи зә'ф р'ьндә. Ч'ир'ок у мәсәлед ә'мьрр'а гредайи гәләки занә у ә'мьр бь философи шровәдькә. Әва ә'франдьна мә wи чахи бәрнвиси (с. 1961-е) гава әw һавине һатбу гӧнде xwә, wәки р'әһ'әтийа xwә ль wедәре дәрбаз бькә.

Ч'ир'ока «Ә'йни жьн, wәйни жьн» йа буйингготьнейә. Феле жьнер'а гредайи.

Сала 1961-е һатийә бәрнвисаре.

42. ДÖ ЗЛАМ

(р'уе 210)

Готийә Бәдьре Ә'мәр Ә'мәрйан, бьһер'ә нвисарнасийа № 41-е.

Әва ә'франдьна бь нета хwәва йа буйинготьнейә. Готи мәрьв бь аqьле хwә шöхöле хwә бькә, бь аqьле хwә нане хwә бьхwә, ч'ир'ок бь ви аwәйи һатийә ль һәвдöанине.

Сала 1961-е һатийә бәрнвисаре.

43. МӘРИКИ БӘЛӘНГАЗ

(р'уе 213)

Готийә Бәдьре Ә'мәр Ә'мәрйан, бьһер'ә нвисарнасийа № 41-е.

Ч'ир'ока «Мәрики бәләнгаз» йа буйинготьнейә. Те готьне к'а әwе бәләнгази дьле хwә сах-чаwа жь зерандьне у коштьне сәр һәqие хлаз дьбә.

Сала 1961-е һатийә бәрнвисаре.

44. МӘРИКИ БӘЛӘНГАЗ У П'АДША

(р'уе 216)

Готийә Бәдьре Ә'мәр Ә'мәрйан, бьһер'ә нвисарнасийа № 41-е.

Нета ч'ир'ока «Мәрики бәләнгаз у п'адша» йа буйинготьнейә. Wедәре те готьне к'а мәрие бәләнгаз чьqаси аqьлә, тышта фә'м дькә, ле п'адша аqьле wи нагьһижә тышта.

Сала 1961-е һатийә бәрнвисаре.

45. СИНӘМ-БӘГ'ДА

(р'уе 219)

Готийә Хәтое Феро Мамоев, бәре алие Сöрмәлие буйә, жь гöнде Qазиqоп'ране, нһа ль Т'бялисие дьминә, ль wедәре грузчик (пьшток'еш) буйә, 30 сали әw хәбат кьрийә. Нһа 65 салийә, иди пенсионерә, нивхwәндийә. Хәто хwә сәр бәрәка шәмська һ'әсаб дькә. Әw гәләк змана занә-кöрманщи, әрмәнки, гöрщки, урьси, адрбещани. Әw дьбежә: «Бажаре Т'билисиеда мәрьв р'асти гәләк wәк'иле мләта те, змана һин дьбә». Әв ч'ир'ока әw ч'уктийа хwәда һинбуйә. Әва ә'франдьна мә wи чахи бәрнвиси, (с. 1961-е), гава Хәто һатбу гöнде Әләгәзе-нәһ'ийа Арагасе, р'әһ'әтийа хwә дәрбаз дькьр.

Сйужейа «Синәм-Бәг'да» йа сербазиготьнейә, нета wе әwә, кö һәqи öнда набә, нәһәq сәр бәла хwә вәдьбә.

Сала 1961е һатийә бәрнвисаре.

46. ГАВАНЕ АQЬЛ

(р'уе 222)

Даwьде Ә'ли готийә, 18 сали, жь гöнде Шаwьлька ль сәр Автономиа Р'СС Нәхчеwане. Даwьд ль Ереване техникума к'öрдайә Пьшкавказе бәреда дьхwәнд. Хwәндк'арәки пешбу у гәләк нмуне зарготьне заньбу, жь wана йәк жн әва ә'франдьнайә, wәки сала 1934-а ль Ереване һатийә бәрнвнсаре.

Ч'ир'ока «Гаване аqьл» йа сербазиготьнейә. Нета wе һ'имли сәр аqьл, зен у бәхтә. Готи аqьле мерьв һәбә, пер'а жи бәхте мерьв. Гаван бь аqьл-срафәте хwәва дьгьһижә qöльхәкә мәзьн.

Сала 1934-а һәтийә бәрнвисаре.

ХӘБӘРНӘМӘ

Абалени (об'явление)-ә'ламәти, мә'лумәти.

Абед (обед)—xwәрьн, хöрәк.

Акошкә (окно)—п'әнщәрә.

Ар'тур—к'ьр'ин-фротан.

Бут'а—машоq, сöр'дар, һ'ьзкьри.

Әйлам—хöлам, хьзмәтк'ар.

Заказ—спартьн, заказ.

Закон—qәйдә-qанун.

Зал—сәра.

Истол (стол)—т'әхтә (е нанхwәрьне, нвисаре).

Ишкаф—шкаф, к'ьнщльк, к'теблык.

Йашик—qот'и, сандоq, йашик.

Камавор—р'әзадьл, е кö бь дьле хwә дьчә әскәрие, шер'.

Камандир (командир)—qöмандар, фәрмандар, командир.

Карас—к'уп.

Карзинкә (корзина, корзинка)—зәмбил, карзинкә.

Конд (комната)—от'ах, одә.

Колокани—доргьртьн.

К'ароз—бь дәнге бльнд готьн, ә'ламкьрьн.

Лодкә (лодка)—qәйк, гәмийа ч'ук, лодкә.

Маршал—дәрәща әскәрие һәрә бльнд, маршал.

Номер—һәжмар, номер.

Падвал (подвал)—зерзәмин, к'охе бьн ә'рд, падвал.

Пайман—qәwьл, qрар, пайман.

Палат (палата)—к'оч'ьк-сәра, qәср, от'ах, палат.

Паһест—к'илә р, ә'мбар.

Пийан—сәрхwәш, пийан.

Пол—т'әхте от'ахейә сәр ә'рде, сәрә'рдьк, пол.

Приказ—фәрман, һ'öкöм, ә'мьр.

Секрет—сöр', тьште бьнива, дьзива.

Срок—wә'дә, wәхт.

Сталов (столовая)—ашпежханә, xwәрьнханә.

Тирасу—т'реqе әрмәнийа, к'омәкдаре к'әшиш, qöльха т'реqие жер.

Турк'—хәрш, хәр'ащ.

Т'ип'и—багәр.

Т'онел (туннель)—р'йа бьнә'рд, т'онел.

Улис (улица)—к'учә, соqаq.

Хәзейн (хозяин)—саһаб, малхwе, xwәйи.

Һ'әмбал—пьшток'еш, һ'әмбал.

НАВНИША ҺʼКʼЙАТА БЬ ӘЛИФБА
(йа кʼтʼеба 1-е, 2-а, 3-йа у 4-а)

	кʼтʼеб	рʼу
Айбәг	4	59— 67
Аһʼмәд	3	143—152
Аһʼмәде кöрʼе пире	2	36— 40
Аһʼмәд у Мьһʼәмәд	1	191—200
Аһʼмәд у Щанполат	3	30— 37
Аһʼмәд у qиза пʼадше	4	34— 38
Аһʼмәде хöлам	3	218—224
Бав у кöрʼ	4	47— 49
Бәнглибоз	4	123—134
Бәнда аqьла	2	34— 35
Бре чʼук (а)	2	127—132
Бре чʼук (б)	4	68— 71
Бьлбьли һʼәзарә	1	64— 74
Бьнгьрʼ	3	47— 52
Гаван	2	29— 31
Гаване аqьл	4	222—226
Гаван у qиза пʼади	2	79— 80
Гöлбари	1	43— 52
Гöлбарин	2	97—107
Гöле	3	84— 95
Гöр	2	81— 83
Де у кöрʼ	3	134—142
Дәрәw пешә, йан рʼасти	4	162—165
Дәwра дьне	3	186—192
Дö злам	4	210—212
Дö һәвал	4	50— 51
Әʼйни жьн, wәйни жьн	4	208—209
Әʼли	3	193—202
Әʼло Әʼшеви	2	65— 71
Жьн	4	157—158
Жьн жи һәнә, жьнкок жи һәнә	2	123—126
Жьна у пʼадша	4	72— 74
Зойрә у Мәһʼмәд	4	135—139
Кале аqьл	2	32— 33
Кәчʼька гавии	4	103—107

Кəч'ька фə'мдар	4	97— 99
Кöр'е п'адше у р'уви	2	61— 64
К'əчəлок	1	201—210
К'əчəлоке аqьл	4	78— 83
К'ижан ч'ə'ла һəвала бьк'олə, хwə дьк'əве	2	15— 18
К'олоз	4	30— 33
Мерали	1	53— 63
Мəйанə ханьм	4	202—207
Мəймун ханьм у Мирзə Мə'муд	1	211—228
Мəйт'е зер'ии	3	161—175
Мəрд у нəмəрд	4	75— 77
Мəрики бəлəнгаз	4	213—215
Мəрнки бəлəнгаз у п'адша	4	216—218
Мə'на фротана бзьне	4	113—116
Мир Мьһ'е	4	100—102
Мирзə Мəһ'муд	2	133—139
Мирзə Мəһ'мəд у тəйре симьр'	2	169—176
Мирзə Мə'муд	3	176—185
Мирзə Мə'муд у деw	3	153—160
Мирзə Мə'муд у Дургəр ог'ли	4	152—156
Мирзə Мə'муд у П'əри ханьм	3	71— 83
Мирзə Мə'муд у хушка wи	3	203—217
Мирзə Мə'муд у һəспе wи	1	75— 84
Мирмьһ'е П'от'и	4	166—168
Мһ'мəде Зиндаии	2	41— 49
Мə'р	4	87— 91
Нав у намус	2	72— 78
Нeч'ирван у жьн	3	125—133
Нeч'ирван у жьн	4	108—112
Нəщар	2	50— 54
П'ешə	2	7— 9
Сəйад	1	157—181
Сəйрана мəллə Муса	3	96—104
Сəйранга дьне	4	169—172
Сəрһатийа мире ə'рəба	2	118—122
Сəрһатийа хортəки	4	147—151
Синəм—Бəг'да	4	219—221
Сндьрнəват	2	177—186
Соре ч'ə'вһешин	2	24— 28
Сьлqо	4	44— 46
Сьрк'о, Бьрк'о	4	55— 58
Таһар у Зöһрə	1	98—122
Туди qуши	4	52— 54
Т'əрзи	4	173—175
Усьв	4	84— 86
Ферьзе бəхтəwар	1	182—190

Халль Ә'һ'мәд	2	158—168
Хәwн	2	187—189
Хортәки к'әсиб	3	9— 16
Хушк у бра	2	19— 23
Һ'әвкаһ'нар	4	143—146
Һ'әлали	2	112—117
Һ'әмзи п'әләwан (а)	2	153—158
Һ'әмзи п'әләwан (б)	4	117—122
Һ'ӧсәйн	3	53— 70
Чәqчәq бәг	4	176—179
Чьлкәзи	1	17— 42
Ч'ир'ока Аһ'мәд	4	180—185
Ч'ир'ока дорчи	2	84— 92
Ч'ир'ока Усьве Нәвийа	4	186—188
Шаисманл	1	123—156
Шамә'р	4	189—197
Шәмо	4	92— 96
Шәро	4	39— 43
Шире шер ә'йаре шерда	2	55— 60
Ширьн у Фәрат	4	159—161
Шьмькзер'ин	4	140—142
Qәнщи те пешйа мерьв	3	38— 46
Qәрәман	2	147—152
Qәрәмршан	3	105—124
Qәрәqьз	2	140—146
Qәрхдан Қ'ч'ук	1	85— 97
Qиза аqьл	2	10— 14
Qиза сәрwәхт	3	17— 29
Qизька амут'ам	4	198—201
Qьса аqьлмәнда	2	93— 96
Qьса хортәки у р'увики	2	108—111

СӘРӘЩӘМ

Առաջաբան 6
Пешхәбәр 19
1. К'олоз 30
2. Аh'мәд у qиза п'адше 34
3. Шәро 39
4. Сьлqо 44
5. Бав у кӧр' 47
6. Дӧ hәвал 50
7. Туди qуши 52
8. Сьрк'о, Бьрк'о 55
9. Айбәг 59
10. Бре ч'ук 68
11. Жьн у п'адша 72
12. Мәрд у нәмәрд 75
13. К'әчәлоке аqьл 78
14. Усьв 84
15. Мә'р 87
16. Шәмо 92
17. Кәч'ька фә'мдар 97
18. Мир Мьh'е 100
19. Кәч'ька гавин 103
20. Неч'ирван у жьн 108
21. Мә'на фротана бзьне 113
22. h'әмзи п'әләwан 117
23. Бәнглибоз 123
24. Зойрә у Мәh'мәд 135
25. Шьмькзер'ин 140
26. h'әвкаh'нар 143
27. Сәрhатийа хортәки 147
28. Мирзә Мә'муд у Дургәрог'ли 152
29. Жьн 157
30. Ширьн ӧ Фәрат 159
31. Дәрәw пешә, йан р'асти? 162
32. Мирмьh'е П'от'и 166
33. Сәйранга дьне 169
34. Т'әрзи 173
35. Чәqчәq бәг 176
36. Ч'ир'ока Аh'мәд 180
37. Ч'ир'ока Усьве Нәвийа 186
38. Шамә'р 189

39. Qнзька амут'ам 198
40. Мәйанә ханьм 202
41. Ә'йни жьн, wәйни жьн 208
42. Дӧ злам 210
43. Мәрики бәләнгаз 213
44. Мәрики бәләнгаз у п'адша 216
45. Синәм-Бәг'да 219
46. Гаване аqьл 222
Нвисарнаси 227

Һ'К'ЙАТ'ЕД ЩМАӘ'ТА К'ӦРДИЕ

К'Т'ЕБА IV

Տպագրվում է Հայկական ՍՍՀ ԳԱ Արևելագիտության ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Шкьлк'ешР' Г. Навасардйан
Р'едакторе бәдәwие Һ. Н. Горсакалйан
Р'едактора техникие Һ. М. Манучарйан
Коректор Ләт'ифе Ә'мәр

ИБ № 417

Сдано в набор 26.10.1979 г. Подписано к печати 21.05.1980 г.
ВФ 02876. Формат 60×90¹/₁₆. Бумага № 1. Гарнитура литературная. Печать высокая. Печ. л. 15,5. Учетно изд. л. 12,84. Тираж 1000
Зак. 939. Изд. № 5265. Цена 2 р. 30 к.
Нәширәта Академиа Р'СС Әрмәнистанейә ӧлма,
375019, Ереван, Барекамутйан 24-г.
Издательство АН АрмССР, Ереван, Барекамутян 24-г.
Типография Издательства АН Арм. ССР, 378310, г. Эчмиадзин
Нәшьрхана Эщмиадзинейә Академиа Р'СС Әрмәнистанейә ӧлма
ՀՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչության, Երևան, Բարեկամության 24գ.